

ДОРОГОЙ ТОВАРИЩ СТАЛИН!

A Komintern „védőszárnyai” alatt

Во всех своих письмах к нам Матиас, живо интересуясь всем происходящим в Советском Союзе, обращал на свою вынужденную бездеятельность. Еще до разоблачения врагов народа, заседал в Президиуме Верховного Суда, неоднократно указывал на саботаж его дела и требовал проверки деятельности лиц, ответственных за это дело. В последних своих письмах он недоумевает, что и теперь его дело не продвигается.

В прошлом, по нашему сведению, некоторые влиятельные венгерские деятели неоднократно предлагали свои услуги в деле освобождения Брата за вознаграждение. Но в свое время они не получили должного внимания. Позже, хотя и поздно, Матиас узнал, что в СССР в это время Коминтерн и МВР вели переговоры с известными венгерскими деятелями, предлагавшими свои услуги в деле освобождения Брата. Матиас, конечно, не мог не знать, что в СССР в это время велись переговоры с венгерскими деятелями, предлагавшими свои услуги в деле освобождения Брата. Матиас, конечно, не мог не знать, что в СССР в это время велись переговоры с венгерскими деятелями, предлагавшими свои услуги в деле освобождения Брата.

Нам трудно указать конкретные пути его освобождения, но вам кажется, что было бы целесообразно использовать для переговоров с венгерскими правительственными кругами влиятельного английского деятеля, может быть из консервативных кругов, поддерживавшего английские претензии в Венгрии, кото-

OROSZ LEVÉLTÁRI FORRÁSOK MAGYARUL

A Moszkvai Magyar Levéltári Intézet sorozata

3.

A sorozatot szerkeszti

SERES ATTILA

X 248117

A Komintern „védőszárnyai” alatt

*Orosz levéltári források
Rákosi Mátyás börtönéveiről
1925–1940*

Az iratokat gyűjtötte és válogatta,
fordította, sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt
és a jegyzeteket írta

KOLONTÁRI ATTILA – SERES ATTILA

Argumentum

Balassi
Intézet

archívum
Magyar Nemzeti Levéltár

BUDAPEST • 2014

Lektorálta

HARSÁNYI IVÁN és HORNYÁK ÁRPÁD

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001280655

© Argumentum Kiadó, 2014

© Moszkvai Magyar Levéltári Intézet, 2014

© Balassi Intézet, 2014

© Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2014

© Kolontári Attila, Seres Attila, 2014

X 278117

TARTALOM

BEVEZETŐ GONDOLATOK	7
<i>Rákosi első pere</i>	11
<i>Rákosi második pere</i>	30
<i>„A magyar fasiszta fenevadak karmaiból a Szovjetunió szabad földjére”</i>	45
<i>Néhány következtetés</i>	62
<i>Az iratok válogatásának és közlésének szempontjai</i>	70
 IRATOK	 77
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	355
NÉVMUTATÓ	359
 REZÜMÉ	 371

BEVEZETŐ GONDOLATOK

„Sztálin elvtárs kezdeményezésére a szovjet kormány mindent elkövetett, hogy közvetlen tárgyalások útján kiszabadítsa Rákosi elvtársat a magyar fasiszta fenévadak karmaiból. Ilyen tárgyalásokat kezdett a szovjet kormány 1925-ben és 1934-ben is, a legkomolyabb áldozatokat vállalva Rákosi elvtárs kiszabadítása érdekében. Az ellenforradalmi magyar kormányt azonban sem a felajánlott előnyök, sem a jobb szomszédi viszony lehetősége nem bírták rá ekkor arra, hogy kiengedje börtönéből legjobban félt, legjobban gyűlölt ellenfelét. A Bolsevik Párt és a szovjet kormány nem adták fel a harcot. Amikor 1940-ben új helyzet állott elő a nemzetközi viszonyokban, és a Szovjetunió és Magyarország között bizonyos átmeneti közeledés jött létre, a szovjet kormány újra megpróbálta kiszabadítani Rákosi elvtársat. A kitartó harc és szívós küzdelem most végre meghozta gyümölcsét: Rákosi elvtárs 1940. október 30-án kiszabadult börtönéből és a Szovjetunió szabad földjére léphetett” – írta 1950-ben Réti László, a Magyar Munkásmozgalmi Intézet igazgatója a Rákosi két peréről szóló szemelvénygyűjtemény előszavában.¹

Jelenlegi ismereteinkkel visszatekintve nyilvánvaló, hogy a túlnyomórészt az 1920-as, 1930-as évekből származó sajtókivonatokra, és a háború után lejegyzett visszaemlékezésekre, illetve a csak részben publikált bírósági peranyagokra támaszkodó kötet összeállításának elsősorban ideológiai indíttatásai voltak.² A Horthy-érában összesen több mint öt évet börtönben letöltő Réti László maga sem tagadta, hogy Rákosinak a fegyházban tanúsított magatartá-

¹ A *Rákosi-per*. Összeáll. GYÖRFFY Sándor. Bp., 1950. 8–9.

² Rákosi 1935. évi perének perbeszédei és az ítélet szövege megjelent: A *Rákosi per. Vád – védelem – ítélet*. VÁMBÉRY Rusztem előszavával. Bp., 1935.

sát, ahogy ő fogalmazott, „legendás küzdelmét”, vagyis kitartó ragaszkodását elveihez a rendkívül nehéz lelki és fizikai megpróbáltatásokat igénylő zárt körülmények ellenére, példaként kívánják az ifjúság elé állítani, mert annak „nevelő ereje és lelkesítő hatása” van. A kötet anyaga, akárcsak a több árnyalatlan megállapítással teletűzdelt fentebbi idézet, így legfeljebb a korabeli kutatási lehetőségek által behatárolt addigi tudományos színvonalat és a politikai célzatosság által befolyásolt történeti felfogást tükrözi. A könyvet lapozva az a benyomásunk alakulhat ki, hogy Rákosi két pere, életének a fegyházban eltöltött időszaka és kiengedése korrelációban áll a különféle munkásszervezetek nemzetközi kampányának, valamint a baloldali és polgári értelmiségiek tiltakozó felhívásainak sorozatával. Úgy véltük ugyanakkor, hogy időszerű lenne kiemelni Rákosi börtönéveit ebből az értelmezési keretből, mivel nem volt egyértelmű számunkra, hogy a nyilatkozataiban a bírói hatóság szuverenitását hangoztató magyar politikai vezetés engedett-e a nemzetközi nyomásnak a Rákosi ellen indított két bírósági eljárás kritikus szakaszaiban. Kutatásaink során mind a magyar, mind az orosz források egyértelműen rávilágítottak arra, hogy a két per negatív nemzetközi visszhangjának semmilyen hatása nem volt Rákosi további sorsára. Ennek a kissé mesterségesen létrehozott buroknak a lehántása nyilvánvalóvá teszi számunkra azt is, hogy Rákosi kicserélésének és a csere – Rákosi első peréig visszavezethető – előtörténetének rekonstruálásában milyen más súlypontok lehetnek még mérvadók.

A Kádár-rendszer idején nem született olyan önálló monográfia vagy tanulmány, amely a magyar kommunista vezető börtönéveinek történetével érdemben foglalkozott volna, ezért az erre utaló szerzők adataikat csak az említett, 1950-ben több kiadást megért kötet anyagából, vagy a téma forrásainak tanulmányozására rendelkezésre álló, jórészt az eseményeket utólag visszaidéző, ezért a szubjektumnak nagymértékben kitett retrospektív forrásokból (memoárok) meríthették.³ Jóllehet, ezek a munkák már

³ DOMOKOS József: *Emlékezik egy kommunista védőügyvéd.* Bp., 1979. 321–363.

nem tartalmaznak hasonlóan differenciálatlan, Sztálin személyét és vélt szerepét indokolatlanul és ennyire didaktikusan az események középpontjába helyező, vagy Rákosi glorifikálását célzó megközelítéseket.⁴ A rendszerváltás során vagy azután keletkezett hazai szakirodalom – s ezen belül is főként összefoglaló munkák – csupán tényszerű közlésekre szorítkoznak ezzel a történeti diskurzusban egyébként nem ritkán emlegetett problémával kapcsolatban.⁵ Ormos Mária hívta fel a figyelmet először arra, hogy a Rákosi kicseréléséről folytatott 1940. évi „tárgyalások” háttere „egyelőre nem eléggé ismert”.⁶ A rendszerváltás után megjelent, inkább szélesebb olvasóközönségnek szánt Rákosi-életrajz szerzője szintén a korábbi felfogással homlokegyenest ellenkező módon interpretálta Rákosi börtönéveit. Eszerint Magyarország próbálkozott több alkalommal Rákosi kicserélésével, de hasztalan, mert „Moszkvának a börtönben volt rá szüksége”, ugyanis az ott átélt szenvedéseinek bemutatása révén kívánt mártírt csinálni belőle. Sőt, „a világ szemében a Rákosi-per a Komintern kiválóan megszervezett akciója volt”, hiszen a kommunista világszervezet annak segítségével megfelelőképpen demonstrálhatta és szemlél-

A másik két visszaemlékezés maguktól az események főszereplőitől származik: VAS Zoltán: *Viszontagságos életem.* Bp., 1980. 15–29. RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956.* 1. köt. Szerk. FEITL István, GELLÉRINÉ LÁZAR Mária, SIPOS Levente. Bp., 1997. 1–16.

⁴ Itt elsősorban Péter János egykori külügyminiszter monográfiáját említenék. PÉTER János: *A magyar-szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéből 1939–1941.* Bp., 1979. 107–108.

⁵ A kérdést érinti – a teljesség igénye nélkül – pl.: JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945.* 3. kiadás. Bp., 1988. 247.; C. A. MACARTNEY: *Teleki Pál miniszterelnöksége 1939–1941.* Bp., 1993. 66–67, 204–205.; CZETTLER Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941.* Bp., 1997. 263–264.; ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Bp., 2000. 275.; ZEIDLER Miklós–L. BALOGH Béni: *Az „Erdély-kérdés” a magyar-szovjet külkapcsolatokban.* 2000, 2002. 4. sz. 46–47.

⁶ ORMOS Mária: *Magyarország a két világháború korában (1914–1945).* Debrecen, 1998. 226–227.

tethette a nemzetközi munkásság számára az ellenforradalmi rendszerek borzalmait.⁷

Látható tehát, hogy a probléma 1925-től 1940-ig tartó fejlődési íve és végkimenetele ellentétesen is megítélhető, ami alapvetően abból fakadt, hogy a releváns orosz iratanyag tekintélyes hányada nem, vagy nehezen volt hozzáférhető, de a magyarországi archívumokban rendelkezésre álló forrásbázis is feltáratlan és feldolgozatlan maradt. Az orosz levéltárakban végzett kutatásaink során olyan iratokra bukkantunk, amelyek megerősítették azt a korábbi feltevésünket, hogy Rákosi börtönéveinek eddig egy leegyszerűsített interpretációját közvetítette a hazai szakirodalom. Bevezető tanulmányunkban elsősorban azt a kérdéskört szeretnénk tehát körbejárni, ami végigkísérte és meghatározta Rákosi börtönévit. Rákosi szovjet kompenzációért történő kiengedésének genezise egészen első peréig nyúlik vissza, majd időről-időre felbukkan. Ennek diplomáciatörténeti hátterét, és a szovjet–magyar államközi viszonyra gyakorolt hatását kívánjuk részletesen bemutatni. Ezenkívül megpróbáljuk megválaszolni, hogy a rokonok, ügyvédek, mozgalmi vezetők, pártfunkcionáriusok, politikusok, diplomaták közül kik, milyen szerepet játszottak a Rákosi-ügyben, s egyáltalán maga Rákosi hogyan élte meg a körülötte zajló történéseket. Ugyancsak tisztázásra vár az a fogalmi zűrzavar is, ami a Szovjetunióba történő távozását lehetővé tevő jogi procedúra leírását jellemzi, hiszen életfogytiglani büntetésének teljes tartamát még nem töltötte ki 1940-ben, így a szakirodalom általában „szabadon engedésről”, néhol „amnesziáról”,⁸ néhol „szabadlábra helyezésről”⁹ beszél, igaz, utóbbi kettő idegen nyelvekből fordított szövegekben szerepel. Bár a gyakorlatban valóban a „szabadon

⁷ PÜNKÖSTI Árpád: *Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa*. Bp., 2004. 59. Thomas Sakmyster véleménye szerint Rákosinak még szerencséje is volt, hogy az 1930-as évek végén magyarországi börtönben ült, mert így túlélte az ekkor a moszkvai magyar emigráció körében is végigsöprő tisztogatásokat. THOMAS SAKMYSTER: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós 1918–1944*. Bp., 2001. 365.

⁸ PL. C. A. MACARTNEY: *i. m.* 66–67.

⁹ PL. CZETTLER Antal: *i. m.* 263–264.

engedéséről” volt szó, meg kell állapítanunk, hogy Rákosi későbbi személyi mozgástere felől nézve a megfelelő jogi kategória precíz használata egyáltalán nem mellékes szempont.

Rákosi első pere

1925. szeptember 22-én a Budapesti Rendőr Főkapitányság letartóztatta az illegalitásban lévő kommunista mozgalom újjászervezésére nem sokkal korábban Magyarországra érkezett Rákosi Mátyást. Az ezt követő események láncolata széles körben ismert: a rendőri akciók nyomán szeptember 24-én estig még több mint negyven személyt vettek őrizetbe. Rákosit és négy társát (Vas Zoltánt, Gögös Ignácot, Őri Károlyt és Hámán Katót) lázadás büntetésével statáriális bíróság elé állították, amely november 14–16. között tárgyalta ügyüket, de azt végül rendes bíróság hatáskörébe utalta. Az 1926. július 12.–augusztus 4. között zajló első Rákosi-perben a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék Rákosit a törvényes állami rend megváltoztatására irányuló kísérlet vádjával nyolc év és hat hónap fegyházbüntetésre ítélte, amit 1927. január 13–15. közötti tárgyalásán a Budapesti Királyi Ítéltábla is jóváhagyott, így az ítélet jogerőre emelkedett.¹⁰

A Rákosi ellen folytatott bírósági eljárások sorozata a Szovjetunió és Magyarország államközi kapcsolatainak egy rendkívül képlékeny szakaszán vonult végig. Mint ismert, 1924. szeptember 5-én és 12-én a két ország hivatalos képviselői Berlinben aláírták a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolataik felvételét kimondó egyezményeket, amelyeket a magyar parlament nem ratifikált az előírt határidőig, így 1925. április 14-én Moszkva elejtettnek mi-

¹⁰ Életrajzi adatait részletesen ld. RÁKOSI Mátyás: *i. m.* 2. köt. 1085–1105. Rákosi biográfiai adatait a későbbiekben is ebben a kötetben található kronológia alapján kövöljük.

nősítette a német fővárosban megszületett okmányokat.¹¹ A két állam viszonyának normalizálását ugyanakkor sem a magyar, sem a szovjet külügyi vezetés nem vette le véglegesen a napirendről, hanem egészen az 1920-as évek végéig fenntartotta. A *modus vivendi* megtalálását magyar részről gazdasági és külpolitikai szempontok is folyamatosan érlelték, így a magyar gazdaság Trianon óta húzóó válsága, illetve a szovjet állam elutasító magatartása a versailles-i békerendszerrel és az annak részét képező trianoni békével szemben. Szovjet részről leginkább a Magyarország és a kisantant közti antagonizmus, s a Románia első világháború utáni területi növekedésével szemben elfoglalt közös platform képezhetette az együttműködés alapját. A közeledési szándékok meglétét jelezte Bethlen István miniszterelnök 1926. július 27-én – tehát éppen Rákosinak a Törvényszéken zajló perével azonos időben – adott inkepusztai interjúja a Pesti Napló és a Magyarország című napilapok tudósítóinak, melyben célzásokat tett a magyar–szovjet kereskedelem szerződéses kereteinek megteremtésére.¹² A nemzetközi konstellációt figyelembe véve a Kremlnek sem állt érdekében, hogy feladja a kiegyensúlyozott, a közeledés lehetséges csatornáinak szabadon hagyására törekvő, s kivárára berendezkedő politikai vonalvezetését Magyarország viszonylatában.¹³

Rákosi elfogása után, illetőleg rögtönítélő és elsőfokú bírósági perének idején a magyar diplomácia kétféle reakcióval szembesült. Egyrészt a külföldi magyar missziókra a Rákosival szimpatizáló helyi munkásság személyesen és testületileg (szakszerve-

zetek, munkásegyletek) írt tiltakozó levelek tömegét juttatta el, vagy demonstrációkat szervezett az illetékes magyar diplomáciai képviseletek előtt. Ilyen tüntetésekre került sor például 1925. október 2-án a prágai,¹⁴ vagy 1925. október 15-én a berlini magyar követség előtt.¹⁵ A német fővárosban zajlott megmozdulással egyazon napon a Nemzetközi Vörös Segély is tömeggyűlést tartott Moszkvában, a Tanácsok Központi Székházában, ahol Kun Bélán, angol, román és olasz kommunistákon kívül felszólalt Szolomon Lozovszkij, a Szakszervezeti Internacionálé főtitkára, valamint Rákosi öccse, Rákosi Zoltán is.¹⁶ Ezek a demonstrációk szinte azonos koreográfia szerint zajlottak: szónokaik elítélték a magyar fehérterrort, majd egy rezolúciót fogadtak el, melyben követelték Rákosi életének megóvását, de előfordult az is, hogy megfenyegették a helyi magyar külképviselet vezetőjét. Sokat elárul, hogy a magyar missziók előljárói a Rákosi-perrel összefüggő tiltakozó akciókat (levéldömping, tüntetések, felvonulások, újságcikkek) olyan jelzőkkel illették, mint „arcátlan”,¹⁷ „kvalifikálatlan”,¹⁸ vagy „fellengzős hangnemű” és „sablonos”.¹⁹

¹⁴ Nagy László prágai ideiglenes ügyvivő jelentése Walko Lajos külügyminiszternek. Prága, 1925. okt. 3. MOL, K 64, 101. cs., (Politikatörténeti Intézettől visszakapott iratok 1925–1927), 236/1925. res. al. sz., 2963/1925. pol. sz.

¹⁵ Wettstein János berlini ideiglenes ügyvivő jelentése Walkónak. Berlin, 1925. okt. 16. Uo. 3075/1925. pol. sz.

¹⁶ Jungerth Mihály revali követ jelentése Walkónak. Reval, 1925. okt. 20. Uo. 3315/1925. pol. sz. A Moszkvában székelő, 1922-ben alakult nemzetközi segélyszervezet – orosz nevének közismertebb rövidítésével MOPR, német nevén Rote Hilfe, magyarul Nemzetközi Vörös Segély – az ellenforradalmi országokban le tartóztatott és bebörtönzött kommunisták és családtagjaik anyagi szubvencionálását, valamint jogi védelmük biztosítását tartotta fő feladatának.

¹⁷ Korányi Frigyes párizsi követ jelentése Walkónak. Párizs, 1925. nov. 10. MOL, K 64, 101. cs., (Politikatörténeti Intézettől visszakapott iratok 1925–1927), 482/1925. res. al. sz., 472/1925. res. sz.

¹⁸ Masirevich Szilárd prágai követ jelentése Walkónak. Prága, 1925. okt. 17. Uo. 236/1925. res. al. sz., 3148/1925. pol. sz.

¹⁹ Utóbbi kettő a szarkazmusáról közismert Kánya Kálmán berlini követől származik. Berlin, 1926. júl. 15. Uo. 2549/1926. pol. sz.

¹¹ Erre részletesen ld. KOLONTÁRI Attila: *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*. Bp., 2009. 56–83.

¹² Bethlen nyilatkozott a Magyarországnak az összes aktuális kérdésekről. Magyarország, 1926. júl. 29. 1–2.; Gróf Bethlen miniszterelnök elmondja új politikai célkitűzéseit a Pesti Naplónak. Pesti Napló, 1926. júl. 29. 1–2.

¹³ Erről tanúskodik például Makszim Litvinov külügyi népbiztoshelyettes 1928. dec. 31-i előterjesztése Joszif Sztálinhoz, az ÖK(b)P KB főtitkárához, melyben a Szovjetunió súlyosbodó külpolitikai helyzetére hivatkozva javasolta, hogy a Kreml, ha kell, akkor akár nagyobb engedmények árán is rendezze politikai kapcsolatait Magyarországgal. Ld. AVP RF, f. 04, op. 11, p. 68, gy. 946, l. 20.

A magyar kormány az ügygel kapcsolatban végig, egészen 1940-ig, minduntalan a magyar igazságszolgáltatás függetlenségét és szuverenitását hangoztatta, s arra figyelmeztetett, hogy a tiltakozások csak olajat öntenek a tűzre. A kormánytényezők erről alkotott véleményét plasztikusan szemléltette Pelényi János washingtoni követ 1925. október 15-i számjeltávirata, amelyben a misszióvezető „a Rote Hilfe inspirációjára tiltakozó sürgönyök özönére” a helyes reakció gyanánt azt javasolta, hogy „ne befolyásoltassék emiatt igazságszolgáltatás szabad folyása, mert ezek amúgy is támadnak minket [...]”²⁰ A moszkvai nagygyűlésről szóló jelentésében Jungerth Mihály revali (tallinni) követ arra emlékeztetett, hogy az akkorinál sokkal nagyobb és országos méretű tiltakozó megnyilvánulások hatástalanok maradtak az észti és lett kommunisták elleni statáriális eljárások idején. Úgy vélte, hogy a Szovjetunióval határos kisállamokban ezekkel az eszközökkel már nem lehet eredményt elérni, de Magyarország esetében ez egy új módszer, ezért azt remélik, hogy megfélemlíthetik vele a magyar kormányt.²¹ Walko Lajos külügyminiszter rögtön a statáriális bíróság végzése után egy körtáviratot intézett a tiltakozásoknak leginkább kitett missziókhoz (Párizs, Bécs, Berlin, London, Prága, Washington), melyben iránymutatásul közölte, hogy „a bíróság szabad mérlegelés alapján, minden külső befolyástól függetlenül döntött így, mivel úgy vélte, hogy a fennálló szabályok értelmében statáriális ítéletet nem hozhat”. Utasításba adta, hogy amennyiben a külföldi politikusok a bíróság döntését a nemzetközi nyomásra vezetnék vissza, ami előtt a magyar kormánynak is meg kellett haljania, azt nyomatékosan cáfolják meg.²²

A szovjet felső vezetés reakciója ennél jóval kimértebb volt, és az indulatokat félretéve, inkább közvetítők igénybevételére alapozott

diplomáciai módszerekkel igyekezett némi – halvány reményekkel kecsegtető – eredményt elérni legalább annak érdekében, hogy a Rákosi és társai elleni eljárást rendes bíróság elé utalják. A szovjet–magyar kapcsolatok teljes kontextusában érthető is, hogy Moszkva a Rákosi-ügy kirobbanásakor és eskalációjakor nem kívánt retorziókat fogantatosítani Magyarországgal szemben, s nem kívánt nyílt diplomáciai lépésekkel beavatkozni a magyar belügyekbe. Presztízs kérdéssé vált ugyanakkor, hogy a magyarországi Tanácsköztársaság idején kereskedelemügyi népbiztos-helyettesként, majd a szociális termelés népbiztosaként a politikai, gazdasági kormányzás terén később is kamatoztatható tapasztalatokra szert tevő, rendkívül agilis, hatalmas szervező erővel rendelkező Rákosi életét megkímélik. A személyét szimbolikussá tette még, hogy 1919-ben, a frontharcok során, majd a Vörös Őrség főparancsnokaként a forradalmi küzdelemben is elévülhetetlen érdemeket szerzett magának, s nemcsak a magyar, hanem az osztrák, a csehszlovák és az olasz szélsőbaloldal arculatának markáns megformálásában is aktívan kivette a részét, tekintélyét pedig csak növelte, hogy 1922-ben a Komintern IV. kongresszusán a Titkárság póttagjának és a Szervező Iroda rendes tagjának választották.

A kérdés kezelésének fajsúlyát jelzi, hogy az háromszor is (1925. október 15., október 22., november 19.) a legfelsőbb pártállami döntéshozó szerv, az OK(b)P²³ KB Politikai Irodája (Politbüro) elé került. Az első ülésen a szűkszavú jegyzőkönyvi szöveg alapján a grémium Jakov Davtjannak, a párizsi szovjet misszió tanácsosának, és Jan Berzinnek, a bécsi szovjet követség vezetőjének nevére szóló távirat tervezetét véglegesítette. Ebben a következők álltak: „Olyan híreket kaptunk, hogy Loucheur befolyásolni tudná

²³ A szovjet állampárt hivatalos neve az idők folyamán többször változott. 1918 márciusától Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt – OK(b)P, 1925 decemberétől Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt – ÖK(b)P. Amennyire lehetett, a szövegben, lábjegyzetekben ezeket a változásokat igyekeztük nyomon követni, bár ezen a téren a magyar és német nyelven keletkezett korabeli dokumentumok sem következetesek és többször használják a hivatalosan csak 1952-ben felvett SZKP vagy más formában SU KP rövidítéseket.

²⁰ Pelényi János washingtoni követ számjeltávirata Walkónak. Washington, 1925. okt. 17. Uo. 3064/1925. pol. sz.

²¹ Jungerth jelentése Walkónak. Reval, 1925. okt. 20. Uo. 3315/1925. pol. sz.

²² Walko Lajos körtávirata. Bp., 1925. nov. 16. Uo. 482. res. al. sz., 477/1925. res. sz.

Horthyt Rákosi és társai életének megmentése érdekében. Mindkettejüket felhatalmazzuk, hogy lépéseiket egyeztetve minden önkéntől telhetőt tegyenek meg ezért.”²⁴ A táviratban megnevezett Louis Loucheur ismert szocialista politikusnak számított, ugyanis Raymond Poincaré második kormányában, majd Aristide Briand kabinetjében vezető kereskedelemügyi- és pénzügyminisztériumi posztokat foglalt el. A Politikai Iroda ülése után két nappal ő kereste fel Korányi Frigyes párizsi követet, s előrebocsátva, hogy eljárása nem hivatalos, és nem a francia kormány megbízásából jött, elmondta, mivel Rákosi szabotázsakciója nem járt eredménnyel, a francia közvéleményre rendkívül kedvezőtlen benyomást gyakorolna, ha kivégeznék. Kifejtette továbbá, hogy halálos ítélet esetén a szocialisták a parlamentben is szóvá tennék a kérdést, ami veszélyeztetné Magyarország egyre javuló nemzetközi pozícióit. A francia politikus végezetül leszögezte: „életfogytiglani fegyházat vagy halálos ítélet kegyelmi megváltoztatását nem bánnák, csak a kivégzést perhorreszkálják. [...] Mivel Rákosi persona grata Moszkvában [...] magyar politikai szempontból is célszerűnek tartaná életüket kímélni.”²⁵

A magyar külügyminiszter elhárította az ellenlépésekkel is fenyegetőző francia politikus kérését, azzal érvelve, hogy kormánya nincs abban a helyzetben, hogy beavatkozzon egy jogszolgáltatási folyamatba. Kikötötte párizsi követének, hogy hasonló kísérletek esetén Magyarország kizárólagos belügyének nyilvánítsa az eljárást.²⁶ A magyar misszióvezető október 21-én felettese instrukcióinak megfelelően tájékoztatta az őt felhívó francia politikust, aki erre azzal mentegetőzött, hogy nem kíván Budapest belügyei-be avatkozni, csak magánemberként és Magyarország barátjaként

²⁴ Az OK(b)P PB ülésének jegyzőkönyve. Moszkva, 1925. okt. 15. RGASZPI, f. 17, op. 162, gy. 2.

²⁵ Korányi számjeltávirata Walkónak. Párizs, 1925. okt. 17. MOL K 64, 101. cs., (Politikatörténeti Intézetből visszakapott iratok 1925–1927), 482/1925. res. al. sz., 430/1925. res. sz.

²⁶ Walko számjeltávirata Korányinak. Bp., 1925. okt. 18. Uo. 465/1925. res. al. sz., 430/1925. res. sz.

igyekezett információt adni.²⁷ A Rákosi érdekében tett közbenjárása mögött azonban valójában Hrisztyian Rakovszkij párizsi szovjet követ állt. November 10-én ugyanis Anatole Monzie köz-munkaügyi miniszter is megpróbálta szóba hozni a magyar követ előtt a monstre pert, és amint maga is bevallotta, ezzel valójában a szovjet követ személyes kérésének tett eleget. Monzie erőyes fellépésének hatására Korányinak el kellett volna érnie Horthy Miklós kormányzónál, hogy halálos ítélet esetén kegyelmezzen meg Rákosinak. Noha a francia politikus végül nem kísérelte meg magyar partnerének meggyőzését, homályos magyarázata szerint erre eleinte azért hajlott, mert úgy vélte, ezzel a magyar érdekeket szolgálja. A magyar diplomata jelentésében megemlítette, hogy Monzie tudott Loucheur közbenjárásáról, feltételezése szerint magától Rakovszkijtól.²⁸

Bár a statáriális bírósági eljárás másnapján, tehát november 15-én, mindkét francia politikus (Loucheur, Monzie) telefonált a magyar diplomatának és ismét emlékeztette arra, hogy „nyugati jogérzés szerint” a kivégzést csak a gyilkossági kísérlet effektív megkezdése indokolhatja, ami Rákosi esetében nem forog fenn, az addigra már teljesen magabiztos magyar kormány nem volt hajlandó eltérni kiinduló álláspontjától.²⁹ Ez részben azzal a biztatással is magyarázható, amit az ügy kipattanása után nem sokkal jobboldali francia politikusoktól kapott. Korányi október 17-én, vagyis a Loucheurral folytatott első megbeszélésének napján egy külön táviratban értesítette a külügyminisztert arról, hogy „jobboldali politikai körök örülnének, ha Magyarország erőyesen akadályozná Moszkva terjeszkedését”. Elhangzott az is, hogy a francia jobboldal sajnálja, hogy a Rákosi-ügy tényeiről nem jelent meg egy figyelemfelkeltő, s a magyar kormány álláspontját bemutató cikk

²⁷ Korányi jelentése Walkónak. Párizs, 1925. okt. 21. Uo. 236/1925. res. al. sz., 3198/1925. pol. sz.

²⁸ Korányi jelentése Walkónak. Párizs, 1925. nov. 10. Uo. 482/1925. res. al. sz., 472/1925. res. sz.

²⁹ Korányi számjeltávirata Walkónak. Párizs, 1925. nov. 15. Uo. 477/1925. res. sz.

a francia sajtóban. Igaz, a párizsi magyar követ ezzel kapcsolatban hozzáfűzte, a nyugati közvéleménynek leginkább az felelne meg, ha a komoly bűnösöket halálra ítélnék, de a kormányzó kegyelmet gyakorolna.³⁰

A bécsi szovjet követ alkalmi közvetítők segítségével szintén sikertelenül próbálta megakadályozni a halálos ítélet kiszabását. Október 15-én Ambrózy Lajos bécsi magyar követ egy sürgönyben arról értesítette Walkót, miszerint az ottani szovjet diplomáciai képviselő, Jan Berzin megkérte L. Mandel újságíró, ³¹ hogy haladéktalanul utazzon Budapestre, s adjon át egy üzenetet a magyar kormánynak. Az üzenet lényege abban állt, hogy a szovjet kormány egy Magyarország számára kedvező kereskedelmi szerződés megkötését ajánlja fel és nagyarányú kereskedelmi megrendeléseket helyez kilátásba, amennyiben a Rákosi elleni eljárást rendes törvényszék elé utalják. Az osztrák újságíró közvetítését eleve a magyar kormány hozzájárulásától tette függővé, de amint szavaiból kitűnt, ezt az intervenciót ő is kilátástalannak tekintette. Ebben a véleményében különben a magyar követ is rögtön megerősítette.³² Walko arra utasította a diplomatát, világosítsa fel az újságíró, hogy a magyar kormány a pert belügynek tekinti, s nem hajlandó semminemű tárgyalásba bocsátkozni.³³

A bécsi magyar követség későbbi jelentéseiből arra lehet következtetni, hogy a neves osztrák személyek bevonása eleve problematikus lehetett, hiszen az osztrák közvélemény tekintélyes része és az osztrák hatóságok nem nézték jó szemmel Rákosi ausztriai ténykedését. Johannes Schober egykori kancellár, aki 1925-ben az osztrák rendőrség első számú vezetője volt, Rákosi letartóztatá-

sa után közreműködéséről biztosította a magyar hatóságokat az emigráns magyar kommunisták ausztriai összeköttetéseinek felgöngyölítésében, a bécsi szovjet követség társadalmi kapcsolatrendszerének feltérképezésében, és ennek megfelelően közvetlen adatokat szolgáltatott a budapesti rendőrfőkapitánynak a magyar kommunisták bécsi tartózkodásáról.³⁴ A bolsevizmussal szembeni ellenszenvét nem titkoló rendőrfőnök szerint a magyar kommunista szerveződések anyagi bázisát a bécsi szovjet követség teremtette meg, ezért azt „állandóan olyan osztrák detektívek és bizalmi férfiak által figyelteti meg, akik Kun Bélát és társait a Steinhofról jól ismerik”. A magyar követtel folytatott beszélgetései során egyszer nyíltan kifejtette nézeteit: „Ha már lehetetlen az összes kommunistát elpusztítani (!) – mert ez volna a világot fenyegető méreganyagnak legjobb eltüntetése –, legalább abban kellene összeállniuk az államoknak, hogy Szovjet-Oroszországot bojkottálják. Hiába mondják neki azt, hogy Berzin úr, az itteni szovjet követ kedves modorú, tisztességes ember. Ez szintén csak azt jelenti, hogy Berzin úr ügyesebben leplezi céljait, mint elődje, vagy, hogy a célok végrehajtásában mások szolgálatait veszi igénybe.”³⁵

A francia politikusok magánjellegűnek beharangozott, valójában Moszkva által inspirált intervenciójának és az osztrák újságíró közvetítési kísérletének kudarca nyilvánvalóvá tette, hogy a folyamatba tett statáriális eljárás végigviteléhez makacsul ragaszkodó magyar vezetés nem befolyásolható a közvetett nyomásgyakorlás révén. A Politikai Iroda már említett október 22-i határozatában ezért elismerte, hogy a szovjet külképviseleti szervek közbelépésére nincs lehetőség.³⁶ Igaz, a Rákosi elleni eljárás átutalása rendes

³⁰ Korányi számjeltávirata Walkónak. Párizs, 1925. okt. 17. Uo. 465/1925. res. al. sz., 465/1925. res. sz.

³¹ Az illető teljes nevét nem sikerült megállapítani.

³² Ambrózy Lajos bécsi követ számjeltávirata Walkónak. Bécs, 1925. okt. 15. MOL K 64, 101. cs., (Politikatörténeti Intézettől visszakapott iratok 1925–1927). 465/1925. res. al. sz., szám nélkül.

³³ Walko számjeltávirata Ambrózynak. Bp., 1925. okt. 14. Uo. 482/1925. res. al. sz., 424/1925. res. sz.

³⁴ Alth Waldemár bécsi ideiglenes ügyvivő jelentése Walkónak. Bécs, 1925. szept. 25. Uo. 236/1925. res. al. sz., 2847/1925. pol. sz.

³⁵ Ambrózy jelentése Walkónak. Bécs, 1925. nov. 1. Uo. 3301/1925. pol. sz.

³⁶ Az OK(b)P KB Politikai Iroda ülésének jegyzőkönyve. Moszkva, 1925. okt. 22. RGASZPI, f. 17, op. 162, gy. 2, l. 182. Erre ld. még az 1–2. sz. iratot. A döntésben minden bizonnyal nem a közvetlen diplomáciai kapcsolatok hiánya játszott szerepet, hiszen a hadifoglyok és az elítélt kommunisták cseréjét is hasonló feltételrendszer mellett bonyolították le. Sokkal többet nyomott a latban, hogy egy

bíróság hatáskörébe némiképp új helyzetet teremtett. Az alapvető célkitűzés, a jelszavakban is gyakran hangoztatott „Rákosi életének megmentése” egyelőre megvalósulni látszott, a Moszkvában és egyéb európai fővárosokban (Berlin, Bécs) tartózkodó, s az internacionalista szervezetek (Komintern, Nemzetközi Vörös Segély) segítségével a különféle nemzetiségű munkásság kampányát szervező magyar politikai emigráció lélegzetvételnél szünethez jutott, de nyilvánvalóvá vált számára, hogy nem folyamodhat nyílt segítségért a szovjet diplomáciához. Olyan megoldást kellett tehát találni, ami nem „devalválja” a szovjet külpolitika abbéli törekvését, hogy meghagyja a két ország közti viszony majdani javulásának esélyét, azaz nem szorítja Moszkvát a magyar belügyekbe való beavatkozás látszatát keltő hivatalos lépések megtételére. Rákosi személye ebben a kontextusban válik alku, csere tárgyává.

Az ötlet, hogy Rákosi szabadon engedése esetén ellenszolgáltatásként valamiféle politikai, gazdasági, katonai, vagy tárgyi kedvezményeket nyújtsonak Magyarországnak, nyilvánvaló reminiscenciákkal bírt. A magyar és szovjet-orosz kormány 1920. május 29-én Koppenhágában egy megállapodást írt alá a Szovjet-Oroszországban lévő magyar hadifoglyok hazaszállításáról. Az első hadifogoly-szállítmányok júniusban meg is indultak Magyarországra, ám nemsokára a magyarországi népbiztosper miatt a szovjet fél fel függesztette az egyezmény teljesítését, s leállította a további kontingensek repatriációját. Moszkva tiltakozó jegyzéket is küldött a magyar kormánynak, melyben védelme alá helyezte a Tanácsköztársaság tíz egykori népbiztosát, s egyúttal elrendelte a magyar tisztii állomány internálását, akik közül tíz főtitiztet tússzá nyilván-

hivatalos szovjet megkeresés nyílt beismerése lett volna Moszkva részéről azon állandóan hangoztatott érv tarthatatlanságának, miszerint a szovjet kormány és a Komintern közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, a kettőnek semmi köze egymáshoz. Rákosi Mátyás egy olyan mozgalom újjászervezésére és irányítására érkezett Magyarországra, amely hosszú távon a fennálló társadalmi rend és kormányzati rendszer megdöntésére törekedett. Ilyen körülmények között, ha a szovjet kormány védelmébe veszi Rákosit, azt könnyen lehetett volna a magyar belügyekbe való beavatkozásként értelmezni.

nított. Georgij Csicserin külügyi népbiztos ajánlatot tett a népbiztosok kicserélésére a fogva tartott túszokért. Az 1921. július 28-án parafált rigai egyezményben Magyarország vállalta a tíz egykori népbiztos, valamint több mint háromszáz fogva tartott kommunista és családtagjaik kiadatását, cserébe Szovjet-Oroszország kötelezte magát a koppenhágai megállapodás értelmében rá háruló kötelezettségek végrehajtására.³⁷

A csere ötletének a rigai egyezményig visszanyúló eredetét az is igazolhatja, hogy a Szovjetunióból hazatérni szándékozó egykori magyar hadifoglyok átadásának, átbocsátásának folyamata egészen 1925-ig eltartott, tehát a magyar népbiztosok és a tanács hatalom egyes szerveiben valamilyen posztot betöltő kommunisták életének illetén megóvása és fogságból történő kiszabadítása még elevenen élő emlék, realitás lehetett. A külföldi magyar missziók birtokába olyan információk jutottak, melyek szerint az emigráns csoportok ismét megpróbálkoztak a magyar államot képviselő neves személyek vagy egyéb magyar állampolgárságú „burzsoá” egyének túszul ejtésével. Szakirodalmi adatok szerint a berlini szovjet követség részéről is érkezhettek olyan értelmű jelzés, amely szerint Moszkva kicserélné a Szovjetunióban rekedt egykori magyar altiszteket.³⁸ Jungerth pedig arról számolt be, hogy egyes híresztelések szerint Moszkvában egy magyar burzsoá összeesküvés nyomaira bukkantak, amelynek résztvevői közül számos személyt letartóztattak. „Ha ilyenekre reagálunk, sohasem tudjuk Oroszországhoz való viszonyunkat rendezni. Moszkvában meg kell tanulniuk, hogy oly szentimentális eszközökkel, hogy elfogtunk ilyen vagy olyan összeköttetéssel bíró burzsoát, nem lehet Budapestre

³⁷ A magyar–szovjet hadifogolycsere legújabb szakirodalmára ld. BONHARDT Attila: *A magyar hadifoglyok hazaszállítása az első világháború után. A magyar hadifoglyok szervezett hazatelepítése Szovjet-Oroszországból 1920–1922.* Hadtörténelmi Közlemények, 1994. 4. sz. 3–49.; PETRÁK Katalin: *Magyarok a Szovjetunióban 1922–1945.* Bp, 2000. 21–57.; EGEY Emese: *Első világháborús magyar hadifoglyok hazahozatala a Szovjetunióból észt–finn–lett–német közreműködésel.* Múltunk, 2004. 2. sz. 220–242.

³⁸ PETRÁK Katalin: *i. m.* 88.

hatni. Ha a szovjet kormány látja, hogy nem adunk ilyen trükkökre, nem fog engedni a magyar kommunisták vagy a Komintern ez irányú követeléseinek” – írta némi malíciával a szovjet viszonyokat kiválóan ismerő diplomata.³⁹ Hasonló következtetéseket vont le Ambrózy is azon inkább rémhírnek beillő értesülések alapján, hogy a magyar és osztrák kommunisták a bécsi szovjet követség épületének pincéjében tartott értekezletükön elhatározták, hogy Bécsben elfognak néhány prominens magyar személyt, akiket elrejtene, s túszként használnak majd Rákosi kicserélése végett. Noha a követ családja biztonsága érdekében értesítette erről a helyi rendőrséget, leszögezte, hogy nem tulajdonít túl nagy jelentőséget ennek az információnak.⁴⁰

Bár a hazai sajtóban is felröppent néhány hasonló „túszzdrámáról” szóló információ, nem találtunk arra utaló adatot vagy dokumentumot, hogy a szovjet vezetés komolyan számolt volna ezzel a lehetőséggel, s hivatalosan értesítette volna valamely magyar külképviseleti hatóságot magyar állampolgárok elfogásáról vagy letartóztatásáról.⁴¹ Igaz, azt sem lehet kizárni, hogy a szovjet katonai szervek „tartálékoltak” erre az esetre a Szovjetunióban rekedt magyar hadifoglyok közül néhányat. Bár 1925-ben a hadifogolycseré hosszú folyamatának lezárására a két állam képviselői Varsóban kiegészítő jegyzőkönyvet írtak alá, amely a magyar hadifoglyok utolsó kontingenseinek hazaszállításáról rendelkezett, s 1925. augusztus 22-én a repatriálni szándékozó hadifoglyok utolsó szerelvénye is elindult, nem tért vissza mindenki a szülő-

földjére.⁴² Döntően azok maradtak szovjet földön, akik ott kaptak munkát, ott alapítottak családot és letelepedtek, esetleg politikai okokból nem állt szándékukban hazatérni, míg elenyésző lehetett azok száma, akiket a szovjet hatóságok akadályoztak meg a hazatérésben, vagy annak lehetőségéről nem értesültek időben. Egy 1931-ben készült külügyminisztériumi emlékeztető 6000–7000 főben állapította meg a Szovjetunió területén élő egykori magyar honosságú hadifoglyok számát. Bár a „túszejtés” lehetősége egyes források szerint Rákosi fegyházban töltött éveiben ismét felmerült,⁴³ a cserében leginkább bízó magyar politikai emigráció Budapest teljes elzárkózása és Moszkva rezervált álláspontja folytán ezzel párhuzamosan más változatokat is keresett.

A magyarság által nemzeti szimbólumoknak tartott 1848–1849. évi honvédtáplálók sorsának alakulását a magyar közvélemény igyekezett nyomon követni, bár a dualizmus idején a hazahozataluk Ferenc József „érzékenysége” miatt szóba sem kerülhetett. Tudni lehetett, hogy a lobogókat a szabadságharc leverése után a hazatérő cári hadsereg a győzelem jeléül diadalittasan végighordozta Szentpétervár utcáin, majd hosszú ideig az ottani Fegyverpalotában őrizték őket. Az 1917. évi októberi forradalom után Moszkvába szállították a zászlókat, ahol a Forradalmi Múzeumban nyertek elhelyezést.⁴⁴ Arra, hogy ezek az ereklyék valamilyen aspektusban összefüggésbe kerültek az előzetes letartóztatásban lévő Rákosi személyével és az ellene folytatott eljárással, egy 1926. január 8-i

⁴² PETRÁK Katalin: *i. m.* 39.

⁴³ KOLONTÁRI Attila: *i. m.* 54. Gelléri Sándor egyike volt azoknak, akiket viszatartottak: „Előkészületeim végük felé járnak [szökésre készült – K. A. – S. A.], amikor Budapesten letartóztatják Rákosi Mátyást és társait. Azonnal felszökik az orosz politikai tőzsdén a magyar tisztek értéke. Újra börtönbe kerülünk... Nyolc álló hónapig tart a rabság, amíg otthon ki nem hirdetik a Rákosi-ügyben az ítéletet. Ezzel a mi sorsunk is eldőlt. Kényszermunkára ítélnék és én egy nyolcas magyar csoporttal a Szolovecki-szigetekre kerülök.” Gelléri végül 1929 januárjában érkezett haza. (*Hadifogoly magyarok története*. Szerk. BAJA Benedek et al. 2. köt. Bp., 1930. 483–485.)

⁴⁴ KERÉKES Zoltán: *Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadi zászlói*. III. rész. Hadtörténelmi Közlemények, 1972. 4. sz. 664–666.

³⁹ Jungerth jelentése Walkónak. Reval, 1925. okt. 20. MOL, K 64, 101. cs., (Politikatörténeti Intézetől visszakapott iratok 1925–1927), 236/1925. res. al. sz., 3315/1925. pol. sz.

⁴⁰ Ambrózy jelentése Walkónak. Bécs, 1925. okt. 12. Uo. 3017/1925. pol. sz.

⁴¹ A Szózat című fajvédő lap számolt be arról, hogy a szovjet hatóságok Leningrádban letartóztatattak két fiatal magyar turistát, akiket Rákosi sorsának elintéződéséig akartak fogva tartani. A cikk aláhúzta, hogy mivel erről az esetről nem érkezett hivatalos információ, a hír felröppentői nyilván a folyamatban lévő nyomozást kívánták befolyásolni. Ld. *Mezőúton tizenkét új letartóztatás történet a bolsevik összeesküvéssel kapcsolatban*. Szózat, 1925. szept. 29. 1.

keltezésű, Landler Jenőnek és Alpári Gyulának írt Kun Béla-levéel alapján következtethetünk.⁴⁵ A zászlók lehetséges cseretárgyakként való felhasználásának gondolata legközelebb Rákosi védője, Lengyel Zoltán Bethlen István miniszterelnökhöz írott 1927. június 9-i levelében bukkan fel. Lengyel akkoriban – a mai fogalmaink szerint – „sztárüggyvédnek” számított, hiszen rendkívül fiatalon, már 28 éves korában (1901-ben) ügyvédi irodát nyitott Budapesten, s még a dualizmus idején egyes szenzációt keltő büntető perek (például a dánosi cigányper) révén országos hírnévre tett szert. Ismertségét csak növelte, hogy 1918 előtt különféle ellenzéki pártokban (Függetlenségi Párt, Függetlenségi Balpárt, Kossuth Párt) politizált, így széleskörű politikai kapcsolatrendszert épített ki. Ebben a levelében részletesen kifejtette, hogy a szovjet szervek 3-5 millió dollár értékű rendelést, illetve a „leningrádi hadimúzeumban” őrzött 200 magyar hadizászlót ajánlották fel Rákosi és 3-4 társának kicserélése esetén. A miniszterelnök válaszában csak annyit közölt vele, hogy a minisztertanácsban előterjesztette a csere kérdését, de a tárcavezetők állásfoglalása alapján elvetették az ötletet.⁴⁶ Lengyel levelének a zászlókra vonatkozó pontjával kapcsolatban maga is beismerte: „nem volna időszerű, de a jövő elől az utat nem szabad eltorlaszolni”. Saját szkepszise ellenére perspektivikusan nem zárhatta ki egy ilyen megoldás lehetőségét, ugyanis különféle szaklapokban megjelentek a szabadságharc le-

⁴⁵ „[...] Elküldöm a napokban egyik wien-i képes lapban a 49-ben zsákmányolt magyar zászlókról írt (Matyival kapcsolatos) cikkemet. Valamelyik pesti lapban lehetne elhelyezni”. Nem sikerült kiderítenünk, hogy melyik bécsi képes magazinról lehet szó, és később megjelent-e Kun Béla említett cikke valamelyik magyar sajtóorgánumban. Ez a két mondat mégis arról tanúskodik, hogy a kommunista emigráció egyre kétségbeesettebb vezetőinek körében már szinte a kezdetektől fogva létezhetett egy ilyen megoldási módozat Rákosi és négy társa kiszabadítására. Kun Béla levele Landler Jenőnek és Alpári Gyulának. Moszkva, 1926. jan. 8. PSZL, 878. fond, 8. csop., 281. ő. e., 8. fol. Az iratra hivatkozik: BORSÁNYI György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Bp., 1979. 291.

⁴⁶ *Bethlen István titkos iratai*. Az iratokat sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta: SZINAI Miklós, SZÜCS László. Bp., 1972. 285–286.

verése után a cári Oroszországba hurcolt katonai relikviák sorsáról közölt beszámolók, tudósítások.⁴⁷

Az 1920-as évek második felében egyelőre még látszólag nagyobb reménnyel kecsegtetett, hogy Rákosiért gazdasági előnyöket kínáljanak, amit először éppen a Szovjetunió bécsi követe vetett fel. Az 1924. évi magyar–szovjet egyezmények megszületésében valóban komoly szerepet játszott a magyar gazdasági lobb, az egyes üzleti körök pressziója a kormányra. A szinte földrésznyi értékesítési piacot és kimeríthetetlennek tűnő nyersanyagbázist birtokló szovjet államok föderációját nem lehetett számításon kívül hagyni a Trianon után súlyos gondokkal küszködő magyar gazdaság kitörési pontjainak, új külkereskedelmi orientációs irányainak keresésénél. A Szovjetunióval folytatott export-import műveletek finanszírozásában érdekelt hazai kereskedelmi bankok közül kiemelkedett a magyar ipar egyik gerincét alkotó MÁVAG vezérügynöki képviseleteként a Moszkva által leginkább keresett gépi berendezések (főleg mezőgazdasági gépek) exportjának hitellezésében érdekelt Angol–Magyar Bank. A pénzintézet vezetői (Károlyi Imre elnök, Krausz Simon alelnök) arra törekedtek, hogy koncesszióhoz jussanak a szovjet ipari és mezőgazdasági termelésben, illetve egy szovjet–magyar vegyes kereskedelmi társaság létrehozásával monopolizálják a szovjet piacot, és kiszorítsák onnan a szintén jelentős gazdasági súlyt képező riválisaikat (Weiss Manfréd-konzorcium, Magyar Általános Hitelbank stb.). A bank

⁴⁷ Ilyen volt Szendrei János muzeológusnak, már csak a halála után, 1928-ban megjelent ismertetője az ún. Rákóczi-kardokról, amely a Hadi Múzeum igazgatója, Aggházy Kamil által szerkesztett Hadimúzeumi Lapokban jelent meg. Szendrei az 1896. évi millenniumi kiállítás hadtörténeti anyagának egyik gondozója volt, s az országos rendezvény előtt bejárta Európa nagy múzeumait, hogy az ott fellelhető magyar vonatkozású hadi relikviákat nyilvántartásba vegye. Cikkében felhívta a figyelmet a II. Rákóczi Györgynek tulajdonított, később Bem tábornoknak ajándékozott díszkardra, ami a szabadságharc leverése után Oroszországba, a Carszkoje Szelo-i udvari fegyvergyűjteménybe került. SZENDREI János: *A Rákóczi-kardok*. Hadimúzeumi Lapok. (A História melléklete) I. köt. (1928. nov.). 2. füz. 56–65.

még 1923-ban kísérletet tett arra, hogy megállapodást kössön a berlini szovjet kereskedelmi képvisellel a koncessziókról és az említett társaság megalakításáról, amit a szovjet fél két feltételhez, grandiózus hitelek folyósításához és a Szovjetunió diplomáciai elismeréséhez kötött. Noha Walko Lajos akkori kereskedelmi miniszter elhárította a két üzletember arra irányuló javaslatát, hogy a szovjet hiteligények teljesítéséhez a magyar állam biztosítson anyagi garanciát, a bank alaptőkéjéből ők nemsokára létrehozták az Orosz–Magyar Kereskedelmi Rt. nevű cégalakulatot. A Szovjetunióval folytatott kereskedelem előnyeit felismerő Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ), látva a szovjet piac és a szovjet ipari nyersanyagok behozatala iránti nagyfokú érdeklődést, két ízben is, 1924 februárjában, majd augusztusában memorandumot juttatott el a kormányhoz, melyekben kérte, hogy vállalja át a Szovjetunióba irányuló kiviteli hitelezésével járó kockázat egy részét. Persze a magyar vezetés tisztában volt azzal, hogy nemcsak finansziális gondok állnak annak útjába, hogy a magyar ipari, mezőgazdasági export jelentős mértékű áttörést érjen el a szovjet piacon. A politikai feltételek megteremtése nélkül nem alakulhatott ki nagyobb volumenű és intenzitású kereskedelmi forgalom a két állam között, hiszen a külkereskedelemre még 1918-ban állami monopóliumot vezettek be Szovjet-Oroszországban. A kormány az 1924. évi magyar–szovjet diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételét kimondó egyezmények után maga is fontosnak tartotta, hogy a gazdasági érdekképviselői szervek támogatására támaszkodva hangsúlyozza a megállapodás várható gazdasági előnyeit, mert ezzel semlegesíthette a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok felvételét ellenzők argumentumait. Az egyezmény bukásával azonban nem teljesülhettek be a szovjet piac és nyersanyag iránt hazai gazdasági körökben táplált felfokozott várakozások.⁴⁸

A magyar emigráns kommunisták, levonva a megfelelő követ-

⁴⁸ Erre részletesen ld. SERES Attila: *Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok 1920–1941*. Bp., 2010. 55–63.

keztetéseket abból, hogy a magyar üzleti szféra milyen szerepet játszott a Szovjetunió és Magyarország közti kapcsolatok kezdeti kiépítésében, s a gazdasági ésszerűségekre való hivatkozással a magyar vezetés inspirálásában, úgy vélték, ezt a feszítő erőt ismét kihasználhatják Rákosi érdekében. A Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) Titkárságának levelezése alapján kiderül az is, hogy a párt vezetése számolt a magyar kormány és különösen a miniszterelnök engedékenységevel is, akiről közismert volt, hogy a Szovjetunióval való megállapodás híve. Olyan hírek terjedtek el például, hogy az 1926-ban Újpesten és Kőbányán tartott razziák során letartóztatott kommunistákat a rendőrség a Gyűjtőfogházban kivételes bánásmódban részesítette, majd váratlanul kiengedte. A párt vezető testülete ezt a szovjet–magyar viszony javítására tett lépésnek tulajdonította: „Ezek a jelenségek szerintünk a bejedés, vagy az orosz szerződés előszelét jelentik. [...] Az egységes pártban állítólag Bethlen tízes-húszas csoportokban agítálja a szerződést.”⁴⁹ Az elképzelés lényege abban állt, hogy a nem kis gazdasági haszonnal kecsegtető szovjet megrendelések beígéréseivel a magyar kormányt közvetlenül, vagy az egyes üzletekben részvevő magyar partnerek (exportcégek, bankok) segítségével közvetetten rábírják, hogy engedje szabadon az 1927-ben már törvényesen elítélt kommunista politikai foglyokat. Egy jóval az események után, 1940-ben keletkezett szovjet dokumentum tanúsága szerint magyar üzletemberekkel ilyen jellegű alkudozások már 1927-ben folytak,⁵⁰ de Lengyelnek Bethlenhez írt, már idézett levele is erre enged következtetni.⁵¹

Ezek a tárgyalások azonban egyelőre ismeretlen okból, talán éppen a minisztertanács elzárkózó magatartása miatt félbeszakadtak, majd feltehetőleg 1930-ban indultak újra. A legnagyobb bizalommal kezelt megbeszélések főszereplői az illegalitásban mű-

⁴⁹ A KMP Titkárságának levele a KMP Külföldi Bizottságának. Bp., 1926. júl. PSZL, 878. fond, 8. csop., 281. ó. e., 78–79. fol.

⁵⁰ Ld. a 93. sz. iratot.

⁵¹ Bethlen István titkos iratai. I. m. 285–286.

kődő KMP egyik vezető testülete, a Külföldi Bizottság, illetve az Angol–Magyar Bank képviselői voltak. A két fél közti megállapodás mibenlétéről az előbbinek egy 1930. június 9-i keltezésű feljegyzése tudósít. Eszerint a „tárgyaló elvtársak” elérték, hogy az áruszállítások és a csereakció között junktim álljon fenn, de az üzleti és a diplomáciai tárgyalások külön történjenek. Az Angol–Magyar Bank vezetősége (a dokumentum Kálmán Henrik igazgatót nevezi meg név szerint) a berlini szovjet kereskedelmi kirendeltséggel tárgyal majd a konkrét szállításokról, s amint a magyar export lehetősége tisztázódik, gondoskodni fog a Rákosi kicserélésére irányuló diplomáciai tárgyalások megkezdéséről. Kikötötték ugyanakkor, hogy „végleges üzletkötés csak abban az esetben történhetne természetesen, ha már a csereakció biztosítva van”. Ez az irat beszámol arról is, hogy a Nemzetközi Vörös Segély megtette a megfelelő lépéseket az illetékes felső szovjet szerveknél a magyarországi megrendelések beindítására, bár nem sokkal később a MOPR KB elnöke, Jelena Sztaszova arról értesítette a magyar kommunistákat, hogy a szovjet állami vezetés nem kívánja gazdasági áldozatok árán lebonyolítani a cserét.⁵²

A Komintern ezután egy szűk körű bizottságot alakított a politikai foglyok kicserélésének koordinálására, amelynek első ülésén Kun Bélán kívül részt vett Otto Kuusinen, a Komintern Végrehajtó Bizottságának (VB) titkára és Szergej Guszev, a Komintern VB póttagja. A grémium elhatározta, hogy a KMP megbíz egy befolyásos ügyvédet a cserére irányuló tárgyalások vezetésére, a MOPR pedig további anyagi dotációban részesíti a KMP-t, részben a kijelölendő ügyvéd honoráriumának biztosítása céljából. Döntöttek arról is, hogy Rákosi Zoltán írjon magánlevelet az illetékes magyar politikusoknak azzal a javaslatlall, hogy a Szovjetunióban lévő magyar hadifoglyok hazavitelét megkönnyítsék egyes Magyarországon bebörtönzött politikai foglyokért cserébe.⁵³ Sajnos

azonban a KMP és az Angol–Magyar Bank közti megállapodás teljesítéséről nem tudunk további részleteket. Noha magyar cégek és a szovjet külkereskedelmi szervek között elszórtan – döntően osztrák és német közvetítők beékelésével – egészen az 1920-as évek végéig létesülnek üzletek, a szovjet külügyi és külkereskedelmi vezetés minden olyan kezdeményezést elutasított, amely egy intenzívebb és számszerűleg kimutatható kereskedelmi forgalom kialakítását célozta Magyarországgal.

A magyar katonai ereklék visszaadása és a szovjet külkereskedelmi szervek magyarországi megrendelése mellett nem szabad említetlenül hagynunk, hogy létezett egy harmadik elképzelés is Rákosi kicserélésére, amelynek lényegi elemeit sokkal nagyobb homály fedi, mint a másik kettőét, hiszen kizárólag Lengyel Zoltán egyes, saját emlékezetére hagyatkozó, későbbi kijelentései alapján rekonstruálhatók. Az ügyvéd egy Lázár Andor igazságügyi miniszterrel folytatott későbbi eszmecseréje során előadta, hogy 1925-ben, amikor a védelmet elvállalta, „megbízás alapján” fellekereste a miniszterelnököt, s felsorolta, hogy a magyar kormány milyen kedvezményekre számíthat, ha „szabad utat enged” Rákosinak a Szovjetunióba. Ezek között szerepelt egy meghökkentő ajánlat: „[...] a szovjet kormány Erdély visszaszerzésében hajlandó volna Magyarországot támogatásban részesíteni, oly módon, hogy ez az Oroszország által Románia ellen (az 1929. esztendőre) tervezett támadásba belekapcsolódhatik, s ennek lehetővé tételére céljából a szovjet kormány Magyarországot a Dunán (vízi úton át) fegyverrel és munícióval fogja ellátni.”⁵⁴ Más alkalommal szovjet diplomaták előtt azt állította, hogy ő még 1925-ben felvetette, hogy a Szovjetunió rendeljen 50 millió pengő értékű lőszert Rákosi elengedéséért, jöllehet „Moszkva nem válaszolt ajánlatára.”⁵⁵

ülésének német nyelvű jegyzőkönyve. Moszkva, 1930. aug. 4. előtt. Uo. 5. fol. A bizottság tevékenységének előzményeire ld. a 3–4. sz. iratot.

⁵⁴ Lázár Andor igazságügyi miniszter feljegyzése a Lengyel Zoltánnal folytatott beszélgetéséről. Bp., 1934. jún. 5. MOL, K 578, 102. d., 1925–1944 (741–1420. sz.), Bi 1101/1934. sz., 9–10. fol.

⁵⁵ Ld. a 20. sz. iratot.

⁵² A KMP Külföldi Bizottságának levele Bergmann Józsefnek. Moszkva, 1930. jún. 9. PSZL, 878. fond, 8. csop., 150. ő. e., 1–2. fol.

⁵³ A Komintern magyar politikai foglyok kicserélésére létrehozott bizottsága

Minden jel arra utal, hogy a katonai kooperáció gondolata ekkor csak Lengyel fejében fordult meg, igaz, talán nem alaptalanul apellálhatott erre, hiszen jóval korábban, 1922-ben a magyar külügyi apparátus tagjai nem egy alkalommal tárgyaltak róla vezető szovjet diplomatákkal.⁵⁶ Feltűnő azonban, hogy a csere kapcsán Gömbös Gyula honvédelmi miniszter – aki 1929-től egészen haláláig állt a tárca élén – neve is feltűnik az általunk fellelt forrásokban, ha nem is egy lehetséges katonai együttműködés kontextusában, hanem valószínűleg a moszkvai magyar emigránsok által még akkor is erőltetett hadifogoly-variációval összefüggésben. A Külföldi Bizottságnak az Angol–Magyar Bankkal kötött megállapodás részleteit feltáró feljegyzése külön kiemelte, hogy Gömbös maga is akként nyilatkozott, hogy lehetőséget lát a cserére.⁵⁷

Rákosi második pere

Rákosi eleinte maga is jobban bízott kicserélésének sikerében: „[...] mióta le vagyok tartóztatva, nem múlt el év, hogy 2-3 többé-kevésbé határozott formájú kicserélési terv ne merült volna fel, és ne foszlott volna szét, s én, aki szeretek a dolgoknak a szemébe nézni, most is tudni akarom, hogy hányadán állok”. Ebben a Zoltán öccséhez írt levelében még optimistán azt is hozzáfűzte, hogy az angol választások után nem merülhetnek fel nehézségek a kicserélésével kapcsolatban.⁵⁸ Bizonyos jelekből azonban inkább arra lehetett következtetni, hogy a magyar kormány tántoríthatatlan a büntetésének végrehajtásában. Így például 1930. január 11-én a váci fegyházból átszállították a szegedi Csillag börtönbe,

ahol ekkor átadtak egy kifejezetten a politikai foglyok számára kialakított részleget, ami – hivatalos indoklás szerint – jobban megfelelt a biztonságos őrzési követelményeknek. A váci fegyházban gyakran előforduló éhségstrájkok és a külvilággal való összeköttetés illegális kialakítására tett kísérletek miatt a kommunista elítéltek őrzési körülményeinek szigorítását követelő Hetényi Imre budapesti rendőrfőkapitány-helyettes később még azt is kérényezte az igazságügyi miniszternél, hogy alkalmanként szűrőpróbaszerű razziákat és zárkakutatásokat tarthasson a szegedi börtönnek a politikai foglyok számára elkülönített részlegében.⁵⁹ Noha – részben a gazdasági világválság kedvezőtlen hatásainak enyhítése érdekében – 1931-ben immáron a Magyar Külkereskedelmi Intézet kezdett újra tárgyalásokat a berlini szovjet kereskedelmi kirendeltséggel, a tisztán kereskedelempolitikai kérdések (az export-import áruösszetétele, az áruszállítások utáni kifizetések rendje stb.) megvitatásán kívül egyéb tényezők, így például Rákosi kiengedése a fegyházból, egyáltalán nem kerültek szóba.⁶⁰ Sőt, a szabadulás várva várt napja sem következett el, hiszen az alig több mint nyolc év és hat hónapos büntetés leteltével Rákosit 1934. április 27-én Budapestre szállították, s ismét perbe fogták, immáron a Tanácsköztársaság alatti bűnei, a hivatalos vádirat szerint részben különféle köztörvényes bűncselekmények elkövetése (felségsértés, lázadás, gyilkosság, gyilkosságra való felbujtás, pénzhamisítás) miatt. Az 1935. január 21.–február 8. között zajló második perében életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték, amit a június 27.–július 1-jei fellebbviteli tárgyalásán az Ítéletábra is helybenhagyott.

A Rákosi ellen lefolytatott második eljárás idején az elsőhöz képest megváltozott egy körülmény. A Szovjetunió és Magyaror-

⁵⁶ Erre részletesen ld. SERES Attila: *Magyar–szovjet titkos tárgyalások Genovában 1922-ben. Bánffy Miklós magyar külügyminiszter feljegyzései*. Fons, 2001. 3. sz. 397–411.

⁵⁷ A KMP Külföldi Bizottságának levele Bergmann Józsefnek. Moszkva, 1930. jún. 9. PSZL, 878. fond, 8 csop., 150. ő. e., 1–2. fol.

⁵⁸ Rákosi Máttyás levele Rákosi Zoltánnak. Vác, 1929. jún. 14. PSZL, 720. fond, 4. ő. e., 69–70. fol.

⁵⁹ Lázár Átirata Szlachányi Bélának, a Budapesti Királyi Gyűjtőfogház igazgatójának. Bp., 1935. aug. 17. MOL, K 579, X 28.857/1935. al. sz. (Politikátörténeti Intézet 653 fond, 4. csop., 84. ő. e.) 3–4. fol.

⁶⁰ Kenéz Béla kereskedelmi miniszter átirata Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternek. Bp., 1932. jan. 8. MOL, K 149 (Politikátörténeti Intézet 651. fond, 2. csop.) 29. d., 1933–6–9015. sz., 35. fol.

szág az 1924. évi berlini tárgyalásokat követő tízéves szünet után, 1934. február 6-án felvette egymással a diplomáciai viszonyt.⁶¹ Magyar részről ebben nemcsak a gazdasági racionalitás és az Európában meginduló hatalmi elmozdulások, hanem a Duna-medencei kérdésben Magyarország legfőbb patrónusának számító olasz külpolitika kifejezett akarata is szerepet játszott. A Szovjetunió számára ez a diplomáciai aktus azt eredményezte, hogy pár hónappal később Csehszlovákia és Románia, majd ennek nyomán Bulgária is rendezte a viszonyát vele. A Magyarország által elindított, s az orosz diplomáciatörténetben „második elismerési hullámként” aposztrofált láncreakció-szerű eseménysor nem kis mértékben járult hozzá a Szovjetunió nemzetközi helyzetének konszolidálásához és európai pozícióinak erősödéséhez. Noha Budapest és Moszkva között nem került sor azonnali követcserére, ez a minőségi változás bizonyos fokú óvatosságra intette a szovjet külügyi irányítást, amely még az 1924. évi berlini tárgyalásokon meggyőződhetett arról, hogy a magyar kommunisták és a Moszkvában székelő Komintern közti szálak, illetve a bolsevik propaganda támogatása a magát éppen az 1919. évi magyarországi Tanácsköztársasággal szemben identifikáló magyar kormány különösen érzékeny pontját jelentik.⁶² A szovjet misszió személyzete, élén az örmény származású Alekszandr Bekzadjan követel 1934 karácsonya előtt érkezett Budapestre, éppen akkor, amikor már tudni vélték, hogy a Rákosi elleni bírósági eljárás megkezdése már csak hetek kérdése lehet. Ennek a rendkívül érzékeny kérdésnek az előzmények nélküli, nyílt és egyoldalú felvetése könnyen felboríthatta a két ország viszonyában új fejezetet nyitó, de lassan kibontakozó pozitív folyamatot.

⁶¹ Ennek részleteiről ld. KOLONTÁRI Attila: *i. m.* 117–147.

⁶² A magyar fél költségvetési okokra hivatkozva szerette volna elhalasztani a követségek tényleges felállításának idejét. A római tárgyalásokon elért megállapodás alapján az 1934. júl. 1-jében megszabott határidőig kettős megbízatással ideiglenesen egy harmadik országba akkreditált magyar és szovjet diplomatát neveztek ki Moszkvába, illetve Budapestre. Így került a moszkvai magyar misszió élére Jungerth-Arnóthy Mihály ankarai követ. A tárgyalásokra részletesen ld. uo.

Lengyel Zoltán, aki Vámbéry Rusztem és Domokos József mellett Rákosi második perében ismét a védelem képviselője lett, nem sokkal Rákosi Budapestre szállítása után elérte, hogy Lázár Andor igazságügyi miniszter fogadja őt. A beszélgetés során azt állította, hogy a Szovjetunióban, amely „csak az imént” vette fel a diplomáciai kapcsolatát Magyarországgal, a Rákosi elleni eljárás a legkínosabb benyomást tette. „Ez ellen a magatartás ellen, s a Rákosi Mátyás kiszabadítása érdekében a szovjet kormány részéről a legnagyobb hatású akció indult meg” – mondta, bár megnyugtatóan közölte, hogy amíg a kérdés dűlőre nem jut, nem kell veszedelmesebb, a kormány presztízsét veszélyeztető megmozdulásoktól tartani, mert ő „lefogta a mozgalmat”. A szabadságharc lobogóit a szovjet fél készségesen, minden nehézség nélkül, és rövid időn belül visszaszolgáltatná Magyarországnak. Lázár válaszában csak arra szorítkozott, hogy az eljárást elsősorban igazságügyi kérdésnek tekinti, de az előterjesztés kormányzati politikai szempontokat is érinthet, ezért továbbítja az illetékes helyre. Úgy látszik, az „illetékes hely” alatt Bethlen István egykori kormányfőt értette, akinél meg akart győződni az ügyvéd közléseinek valóságtartalmáról, mielőtt a megkeresést az érintett kormánytagok, vagy a minisztertanács elé utalja. A Lengyellel folytatott beszélgetést megörökítő ügyszerirat hátoldalán megőrződött Lázár kézírásos emlékeztetője a Bethlennel e tárgyban lezajlott konzultációjáról is. Eszerint a volt miniszterelnök maga is úgy emlékezett vissza, hogy annak idején valóban felmerült a zászlók hazahozatala, illetve az áruforgalom fejlesztése a Szovjetunióval, de Erdély nem került szóba. A kérdést a minisztertanács elé vitte, amely egyhangúlag elutasított mindennemű tárgyalást. Bethlen a konzultáció során olyan értelmű kijelentést tett, mely szerint a fő dilemma abban állt, hogy Rákosit halálbüntetésre ítéljék-e. Ennek elkerülése érdekében lehetségesnek tartotta, hogy ne az 1919. évi tevékenysége miatt folytassák le ellene az eljárást. „Ma nem lát semmi indokot arra, hogy az igazságszolgáltatás menetébe beavatkozzunk” – ösz-

szegezte Lázár a belpolitikában még mindig befolyásosnak számító politikai véleményét.⁶³

Lengyel ezek után mindent megtett annak érdekében, hogy a társadalom figyelmét az ereklyék helyzetére irányítsa, a közvélemény kedvező hangulata ugyanis kiváló hivatkozási alap lehetett a csere kierőszakolására. Így született meg a Pesti Napló 1934. július 22-i számában lehozott rövid cikke, amelyben még a zászlók múzeumi leltári számát is megadta, sőt, néhány darabról fényképet is közölt. A legcsekélyebb mértékben sem említette meg, hogy mi volt a lobogók ügyét népszerűsítő sajtómegjelenésének vezérmotívuma, sőt, azt sem hozta nyilvánosságra, hogy a zászlókra vonatkozó adatokat pontosan kitől és hogyan szerezte be.⁶⁴ A Magyarország című napilap 1934. augusztus 1-jei száma ugyanakkor megszellőztette, hogy néhány héttel korábban Budapesten járt David Levinson amerikai ügyvéd, aki „Moszkva megbízásából” próbált eljárni a magyar igazságügyi hatóságoknál Rákosi kiengedése érdekében. A lap értesülései szerint az amerikai ügyvéd Lengyelen keresztül ajánlatot tett a magyar kormánynak, hogy a Szovjetunió Rákosiért cserébe kész kiadni húsz letartóztatott magyar túszt, köztük egy orvost, akit a szovjet hatóságok halálra ítélték, és kész visszaadni Magyarországnak az 1848–1849. évi magyar szabadságharc relikviáit. A magyar igazságügyi hatóságok azonban nyilatkoztak arról, hogy a két ügyet nem kívánják összekapcsolni, mert ez az igazságszolgáltatás szabad menetét kívülről befolyásolná. A cikk végén Lengyel véleményét is közölték, aki azt állította, hogy „Levinson ideérkezéséről előzőleg nem volt tudomása, egyébként is, az 1848–49-es magyar zászlók visszaszerzése ügyében ő [...] már nyolc évvel ezelőtt akciót indított. Tudomása

⁶³ Lázár feljegyzése a Lengyellel folytatott beszélgetéséről. Bp., 1934. jún. 5. MOL, K 578, 102. d., 1925–1944. (741–1420. sz.), Bi 1101/1934. sz., 9–10. fol.

⁶⁴ Mindössze annyit említett, hogy a fényképeket egy „jóakarójától” kapta. LENGYEL Zoltán: *A szabadságharc szent ereklyéi*. Pesti Napló, 1934. júl. 22. 35, 48.

szerint ebben az ügyben a magyar és szovjet kormány között hivatalosan nem volt tárgyalás”⁶⁵

Lengyel írása a szabadságharc zászlóiról elérte az eredetileg kitűzött célt, sőt, mondhatnánk „célba talált” vele. Arra ugyanis felfigyelt Aggházy Kamil, a Hadi Múzeum egyik alapítója, akkori igazgatója, aki életét éppen az 1848–1849. évi szabadságharc kutatásának, valamint a XIX–XX. századi magyar katonai emlékek összegyűjtésének és ápolásának szentelte. Az általa vezetett közgyűjtemény 1934. augusztus 6-án levelet írt Gömbös Gyula honvédelmi miniszterhez, melyben emlékeztették arra, hogy intézetük már rögtön a Szovjetunió elismerése után, az új helyzetre való tekintettel szóbeli kérdést intézett a honvédelmi tárcához a Szovjetunióban lévő magyar katonai ereklyék nyilvántartásba vétele és esetleges „megszerzése” tárgyában. Akkor azt a választ kapták, hogy a moszkvai magyar követséget körülbelül egy év múlva fogják állandó jelleggel felállítani, ezért az év végén tegyenek erre előterjesztést. Aggházy feltehetőleg nem tudott arról, hogy a zászlók csereobjektumként való felhasználásának lehetőségét már 1926-ban fontolóra vették, így a Pesti Napló és a Magyarország említett cikkeit azzal a megjegyzéssel csatolta leveléhez, hogy ezek a napilapok azt a látszatot keltik, „mintha más oldalról is foglalkoznának az ereklyék visszaszerzésével”. Kérte ezért, hogy diplomáciai csatornákon keresztül állapítsák meg, hogy milyen magyar katonai emléktárgyak vannak a Szovjetunióban, milyen állapotban vannak, és egyáltalán hol vannak, illetve lesz-e lehetőség arra, hogy Magyarország visszakapja őket, s ha igen, mikor és milyen feltételek mellett.⁶⁶

⁶⁵ Visszaautasította a magyar kormány a Rákosi Mátyás kicserélésére vonatkozó furcsa ajánlatot. Magyarország, 1934. aug. 1. 8. Georgi Dimitrovnak, a Komintern főtitkáranak naplóbejegyzése szerint Levinson 1934. jún. 14-én valóban nála járt Rákosi ügyében. Georgi DIMITROV: *Dnevnik (9 mart 1933–6 februari 1949)*. Red. Dimitar SZIRKOV, Petko BOEV, Nikola AVREJSZKI, Ekaterina KABAKCSIEVA. Szófia, 1997. 107. Levinson akciójára részletesebben ld. a 9–12. sz. iratokat.

⁶⁶ Turányi Györgynek, a Hadi Múzeum igazgatóhelyettesének előterjesztése

Lengyel Zoltán és Vámbéry Rusztem eközben olyan információkat továbbítottak Moszkvába, Rákosi ott élő testvéreinek, hogy a magyar kormány még a bírósági eljárás előtt hajlandó lenne kicserélni a hírhedt politikai foglyot bizonyos garanciák vállalása ellenében.⁶⁷ A szovjet diplomácia a pozitív jelzések nyomán az Ankarában székelő, de kettős megbízatással a moszkvai képviseletet is ellátó Jungerth-Arnóthy Mihályon⁶⁸ keresztül megpróbálta kipuhatolni a magyar fél valós szándékait. Jungerth a Lev Karahan ankarai szovjet követtel folytatott december 18-i megbeszélésén ismertette a magyar álláspontot. A magyar diplomata közölte szovjet kollégájával, hogy kormánya nem kíván, és nem tud beavatkozni a bírósági eljárásba, de a Szovjetunióval való jó viszony megőrzése érdekében elhatározta ennek a kellemetlen ügynek a barátságos rendezését. Jungerth felvilágosította a magyar szempontok iránt látszólag megértő Karahant, hogy ha az ítélet meghozatala után egy kis idő eltelt, majd találnak egy mindkét felet kielégítő formulát, bár véleménye szerint olyan garanciák nélkül, amelyek megtiltják Rákosi számára a további Magyarország elleni propagandát, Budapest nem fogja elengedni, mert „számolnia kell a közvéleménnyel”. A jelentés végén a Külügyminisztériumban már régóta „orosz szakértőként” számon tartott diplomata egy megvalósítási menetrendet is benyújtott felettesének, mely szerint az ítélet után „szuggerálni” kellene a szovjet kormánynak, hogy a Rákosi-ügytől függetlenül, egy baráti gesztussal adja vissza a honvédszászlókat. Ezután kellene megállapodni azon biztosítékokra nézve, amelyek lehetetlenné tennék Rákosi további tevékenységét a Kominternben és a KMP-ben. A magyar igazságügyi hatóságoknak el kellene dönteniük, hogy milyen formában, am-

nesztia útján vagy kiutasítással szeretnének – Jungerth nem túl hízelgő kifejezésével élve – „megszabadulni” tőle.⁶⁹

Ennek fényében nyilvánvalóvá vált, hogy a kérdés diplomáciai síkra terelésére aligha nyílhat esély. Az ügyvédek beállításával szöges ellentétben ugyanis mind az ügyészség, mind az Igazságügyi Minisztérium mereven elutasította azt. Jungerth már említett december 18-i jelentése, benne az először felvázolt kicserélési menetrenddel a Rákosi-ügyében illetékes ügyész helyettesének és az igazságügyi miniszternek a dolgozóasztalára került.⁷⁰ Előbbi rendkívüli határozottságot mutatott a tekintetben, hogy semmifajta beavatkozást nem tűr el a folyamatba tett vizsgálati, s a majdani bírósági eljárásba: „[...] illetéktelen tényezők részéről ismételt kísérletek történtek arra [...], hogy Rákosi Mátyás bűnügyének a törvény rendes útján kívül történő elintézése a magyar királyi kormány részéről mérlegelés tárgyává tétessék. E kísérletekkel szemben arra a határozott álláspontra helyezkedtem, hogy a Rákosi Mátyás bűnügyét kizárólag igazságszolgáltatási ügynek tekintem, s nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt az ügyet törvényes kereteiből kiemelve, politikai jellegű és célzatú megbeszélések tárgyává tegyem, miután ebben az ügyben a törvény értelmében az erre alkotmányszerűen illetékes királyi bíróságok vannak hivatva dönteni.”⁷¹ A leginkább kompetens igazságügyi tárca vezetője állásfoglalását már csak az ítélethirdetés napján fogalmazta meg. Megismételve, hogy véleménye szerint elsősorban az igazságszolgáltatás hatáskörébe tartozó ügyről van szó, az ankarai követet is bírálta, mivel Magyarország hivatalos képviselőjeként a Rákosi-ügy jövőendő kezelésére vonatkozó közléseket tett, amelyek egyáltalán nem időszerűek. Leszögezte, hogy a jogerős ítélet megmásítására

Gömbös Gyula honvédelmi miniszternek. HL, I/31. f., 2144. cs., Elnöki oszt. I. t., 6234/1934. al. sz.

⁶⁷ Erre ld. a 15, 17–20. sz. iratokat.

⁶⁸ Jungerth 1933-ban névmagyarosítási szándékkal vette fel az Arnóthy vezetéknévét.

⁶⁹ Jungerth jelentése Kányának. Ankara, 1934. dec. 18. MOL, K 149 (Politikatörténeti Intézet. 651. f., 2. csop.), 34. d., 1935–1–3267. sz.

⁷⁰ Kánya átirata Timkó Zoltánnak és Lázár Andornak. Bp., 1935. jan. 8. MOL, K 578, 102. d., 1925–1944 (741–1420. sz.), Bi 1101/1934. sz. 13–14. fol.

⁷¹ Timkó átirata Kányának. Bp., 1935. jan. 16. Uo. 21–22. fol.

vagy enyhítésére kegyelmi jogkörénél fogva kizárólag az államfő jogosult.⁷²

Amint arra a budapesti szovjet követség alkalmazottainak is rá kellett döbbsenniük, Rákosi ügyvédei félretájékoztatták a moszkvai magyar politikai emigrációt, és rajta keresztül az ügyben érdemleges lépések megtételére hivatott Külügyi Népbiztosságot.⁷³ Az Európa-szerte szenzációnak számító politikai per idején ezért arra is ügyelni kellett, hogy ne bolygassák meg túlságosan a Rákosi állampolgársága körüli problémát, mert az ismét ürügyet nyújthatt volna a Szovjetunió belső berendezkedése elleni kirohanásokra. Rákosi ugyanis annyira biztos volt kiszabadulásában, hogy első büntetésének lejárta előtt szovjet állampolgárságért és a Szovjetunióba utazásához szükséges tranzitvízum kiadásáért folyamodott a szovjet hatóságokhoz. A kérelmet Kun Béla terjesztette az ÖK(b)P Politikai Irodája elé, amely 1934. április 25-i ülésén elfogadta azt.⁷⁴

A helyzetet ugyanakkor tovább bonyolította, hogy míg Rákosi első perében a nyugati politikusok részéről csak magánjellegűnek feltüntetett megkeresésekre, egyéni figyelmeztetésekre került sor, addig a másodszori perbefogása idején felmerült annak veszélye, hogy az ügy hivatalos francia és angol politikai fórumok elé kerül, s ennek következtében a kormányon lévő erők is mérlegelni fogják annak lehetőségét, hogy meghátrálásra kényszerítsék a magyar kormányt. A francia parlament alsóháza külügyi bizottságának 1935. február 6-i ülésén, tehát még az ítélethozatal előtt, Jean Longuet szocialista képviselő egy határozati javaslatot terjesztett be, amely kimondta, hogy a Rákosi elleni eljárás beleütközik a trianoni békeszerződés 76. cikkelyébe, mivel olyan politikai cselekményeket vizsgál, amelyek a békeszerződés ratifikálása előtt történtek. A grémium elfogadta a határozatot, és felszólította a kormányt, hogy tegyen jelentést a budapesti francia követ ré-

vén foganatosítandó lépésekről.⁷⁵ Dingle Foot angol liberális párti képviselő pedig a John Simon külügyi államtitkárhoz intézett interpellációjában már a Rákosi-per törvényszéki tárgyalásának idején felvetette, hogy a bírósági eljárás nem ütközik-e a trianoni békeszerződés említett ominózus cikkelyébe.⁷⁶

Ahogy ezek után számítani lehetett rá, a magyar kormány elleni bírálatok sorozata valóban nem szakadt meg. 1935. június 6-án Széchenyi László londoni követ felhívta a Külügyminisztérium figyelmét arra, hogy Lord Marley, a „szélsőbaloldali nézeteiről közismert” Labour-párti képviselő egy interpellációt jegyzett be a felsőház június 26-i ülésére Rákosi ügyében. Várható volt, hogy az angol politikus felveti a Rákosi elleni eljárás összeférhetetlenségét a trianoni békeszerződés határozataival.⁷⁷ A jelentést Kánya továbbította Lázár igazságügyi miniszternek, és állásfoglalást kért tőle az említett paragrafus és a Rákosi ügye közti esetleges összefüggésekről, de hozzáfűzte, hogy a magyar álláspont képviselte nyilván nem ütközik majd komolyabb nehézségekbe, hiszen a békeszerződés eme kitételének megszerkesztésénél a „ratio legis” nyilván nem a kommunista bűncselekmények védelme volt.⁷⁸ Az igazságügyi tárca vezetője ezzel teljes egyetértésben utalt arra, hogy a trianoni békeszerződés 76. cikkelye az Osztrák–Magyar Monarchia területének szétdarabolásával áll összefüggésben, s a benne foglalt mentesség nem terjed ki minden politikai bűncselek-

⁷⁵ A Rákosi-bűnper a francia kamara külügyi bizottságában. 8 Órai Újság, 1935. febr. 8. 4. Az 1921/XXXIII. tc. 76. cikkelye kimondta, hogy a volt Osztrák–Magyar Monarchia területének egyetlen lakosát sem lehet zavarni, vagy zaklatni azon politikai magatartása miatt, amelyet az illető 1914. júl. 28. óta az elszakított területek állami fennhatóságának végleges elismeréséig tanúsított. *Magyar Törvénytár. 1921. évi törvények. Jegyzetekkel ellátta: TÉRFY Gyula. Budapest, 1922. 222.*

⁷⁶ A békeszerződés téves magyarázatával állást foglaltak a francia kamara külügyi bizottságában a Rákosi-bűnperrel kapcsolatban. Nemzeti Újság, 1935. febr. 8. 4.

⁷⁷ Széchenyi jelentése Kányának. London, 1935. jún. 6. MOL, K 578, 102. d., 1925–1944 (741–1420. sz.), Bi 1101/1934. sz., 24. fol.

⁷⁸ Kánya átirata Lázárnak. Bp., 1935. jún. 19. Uo. 23. fol.

⁷² Lázár átirata Kányának. Bp., 1935. febr. 8. Uo. 15–16. fol.

⁷³ Erre ld. pl. a 28. sz. iratot.

⁷⁴ Az ÖK(b)P KB Politikai Iroda ülésének jegyzőkönyve. Moszkva, 1934. ápr. 25. RGASZPI, f. 017, op. 162, gy. 16. Erre ld. még a 33. sz. iratot.

ményre. Részletesen kifejtette álláspontját, hogy a cikkely azokat kívánta Magyarországgal szemben védeni, akik a háború kitörésétől a békekötésig valamely szövetséges hatalom érdekében politikai tevékenységet folytattak Magyarország ellen, tehát főképp azokra az egykori román, szlovák, szerb és más nemzetiségű magyar állampolgárookra vonatkozik, akik azért küzdöttek, hogy egyes magyar területeket új impérium alá juttassanak.⁷⁹

A sorsdöntő londoni felsőházi összecsapásra mindkét fél, az egyre kellemetlenebbé váló ügy és a 76. cikkely jelentőségének dezavualására törekvő magyar kormányzat, illetve az ügy nemzetközivé terebélyesedésében érdekelt jogi védelem is készült. A magyar diplomáciának sikerült rávennie Lord Newton konzervatív képviselőt arra, hogy ha a június 26-i parlamenti vitában a Lord Marley interpellációjára adott kormányzati válasz magyar szempontból nem volna kielégítő, „Budapest intencióinak megfelelően fejtse ki a tényállást”.⁸⁰ A budapesti szovjet követséget ezekben a napokban sűrűn felkereső, s az angliai kapcsolataival büszkélkedő Vámbéry Rusztem elmondásából pedig kiderült, hogy a Nemzetközi Jogász Szövetség angol ügyvédei révén ő is megpróbálta latba vetni befolyását a Rákosi-ügy miatt Magyarországra egyre inkább neheztelő angol munkáspárti és liberális politikusok körében. A magyar ügyvéd tudomást szerzett arról is, hogy Anthony Eden külügyminiszter megkérte Foot-ot, hogy a trianoni békeszerződésre hivatkozva másodszor ne vesse fel a Magyarországot kellemetlen

⁷⁹ Lázár arra a következtetésre jutott, hogy valószínűleg az 1934 decemberében Angliában járt Károlyi Mihály hatott az angol körökre, aki már 1923-ban is szerette volna elérni, hogy a 76. cikkely érvényességét rá is alkalmazzák, hiszen akkor a Nagykövetek Tanácsának elnöke éppen erre a paragrafusra hivatkozva a Károlyi elleni büntetőeljárás megszüntetését követelte a magyar hatóságoktól. Lázár átirata Kányának. 1935. jún. 21. Uo. 26–30. fol. Effajta vélekedésre a londoni magyar követ még 1934 szilveszterén kelt jelentése is feljogosíthatta. Széchenyi ugyanis Károlyi Mihály angliai útjának egyik legfőbb jellemzőjeként éppen a Rákosi érdekében kifejtett agitációt jelölte meg (H. G. Wells író megnyerése, a Manchester Guardian december 29-i, Magyarországot elítélő cikke stb.). Széchenyi jelentése Kányának. London, 1934. dec. 31. Uo. 20–21. fol.

⁸⁰ Széchenyi jelentése Kányának. London, 1935. jún. 6. Uo. 24. fol.

helyzetbe hozó ügyet, egyúttal arra utasította a budapesti angol követet, hogy készítsen részletes jelentést a békeszerződés említett cikkelye és a Rákosi elleni eljárás kapcsolódási pontjairól. Az angol diplomata ebben a dokumentumban arra a következtetésre jutott, hogy az eljárás ellentmond a trianoni békeszerződés 76. cikkelyének. Vámbéry nem tagadta, hogy a jelentéshez szükséges jogi szakvéleményt ő állította össze a követ számára.⁸¹

A Lordok Házában zajló vitáról a magyar sajtó is tudósította a közvéleményt. A vita Marley interpellációjával indult, aki kérdést intézett a kormányhoz, hogy a Rákosi-per sérti-e a trianoni békeszerződés 76. cikkelyét. Lord Stanhope külügyi államtitkár tiltakozott amiatt, hogy angol képviselők más ország igazságszolgáltatását bírálják, s kifejtette, hogy a békeszerződés ominózus cikkelye azokat a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket (horvátokat, szlovákokat stb.) védi, akik 1918-ban Ausztria–Magyarország ellen harcoltak. A magyar álláspont támogatására bizalmasan felkért Lord Newton is felszólalt, s a külügyi államtitkár nyilatkozatával teljes összhangban, a 76. cikkely alkalmazhatatlanságát hangoztatta, arra irányítva a figyelmet, hogy az ügy tárgyalása még a fellebbviteli bíróság előtt áll. A munkáspárti főrend azonban ennek ellenére követelte, hogy az angol kormány tegyen egy „baráti” előterjesztést Magyarország számára. A külügyi államtitkár csupán arra tett ígéretet, hogy fontolóra veszik, milyen baráti lépést tehetnek Magyarország felé. Ezzel a kérdés le is került a napirendről.⁸² Mindezzel együtt, nyilván a presszió szándékával a fellebbviteli tárgyalás megkezdése előtti napra időzített felsőházi interpelláció sem válthatta be a hozzá fűzött reményeket, hiszen az Ítéltábla jóváhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét.⁸³

⁸¹ Ld. a 37. sz. iratot.

⁸² *Érdekes vita a Lordok Házában Rákosi Mátyásról és Trianonról.* Pesti Napló, 1935. jún. 27. 6.

⁸³ Rajniss Ferenc újságíró az Angliában „szovjet divatot” teremtő szovjet propagandának tudta be, hogy az angol társadalmat még a per után egy évvel is élenken foglalkoztatta Rákosi sorsa: „Akiről megtudják, hogy magyar, attól rögtön megkérdezik, hogy mi van a szegény bebörtönzött Rákosival? Miért nem en-

A brit munkáspárti politikusok interpellációjának előkészítése és az ennek háttérében zajló diplomáciai csatározások közben más téren elmozdulni látszott Rákosi ügye. Az 1935. május 7-től kizárólag moszkvai követként tevékenykedő Jungerth ugyanis az eredetileg Aggházytól származó, a honvédelmi miniszterhez intézett, de időközben a Külügyminisztériumhoz áttett kérvénynek eleget téve május 17-én hivatalos minőségében megtekintette a Forradalmi Múzeumban a honvédszászlókat. (A követ nyilván már Lengyel Zoltánnak a Pesti Naplóban megjelent cikke, így Aggházy kérvénye előtt tudott a honvédszászlók ottlétéről. 1934 tavaszán ugyanis egy magyar üzletemberekből és kereskedelmi minisztériumi tisztviselőkből álló delegáció utazott Moszkvába, amelynek tagjai május 27-én megtekintették a Forradalmi Múzeumot. Bornemissza Félix, a Külkereskedelmi Hivatal referense a tanulmányi útjáról készített beszámolójában külön megemlíttette a két honvédszászlót.⁸⁴ A delegációt maga a követ kísérte a szovjet fővárosban.) Az általa összeírt 42 zászló közül a múzeum egyik nagy kiállítótermében állandó jelleggel csak kettő volt kiállítva, de látogatásának tiszteletére még néhány darabbal kiegészítették ezt a szűkebb kollekciót. Jelentésében kitért arra, hogy a harcban sérült zászlókat restaurálták, karbantartották, és megfelelő módon tárolták. Megkérte a gyűjtemény igazgatóságát, hogy bocsássák rendelkezésére a zászlók leltári jegyzékét.⁸⁵

A kicserélés szempontjából azonban kedvezőtlen fordulat tör-

gedik szabadon? Olyan intelligens ember... Sok dúsgazdag angol házában Rákosi elvtárs nagyobb probléma, mint egész Magyarország. Olyan legendákat költöttek róla, hogy szinte érdemes a vörös hőst átlendíteni Oroszországba. Legalább nem fogyaszt magyar kenyeret, s talán leírják a nevét angliai számlánkról, amelyre a túlzó baloldali körök buzgón feljegyzik tartozásainkat, de következetesen elfelejtik bevezetni vérrel, szenvedéssel és kultúrával megszolgált követeléseinket". RAJNISS Ferenc: *Szovjetpropaganda Angliában*. Új Magyarország, 1936. aug. 5. 1–2.

⁸⁴ Bornemissza Félix, a Külkereskedelmi Hivatal hajózási referensének beszámolója moszkvai útjáról. Bp., 1934. jún. 17. után. MOL, K 69, 756. cs., 1934-I/c. dosszié, 51–105. fol.

⁸⁵ Jungerth jelentése Kányának. Moszkva, 1935. máj. 20. HL, I/31. f., 2144. cs., Elnöki oszt. I. t., 6234/1934. al. sz. 4935/1935. pol. sz.

tént, ami végső soron a magyar kormány abbéli aggályait igazolta, hogy a nemzetközi tiltakozások, esetleg Rákosi közvetlen részvétele a Komintern propagandájában csak ártanak az ügynek. Nem lehetett véletlen, hogy Jungerth még ankarai követként tett előterjesztése nyomatékosan aláhúzta, hogy csere esetén a szovjet kormánytól biztos garanciákat kell követelni arra vonatkozólag, hogy Rákosi többet nem fog részt venni a kommunista agitációban. A Komintern 1935. július 25.–augusztus 21. között zajló VII. kongresszusán Rákosit beválasztották a szervezet vezető testületébe, a Végrehajtó Bizottságba. Ezek után talán nem is volt meglepő, hogy a csere ügyét magyar részről leginkább szorgalmazó moszkvai magyar külképviselet vezetője 1935. november 30-án közölte az éppen Moszkvában tartózkodó Bekzadjannal, hogy a magyar kormány ebben a helyzetben már nem tudja kiadni Rákosit, mivel már nemcsak egy egyszerű politikai fogolyról van szó, hanem a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagjáról, aki a szovjet fővárosba érkezve azonnal politikai agitációt indítana a magyarországi rezsim ellen. Jungerth arról is tájékoztatta partnerét, hogy a magyar kormány és személyesen Gömbös Gyula kormányfő ezt a lépést a jelenlegi magyar rendszer ellen irányuló demonstratív akciónak tekinti.⁸⁶

Mégis némi reményre adott alapot, hogy Rákosi harmadik ügyvédjének, Domokos Józsefnek a beadványa révén a Királyi Kúria 1936. április 30-i ítéletében úgy döntött, hogy Rákosi életfogytiglani büntetésébe utólag beleszámítják a korábban fegyházban letöltött időt is (összbüntetés).⁸⁷ Az életfogytiglani fegyházbüntetés időtartamaként megszabott 20 évből Rákosi addigra (1936-ra) összesen 11 évet leült. Az 1928/X. tc. 48. §-a értelmében a rabokat saját kérelmükre, a börtön felügyelő bizottságának ajánlása alapján az igazságügyi miniszter feltételes szabadlábra helyezhette, ha

⁸⁶ Ld. az 57. sz. iratot. Vö. JUNGERTH-ARNÓTHY Mihály: *Moszkvai napló*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: SÍPOS Péter, SZÜCS László. Bp., 1989. 196–199.

⁸⁷ Erre részletesen ld. DOMOKOS József: *i. m.* 345–355.

büntetésük időtartamának háromnegyed részét már letöltötték, zárva tartásuk során jó magaviseletet tanúsítottak, szorgalmasan dolgoztak és fennáll a javulásuk lehetősége.⁸⁸ Ez azt jelentette, hogy az igazságügyi miniszter 1940 őszén feltételelesen szabadlábra helyezhette Rákosit.

A szovjet kormány ezek után mégsem vetette fel Rákosi kien-gedésének kérdését. Az ügy két „főkurátorát”, az 1937. november 15-én véglegesen hazarendelt magyarországi követet, és a vele régi ismeretségben és szoros barátságban lévő Kresztyinszkij kül-ügyi népbiztoshelyettest 1938 folyamán kivégezték.⁸⁹ A budapesti szovjet követség élén ettől kezdve egészen 1939. február 2-ig, a Magyarország és a Szovjetunió közti közvetlen diplomáciai kap-csolatok felfüggesztéséig ideiglenes ügyvivő állt. Az ügy holtvá-gányra kerülése egy Jungerth által szignált későbbi jelentésből is érzékletesen kivehető. A moszkvai követ ekként jellemezte a Bek-zadjannal folytatott 1935. november 30-i, kulcsfontosságú meg-beszélése után kialakult helyzetet: „Szovjet részről többé előttem erre vonatkozólag célzást nem tettek. Az a körülmény, hogy Rá-kosi és egyáltalán a magyar kommunisták protektorai 1936-ban és 1937-ben még hivatalaikban ültek, és Kun Béla letartóztatása után a Komintern-körök Rákosit különösen előtérbe kezdték he-lyezni, nem tette az időt alkalmassá e kérdés felvetésére, annál is inkább, mert a kormány időközben határozott állást foglalt Rákosi kiadatása ellen. A külügyi népbiztosságban azóta beállott szemé-lyi változások és a GPU-nak a magyar kommunistákkal szemben elfoglalt magatartása, valamint az a körülmény, hogy az utóbbi hónapokban a Komintern-körök Rákosi személyével alig foglal-koznak, lehetővé tette, véleményem szerint, hogy e kérdést valami formában a szovjet hatóságoknál fölvehessük”. A magyar diplo-

⁸⁸ *Magyar törvénytár. Az 1928. évi törvénycikkek.* Jegyzetekkel ellátta: TÉRFY Gyula. Bp., 1929. 295–296.

⁸⁹ *Lubjanka. Sztalin i Glavnoje upravlenyje goszbepasznosztyi NKVD 1937–1938.* Szoszt. V. NY. HAUSZTOV, V. P. NAUMOV, NY. SZ. PLOTNYIKOVA. Moszkva, 2004. 396–398, 540–544.

mata a Rákosi-üggyel való összefüggéseket szándékosan elhall-gatva, ismételten csak a Külügyi Népbiztosságon még 1935-ben megfogalmazott azon igényét vetette fel, hogy a szovjet hatóságok állítsák össze a Forradalmi Múzeumban lévő magyar hadi erek-lyék inventáriumát.⁹⁰

„A magyar fasiszta fenevadak karmaiból a Szovjetunió szabad földjére”

A forrástárban közölt dokumentumok értelmezéséhez érdemes egy kis kitérőt tennünk, és feltérképeznünk, hogy vajon milyen, a külvilággal való érintkezést lehetővé tevő személyi kapcsolati há-lóval rendelkezett Rákosi a fegyházban eltöltött hosszú évei alatt. Ennek vizsgálatával könnyebben rávilágíthatunk fogságának egyes fontosabb mozzanataira, s az azok közötti összefüggésekre.

Rákosi első, s talán leglényegesebb kapcsolati körét a szovjet emigrációban élő testvérei, rokonai jelentették. Közülük min-denekelőtt az 1898-ban született, orvosi diplomát szerző Rá-kosi Zoltánt, idősebbik öccsét kell megemlítenünk, akit Rákosi a leveleiben „Zoltinak” nevez, a moszkvai emigráns körökben pedig a Rákosi érdekében kifejtett fáradhatatlan tevékenysége miatt ne-mes egyszerűséggel csak „kis Rákosiként” emlegettek. Ő Rákosi első perének idején tűnik fel először, csak emlékeztetésképpen utalnánk rá, hogy az 1925. október 15-i moszkvai nagygyűlés

⁹⁰ Jungerth jelentése Kányának. Moszkva, 1938. jún. 10. HL, I/31. f., 2144. cs., Elnöki oszt. I. t., 6234/1934. al. sz. Vö. JUNGERTH-ARNÓTHY Mihály: *i. m.* 269. Megemlítenénk, hogy Aggházy közben kétszer is, 1936. máj. 9-én és 1938. márc. 10-én ismét kérte a honvédelmi minisztert, hogy járjon közbe a magyar katonai ereklyék jegyzékének beszerzése érdekében. Uo. 1951-ben Aggházy a kitelepítési végzése tárgyában a Budapesti Rendőr Főkapitányság panasz osztályához elküldött beadványában az érdemei között sorolta fel, hogy 1935-ben a moszkvai követ az ő kezdeményezésére érdeklődött az 1848–1849. évi honvédszászlók sor-sa iránt. AGGHÁZY Kamil: *Buda ostroma 1849. május 4–21.* I. köt. Szerk. HER-MANN Róbert, SZOLECZKY Emese. Bp., 2001. 31.

egyik vezérszónokaként. Feltételezhetően eredetileg a védelem megszervezésében is jelentős mértékben kivette a részét, olyannyira, hogy a KMP moszkvai vezetői nem is nézték jó szemmel, hogy a bátyja sorsa feletti állandó aggodalmában néha túlságosan agilisán viselkedik, vagy vádaskodik. Szántó Béla a következőket vetette papírra róla: „A Matyi két öccse itt fontoskodik, hogy fivérüknek nincsen meg mindene, mire szüksége van, meg a pörrel magával sem foglalkozik senki. Ma volt nálam a nagyobbik, és nagyképűen kijelentette, hogy ő a pör vitelére befolyást akar gyakorolni. Nagyon udvariasan tudomására adtam, hogy ez nem családi, hanem pártügy és hogy fokozza le ebbéli igényeit.”⁹¹ Ő volt az, aki később, Rákosi második pere idején, a Sarló és Kalapács című emigráns lap 1935. március 15-i számában megadta a jelet egy új, a „tömegek egységes szolidaritásán” alapuló kampány megindításához.⁹² Az elsőfokú bíróság ítélete után felkereste a moszkvai magyar követséget és vízumot kért Magyarországra, bátyja meglátogatása céljából. Jungerth azonban megpróbálta megértetni vele, hogy semmi esélye sincs a beutazási engedély megszerzésére, s tudtára adta azt is, hogy a Komintern propagandájával vagy felvonulásokkal nem tesznek jó szolgálatot bátyja ügyének, mivel a magyar kormányt ezek egyáltalán nem befolyásolják. Bár Rákosi Zoltán ezt nem akarta elismerni, s azt bizonygatta, hogy a nemzetközi kampány és az ő propagandájuk nélkül a bátyját halálra ítélték volna, egyelőre visszavonta vízumkérelmét.⁹³ Rákosi maga is nagyra értékelte öccse általa „rekordnak” minősített teljesítményét, s lelkiismeret-furdalás gyötörte amiatt, hogy az ő ügyének állandó pártfogása miatt a saját dolgaival nem tud foglalkozni,

ezért egy 1936-ban kelt levelében felvetette, hogy ügyének képviselőjét adja át valamelyik másik hozzátartozójuknak.⁹⁴

Rákosi Zoltánt 1937-ben a szovjet hatóságok letartóztatták, igaz kilenc hónapi fogva tartása után Dimitrov közbenjárására kiengedték. Ekkortájt került igazán előtérbe az 1904-ben született, eredetileg gépészmérnök végzettségű Rákosi Ferenc, aki már korábban is Zoltán segítségére volt a bátyjakkal való kapcsolattartás koordinálásában. Rákosinak az emigrációban élő lánytestvérei, az 1888-ban született Jolán, az 1890-ben született Gizella, illetve az 1895-ös születésű Izabella úgyszintén figyelemmel követték öccsük perét, s a rendelkezésükre álló eszközökkel igyekeztek elősegíteni kiszabadulását, bár valós szerepük egyelőre hiányosan rekonstruálható. Rákosi visszaemlékezése szerint Gizella lehetett, aki a lehetséges védők köréből kiválasztotta Lengyel Zoltánt, és megbízást adott neki.⁹⁵ Annyit tudunk még, hogy a Nemzetközi Vörös Segélynél dolgozó Rákosi Jolán valamikor 1934 végén kérvényt nyújtott be a szovjet pártvezetéshez, hogy Budapestre utazhasson, és ott részt vegyen a peres eljárásán, illetve minden tőle telhető segítséget adjon raboskodó öccsének. A Politikai Iroda 1935. január 6-i ülésén jóváhagyták kérelmét,⁹⁶ bár hazautazása – ahogy Rákosi Zoltán példáján is láttuk – az illetékes magyar külképviseleti hatóság ellenállása miatt nyilván nem valósulhatott meg.⁹⁷ Rákosi levelezésében feltűnik még a „Miki” becenévre hallgató Csillag Miklós is, Rákosi sógora (Izabella húgának a férje), aki kipróbált „mozgalmárnak” számított, hiszen már az első világháború előtt bekapcsolódott a munkásmozgalmába. A Tanácsköztársaság leverése után hosszabb párizsi kitérővel érkezett

⁹⁴ Rákosi Mátyás levele Rákosi Zoltánnak. Szeged, 1936. máj. 21. PSZL, 720. f., 4. ő. e., 46–49. fol.

⁹⁵ RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1892–1925*. 2. köt. Szerk. FEITL István, GELLÉRINÉ LÁZÁR Mária, SIPOS Levente. i. m. 792.

⁹⁶ Az ÖK(b)P KB Politikai Iroda ülésének jegyzőkönyve. Moszkva, 1935. jan. 6. RGASZPI, f. 17, op. 3, gy. 958.

⁹⁷ Rákosi Zoltán említett cikkében azt írta, hogy Jolánt „be se engedték az ülésterembe”. RÁKOSI Zoltán: *Szabadítsátok ki Rákosit! I. m.*

⁹¹ Szántó Béla levele a KMP Külföldi Bizottságának. Moszkva, 1926. jún. 18. PSZL, 878. fond, 8. csop., 281. ő. e., 37–41. fol.

⁹² RÁKOSI Zoltán: *Szabadítsátok ki Rákosit!* Sarló és Kalapács, 1935. márc. 15. 1.

⁹³ *A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941*. Szerk. Peter PASTOR. Budapest, 1992. 14–15. Erre ld. még a 45. sz. iratot.

a Szovjetunióba, ahol különféle beosztásban pártfunkcionáriusként dolgozott. Nyilván a pártban elfoglalt pozíciója lehetett az oka annak, hogy Rákosi, Ferenc öccse mellett éppen rá gondolt, amikor javasolta Zoltánnak, hogy adja át valakinek a képviselőtét.⁹⁸ S végül nem szabad megfélemlenünk az 1908-ban született, s a legkisebb jogán a legnagyobb szeretettel körülvett Rákosi Hajnaltól sem, akit Rákosi is csak „szeretett kishúgként” emleget az emlékirataiban.⁹⁹ Ő a jugoszláv illegális kommunista mozgalomban tehetett szert némi politikai, szervezői tapasztalatra. Az 1935. évi törvényszéki eljárás során jugoszláv állampolgárként engedélyt kapott arra, hogy beüljön a tárgyalóterembe, sőt, Szemák Jenő, a bíróság elnöke, ötperces beszélgetést engedélyezett neki Rákosival. Rákosi Zoltán tudomása szerint ekkor egy kisebb incidens történt: Hajnal azt találta mondani Rákosinak, hogy büszke rá, mire a bíró minden további látogatási lehetőségtől megfosztotta és kitiltotta a tárgyalóteremből.¹⁰⁰

Rákosi második, az elsőnél talán nem kevésbé fontos, de Rákosi egyes megszólalásaiból ítélve néha bizonytalanul érzett kapcsolati körét ügyvédek (Lengyel Zoltán, Vámbéry Rusztem, Domokos József, Strasser Ernő) alkották, akik a védelem jogán a legtöbbet látothatták őt a fegyházban. Vajon mi lehet az oka annak, hogy ennyire állhatatosan próbáltak közbenjárni a hatalom részéről nem túl nagy szimpátiának örvendő Rákosi érdekében? Domokos a memoárjában úgy emlékszik vissza, hogy a védők nagy száma nem szolgálta a védelem javát, mivel a felsorolt ügyvédeknek nemcsak a szakmai véleménye, védelmi taktikája és jelleme különbözött egymástól, hanem a politikai felfogása is.¹⁰¹ Az ügyvédek Rákosit

pártoló magatartásának egyik motivációja a védencnek a lehető legkedvezőbb helyzet kivívását megkövetelő, rájuk is vonatkozó ügyvédi etika mellett nyilván saját politikai és erkölcsi meggyőződésük lehetett. Mindegyikük közéleti pályafutása és korábbi ügyvédi gyakorlata, sőt, későbbi sorsa alapján nyilvánvaló, hogy nem érezték magukénak a fennálló magyarországi hatalmi rendszert és más politikai, társadalmi berendezkedést tartottak követendő mintának.¹⁰² Egyikük egyszer ki is fakadt emiatt a szovjet követ előtt: „Vámbéry keserűséggel és dühösen beszélt arról, hogy Horthy Magyarországa ugyanúgy a szolgaság és rabság országa, mint ahogy az volt a Jagellók, az Anjouk és a Habsburgok alatt”.¹⁰³ Az 1935. évi Rákosi-per idején talán még ennél is nagyobb súllyal esett latba, hogy nyilván erkölcsi érzéküket is sértette, hogy valakit olyan bűncselekmények miatt fognak másodszor perbe, amelyek elkövetéséről az igazságszolgáltatás első perének idején is tudott, de akkor azokat nem foglalták bele a vádpontokba. Ez, akárkiről is legyen szó, jogilag és morálisan is elfogadhatatlan volt számukra.

Az ügyvédek magatartásának második okát abban kell keresnünk, hogy – a források egyértelmű és egyöntetű tanúsága szerint – megbízatásukat nem ingyen vállalták, hanem elsősorban a Vörös Segély és a Nemzetközi Jogász Szövetség közreműködésével honoráriumot kaptak érte.¹⁰⁴ Domokos leírta azt is, hogy egy alkalommal a budapesti ügyészség valuta osztályától egy kézbesítést kapott, melyben az állt, hogy fizetési eszközökkel való visszaélés büntetésével gyanúsítják, ezért elrendelik a külföldről hozzá érkező levelek lefoglalását. A Nemzetközi Jogász Szövetség főtítkára,

Uo. 338. Domokos az összbüntetés kiszabására irányuló beadvány elkészítésében is magának vindikálta a kezdeményezést, azt állítva, hogy Vámbéry eleinte ellenezte azt. Uo. 346.

¹⁰² Vámbéry életrajzát ld. Az 1944. évi december hó 21-re Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja. 1944. december 21.–1945. november 29. Főszerk. VIDA István. Bp., 1994. 483–484.

¹⁰³ Bekzadjan jelentése Litvinovnak. Bp., 1935. márc. 7. AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 3, l. 46–48. Ld. erre még a 25. sz. iratot.

¹⁰⁴ Erre ld. pl. a 14., 22., 29., 34., 41., 87., 89. sz. iratokat.

⁹⁸ Rákosi Mátyás levele Rákosi Zoltánnak. Szeged, 1936. máj. 21. PSZL, 720. f., 4. ő. e., 46–49. fol.

⁹⁹ RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. 1. köt. I. m. 10.

¹⁰⁰ RÁKOSI Zoltán: *Szabadítsátok ki Rákosit!* I. m.

¹⁰¹ DOMOKOS József: i. m. 326–327. A Domokos szerint viseltes öltözkű, leginkább egy „nyugalomba vonult cimbalmoshoz hasonlító” Lengyelt csak a kollegiális szellem miatt nem akarták kihagyni a védelemből. Voltaképpen hajlott kora volt az oka annak is, hogy Strasser Ernőt kinevezte a helyettesének.

Marcel Willard ugyanis még Rákosi Zoltánnál is szokatlanabb és feltűnőbb formáját választotta a szubvenció továbbításának: Vámbéry és Domokos 750 pengőt kitevő tiszteletdíját egyszerű postai borítékba csomagolva adta fel.¹⁰⁵

Végül harmadik összetevőként feltételezzük, hogy a nagy feltűnést keltő, és nem kis társadalmi visszhangot prognosztizáló, Európa-szerte figyelt Rákosi-per ügyvédi karrierjük egyik fontos mérföldkövét jelentette. Általában véve elmondható, hogy egy ügyvédnek és ügyvédi irodájának nem egy esetben – akár a további megélhetését biztosító – hírnevét alapozhatja meg, ha a társadalmi figyelem középpontjában lévő ügyeket vállalhat el. Úgy tűnik, hogy a korábbi nagy társadalmi visszhangot kiváltó pereik révén már széles körben ismertnek számító Lengyel és Vámbéry esetében az ügyvédi sikeresség és a közéleti előrejutás egymást kölcsönösen feltételező fogalmak voltak. Őket ugyanis már régtől fogva nemcsak az ügyvédi kamarában, nemcsak a jogi szférában tartották számon. A politikában (illetve Vámbéry esetében az apja révén) szerzett ismertségük elősegítette ügyfélkörük bővítését, ügyvédi megbízatásaik számának folyamatos gyarapodását. Ugyanez fordítva is igaz: a Rákosi védőjeként a budapesti szovjet követség látókörébe került, s a követségen gyakran tiszteletét tevő Lengyel kíséreltet tett politikai karrierjének egyengetésére. 1935. március 14-én abból a célból kereste fel a missziót, hogy megnyerje a közvetett támogatásukat választási kampányában. Lengyel ugyanis a képviselőházi választásokon egy polgári radikális pártalakulat színeiben jelöltette magát, s kérte Rákosit, hogy segítsen neki a választási kerületében élő munkások szavazatainak

¹⁰⁵ DOMOKOS József: *i. m.* 357–358. Domokos az emlékirataiban azt állította, hogy Vámbéryvel mindketten „szegény ördögök voltak”, ezért „várták a pénz megérkezését”. A két ügyvéd valódi egzisztenciális háttérre vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, ezért eme kijelentés hitelességének megvizsgálására sincs lehetőségünk. Tény viszont, hogy mindketten látványos, a társadalmi figyelem középpontjába kerülő büntetőügyekben vállaltak védői szerepet, ami elméletileg a későbbiek során lehetővé tette a reputációjuk kialakulását és ügyfélkörük bővülését.

begyűjtésében.¹⁰⁶ Látható továbbá, hogy a Rákosi-per révén a budapesti szovjet követség diplomataival kiépített összeköttetésük a legkülönfélébb lobbitevékenységre ösztönözte őket. Az imént említett politikai előnyök mellett az általunk közölt iratokban találunk utalást arra, hogy egyes esetekben az ismeretségükben lévő gazdasági szereplők üzleti érdekei érvényesítésének lehetőségét is szóba hozták.¹⁰⁷ Sőt, tudható, hogy 1935 októberében a szovjet követséghez eljutott Vámbéry Rusztem fivére, Vámbéry Róbert zeneszerző „Cigányünnepe” című operettjének szövegkönyve és partitúrája. Az erről szóló követségi jelentés szövegkörnyezetéből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy azt Vámbéry Rusztem adta át Szemjon Mirnij első titkárnak az egyik Rákosiról folytatott egyeztetésük során, azzal a kéréssel, hogy mutassák be a Szovjetunióban testvére zeneművét.¹⁰⁸

Rákosi harmadik, leglazább kapcsolati körét a hozzá látogató, számára ismeretlen, de a jogi ügyekben többnyire jártas külföldi és magyar személyek (jogászok, ügyvédek, orvosok, politikusok) alkották, akikkel alkalmi beszélgetéseket folytathatott. Míg a magyar igazságügyi hatóságok 1934-ben még visszautasították Étienne Milhaud abbéli – a nemzetközi előzékenységre is apelláló – kérvényét, hogy engedélyezzék számára Rákosi meglátogatását,¹⁰⁹ addig a Kúrián meghozott ítéletének kihirdetése után néhány esetben fogadhatott látogatókat. Minden egyes ilyen beszélgetés fogva tartási körülményeinek javulását, esetleg kiszabadulásának halvány reményét villantotta fel számára, hiszen ezek a személyek elvileg azért keresték fel, hogy közbenjárjanak az érdekében. Igaz, nem túl hosszú azoknak a listája, akikről biztosan

¹⁰⁶ Ld. a 42. sz. iratot.

¹⁰⁷ Ld. a 44. sz. iratot.

¹⁰⁸ Mirnij jelentése Lev Csernyavszkijnak, a Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társasága (VOKSZ) elnökhelyettesének. Bp., 1935. okt. 16. GARE, f. 5283, op. 1/a, gy. 288, l. 5.

¹⁰⁹ Lázár levele Vámbérynek Étienne Milhaud beadványa tárgyában. Bp., 1934. jún. 6. MOL, K 578, 102. d., 1925–1944 (741–1420. sz.), Bi 1101/1934. sz., 5–6. fol.

tudjuk, hogy megfordultak a börtönben: 1936 áprilisában Jean Bastien belga ügyvéd, 1937. április 3-án Lucien Camus francia orvos és Armand Rozelaar francia ügyvéd, parlamenti képviselő, 1938. július 14-én Philippe Casses francia ügyvéd,¹¹⁰ s 1938 júliusának elején Rupert Rezső országgyűlési képviselő, ügyvéd.¹¹¹

Camus és Rozelaar kifejezetten Rákosi orvosi kivizsgálása céljából érkezett Szegedre. A szegedi börtönigazgató, Csiky Jenő tanúsága szerint Rákosi nem emelt kifogást az élelmezés, az ellátás és a bánásmód ellen, s a két francia látogatója meg volt elégedve fogva tartásának körülményeivel is. Körbevezették őket a politikai foglyok számára kialakított részlegen, s betekintheztek Rákosi cellájába is, amelyet „kifogástalannak és egészségesnek” ítélték. Egyetértettek továbbá a szegedi egyetem diagnosztikai klinikája igazgatójának, Purjesz Bélának a független szakvéleményével is, amely megállapította, hogy Rákosi gyógykezelésre szoruló szív-fájdalomban nem szenved.¹¹² A francia orvos és politikustársa látogatására Rákosit és a börtönt nyilván manipulálva előkészíthették. Elgondolkodtató azonban, hogy a két francia látogató csak hónapokkal szegedi látogatásuk után, 1937 novemberében adott át a párizsi magyar követnek egy francia nyelvű jegyzőkönyvet, amelyben összefoglalták vizsgálataik eredményét. Ebben Szegeden tett kijelentéseikhez képest homlokegyenest ellenkező következtetésre jutottak. Véleményük szerint Rákosi leromlott egészségi állapota miatt fogva tartása egyenlő a halálbüntetéssel, ezért csak a Szovjetunióba történő kiutasítása hozhat megoldást számára.¹¹³ Csiky Casses látogatásával kapcsolatban lejegyezte, hogy a francia ügyvéd francia sajtóközleményeket és könyveket adott át Rákosinak: „[...] nevezett ügyvéd bejelentette, hogy Rákosi Mátyás fegyenc elvbarátai arra is felkérték, hogy Rákosinak egy Bibliát adjon

át. Nevezett ügyvéd közölte, hogy ezen kérelem folytán a Bibliát beszerezte, s azt Rákosinak át szeretné adni. Rákosi kijelentette, hogy valószínűleg valamilyen tévedésről lehet szó, mert ő senkitől Bibliát nem kért, s arra neki nincs is szüksége. Az ajándékozó ügyvéd személye iránti tiszteletből azonban az átadni szándékolt könyvet köszönettel elfogadja. Az igazgatóság kijelentette, hogy a kérdéses Bibliát a cenzúra foganatosítása után Rákosihoz juttatja.”¹¹⁴ Rupert Rezső, ügyvéd, országgyűlési képviselő, aki Domokos felkérése alapján, ezer pengő fejében vállalta, hogy elintézi a minisztériumban Rákosi helyzetének javítását, elvileg Rákosi fogva tartási körülményeinek megvizsgálására utazott Szegedre. Egy „bizalmi egyéntől származó benti jelentés” a következőkről informálta a belügyi tárcát: „[...] július elején dr. Rupert Rezső országgyűlési képviselő is meglátogatta [Rákosit – K. A., S. A.], aki ez alkalommal saját aktív ellenforradalmi múltját ismertette, s arra akarta rábírni Rákosit, hogy vonuljon vissza a kommunista párt szolgálatából, abban az esetben biztosítja, hogy rövid időn belül kiszabadul a börtönből.”¹¹⁵

Mint említettük, Rákosi ügyében 1935-öt követően hosszú ideig nem történt elmozdulás a holtponton. Tudható, hogy kicserélésének kérdése 1938. szeptember 7-én felmerült egy – feltehetőleg – Rákosi Zoltán és Dimitrov közti megbeszélés során.¹¹⁶ Mivel ezek után sem történt előrelépés, Rákosi Zoltán és Rákosi Ferenc 1939. február 7-én egy meglehetősen kétségbeesett hangvételű levelet írtak a Komintern főtitkárának, melyben tényleges intézkedések megtételét sürgették bátyjuk kiengedése érdekében.¹¹⁷ Dimitrov szűkszavú naplóbejegyzéseiből csak annyi vehető ki, hogy alig egy héttel a Rákosi-fivérek által szignált levél megszületése után a nemzetközi szervezet vezetője francia kommunistákkal tartott

¹¹⁰ Erre ld. a 81. és 84. sz. iratokat.

¹¹¹ Erre ld. a 85. és 87. sz. iratokat.

¹¹² Csiky jelentése Lázárnak. Szeged, 1937. ápr. 3. MOL, K 579, X 28.857/1935. sz. (Politikátörténeti Intézet 653. fond, 4. csop., 84. ó. e.), 58. fol.

¹¹³ Kánya átirata Lázárnak. Bp., 1937. nov. 24. Uo. 59–61. fol.

¹¹⁴ Csiky jelentése Lázárnak. Szeged, 1938. máj. 28. Uo. 88. fol.

¹¹⁵ Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter átirata Mikecz Ödön igazságügyi miniszternek. Bp., 1938. júl. 14. Uo. 92. fol.; Vö. DOMOKOS József: *i. m.* 362–363.

¹¹⁶ DIMITROV Georgi: *i. m.* 135.

¹¹⁷ Ld. a 81. sz. iratot.

értekezletén 500 dollárt bocsátott a rendelkezésükre a Rákosi-ügyben.¹¹⁸ Rákosi öccsei azonban annyira reménytelennek látták a helyzetet, hogy magához a szovjet pártfőtitkárhoz folyamodtak bátyjuk kiszabadítása érdekében.¹¹⁹ A kérdést Sztálin nyilván a Komintern hatáskörébe utalta, mivel három nap múlva Dimitrov értekezletet hívott össze a közép-európai helyzetet jól ismerő kommunista vezetők (Szántó Béla, Klement Gottwald, Bohumír Šmeral) részvételével, s utasításba adta, hogy tanulmányozzák a kérdést, és tegyék meg az erre vonatkozó konkrét javaslataikat.¹²⁰

Az ügy rendezését azonban ekkor még kivitelezhetetlenné tette az a körülmény, hogy a szovjet vezetés az Antikomintern paktumhoz való csatlakozásának hírére 1939. február 2-án felfüggesztette a közvetlen diplomáciai viszonyát Magyarországgal.¹²¹ A diplomáciai kapcsolatok rendezéséről csak 1939 őszén indultak meg a tárgyalások, s az újonnan kinevezett moszkvai magyar követ, Kristóffy József 1939. október 25-én,¹²² míg az új budapesti szovjet követ, Nyikolaj Saronov csak 1939. december 1-jén nyújtotta át megbízólevelét.¹²³ Nyilván ebben a helyzetben a kérdés diplomáciai csatornákon keresztül történő felvetéséről csak a követek állomáshelyének elfoglalása után lehetett szó. A megváltozott helyzetben 1940. január 11-én Dimitrov ismét megvitatta ezt a kérdést Gerő Ernővel, és – a naplóbejegyzés szerint – más „magyar elvtársakkal”.¹²⁴

Valószínűleg ezen a tanácskozáson határozták el, hogy Ráko-

¹¹⁸ DIMITROV, Georgi: *i. m.* 166.

¹¹⁹ Ld. a 83. sz. iratot.

¹²⁰ DIMITROV, Georgi: *i. m.* 170.

¹²¹ *Dokumenti vnyesnyej polityiki. 1939 god. Tom 22. Kny. 1-ja. (1 janvarja 1939–31 avgusztja 1939 g.)* Red. V. G. KOMPLEKTOV, J. K. ALEKSZEJEV, A. P. BONDARENKO. Moszkva, 1992. 95–96.

¹²² Vlagyimir Patyomkin külügyi népbiztoshelyettes politikai naplója. Moszkva, 1939. okt. 25. AVP RF, f. 06, op. 1, p. 7, gy. 60, l. 1.

¹²³ Nyikolaj Saronov budapesti szovjet követ politikai naplója. Bp., 1939. dec. 1–31. AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 13, l. 1–13.

¹²⁴ DIMITROV, Georgi: *i. m.* 188.

si Moszkvában élő hozzátartozói közül valakit Magyarországra küldenek az ügy végleges elsimítása érdekében, de taktikai megfontolásból a választás nem Rákosi Zoltánra, hanem Rákosi Ferencre esett, mivel előbbi beutazási kérelme egyszer már kudarcot vallott. Ennek megfelelően a Politikai Iroda 1940. február 16-án tárgyalta Dimitrov előterjesztését Rákosi Ferenc küldetésének ügyében, s a grémium úgy határozott, hogy hozzájárul ehhez a kiutazáshoz.¹²⁵ Rákosi kisebbik öccsének vízumkérelmét azonban a magyar hatóságok elutasították.¹²⁶

Ezután már személyesen Gerő folyamodott Dimitrovhoz azzal érvelve, hogy Rákosi szabadon engedése politikai kérdés, s mivel fegyházbüntetése háromnegyed részének letelte 1940 őszén bekövetkezik, meg kell tenni a szükséges lépéseket. Valószínűleg végül a megoldáshoz vezető ötlet is eredetileg tőle származik, hiszen ő javasolta először, hogy bízzák meg az 1940. január 8-án elhunyt Lengyel Zoltán örökébe lépő Strasser Ernőt, hogy keressen egy olyan ügyvédet, akinek biztos összeköttetései vannak az Igazságügyi Minisztériumban, s aki így „elintézheti” Rákosi kiengedését.¹²⁷

A csere lebonyolítására ekkorra sokkal kedvezőbb volt a politikai légkör, mint valaha: a magyar–szovjet államközi kapcsolatok 1940 tavaszán–nyarán ugyanis „felszálló ágba” kerültek. Ebben szerepet játszott, hogy Magyarország 1939. szeptember 28. óta a Szovjetunióval – az európai kontinens keleti régióinak sorsát legnagyobb mértékben meghatározó egyik nagyhatalommal – közvetlenül szomszédos volt. A magyar politikai elit józanul tekintett erre a megváltozott helyzetre, s a megfelelő súllyal kezelte Moszkva növekvő kelet-európai ambícióit és szerepvállalását, illetve a szomszédságból fakadó következményeket. A szovjet külpolitika 1939. augusztusi–szeptemberi irányváltása¹²⁸ után Magyaror-

¹²⁵ Az ÖK(b)P KB Politikai Iroda ülésének jegyzőkönyve. Moszkva, 1940. febr. 16. RGASZPI, f. 17, op. 3, gy. 1015.

¹²⁶ Ld. a 92. sz. iratot.

¹²⁷ Ld. a 94. sz. iratot.

¹²⁸ Az 1939. aug. 23-án megkötött szovjet–német meg nem támadási szerződés, az ehhez csatolt titkos záradék, valamint a szeptember 28-án aláírt a szovjet–

szág szerepe is felértékelődött a Szovjetunió külkapcsolatainak rendszerében, elsősorban a Romániával szembeni közös érdekek miatt. Ennek volt az egyik kézzelfogható jele, hogy ebben az évben mindkét állam jelentős mértékben kibővítette a másik országban lévő külképviseletének apparátusát. Február 7-én létrehozták az első TASZSZ irodát Budapesten.¹²⁹ Június 26-án az ÖK(b)P KB Politikai Irodája katonai attasét nevezett ki a magyar fővárosba.¹³⁰ Az 1940. szeptember 3-án Moszkvában parafált magyar–szovjet kereskedelmi és hajózási egyezmény egyik cikkelyében vállalt kötelezettség gyanánt a Szovjetunió szeptember 6-án felállította budapesti kereskedelmi képviseletét.¹³¹ Hosszú halogatás után, 1940. június 13-án került sor Faragho Gábor vezérőrnagy moszkvai magyar katonai attasé hozzájárulási okmányainak (agrément) megadására.¹³² A magyar politikai eliten belül elterjedt az a nézet, hogy a Magyarország melletti szimpátia kifejezése volt a második bécsi döntést megelőző napokban, tehát augusztus 19-én és 29-én a moszkvai román követnek átnyújtott két éles hangnemű tiltakozó jegyzék a szovjet–román határon történt sorozatos határincidensek miatt, amelyekkel a Szovjetunió meghátrálásra akarta bírni Romániát Erdély kérdésében.¹³³ A moszkvai magyar követ szeptember 3-i jelentésében úgy vélte, hogy a tiltakozó jegyzék-

német határról és a két ország barátságáról aláírt megállapodás, és a Lengyelország elleni szovjet akció egyértelművé tette, hogy Moszkva korábbi szerződéses kötelezettségei és hangzatos nyilatkozatai ellenére hozzáfog a neki juttatott érdekszféra birtokbavételéhez, a „szocializmus frontjának kiszélesítéséhez”.

¹²⁹ J. Sz. Havenszonnak, a TASZSZ elnökének utasítása A. H. Lissin, a TASZSZ budapesti tudósítója részére. Moszkva, 1940. nov. 1. GARE, f. 4459, op. 11, gy. 1138, l. 721.

¹³⁰ 1941 god. Dokumenti. V dvuh knyigah. Kny. 1-ja. Red. A. Ny. JAKOVLEV. Moszkva, 1998. 56.

¹³¹ A Politikai Iroda ülésének jegyzőkönyve. Moszkva, 1940. szept. 6. RGASZPI, f. 17, op. 3, gy. 1027.

¹³² V. G. Gyekanozov politikai naplója. Moszkva, 1940. jún. 13. AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 1, l. 50.

¹³³ Szovjetszko–ruminszkije otnoseniya. T. II. 1935–1941. Dokumenti i materialy. Red. A. A. AVGYEJEV, M. R. UNGUREANU. Moszkva, 2000. 369–370.

kekben említett, valószínűleg nem is túl nagy jelentőségű össze-tűzéseket szovjet részről provokálták ki, éppen az augusztus 29-én a német és az olasz diplomácia gyámkodása alatt meginduló bécsi megbeszélésekkel kapcsolatban.¹³⁴ Bethlen István egykori miniszterelnök még a magyar politikai körök háláját is kifejezte Saronovnak az incidensekkel kapcsolatban.¹³⁵

Gerő Ernő javaslatának eleget téve, Strasser Ernő vállalta azt a – Rákosi szerint – számára „szokatlan vállalkozást”, hogy találjon egy befolyásos személyt, aki minisztériumi kapcsolatait mozgósítva „elintézheti”, hogy az igazságügyi miniszter éljen az 1928/X. tc. 48. §-a által biztosított jogkörével. A választás Zsitvay Tibor egykori igazságügyi miniszterre esett, aki 1929–1932 között állt a tárca élén, majd 1935-től a Képviselőház igazságügyi bizottságának elnöki posztját foglalta el, de emellett ügyvédi praxist is folytatott. Rákosi emlékirataiból kiderül, hogy az ex-miniszter anyagi ellenszolgáltatás fejében járt közben.¹³⁶ Zsitvaynak az igazságügyi minisztériumban kifejtett lobbijával párhuzamosan Strasser Ernő is írt egy levelet az igazságügyi miniszternek. Ebben Rákosi Ferenc biztosítékaira hivatkozva közölte, hogy Moszkva kész kiállítani a megfelelő okmányokat Rákosi kiutazásához, illetve kész visszaszolgáltatni Magyarországnak a moszkvai múzeumokban lévő magyar katonai relikviákat, ha a miniszter, „talán magasabb politikai megfontolás szempontjából” lehetővé teszi Rákosi számára az ország elhagyását.¹³⁷

A kormány valamikor 1940 szeptemberének közepén hozhatott

¹³⁴ A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941. I. m. 259–260.

¹³⁵ Saronov jelentése Molotovnak. Bp., 1940. szept. 13. AVP RF, f. 06. op. 2. p. 13. gy. 137. l. 14–18.

¹³⁶ RÁKOSI Mátyás: Visszaemlékezések 1940–1956. 1. köt. 10. Zsitvay Tibor emlékiratainak megjelent fejezeteiben nem említi életének ezt a feltehetőleg nehezen felejthető epizódját. Magyarország 1921–1941. Zsitvay Tibor emlékiratai. Szerk. SIPOS Péter. Bp., 1999.

¹³⁷ Strasser beadványa Radocsaynak. Bp., 1940. szept. 16. előtt. MOL, K 579, X 28857/1935. al. sz. (Politikatörténeti Intézet 653. fond. 4. csop., 84. ő. e.), 93–94. fol.

határozatot Rákosi feltételes szabadlábra helyezéséről.¹³⁸ A rendelkezésünkre álló források révén összeálló kép alapján biztosan állíthatjuk, hogy a magyar és a szovjet kormány között ez előtt, s ezt követően sem folytak erről hivatalos tárgyalások. Ezt alátámasztja az is, hogy Strasser Ernő az igazságügyi miniszter – végül Zsitvay által közvetített – pozitív állásfoglalásáról a szovjet követség rendes konzuli fogadónapján tett bejelentést.¹³⁹ Ezen kívül Saronov általunk töviről-hegyire átolvasott, az eseményeket napi rendszerességgel rögzítő politikai naplói sem tartalmazznak arra vonatkozó utalást, hogy Strasser közléséig és azután a kérdés hivatalosan, vagy akár nem hivatalosan felmerült volna.¹⁴⁰ Azt valóban nem tudjuk, hogy a szovjet követségen – az 1930-as évek tapasztalataiból ítélve – a magyar külpolitikára és belpolitikára vonatkozó háttérinformáció összegyűjtésében és elemzésében elsődleges szerephez jutó követségi első titkár és másodtitkár a diplomácia „mellékvizein evezve” vajon folytatott-e valamilyen szintű megbeszélést Rákosi kiengedéséről. Rákosinak a fegyházban eltöltött tizenöt éve (vagyis életfogytiglani büntetésének háromnegyed része) napra pontosan 1940. október 25-én járt le. A fennmaradt levéltári források alapján nem lehet eldönteni egyértelműen, hogy Rákosi a nevezetes dátum közeledtével – esetleg ügyvédi mankóra támaszkodva – ab ovo saját magától írta meg feltételes szabadlábra helyezésére vonatkozó kérelmét, vagy „fentről” súgtak neki, hogy a kiengedése lehetővé válik, s ennek érdekében tegye meg ezt a formaságot. A szegedi börtönigazgató, Csiky Jenő 1940. október 11-én továbbította az igazságügyi tárcához Rákosi dátum nélküli kézírásos kérvényét – melyben egyhónapos időtartamra az ország területének elhagyására kért engedélyt a Szovjetunióban élő rokonainak meglátogatása céljából –, és a börtön felügyelő

¹³⁸ Csáky István magyar külügyminiszter 1940. okt. 28-án azt közölte Saronovval, hogy a magyar kormány már másfél hónappal azelőtt döntött Rákosi szabadon engedéséről. Ld. a 106. sz. iratot.

¹³⁹ Ld. a 103. sz. iratot.

¹⁴⁰ Saronov 1940. évi politikai naplója megtalálható: AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 13.

bizottságának egy nappal korábban kelt határozatát Rákosi feltételes szabadlábra ajánlásáról.¹⁴¹

Ezzel szinte párhuzamosan, október 9-én, a Külügyi Népbiztosságon elkészült Saronov számára annak az utasításnak a tervezete, melynek értelmében óvatosan szert kellett tennie egy hivatalos személytől származó nyilatkozatra.¹⁴² Erre október 28-án került sor a Csáky István külügyminiszterrel folytatott megbeszélésén. Az ügy alapos előkészítettségére utal, hogy a külügyminiszternek mindössze egy telefonhívásába került, hogy minisztertársa, Radocsay László felé továbbítsa a kérést. Ebből az is következik, hogy a magyar kormány valamiféle jelre várt a szovjet féltől, amely alapján megkezdődhetett Rákosi kiengedésének procedúrája. Csáky még annyit jegyzett meg, hogy nagyon szeretné, ha a zászlók mihamarabb Magyarországra kerülnének.¹⁴³

Az ügy ilyen váratlanul gyors végkifejletének megítéléséhez nem mellékes szempont az sem, hogy a magyar külügyminiszter és budapesti szovjet partnere között kitűnő személyes viszony alakult ki az idők során. A budapesti szovjet követségen a kapcsolatépítésnek egy, a diplomáciai kar körében igencsak szokatlanak számító módját gyakorolták: nemcsak a jelentősebb szovjet állami ünnepeken tartottak fogadásokat, hanem alkalmanként zártkörű filmvetítéseket szerveztek a követségi épület dísztermében magyar politikusok és külföldi diplomaták számára. 1940-ben négy alkalommal került sor szovjet filmek bemutatására: június 19-én az „I. Péter” című művészfilm első részét,¹⁴⁴ július 7-én második részét,¹⁴⁵ július 18-án a „Mannerheim-vonal” című háborús propaganda-film,¹⁴⁶ s végül november 17-én a „Dunánál” című, szintén

¹⁴¹ Csiky átirata Radocsaynak. Szeged, 1940. okt. 11. MOL, K 579, X 28857/1935. al. sz. (Politikatörténeti Intézet 653. fond, 4. csop., 84. ő. e.), 98. fol.

¹⁴² Ld. a 105. sz. iratot.

¹⁴³ Ld. a 106. sz. iratot.

¹⁴⁴ Saronov politikai naplója. Bp., 1940. jún. 19. AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 13, l. 57–64.

¹⁴⁵ Ua. 1940. júl. 7. Uo. l. 68–76.

¹⁴⁶ Ua. 1940. júl. 18. Uo. l. 77–80.

propagandisztikus hangvételű dokumentumfilmet vetítették le.¹⁴⁷ A magyar külügyminiszter az I. Péter mindkét részének vetítésén, és a „Dunánál” című film bemutatóján is jelen volt. 1940 nyarán Csáky két egymás utáni látogatása a szovjet követségen óriási szenzációt keltett diplomáciai körökben. Persze Saronov igyekezett megnyugtatni a nála ezt szóvá tevő török és szlovák követet: „semmi különöset nem találok abban, hogy a sokat dolgozó külügyminiszter eljött a követségünkre, hogy egy kicsit kipihenje magát, és megnézzen egy történelmi filmet [...]”¹⁴⁸ A magyar fővárosba akkreditált diplomaták is csak azzal a magyarázattal tudták feloldani azt a paradox helyzetet, hogy az egyébként szovjetbarátnak nem igazán mondható magyar külügyminiszter és a budapesti szovjet követ között ennyire feltűnően jók a személyes kapcsolatok, hogy ez nyilván a Romániával szembeni magyar–szovjet érdekközösség demonstrálása. A budapesti jugoszláv követ egyik kijelentése plasztikusan szemléltette a magyar külügyminiszter viszonyát szovjet kollégájához: „[...] Rašić azt állította, hogy a napokban Csáknál volt, aki azt mondta neki, törekszik arra, hogy gyorsan kielégítse a szovjet követ minden igényét, és erre utasítja a minisztérium munkatársait is (nyilván ez célzás a Rákosi-ügyre). Megjegyeztem, hogy semmiféle különleges és gyakori igényem nem volt és különben is, havonta egyszer látom Csákyt (sic! – K. A., S. A.)”¹⁴⁹

Persze néhány formalitást még be kellett tartani. Az igazságügyi miniszter október 29-én adta ki rendeletét Rákosi feltételes szabadlábra helyezéséről. Az indoklás szerint a fogoly előzőleg büntetve nem volt, s a fogva tartási helyének vezetősége által adott igazolás szerint letartóztatása alatt fegyelmezett magaviseletet és kifogástalan munkaszorgalmat tanúsított.¹⁵⁰ A miniszter a legfőbb

¹⁴⁷ Ua. 1940. nov. 17. Uo. I. 113–118.

¹⁴⁸ Ua. 1940. júl. 11. Uo. I. 68–76.

¹⁴⁹ Ua. 1940. dec. 4. Uo. I. 113–118.

¹⁵⁰ Radocsay átirata Csikynek. Bp., 1940. okt. 29. MOL, K 579, X 28857/1935. al. sz. (Politikatörténeti Intézet 653. fond, 4. csop., 84. 6. e.), 96–97. fol. Vö. Rákosi emlékiratainak vonatkozó soraival: „[...] rengeteg fegyelmi büntetésem

ügyészt is értesítette arról, hogy Rákosi állandó tartózkodási helyül Budapestet jelölték ki, de egy hónapi időtartamra engedélyezte számára az ország területének elhagyását rokonlátogatás céljából.¹⁵¹ A nyomozóhatóságnak azonban egy hónap elteltével arról kellett tájékoztatnia az ügyészséget, hogy Rákosi a jelentkezési kötelezettségének nem tett eleget. Az igazságügyi miniszter ezért egy új rendeletet adott ki a feltételes szabadlábra helyezés visszavonásáról. Erre a jogalapot az 1878/V. tc. (az akkor is többé-kevésbé érvényben lévő, még dualizmus kori büntető törvénykönyv) 50. §-a adta. A törvénycikk értelmében a feltételes szabadlábra helyezettek tartózkodási hely és életmód tekintetében külön rendőri szabályok alatt állnak, melyek megsértése esetén az igazságügyi miniszter visszavonhatja a feltételes szabadságukat. A jogszabály előírása alapján, a feltételes szabadság visszavonása után az ítéletben megállapított, de megszakított büntetés végrehajtását tovább kell folytatni, úgy, hogy a szabadlábon eltöltött időt a büntetésbe nem szabad beszámítani.¹⁵² A miniszter indoklásában az állt, hogy mivel Rákosi jelentkezési kötelezettségének nem tett eleget, a felügyeleti szabályokat megszegte, így körözést kell elrendelni ellene. A Rákosi elfogására felhívó nyomozólevélet 1941. február 10-én bocsátotta ki az ügyészség.¹⁵³ Noha maga a miniszter is tisztában volt vele, hogy Rákosi nyilvánvalóan nem fog visszatérni az országba, a törvények látszólag következetes alkalmazásának szándéka nyilvánvaló volt: a Rákosi elleni ítélet hatályban kellett tartani, hogy soha többé ne térhessen vissza.

volt. A könyvecskébe, melyet minden fegyenc magával hordott, már kétszer kellett pótlapot ragasztani, mert a fegyelemsértések és az értük kapott büntetések felsorolása miatt az erre a célra előre látott oldalak már rég megteltek.” RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések 1940–1956*. 1. köt. I. m. 1.

¹⁵¹ Radocsay átirata Strache Gusztávnak, a Budapesti Királyi Főügyészség elnökének. Bp., 1940. okt. 31. Uo. 101. fol.

¹⁵² *Magyar törvénytár. 1877–1878. évi törvénycikkek*. Bp., 1896. 109–110.

¹⁵³ Csiky jelentése Radocsaynak. Szeged, 1941. febr. 5. MOL, K 579, X 28857/1935. al. sz. (Politikatörténeti Intézet 653. fond, 4. csop., 84. 6. e.), 113. fol.

Mindez tehát de facto az országból való kitoloncolásával, emigrációba kényszerítésével volt egyenértékű.

Néhány következtetés

A Rákosi életére vonatkozó szakirodalmat és az általunk fellelt forrásokat végigolvasva nem találtunk biztos lábakon álló, dokumentumokkal bizonyított magyarázatot arra vonatkozólag, hogy mi lehetett a Budapesti Királyi Főügyészség – nyilván más kompetens szervekkel összehangolt – célja azzal, hogy 1934-ben ismét vádat emelt Rákosi ellen. A kérdés feltevése azért is indokolt, mert – noha Rákosi Domokos József beszámolója szerint első ítéletének letöltésekor tartott attól, hogy az 1919. évi szerepe miatt ismét „előveszi” a bíróság – a magyarországi sajtó 1933 őszén már megszéllőztette, hogy büntetésének letelte után esetleg szabadon engedik.¹⁵⁴ Nyilván nem vehetjük alapul a Magyarország című napilapban megjelent, teljesen képtelennek tűnő indokot, mely szerint csak Rákosi fegyházbüntetésének kitöltése után derült ki, hogy az 1919-ben ellene kibocsátott nyomozólevél még érvényben van.¹⁵⁵ Mellesleg a második eljárás megindításának valódi okaira Rákosi védői sem találták meg a törvényes magyarázatot, inkább csak talányokat fogalmaztak meg. Így például Vámbéry az elsőfokú ítélet után azt vallotta, hogy ha egy elfogulatlan jogász szembeállította volna a vádbeszédet az ő védőbeszédével, biztosan arra a következtetésre jutott volna, hogy az ügyészségnek semmilyen jogalapja nem volt a Rákosi elleni eljárás megindítására. Szerinte a kormány a perrel csak meg akarta nyugtatni azokat a reakciós köröket, amelyek bíralták a Szovjetunióval felvett diplomáciai kapcsolatok miatt, s be akarta bizonyítani, hogy a diplomáciai kapcsolatok megléte ellenére nem tűri el a kommunista

¹⁵⁴ DOMOKOS József: i. m. 324.

¹⁵⁵ Visszautasította a kormány a Rákosi Mátyás kicserélésére vonatkozó fúrcsa ajánlatot. Magyarország, 1934. aug. 1. 8.

propagandát.¹⁵⁶ Bekzadjan egyik első összefoglaló jelentésében szintén úgy vélte, hogy Rákosira a „madárijesztő” szerepét ruházták, s az egész eljárást csak azért találták ki, hogy felhasználhassák a lakosság elrettentésének egyik eszközeként, a terror további erősítése érdekében. Ebben az értelmezésben tehát a magyar uralkodó elitnek belpolitikai szempontból volt szüksége egy ilyen kirakatperre.¹⁵⁷

Lázár Andor igazságügyi miniszter utólag egyébként azzal érvelt, hogy Rákosit nem érte joghátrány abból fakadóan, hogy a proletárdiktatúra alatt és az „alkotmányos rend helyreállítása után” elkövetett bűntettei miatt külön vonták felelősségre, hiszen feltételes szabadlábra bocsátásának lehetősége a releváns jogi passzusban foglalt feltételek teljesülése esetén ugyanabban az időpontban nyílik meg, mintha összes bűncselekményét már eredetileg egy ítélettel bíralták volna el.¹⁵⁸ Persze ez a kissé cinikus indoklás nem segített abban, hogy a Rákosi elleni kétfajta bünvádi eljárás együttes letárgyalásának negligálásából, és időben egymástól ennyire távol eső szétbontásából később ne keletkezzenek kisebb horderejű jogi ellentmondások. Így például Rákosi 1935 őszén beadványt nyújtott be a Szegedi Királyi Kerületi Börtön igazgatóságához azzal a kérelemmel, hogy ismerjék el először büntetett, nem visszaeső mivoltát. A börtönigazgató megállapította, hogy noha Rákosi másodsorra lett elítélve, s ilyen tekintetben visszaesőnek számít, a második büntetése alapját képező cselekményeket 1919-ben követte el, s addig büntetlen előéletű volt, emiatt első büntényesnek kell tekinteni, s nem lehet terhére róni, hogy 1925-ben egyszer már elítélték. „Miután azonban a mostani elítéltetése alapját képező bűncselekményét a rá első ízben kiszabott fegyházbüntetés

¹⁵⁶ Ld. a 34. sz. iratot.

¹⁵⁷ Ld. a 28. sz. iratot.

¹⁵⁸ Lázár átirata Kányának. Bp., 1935. jún. 5. MOL, K 579, X 28857/1935. al. sz. (Politikatörténeti Intézet 653. fond, 4. csop., 84. ő. e.), 29–34. fol.

kitöltése előtt követte el, ebben az ügyében visszaesőnek nem tekinthető” – állt Csiky konklúziójában.¹⁵⁹

A második problémát a „kicserélési művelet” végrehajtásában közreműködő, vagy ahhoz hozzájáruló személyek szerepének a megítélése, értékelése jelenti. A csere aktusáról valójában semmiféle hivatalos okmány (jegyzék, jegyzőkönyv, tárgyalási dosszié) nem maradt, de nem is maradhatott fenn, hiszen mint láttuk, a szovjet diplomácia erről a lehetőségről mindig csak félhivatalos csatornákon keresztül, burkolt formában és puhatolózó jelleggel érdeklődött. A cseréről kötött, inkább gentleman's agreement típusú megállapodás a Csáky és Saronov közti 1940. október 28-i megbeszélésen szóbelileg jött létre. Akkorra azonban már az állami szervek holdudvarában lévő tényezők elérték, hogy a kormány határozzon Rákosi kiengedéséről és rendelkezzen az ezzel járó jogi procedúra megindításáról. A kérdést magyar részről előkészítették, s csak a Strasser Ernő ügyvéd révén „megüzent” hozzájárulás és az ahhoz tartozó két feltétel (honvédtasztlók visszaadása, Rákosi szovjet úti okmányainak kiállítása) szovjet részről történő visszazigazolásra kellett várni. Az ügy előkészítettségére nemcsak az utal, hogy Csáky külügyminiszternek mindössze egy gyors telefonhívásába került Radocsay igazságügyi miniszter értesítése a szovjet igényről, hanem az is, hogy a két diplomata találkozásának, Saronov feljegyzésének tartalmából és terjedelméből ítélve nem ez volt a központi témája, hanem egészen más kérdések (a második bécsi döntés következményei, a magyar belpolitikai helyzet). Rákosi azonban – hiába járt le október 25-én a büntetésének háromnegyed része – addig nem távozhatott a börtönből, amíg a Szovjetunió nem jelezte abbéli hajlandóságát, hogy befogadja.

Mindebből következik, hogy Rákosi és a honvédtasztlók kicserélésében eddigi ismereteinkhez képest sokkal dominánsabb szerepet kell tulajdonítanunk az olyan nem hivatalos tényezőknek, mint Rákosi emigrációban élő hozzátartozói és hazai ügyvédei. Az ügyben illetékes moszkvai (Külügyi Népbiztosság, Komintern,

¹⁵⁹ Csiky Jenő átirata Lázár Andornak. Szeged, 1935. okt. 23. Uo. 16–19. fol.

Vörös Segély) és budapesti (Külügyminisztérium, Igazságügyi Minisztérium, igazságszolgáltatás) hivatalos szerveket vagy hivatalosan támogatott szervezeteket összekötő lánc szemei elég megbízhatóan kitapinthatók: magyar oldalon Rákosi polgári és baloldali ügyvédei, míg szovjet oldalon Rákosinak a velük állandó és szoros kapcsolatban lévő hozzátartozói. Nem lehet egyértelműen kijelenteni azt sem, hogy az ügy kirobbanásától, 1925-től kezdve a Rákosi kicserélésében érintett, összes fentebbi hivatalos tényező szándékai az egyik vagy másik oldalon mindig összhangban lettek volna. Ahogy láttuk például, az 1920-as évek végén a szovjet állami vezetés már nem támogatta a Vörös Segély és feltehetőleg a Komintern által felkarolt gondolatot, hogy Rákosiért nyújtsanak gazdasági kompenzációt Magyarországnak. Vagy fordítva, a Komintern VII. kongresszusáig a Külügyminisztérium hajlott arra, hogy az ismert feltételek betartásával és bizonyos türelmi idő elteltével Rákosit kiadják a Szovjetuniónak, míg az Igazságügyi Minisztérium és az igazságszolgáltatás szervei ezt mereven ellenezték.

Egyelőre semmilyen közvetlen utalás vagy adat nem áll rendelkezésünkre annak megítéléséhez, hogy Sztálin akarata mennyiben érvényesült a csere kivitelezésében. A Rákosi fivérek 1939. április 11-i levele is inkább arra szolgál közvetett bizonyítékkul, hogy a szovjet vezetőknek tudnia kellett az ügy aktuális állásáról, amit e nélkül is nyilván feltételezhetnénk. Sztálin iniciatívájának és mindenben, még a Kominternen belül Rákosi ügyét figyelemmel követő Dimitrovén is túlmutató szerepének a legendája magától Rákosi Mátyástól és Vas Zoltántól származhatott, akik a megérkezésük után Moszkvában erről hallott értesüléseket később az emlékirataikban is rögzítették. Rákosi például megemlítette, hogy Dimitrov megpróbálta elhárítani a neki kifejezett köszönetet, mondván, hogy Rákosi a kiszabadulását elsősorban Sztálinnak köszönheti. A moszkvai magyar emigránsok ugyanígy felvilágosították a 15 évet fegyházban eltöltött, így a szovjet párt- és állami vezetés, illetve a Komintern közti erőviszonyokat nem ismerő Rákosit, hogy Sztálint és Dimitrovot nem lehet egy lapon említeni, ezért jobban domborítsa ki Sztálin szerepét, amikor köszönetet mond

a kiszabadulásáért.¹⁶⁰ Vas Zoltán tágabb összefüggésbe helyezte a kiengedésüket. Úgy vélte, a magyar kormány engedékenysége és a szovjet kormány fokozottabb aktivitása végső soron a szovjet–német meg nem támadási egyezményre vezethető vissza, hiszen ezt követően a magyar kormány is megpróbált igazodni német szövetségese diktátumához, a szovjet kormány pedig a gyümölcsöző német–szovjet viszonyra támaszkodva többet mert követelni kis nyugati szomszédjától. Értesülései szerint éppen a szovjet–német kapcsolatokban beálló kedvező változások segítették elő Toivo Antikainen finn és Anna Pauker román kommunista kiszabadítását is.¹⁶¹

Nem kizárt természetesen, hogy Rákosi és Vas Szovjetunióba távozása beágyazható egy ilyen tágabb összefüggési keretbe. Az orosz történetírás mára megbízhatóan kimutatta, hogy a szovjet külpolitikában hogyan zajlik le az átmenet az 1917. év forradalmi diplomáciájából az 1930-as évek végének, 1940-es évek elejének az államérdekeket szigorúan védő nagyhatalmi diplomáciájába, s hogyan váltakozik, kombinálódik, vagy éppen ütközik egymással a szovjet külpolitika két eleme, Európa forradalmasításának igénye, illetve az államérdekek képviselése.¹⁶² Mindenesetre a kérdés egész történetén végigtekintve látható, hogy a szovjet diplomácia sosem kívánta a Rákosi-ügynek alárendelni a Magyarországgal az 1920-as években még egyenetlen, de biztató jeleket is magában hordozó, majd 1934-ben hivatalos rangra emelt, s 1940-ben egyenesen felfelé ívelő bilaterális kapcsolatrendszerét. További kutá-

tásokat igényel viszont annak kiderítése, hogy a magyar vezetés 1940-ben végül is miért nem követelt garanciákat arra vonatkozólag, hogy Rákosi többé ne kapcsolódjon be a Komintern tevékenységébe. Noha a helyzet 1935 óta nem változott, hiszen Rákosi továbbra is a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagja maradt, s mint emigrációban élőttől évei utólag vissza is igazolják, egy rövidebb gyógykezelést és egy ellene folytatott belső vizsgálatot követően már rögtön 1941 elejétől ismét részt vesz a nemzetközi szervezet munkájában a magyar szekció fejeként.

A téma vizsgálatánál azonban egy másik probléma is jelentkezik. Teljesen érthető, ha 1941-ben a kortársak számára vitathatatlannak tűnt, hogy a Szovjetunió egyoldalú gesztusértékű lépést tett, és a baráti szándékait nyilvánította ki akkor, amikor felajánlotta a magyarság által szent ereklyének tekintett honvédezászlók visszaadását Magyarországnak, hiszen ők nem ismerték a háttérben, a színpad mögött létrejött szóbeli megegyezést arról, hogy a lobogók csak Rákosi szabadon engedéséért viszonzásul kerülhetnek vissza Magyarországra.¹⁶³ A zászlók visszaadását azonban a hazai és az orosz szakirodalom nem ritkán a Szovjetunió gesztusaként, s jószomszédi szándékainak demonstrálásaként tüntette fel annak ellenére, hogy már ismertté vált a „csereakció” ténye, még ha annak körülményei továbbra is homályban maradtak. A történeti köztudatba ekként vonult be, s mind a mai napig ekként van jelen ez az esemény. A zászlók 1941. évi visz-

¹⁶⁰ RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések*. 1. köt. I. m. 17–19.

¹⁶¹ Vas Zoltán: i. m. 27–29.

¹⁶² Erre ld. pl. a teljesség igénye nélkül: Leonid NYEZSINSZKIJ: *Igyeja „mirovoj revoljucii” i vnyesnyaja polityika szovjetszkovo goszudarsztva v 1917–1921 godah*. In: *Szovjetszkaja vnyesnyaja polityika 1917–1945 gg. Poiszkii novih podhodov*. Ott. red. Leonid NYEZSINSZKIJ. Moszkva, 1992. 8–62.; Kevin McDERMOTT, Jeremy AGNEW: *Komintern. Isztorija mezdunarodno kommunizma ot Lenyina do Sztalina*. Moszkva, 2000.; *Politburo CK RKP(b)-VKP(b) i Komintern. 1919–1943 Dokumenti*. Ott. red. G. M. AGYIBEKOV, K. M. ANDERSZON, K. K. SIRINJA. Moszkva, 2004.

¹⁶³ A zászlók hazahozatalának híre lázba hozta a magyar közvéleményt, s az egyes sajtóorgánumok, politikai beállítódástól függetlenül pozitív véleményeket közöltek erről az aktusról. Erre ld. pl. SUPKA Géza: *Honvédezászlók a moszkvai Kremlben*. Magyar Nemzet, 1941. jan. 11. 5.; BAJCSY-ZSILINSZKY Endre: *Az orosz gesztus*. Független Magyarország, 1941. jan. 13. 3. Bajcsy-Zsilinszky Endre az orosz és a magyar nép kapcsolatának történetében a pozitív elemeket aláhúzza, s a zászlók visszaadásának kapcsán további szovjet–magyar közeledést javasolva, a következő általános következtetéseket vonta le: „Talán nem járunk messze az igazságtól, és nem festünk magunknak vele hamis ábrándképet, ha ebben a gesztusban, túl az udvariasságon bizonyos szimbolikus üzenetet vélünk felfedezni. Azt az üzenetet Szovjet-Oroszország vezetőinek és a szovjet-orosz népnek, hogy nincsenek ellenséges szándékaik Magyarországgal és a magyar nemzettel szemben.”

szaadásának történetét ugyanakkor nem lehet a tőle elválaszthatatlan Rákosi-ügytől függetlenül tárgyalni, vagy a két kérdéskört szétbontani egymástól. Már csak azért sem, mert egyrészt szovjet részről soha, semmilyen körülmények között nem merült fel, hogy a honvédszászlókat önként és egyoldalúan visszaszolgáltassák Magyarországnak, ez a lehetőség mindig is a Rákosi-ügy függvénye maradt, a szovjet dokumentumok kizárólag Rákosi személyével összefüggésben vallanak erről. Másrészt a magyar kormánynak Rákosi fejéért felajánlott „előnyök” elképesztően széles palettája mutatja, hogy a csereakció lebonyolításának egész históriájában valójában Rákosi személye játszotta a főszerepet és nem a honvédszászlók, amelyek csupán az egyik lehetséges „csereobjektum” szerepében statisztáltak.

A csere előzményei, majd végkifejlete és ezen belül Magyarországon a kérdésben meghatározó tárcák vezetőinek ehhez való viszonyulása, illetve a korabeli nemzetközi konstelláció figyelembevétele sokkal inkább arra a következtetésre adnak alapot, hogy Rákosi Mátyás és Vas Zoltán Szovjetuniónak történő átengedése volt gesztusértékű, a kapcsolatok további javítását szolgáló lépés a magyar kormány részéről. (Rákosi 1940. november 2-án lépte át a magyar–szovjet határt, a zászlók visszaadását előírányzó szovjet döntésről szóló első híradás viszont majdnem két és fél hónapos késéssel, csak 1941. január 10-én jelent meg a hazai sajtóban.¹⁶⁴) Moszkva részéről tehát valójában szó sem volt baráti gesztusról, csupán egy „gentleman’s agreement” típusú kötelezettség teljesítéséről, egy válaszlépésről, Rákosi szabadon bocsátásának logikus következményéről. Más kérdés, hogy a szovjet vezetés kiváló ürügynek tartotta a zászlók visszaadását arra, hogy demonstrálhassa egy Magyarország és a Szovjetunió közti katonai konfliktus

¹⁶⁴ *Die Sowjetregierung gibt Ungarn die 1848–49-er Honvédfahnen zurück.* Pester Lloyd, 1940. jan. 10. (Morgenblatt) 6. A Külügyi Népbiztosság feltehetőleg még 10-e előtt informálta Kristóffy József moszkvai követet a zászlók visszajuttatására vonatkozó döntésről. Andrej PUSKAS: *Dva vozvrata vengerszkijh gonvedszkih znamjon.* In: *Naucsnie izdanyija moszkovszkovo Vengerszkovo Kolledzsa* I. Otv. red. Jozsef GORETITY. Moszkva, 2001. 93.

elkerülésében meglévő érdekeltségét a magyar vezetés és különösen a magyar társadalom felé.¹⁶⁵ A zászlókat a magyar határon, majd a Keleti pályaudvarnál hatalmas pompával fogadták, katonai díszkíséretben vitték fel őket a Budai Várba.¹⁶⁶ Az átvételük idején a magyar katonai szervek által szervezett, és eredetileg a Külügyi Népbiztosság által is az aktus fényének emelése érdekében szükcsgelt impozáns ünnepségek a magyar társadalomban csak felerősítették azt a hitet, hogy a magasztos történelmi esemény mögött kizárólag a Szovjetunió gesztusa, szimbolikus üzenete rejlik.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Ld. a 105. és 110. sz. iratokat.

¹⁶⁶ A zászlók történetére Kerekes Zoltán már említett tanulmánya mellett ld. még: KERESZES Zoltán: *Az Országos Hadtörténeli Múzeum zászlógyűjteménye.* In: *Az Országos Hadtörténeli Múzeum Értesítője* 1. Szerk. MOLNÁR Pál. Budapest, 1971. 72–160. GYÖRKEI Jenő, Cs. KOTTRA Györgyi: *Dicső ereklék. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadilobogóinak története.* Budapest, 2000. A hazai publicisztikában is rábukkanhatunk igényes cikkekre Rákosi és a honvédszászlók cseréjéről: MURÁNYI Gábor: *A hazatért vándorzászlók. A két-szer visszakapott 48-as lobogók.* HVG, 1998. márc. 21. 89–91.

¹⁶⁷ Az ünnepségekre vonatkozó iratokat ld. HL, I/31. fond, 4030. cs., 2480/1941. al. sz.; Uo. 4032. cs., 24283/191. al. sz. Szovjet részről ugyanakkor ügyeltek arra, hogy a közvetlen átadási procedúrába ne vonjanak be túlságosan magas rangú személyeket. Az átadásról a Politikai Iroda végleges jóváhagyása csak márc. 17-én vagy az azt követő napokban született meg. Itt döntöttek – Anton Geraszimov ezredes, a vezérkar külkapcsolatokért felelős osztályvezetője előterjesztése alapján – a tervezett ceremónia részleteiről is. A dokumentumon ott szerepel Molotov megjegyzése: „Sztálin elvtárs részére. Elfogadhatónak tartom. Nincs-e szükség kiigazításra?” Moszkvában az átadásakor a Külügyi Népbiztosság osztályvezetői szinten (Vlagyimir Barkov, a Protokoll Osztály főnöke és Arkagyij Szoboljev, a Külügyi Népbiztosság főtitkára) képviseltette magát. Sem Vjacseszlav Molotov külügyi népbiztos, sem a helyettesei közül a magyar ügyekkel foglalkozó Andrej Visinszkij nem voltak jelen a zászlók átadásánál. Katonai vonalon Ivan Tyulenyev hadseregtábornok, a Moszkvai Katonai Körzet parancsnoka vett részt a ceremónián. Valószínűleg a fentiek miatt protokolláris megfontolásokból, bármilyen fényes ünnepségekkel is fogadták a zászlókat Magyarországon, ezeken sem a kormányzó, sem a miniszterelnök nem vett részt. Előbbit Bartha Károly honvédelmi miniszter képviselte, míg a kormány tagjai közül Bárdossy László külügy-, Hóman Bálint kultusz-, valamint Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter jelentek meg az ünnepségen. A meghívott díszvendégek között

Az iratok válogatásának és közlésének szempontjai

A forrástárban közreadott iratok két oroszországi levéltárból, az Orosz Állami Társadalom- és Politikatörténeti Levéltárból (RGASZPI) és az Oroszországi Föderáció Külpolitikai Levéltárból (AVP RF) származnak.

Az előbbiben, amely a szocialista érában a nemzetközi munkásmozgalom tudományos kutatóintézeteként és archívumaként létrehozott Marx–Engels–Lenin Intézet jogutód levéltára, egy önálló fondba (495. sz. fond) rendezve található a Komintern működése (1919–1943) során keletkezett iratanyag. A RGASZPI Oroszországban jelenleg a föderációs szintű levéltári igazgatás hatáskörébe utalt közlevéltárként működik, az őrzésében lévő iratanyag nagyrészt szabadon hozzáférhető és kutatható. A 495. sz. fondban mintegy féltucatnyi dossziében maradt az utókorra a Rákosi Mátyás két magyarországi perével, a börtönéveivel, illetve a kiszabadítására irányuló erőfeszítésekkel összefüggésbe hozható, a Komintern és más nemzetközi tényezők (külföldi jogvédők, magyar politikai emigráció) által keletkeztetett dokumentáció. Ezekben a mapákban lelhetjük fel a börtönbüntetését töltő magyar pártvezető és szovjet emigrációba kényszerült családtagjai közötti üzenetváltásokat, illetve utóbbiak által a Komintern érintett testületei, továbbá a szovjet pártszervek elé terjesztett megkeresések nagy részét, amely az események rekonstruálásában és háttérének megértésében az egyik legrelevánsabb forráskör. A válogatásnál arra törekedtünk, hogy egyrészt azok a levelek kerüljenek a szélesebb szakmai nyilvánosság elé, amelyek Rákosi helyzetét világítják meg a fegyházban, a kedély- és egészségügyi állapotára, a mindennapjaira, esetleg a kapcsolati körére utaló adatokat tartalmaznak, másrészt azokat a jegyzőkönyveket, feljegyzéseket stb. szerettük volna közzétenni, amelyek a kiszabadítására irányuló kampányok

az eseménysor jellegeből adódóan az első és második helyen Nyikolaj Saronov szovjet követ és Nyikolaj Ljahtyrev ezredes, katonai attasé szerepeltek. KOLON-TÁRI Attila: *i. m.* 360–361.

és akciók háttérét és fontosabb fordulatait világítják meg számunkra. A Komintern archívumában is vannak korlátozottan hozzáférhető vagy mind a mai napig titkosított forrásegysétek. Ez is nagymértékben nehezítette a munkánkat, amikor a Rákosi kiszabadulása és Szovjetunióba érkezése után ellene folytatott 1941. évi belső vizsgálat jegyzőkönyveit kívántuk felkutatni, amelyekre sajnos nem tudtunk rábukkanni, de reméljük, hogy egy későbbi időpontban ez is a kutatók rendelkezésére áll majd.

A külügyi levéltár is hivatalosan történelmi archívumnak számít, de szervezeti (és ezzel együtt szakmai) felügyelete nem a föderációs levéltári szervek, hanem az Oroszországi Föderáció Külügyminisztériumának hatáskörébe van utalva. Jogi státuszát tekintve tehát nem tartozik a föderációs szintű levéltári jogszabályozás hatálya alá, ún. „szakigazgatási levéltárnak” minősül, döntően abból kifolyólag, hogy ügyviteli célokból még napjainkban is használja az orosz külügyi irányítás. Ebből fakadóan a nagy nemzetközi szakmai érdeklődés homlokterében lévő levéltárban még napjainkban is jelentős mértékben korlátozott a kutatói hozzáférés. A kutatók nem tekinthetnek bele a munkájukat alapvetően orientáló, a tudományos feltárás kiindulópontját jelentő levéltári segédletekbe (az úgynevezett „opiszokba”), az általuk megvizsgálható és feldolgozható ügyiratokat a levéltár munkatársai válogatják ki az előzetesen megadott témacím alapján. Emiatt arra sincs garancia, hogy az egy alkalommal már kutatói forgalomba került akták egy későbbi időpontban ismét a kutatók asztalára kerülnek. Ezért döntöttünk amellett, hogy az ebből a levéltárból származó, és a kezünkbe került iratokat kivétel nélkül közöljük. A külügyi levéltárban sajátos logika alapján kialakított fondok közül a külügyi népbiztosok (Georgij Csicserin, Makszim Litvinov, Vjacseszlav Molotov) és népbiztos-helyettesek (Nyikolaj Kresztyinszkij) személyi titkársága (04. sz., 05. sz., 06. sz. és 010. sz.), illetve az úgynevezett „magyar referatúra” (077. sz. fond) anyagába nyertünk betekintést. Ismét alá kell azonban húznunk, hogy a birtokunkba került dokumentáció előzetes szűrés eredménye, a válogatás szempontjait sem orientálhattuk, ezért nem kizárt, hogy a külügyi levéltárból

a későbbiek folyamán előkerülhetnek még olyan iratok, amelyek kis mértékben árnyalhatják a témáról alkotott képünket.

A két levéltár két önálló forrásköréből egyenként kiindulva akár egy olyan „párhuzamos történet” is kibontakozhat előttünk, amely kétfajta narratívát is megenged. Az egyik a nemzetközi helyzet képlekenységéből kiinduló, Rákosi kiszabadulását a nemzetközi proletárforradalom örve alatt elképzelo, a nemzetközi kampányok sikerében bízó, és az ügy végkifejletét végső soron a nemzetközi munkásmozgalom moszkvai központi szervéhez, a Kominternhez kötő események sorozata. Döntően ezt világítják meg számunkra a Komintern archívumában általunk felkutatott iratok. Nem állítjuk természetesen, hogy mind Rákosi, mind a rokonai a „kiszabadítása” érdekében mindent egy lapra tettek volna fel, ugyanakkor Rákosinak a 15 éves elzártságból és a két per alatti meghurcoltatásból fakadó, folyamatosan súlyosbodó morális és egészségi állapota, valamint a testvérei által is heroikusnak beállított kétségbeesett küzdelme nyilván minden eszköz megragadását szükségessé tették. A másik a szovjet Külügyi Népbiztosság által képviselt, jóval óvatosabb és racionálisabb, a nemzetközi helyzet aktuális állapotával is számoló, elsősorban a hagyományos diplomácia eszköztárával operáló gondolkodásmód. Ezt az olvasatot kínálják számunkra a külügyi levéltárból előkerült dokumentumok.

Itt ismét emlékeztetnünk kell arra a korábban már említett historiográfiai tényezőre, hogy a legújabb orosz történeti irodalomban már számtalan feldolgozás foglalkozott a Komintern valamint az állami- és pártirányítás szervei közötti bonyolult kapcsolatrendszerrel. Ezek egyöntetűen megállapítják, hogy a Komintern nemzetközi politikai céljai és a szovjet külpolitikai kurzus az 1919–1943 közötti korszakban különbözőképpen kombinálódnak, ugyanakkor a „világforradalom” eszméje alapvetően az 1923. évi németországi szélsőbaloldali puccs kudarca, s még inkább az 1924. évi úgynevezett „első elismerési hullám” után már nem volt vezérmotívuma a tényleges külpolitikai aktusoknak, azok sokkal inkább a Szovjetunió nemzetközi biztonságának szavatolására, s ezáltal a belső építkezés nyugalmanak megteremtésére irányultak. Ez tehát egy

pragmatikus trend volt, amely háttérbe szorította a Komintern napirenden lévő törekvéseit. Nemcsak a geopolitikai viszonyok realitásait figyelembe véve, hanem már csak ebből az egyenlőtlen viszonyrendszerből, továbbá a magyar emigrációnak – az általunk közölt dokumentumokból is kirajzolódó – megosztottságából kiindulva is kézenfekvőnek tűnik az a következtetés, hogy alapvetően nem lehetett volna sikeres a közvetlen nyomásgyakorlás Magyarországra a Rákosi-ügyben. Ezt a Kreml is felismerte, ezért ezzel az eszközzel a külügyi apparátus sem kívánt élni. Helytállónak tűnik tehát a hazai szakirodalomban felbukkanó azon megállapítás, mely szerint a Rákosi kiszabadításáért folytatott szovjet kampányok és a nemzetközi akciók burkolt egyengetése szovjet részről propagandisztikus jellegűek és belpolitikai indíttatásúak is voltak, s jobbra a nemzetközi munkásosztály kohéziójának megerősítésére, továbbá a szovjet társadalom ideológiai intaktságának fokozására is felhasználhatták őket.

Az iratok eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattunk. Az iratokat a keletkezésük időpontja szerint, kronológiai sorrendben közöljük. A budapesti szovjet követség jelentései esetében szükséges rámutatnunk, hogy az egyes eseményekre vonatkozó információkat vagy megbeszéléseken elhangzottakat nem feltétlenül azonnal, az eseményt követően rögzítették, hanem a kompetens követségi diplomata kézírásos jegyzetei alapján bizonyos időszakonként, alapvetően a futárposta időpontjához igazítva, utólag gépeltették le, egyszerre többet is. Ezekben az esetekben mindig a gépirat keletkezésnek időpontját vettük alapul, az azonos napon gépelt iratok esetében a belső sorrendet a jelentésben hivatkozott esemény időpontja szabta meg.

Az iratok időbeli eloszlása egyenetlen. Az 1925–1934 közötti időből sajnos sokkal kevesebb orosz forrás áll a kutatók rendelkezésére, mint az 1934-et követő időszakból, sőt, 1931–1933-ból semmilyen dokumentumra nem bukkantunk. Ennek magyarázata a külügyi levéltárban tapasztalható, már említett kutatási nehézségek mellett abban is rejlik, hogy a szovjet külképviselet 1934–1935 fordulóján történt budapesti megtelepedését követően a korábbi-

akhoz képest nyilván egy sokkal erőteljesebb irattermelés indult meg, hiszen a szovjet diplomácia a helyszínről, a perben résztvevő felek révén közvetlenül informálódhatott az események alakulásáról. Erre utal a követségi diplomáciai gépezet, a követ, az első titkár, illetve a másodtitkár által az ügyben tanúsított fokozott aktivitás, s az üggyel kapcsolatos jelentések számának hirtelen megnövekedése is. Hozzá kell tennünk, hogy ráadásul szovjet szemszögből az információmennyiség bővítését lehetővé tevő diplomáciai jelenlét kezdete közel egybeesett Rákosi életének egyik legneuralgiusabb szakaszával, második perének idejével is.

Mind a budapesti követség jelentéseiről, mind a többi forrástípusról elhagytuk a fejléceket, pecsétes fejléceket és iktatószámokat, mivel azok a további kutatások szempontjából nem irányadóak, s a dokumentumok textológiai elemzésénél sincs jelentőségük. A széljegyzetre, margóra stb. írt kézírásos bejegyzésekre, a dokumentumokon lévő gépelt eredeti vagy későbbi kézírásos aláhúzásokra, kiemelésekre mindenhol lábjegyzetben utaltunk, a dokumentumokban írógéppel aláhúzott szövegrészeket kurzívval jelöltük. A dokumentumok felzetén meghagytuk az irat keletkezésének körülményeire, helyére és időpontjára, továbbá minősítési fokára vonatkozó információkat. Fontosnak tartottuk megőrizni a másolatok, többletpéldányok rendeltetési helyére utaló adatokat is, hiszen ezek alapján tudjuk megítélni, hogy az okmány a későbbiek folyamán a hivatali apparátus mely szintjére jutott el, és esetleg milyen szerepet játszott a későbbi döntéshozatalban.

Az iratok domináns része orosz, kisebb része magyar és német nyelvű. Az orosz nyelvű iratokat saját fordításunkban adjuk közre, a német nyelvű forrásokat és szövegrészeket Zelnik Istvánné ültette át magyarra. A nem magyar nyelvű iratok esetében a gyakran bevett rövidítéseket a fordításban automatikusan feloldottuk, a magyar nyelvű forrásoknál azonban szögletes zárójellel jelöltük. Rákosi levelei nem minden esetben tükrözik megbízhatóan a lelkiállapotát, fogva tartási körülményeit, cselekvési szabadságát, hiszen a váci és szegedi fegyház, illetve a Gyűjtőfogház parancsnoksága rendszeresen cenzúrázta az általa küldött, illet-

ve hozzá eljuttatott leveleket. Ezért a magánbeszélőkön gyakran az ügyvédeknek mondta tollba az üzeneteit, amit aztán ők gépelt formában továbbítottak a rokonainak, s ugyanezt az eljárást alkalmazták a rokonok által neki küldött levelek esetében, amelyeket a jogi képviselők rendszerint felolvastak neki. Rákosi diktált magánleveleinek nagy része nem is magyar nyelven maradt az utókorra, hanem csak az ezek alapján a testvérei által a vezető szovjet testületekhez továbbított orosz vagy német nyelvű fordítások és átiratok. Világos tehát, hogy ezek egy része már többszörös áttételen ment keresztül, ami növeli a hibalehetőségek számát, ezért a bennük foglalt információkat érdemes bizonyos fenntartásokkal szintetizálni.

Ugyancsak lábjegyzetben adtuk meg a dokumentumokban szereplő személyek életrajzi adatait ott, ahol az illetőt először említik az iratokban. (A bevezető tanulmány esetében az életrajzi hivatkozásoktól eltekintettünk.) Nem minden esetben sikerült azonban a részletes biográfiai adatokat kiderítenünk, különösen igaz ez Rákosi testvéreinek gyerekeire, unokaöccseire, unokahúgaira, továbbá a nem magas pozíciót betöltő szovjet és magyar hivatalnokokra, az iratokban is csak részleges névvel megjelenő kommunista aktivistákra stb. A dokumentumokban különbözőképpen előforduló ugyanazon név (például Lewinson – Levinson, Pjatniczky – Pjatnyickij, Smeral – Šmeral stb.) írásmódját – a közérthetőség elősegítése céljából – mind a bevezető tanulmányban, mind az ott citált idézetekben, mind pedig a különféle nyelvű dokumentumokban egységesítettük. Az egységes névalak meghatározásánál az eredeti, a mai transzkripciók szabályoknak megfelelő variánst vettük alapul. A magyar nyelvű iratokban ugyanakkor egyes, tévesen használt, archaikus vagy idegen formában is elterjedt névalakot meghagytunk (például Landsbury – Lansbury, Hérodotosz – Herodotos), a helyes vagy modern névalakra lábjegyzetben hívtuk fel a figyelmet.

Végezetül szeretnénk köszönetet mondani mindazoknak, akik nélkül ez a kötet nem, vagy sokkal nehezebben jöhetett volna létre: Lakatos Gabriellának, a Moszkvai Magyar Kulturális Központ pénzügyi referensének a kiadás anyagi háttérének megteremtése terén végzett áldozatos munkájáért, Zelnik Istvánnak a német nyelvű dokumentumok fordításáért, a kötet szakmai lektorainak, Harsányi Ivánnak és Hornyák Árpádnak pedig azért, mert észrevételeikkel, javaslataikkal nagymértékben hozzájárultak a kötet szakmai színvonalának emeléséhez. Köszönet illeti az AIRO XXI-egyesület vezetőségét is, amiért segítséget nyújtott nekünk a fénymásolatok elkészítésében és beszerzésében. Hálával tartozunk családtagjainknak, Szilvinek, Zsófinak, Évinek, Petinek, Krisztinának és Nicolasnak a türelemért, kitartásért és biztatásért, amivel végigkísérték e munka megszületését.

Seres Attila – Kolontári Attila

IRATOK

KIVONAT NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJ¹
BERLINI SZOVJET KÖVET JELENTÉSÉBŐL
A KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSÁGHOZ
A MAGYAR KOMMUNISTÁK SEGÍTSÉGGÉRŐL
NEMZETKÖZI KÖZBELÉPÉS MEGSZERVEZÉSÉRE
RÁKOSI ÉRDEKÉBEN

[Berlin, 1925. október 16.]

Kivonat Nyikolaj Kresztyinszkij
1925. október 16-i jelentéséből

7.² Tegnap táviratoztam Önnek a magyar elvtársakkal folytatott megbeszéléssel kapcsolatban. Ideutaztak,³ s Vargával⁴ együtt felkerestek engem és Csicserint,⁵ kérték, hogy tegyünk meg mindent Rákosi elvtárs megmentése érdekében. Azt gondolták, hogy talán az olasz nagyköveten⁶ vagy a lengyel követen⁷ keresztül tu-

¹ Kresztyinszkij, Nyikolaj Nyikolajevics (1877–1938) külügyi népbiztos-helyettesről van szó. 1918–1921 között pénzügyi népbiztos, 1921–1930-ban a Szovjetunió berlini követe, 1930-tól 1937-ig a külügyi népbiztos helyettese, ebben a minőségében az ő irányítása alá tartoztak a Magyarországgal kapcsolatos ügyek. 1938-ban a „jobboldali trockista elhajlók” perében halálra ítélték és kivégezték.

² Az irat többi része nem található a mappában, csak ez a kivonat.

³ Vagyis Berlinbe.

⁴ Varga Jenő (1879–1964) közgazdász, a Tanácsköztársaság alatt pénzügyi népbiztos, majd a szociális termelés egyik népbiztosa, a Népgazdasági Tanács elnöke. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált, 1921-től Berlinben élt, ahol a Statisztikai Tájékoztató Intézet munkáját irányította. 1927-től 1947-ig a moszkvai Világgazdasági és Világpolitikai Intézet vezetője.

⁵ Csicserin, Georgij Vasziljevics (1872–1936) szovjet diplomata, 1918-tól előbb a külügyi népbiztos helyettese, majd külügyi népbiztos 1930-ig.

⁶ Bosdari, Alessandro (1867–1929) berlini olasz nagykövetről (1922–1929) van szó.

⁷ Olszowski, Kazimierz (1865–1933) lengyel diplomata, jogász, 1923-tól 1928-ig Lengyelország berlini követe.

domására lehetne hozni az itteni magyarnak,⁸ hogy Rákosi kivégzése súlyos gazdasági és politikai következményekkel járna Magyarországra nézve. Mi elmagyaráztuk nekik, hogy teljességgel lehetetlen a lengyeleken keresztül fordulni a magyarokhoz, mivel a lengyel kormány nemrég lövetett agyon 3 kommunistát, visszautasítva a megmentésükre irányuló próbálkozásunkat. Gróf Bosdarival beszélni ugyancsak hiábavaló. Ő olyan hivatalnok, aki nem tesz semmit Mussolini megkérdezése nélkül. Ha rajta keresztül fordulunk a magyarokhoz, annak éppen olyan hivatalos jellege van, mintha közvetlenül tesszük ezt. Én természetesen tető alá hozhatnék egy találkozót Kányával, az itteni új magyar követtel, akivel a múlt évben tárgyaltam és szerződést írtam alá.⁹ De, először is ez már teljesen hivatalos beavatkozás, másodsor, amennyire én Kányát és a kommunista propagandától való félelmet ismerem, ez semmilyen eredményre nem vezetne. Egy ilyen lépés megtételére közvetlen moszkvai utasítás nélkül nem vállalkozhatom. Az elvtársak kérésére táviratoztam Önöknek, és várom a távirati választ.¹⁰

Elvtársi üdvözzettel:
Nyikolaj Kresztyinszkij

*Orosz nyelvű gépelt másolat.
AVP RF, f. 04, op. 11, p. 68, gy. 943, l. 1.*

⁸ Kánya Kálmán (1869–1945) diplomata, 1899–1900-ban a moszkvai főkonzulátus, majd a kijevei konzulátus beosztottja volt. 1920-tól a külügyminiszter általános helyettese, 1925-től 1933-ig a berlini magyar követség vezetője, 1933-tól 1938-ig külügyminiszter.

⁹ A Berlinben 1924. szept. 12-én aláírt, a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételéről szóló megállapodásról van szó, melyeket a magyar fél nem ratifikált, így azok nem léptek életbe. Erre részletesen ld. KOLONTÁRI Attila: *i. m.* 56–83.

¹⁰ A következményekre ld. a 2. sz. iratot.

KIVONAT NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJ JELENTÉSÉBŐL MAKSZIM LITVINOV KÜLÜGYI NÉPBIZTOS-HELYETTESHEZ¹¹ NÉMET SZOCIÁLDEMOKRATA POLITIKUSOK INTERVENCIÓJÁRÓL RÁKOSI ÉRDEKÉBEN

[Berlin, 1925. november 17.]

Kivonat Nyikolaj Kresztinszkij
1925. november 17-i jelentéséből¹²

Szombaton nagy riadalom volt nálunk. A Rákosi elvtárssal szembeni statáriális eljárás megkezdésének hírére a magyar elvtársak kérték, hogy próbáljak meg a szociáldemokratákon keresztül lépéseket tenni. A szociáldemokraták közül nekem Löbével¹³ és Hilferdinggel¹⁴ van a legközvetlenebb kapcsolat. Mivel Hilferding Bécsben volt az osztrák szociáldemokraták pártnapján, felhívtam Löbét, és azt mondtam, hogy egy magánjellegű, de nagyon fontos és sürgős ügyben szeretnék vele beszélni, de mivel nem érzem jól magam, kérem, hogy még ma fogadja Jakubovics¹⁵ és

¹¹ Litvinov, Makszim Makszimovics (1876–1951) forradalmár, az illegális mozgalom aktív résztvevője. 1918-tól Szovjet-Oroszország képviselője Nagy-Britanniában (a brit kormány nem fogadja el meghatalmazását), 1921-től a külügyi népbiztos helyettese. 1930-tól 1939-ig külügyi népbiztos, 1934–38-ban a Szovjetunió képviselője a Népszövetségben. 1941–1946-ban külügyi népbiztos-helyettes. 1941–1943-ban a Szovjetunió washingtoni nagykövete.

¹² Az irat többi része nem található a mappában, csak ez a kivonat.

¹³ Löbe, Paul (1875–1967) német szociáldemokrata politikus, újságíró. 1920–1924, majd 1925 és 1932 között a Reichstag elnöke.

¹⁴ Hilferding, Rudolf (1877–1941) német szociáldemokrata politikus, közgazdász. 1924 és 1933 között parlamenti képviselő, 1923-ban és 1928–1929-ben pénzügyminiszter.

¹⁵ Jakubovics, Ignatyij Szemjonovics (1881–1938?) 1918 és 1922 között a Külügyi Népbiztosság Nyugat-Európai Osztályának vezetője. 1922-től 1928-ig

Varga elvtársakat. Löbe hozzájárult, hogy azonnal felkeressék őt. Jakubovics még egyszer megerősítette, hogy magánjelleggel fordulok hozzá, de a szóban forgó ügy iránt a szovjet kormány és valamennyi vezető elvtársunk élénken érdeklődik. Varga elmondta az ügy lényegét. Löbét nagyon érdekelte, megkérdezte, hogy mit tudnának tenni, azonnal megpróbált telefonálni a magyar követségre és megígérte, hogy minden tőle telhetőt el fog követni. Vasárnap felhívott, közölte, hogy előző nap este táviratot küldött Bethlen miniszterelnöknek¹⁶ Adolf Braun,¹⁷ Herman Müller,¹⁸ Wells,¹⁹ Scheidemann²⁰ és a saját aláírásával. Ezenkívül ő maga táviratozott a budapesti német követnek,²¹ kérve, hogy Rákosi számára biztosítsanak minden törvényes védekezési lehetőséget. Löbe megpróbált az itteni magyar követen keresztül is intézkedni, de az új követet, Kányát nem ismeri, a korábbi követ, Emich²² pe-

a berlini szovjet diplomáciai képviselő titkára, 1928-tól 1931-ig ugyanitt követ-ségi tanácsos.

¹⁶ Bethlen István, gróf (1874–1946) erdélyi nagybirtokos, 1919-ben a bécsi magyar ellenforradalmi komité vezetője. A Horthy-korszak meghatározó politikai személyisége, 1921-től 1931-ig miniszterelnök (kormányában különböző időszakokban rövid ideig a pénzügyi, külügyi, igazságügyi, ill. földművelésügyi tárcákat is irányította). 1944-ben önként jelentkezett a szovjet katonai hatóságoknál, a Szovjetunióba hurcolták, itt érte a halál 1946-ban a Butirka börtön kórházában.

¹⁷ Braun, Adolf (1862–1929) német szociáldemokrata politikus, újságíró, 1920 és 1927 között a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) parlamenti képviselője.

¹⁸ Müller, Hermann (1876–1931) német szociáldemokrata politikus, külügy-miniszterként 1919-ben a versailles-i békeszerződés egyik aláírója volt. 1920-ban és 1928–1930 között német kancellár.

¹⁹ Wells, Otto (1873–1939) német szociáldemokrata politikus, 1919 és 1939 között az SPD elnöke. 1933-ban előbb Csehszlovákiába, onnan Franciaországba emigrált.

²⁰ Scheidemann, Philipp (1865–1939) német szociáldemokrata politikus. 1918. november 9-én ő kiáltotta ki a köztársaságot. 1919-ben a weimari köztársaság első kancellárja, a versailles-i békeszerződés miatt lemondott. 1920 és 1925 között Kassel polgármestere, 1933-ban emigrált.

²¹ Welczeck, Johannes von, gróf (1878–1972) német diplomata, 1923 és 1926 között budapesti német követ, majd ezt követően 1936-ig madridi nagykövet.

²² Emich Gusztáv (1866–1927) berlini magyar követről (1920-tól 1925-ig) van szó.

dig már nincs alkalmazásban, így semmit nem tudna tenni. Szív-ből köszönetet mondtam neki igyekezetéért.

Hétfőn reggel érkezett a távirat, miszerint a statáriális bíróság kimondta, hogy nem illetékes az ügyben. Mivel a hír az újságokban csak néhány óra múlva jelenhetett meg, azonnal megkértem Jakubovicsot, hogy hívja fel Löbét, és közölje vele a hírt.

Elvtársi üdvözzettel:
Nyikolaj Kresztyinszkij

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 04, op. 11, p. 68, gy. 943, l. 2.

3.

A KOMINTERN VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGÁNÁL A KMP-T KÉPVISELŐ SZÁNTÓ BÉLA²³ LEVELE A KMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁHOZ RÁKOSI VÉDELMENEK MEGSZERVEZÉSÉRŐL

[Moszkva, 1926. június 21.]

1926. június 21.

Kedves Barátaim!

Tegnap közölte a Pravda, hogy Matyiék tárgyalása július 12-re van kitűzve.²⁴ Ünnepe lévén itt a városban nem lehetett semmit sem csinálni, ellenben kiutaztam a dácásra és ott beszéltem Manuillal²⁵

²³ Szántó Béla (1881–1951) szociáldemokrata politikus, szakszervezeti vezető. 1918-ban az illegális Katonatanács tagja, a KMP egyik alapítója, a Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos. 1919-ben emigrált. Az 1920-as években a KMP képviselője a Komintern VB mellett. Az 1930-as években a Nehézipari Népbiztosság állományába tartozott. A második világháború idején közreműködött a moszkvai rádió magyar adásainak összeállításában, 1945-ben hazatért.

²⁴ Ld. Gyelo Rakosi *naznacseno na 12 ijulja*. Pravda, 1926. jún. 20. 2.

²⁵ Manuilszkij, Dmitrij Zaharovics (1883–1959) ukrán származású szovjet

és másokkal is. Miután kedden (ma itt pünkösd hétfő van) halaszthatatlan ülések vannak kitűzve, a kiküldött bizottság szerdán reggel fog ülést tartani a védelmi vonal megtárgyalása ügyében. Manuil nagy várakozással néz a pör elé, és újból hangsúlyozta, hogy ennek úgy a múlt, mint a jövőt illetőleg minta pörnek kell lennie, annál is inkább, mert itt a Komintern egy titkára áll a bíróság előtt. Bízunk benne, hogy Matyi és ez a csoport nagyon meg fogja állni a helyét. A K[özponti] B[izottság] által erre a csoportra felállított védelmi vonalat helyesli. Ugyancsak nagy jelentőséget tulajdonít a másik csoport magatartásának is. Ezt a védelmi vonalat is helyesli általában, de ezt a vonalat „nagy opportunitással” akarja megvizsgálni. Ennek a csoportnak nagy mozgási szabadságot akar biztosítani. P[é]ld[ául] utasítást szeretne adni arra az esetre, ha a bíróság a magyardiktatúrára²⁶ nézve kérdéseket tesz fel és forszírozza a feleletadást. Az ő proposíciója, hogy ez a csoport jelentse ki, hogy ők a diktatúra alatt közkatonák voltak és nem érzik magukat illetékesnek nyilatkozni akkor, amikor a vádlottak padján egy népbiztos is ül, a bíróság tehát intézze kérdéseit a népbiztoshoz. Ezzel szemben az én véleményem, hogy a Ti instrukciótok a helyes: a diktatúra *védelme*²⁷ nem ennek a csoportnak a feladata. A Ti határozatok nem azt jelenti, hogy ez a csoport a feltett kérdésekre tagadja meg a választ (ez volt az ő első proposíciója, de ezt elejtette), mert evvel a bíróság előtt kompromittálja magát, de azt sem, hogy olyan válaszokat adjon, melyekkel a tömegek felé válik lehetetlenné. A diktatúrát ez a csoport sem tagadhatja meg. Ezt nem is teheti, mert a Szoc[ialista] Munkás márciusi száma „1871. március 18. – 1919. március 21.” című cikke e kérdésben már világosan állást foglalt. E kérdésben ez a csoport nem mondhat kevesebbet, mint ez a cikk, viszont többet sem kell

politikusról van szó. 1924-től a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagja, majd 1928-tól 1943-ig annak titkára. 1944-től ukrainai kormány szerveknél dolgozott. 1946-tól 1953-ig az Ukrán Minisztertanács elnökhelyettese.

²⁶ Sic!

²⁷ Aláhúzás az eredetiben. Az 1919-es Tanácsköztársaság, a proletárdiktatúra védelméről van szó a per során a vádlottak részéről.

mondania. Én ezt a cikket a szerdai ülésre lefordítom németre és ott fogunk dönteni. Valószínű, hogy az én álláspontom fog győzni. A propagandára nézve, már holnap az agitprop bizalmas instrukciókat küld a pártoknak, hogy nagystílusú propagandát fejtsenek ki és a magyar K[özponti] B[izottság]ét mindenben támogassák. Manuil véleménye szerint a nyugati propagandát a K[özponti] [Bizottság]nak kell vezetni, és hiszi, hogy legalább olyan jó lesz, mint a statáriális tárgyalás ügyében volt. A tárgyalást orosz méretekben is nagyon ki akarják használni. Azon kívül lépések történnek, hogy a L'Humanité küldjön a tárgyalásra tudósítót és megkísérlik, hogy Landsbury²⁸ vagy más neves angol szintén elmenjen a tárgyalásra. Utóbbira nézve kevés a remény, de megkísérlik. Jó lenne, ha Ti is tennétek Willy²⁹ útján hasonló lépéseket.

Én felvettem a védelem költségeinek kérdését is, tekintettel arra, hogy a Rote Hilfenek³⁰ nincsen pénze. Kijelentette, hogy erre kell pénznek lennie, és kérdezte, mibe kerül. Én erre nézve nem tudtam válaszolni, mert Töletek még nincsen semmi értesitésem. Kérlek tehát Benneteket, azonnal írjatok e tekintetben sürgönyileg a Rote

²⁸ Sic! Lansbury, George (1859–1940) pacifista meggyőződéséről ismertté vált brit munkáspárti politikus, parlamenti képviselő. 1929-től 1931-ig tagja volt MacDonald kormányának, az építésügyi tárcát irányította. 1932 és 1935 között a parlamenti ellenzék és a Munkáspárt vezetője.

²⁹ A névalakból ítélve Wilhelm Münzenberg-ről vagy Marcel Willard-ról lehet szó.

Wilhelm (Willi) Münzenberg (1889–1940) német kommunista politikus, 1924-től 1933-ig Reichstag-képviselő. Az eredetileg az oroszországi éhínség áldozatainak megsegítésére létrejött szervezet International Arbeiter Hilfe (kb. Nemzetközi Munkás-Segély – nem azonos a MOPR-al) vezetője. Szorosan együttműködött a Komintern és az OGPU külföldi hírszerző hálózatával. 1933-ban Franciaországba emigrált és aktív Hitler-ellenes tevékenységet folytatott, fellépett a náci terror áldozatainak védelmében. Az 1930-as évek második felében fokozatosan eltávolodott a sztálini irányvonalától, kizárták a kommunista pártból. 1940-ben, a német megszállást követően Franciaországban máig tisztázatlan körülmények között meggyilkolták, egyes verziók szerint a Gestapo, más elméletek szerint az NKVD ügynökei.

Marcel Willard (1889–1956) ügyvéd, 1923-tól a FKP tagja, a párizsi székhelyű Nemzetközi Jogász Szövetség egyik alapítója. A lipcsei perben Georgi Dimitrov védője volt. 1946–1948-ban a francia szenátus tagja.

³⁰ MOPR, Nemzetközi Vörös Segély.

Hilfenek, Präsidiumnak³¹ és nekem értesítést. Nekem azért kell, mert különben én nem tudok róla, és nem tudom a dolgot kisűrgetni.³²

Tekintettel arra, hogy a statáriális ügyben kifejtett propaganda idején egyes szekciók szemrehányólag érzékenykedtek, itt most egy különbizottság fog alakulni a propaganda vezetésére. Ez tisztára arra szolgál, hogy fedezze a propagandát, melyről hiszik, hogy újból nagystílu lesz. Általában igen nagy reményeket fűznek a pörhöz. Manuil arról beszél – egész komolyan, – hogy a pör után a Pravdának vezércikket kell közölni egy prominens személyiség tollából ezen a címen: „Die Ergebnisse und die Lehren des Rákosi Prozesses und seine Bedeutung für die Internationale”.³³ Ezt csak azért írom meg, hogy lássátok itt a hangulatot és a várakozást.

Az organizációs kérdésekre vonatkozó K[özponti] B[izottság]-levelet megkaptam. Manuillal abban állapodtunk meg, hogy a határozatok fontosságára és illegális jellegére való tekintettel nem terjesztjük azokat egyetlenegy meglevő fórum elé sem, hanem egy különbizottság fogja előbb megtárgyalni, é[s]p[edig] Manuil, Pjatyickij,³⁴ Šmerál,³⁵ Kornblum³⁶ és én. Ennek a bizottságnak az

³¹ Minden bizonnyal ebben az esetben a Komintern Végrehajtó Bizottságának állandó szervéről, a Prezídiumról (Elnökség) van szó.

³² A levélre válaszul jún. 29-én megérkezett Landler Jenő távirata Bécsből, melyben közölte Oszip Pjatyickijjal és a KMP képviselőjével, hogy a hat hétfő tartó per kapcsán az ügyvédek honoráriumára és a sajtókampány költségeire a KMP KB 5000 dollárt kér. Erre ld. RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 9, l. 3.

³³ „A Rákosi per eredményei és tanulságai, és ezek jelentősége az Internacionálé számára”.

³⁴ Pjatyickij, Oszip Aronovics (1882–1938) bolsevik forradalmár, pártmunkás. A Komintern egyik vezető funkcionáriusa, 1921-től a Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának vezetője, 1922-től a VB titkára, 1928 és 1935 között az Elnökségének tagja. 1927-től az ÖK(B)P KB tagja. A sztálini tisztogatások áldozata, 1938-ban agyonlőtték.

³⁵ Šmerál, Bohumil (1880–1941) cseh kommunista politikus, jogász, a CSKP egyik alapítója. 1922-től a Komintern vezető testületeiben dolgozott, tagja volt a VB-nek, a Szervező Irodának és az Elnökségnek. 1935–1938-ban a csehszlovák törvényhozás szenátora. A müncheni egyezményt követően visszatért Moszkvába.

³⁶ Kornblum, Iszak Romanovics (1880–1948) az OSZDMP tagja, később a Komintern funkcionáriusa, a Kresztyintern (Paraszt Internacionálé) titkára.

összeállítása is illegálisan történik, és a levél megtárgyalása után a bizottság fogja majd megállapítani a többi fórumok informálásának a formáját és mértékét. Így elkerülhetővé válik az, hogy az üléseken mindenkor jelen lévő stáffázs³⁷ és egyéb, jelen esetben nem kívánatosak is értesüljenek ezen fontos, de egyébként teljesen illegális határozatokról. Ez a bizottság csak a jövő héten fog ülésezni, mert a héten a pör kérdését kell végleg elintézni.

Várom Tőletek kimerítő levelet, hogy mindenben informálva legyek, mert ezekben a hetekben sokszor fog a pör kérdése tárgyalás alá kerülni.

Ölel Benneteket.³⁸

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 9, l. 1–2.

4.

SZÁNTÓ BÉLA LEVELE A KMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁHOZ RÁKOSI VÉDELME NEK MEGSZERVEZÉSÉRŐL

[Moszkva, 1926. július 28.]

Kedves Barátaim, legutóbbi levelemben³⁹ már jeleztem, hogy itt a pör folyamán újból előkotorászták a Matyi ügyében ideérkezett jegyzőkönyvet. Akkor még nem láttam tisztán, hogy milyen ponton tervezik az előretörést, de tegnap ez is tisztázódott. A titkárság július 26-i ülésén a Csizmás⁴⁰ bemutatta a nemzetközi Ellenőrző Bizottság egy határozatát, amelynek a tartalma a következő: az Ellenőrző Bizottság a hozzá beérkezett jegyzőkönyv alapján

³⁷ Staffázs (francia): felesleges, lényegtelen részletek, díszítőelemek, mellékalakok. Itt az ülésen jelen lévő felesleges, illetéktelen embereket, esetlegesen a technikai személyzetet jelenti.

³⁸ Aláírás nélkül.

³⁹ Nem találtuk meg. Az előzményekre általában véve ld. a 3. sz. iratot.

⁴⁰ Minden bizonnyal Oszip Pjatyickijról van szó.

megállapítja, hogy Matyi a rendőrség előtt elárulta a kongresszus összes részleteit és anyagot szolgáltatott a rendőrség számára más elvtársak ellen, anélkül, hogy őt a rendőrségen megverték vagy kínozták volna. Az Ellenőrző Bizottság helytelennek tartja, hogy őt a most folyó kampányban hősnek tüntetik fel. Szükségesnek tartja, hogy az orosz párt és a többi pártok is felszólíttassanak, hogy a kampányban mellőzzék Matyi személyének az előretolását. Az ügy érdemére nézve az Ellenőrző Bizottság egyelőre nem hoz határozatot, hanem fenntartja régebbi álláspontját, hogy az ügyet csak akkor veszi tárgyalás alá, ha Matyit személyesen kihallgathatja.

A titkárság üléséről engem Paprika János⁴¹ informált: az Ellenőrző Bizottság határozatának bemutatásakor a Csizmás javasolta, hogy a határozatot vegyék tudomásul, és hogy arról az összes pártokat értesítsék. Utána Paprika János tiltakozott az ellen, hogy az Ellenőrző Bizottság határozatát a magyar párt képviselője nélkül hozta, és az ellen, hogy a Csizmás még az Ellenőrző Bizottság határozata alapján felszólította a Pravdát, hogy a kampányt ne folytassa. Javasolta, hogy a titkárság ne erősítse meg az Ellenőrző Bizottság határozatát, és kérje fel az Ellenőrző Bizottságot, hogy az ügyet a magyar párt képviselőjének a meghallgatása mellett vegye újból tárgyalás alá, javasolta továbbá egy vizsgálóbizottság kiküldését annak a megállapítására, hogy miért hagyták a kérdéses jegyzőkönyvet ily sok[áig] heverni, és miért csak most, a pör folyamán vették csak elő.⁴²

Az öreg Rozsvirág⁴³ közvetítő javaslatot tett: az IKK⁴⁴ döntését ne hozzák a pártok tudomására, ellenben szólítsák fel a pártokat, hogy a kampány további folyamán ne Matyi személyét, hanem az általános szempontokat tolják előtérbe. A szavazásnál a Csizmás

javaslatát négy szavazattal, a Csizmás és a bolgár⁴⁵ szavazata ellenében elvetették. Paprika javaslatát négy szavazattal, Paprika és Rozsvirág ellenében szintén elvetették. Rozsvirág javaslatát négy szavazattal a Csizmás és a bolgár szavazata ellenében elfogadták. A határozat szövege a következő:

Angelegenheit Rákosi

- a) Eine Kommission aus den Gen. Kuusinen⁴⁶, Remmele⁴⁷ und Droz⁴⁸ wird eingesetzt, die Frage pruefen soll, wieso in dieser Angelegenheit eine derartige Verzögerung eintreten konnte, nach dem ein Dokument vorlag. Die Kommission soll ihre Arbeiten beschleunigen und spätestens in vier Wochen dem Sekretariat einen ersten Bericht geben.
- b) Die obeneingesetzte Kommission soll nach heute Gen. Szanto⁴⁹ (Vertreter der KPU) anhören ob er Kenntniss von diesem Dokument hat und ob ihm bekannt ist, ob das ZK der KPU gegen die Glaubwürdigkeit Einwendungen erhoben hat. Wenn ihm nichts davon bekannt ist, dass das ZK der KPU, KPSU, KPD, KPTSCH und KPF schreiben werden dass es wünschenswert

⁴⁵ Minden bizonnyal Georgi Dimitrov (1882–1949) bolgár kommunista politikusról van szó. A lipcsei per fővádoltja, 1934-től tartósan a Szovjetunióban élt, 1935-től 1943-ig a Kommunista Internacionálé VB főtitkára. 1946-tól a Bolgár Minisztertanács elnöke, 1948-tól a BKP KB főtitkára.

⁴⁶ Kuusinen, Otto Vilhelmovics (1881–1964), a Finn Kommunista Párt egyik alapítója, 1921–1943 között a Komintern VB titkára.

⁴⁷ Remmele, Hermann (1888–1939) német kommunista, 1920 és 1933 között a NKP KB tagja, 1923-tól 1926-ig a „Rote Fahne” főszerkesztője, 1924-től a Komintern VB tagja, 1928–1933-ban a Komintern VB Elnökségének tagja.

⁴⁸ Humbert-Droz, Jules (1891–1971) svájci kommunista, 1921-ben a Svájci Kommunista Párt egyik alapítója, 1921–1931 között a Komintern VB latin-amerikai országokért és a nyugat-európai újlatin országokért felelős tagja. 1922-től jelentős szerepet játszott a Spanyol Kommunista Párt egységének megteremtésében.

⁴⁹ Szántó Béláról van szó.

⁴¹ Nem sikerült kideríteni, hogy a nyilvánvalóan mozgalmi álnév pontosan kit takar.

⁴² Sic!

⁴³ Iszak Kornblumról van szó.

⁴⁴ IKK – Internationale Kontrollkommission, a Komintern Nemzetközi Ellenőrző Bizottsága.

ist, die Bedeutung des Prozesses als ganzes zu betonen und keine Propaganda für einzelnen Genossen zu treiben.⁵⁰

A titkárság ülésén Csizmás kijelentette, hogy a dokumentum hitelességéhez kétség sem fér, mert azt neki az Erweiterte Exekutive⁵¹ ülése idején Julius⁵² személyesen adta át, és Spanyol⁵³ ismételt beszélgetése alkalmával annak hitelességét soha kétségbe nem vonata. Kijelentette továbbá, hogy a jegyzőkönyvet most azért küldte el az IKK-nak, mert felháborította őt Rákos Ferenc⁵⁴ cikke, melyben azt írta, hogy Matyit ütötték, verték és mégsem vallott.

A titkárság által kiküldött bizottság tegnap ülésezett. Elém tették a jegyzőkönyvet, melyet ott elolvastam. A Csizmás jelenlétében kijelentettem, hogy nem igaz, hogy azt neki Julius adta át, és

⁵⁰ „Rákosi ügy. a) Egy bizottságot hozunk létre Kuusinen, Remmele és Droz elvtársak részvételével, amelynek meg kell vizsgálnia a kérdést, hogy hogyan állhatott be ilyen késelem ez ügyben, miután már volt egy dokumentum. A bizottságnak gyorsítani kell a munkáját, és legkésőbb négy hét múlva be kell számolnia a titkárságnak. b) A fentebb létrehozott bizottságnak még ma meg kell hallgatnia Szántó elvtársat (a Kommunisták Magyarországi Pártjának képviselőjét), hogy van-e tudomása erről a dokumentumról, és hogy ismert-e számára az, hogy a KMP KB a szavahihetőség miatt kifogásokat emelt. Ha ő semmit sem tud arról, hogy a KMP, SZKP [helyesen: ÖK(b)P – a ford.], NKP, CSKP és FKP részére azt írták, hogy kívánatos a per jelentőségét mint egészet hangsúlyozni és semmilyen propagandát sem kifejteni az egyes elvtársak védelmében”. Az eredeti német szöveg sok gépelési és helyesírási hibát tartalmaz, a közlés során ezeket, ahol észrevettük, javítottuk.

⁵¹ Valószínűleg a Komintern VB kibővített plénúmról van szó, melyen a bizottság tagjain kívül az érintett ügyben meghívott személyek, az érintett szekciók képviselői is részt vettek.

⁵² Alpári Gyula (1882–1944) újságíró, kommunista politikus, mozgalmi névén Julius vagy Juliska. 1919-ben a külügyi népbiztos helyettese, a Vörös Újság szerkesztőbizottságának tagja. 1921-től a Komintern tájékoztató közlönyének, az Imprekornak a főszerkesztője. Franciaország megszállását követően a német hatóságok letartóztatták, majd a sachsenhauseni koncentrációs táborban kivégezték.

⁵³ Minden bizonnyal Jules Humbert-Droz álneve a szövegben.

⁵⁴ Rákos Ferenc (1893–1963) szociáldemokrata, majd kommunista jogász. 1919-ben a Budapesti Forradalmi Törvényszék elnöke. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált. 1925-től a MOPR-nál dolgozott, az információs, majd az agitációs és propagandaosztályt vezette. 1948-ban visszatért Magyarországra.

az sem igaz, hogy az csak az Erweiterte Exekutive idején jutott az ő birtokába. A jegyzőkönyv már novemberben, a statáriális tárgyalás előtt nála volt, és úgy jutott hozzá, hogy felbontotta Julius postáját és abból kivette a jegyzőkönyvet. Nem ő kapta Juliustól, hanem Julius kapta tőle a jegyzőkönyvet és az ő felszólítására Julius végezte a fordítását. A Csizmás próbálta tagadni, hogy a jegyzőkönyv már novemberben nála volt, de miután a Dadogó⁵⁵ az én állításomat megerősítette, Csizmás ezt elismerte. Arra a kérdésre, hogy a jegyzőkönyvet én valódinak tartom-e, kijelentettem, hogy a Központi Bizottságnak eddig még nem sikerült a jegyzőkönyv valódiságát megállapítani azért, mert olyan természetű érintkezés Matyival, amely ezt lehetővé tenné, nem áll fenn. A védők csak nagyon korlátozottan, csupán az ügyész jelenlétében érintkezhetnek a letartóztatottakkal, azonkívül polgári védőkről van szó, akikkel az ilyen dolgot nagyon bajos elintézni. A Központi Bizottságnak szintén érdeke erre az ügyre világosságot deríteni, és mindent elkövet, hogy ez minél előbb sikerüljön. Ami az én egyéni véleményemet illeti, én kétségbe vonom a jegyzőkönyv hitelességét. Én csak most itt az ülésen futólagosan olvastam a jegyzőkönyvet, és mégis két pontot találtam abban, amelyek a hitelesség ellen szólnak. Az egyik egy formulázás, amely olyan kifejezéseket használ, melyeket egy pártember nem alkalmaz, a másik pedig egy ténykérdés. A jegyzőkönyvben a bécsi kongresszussal kapcsolatban az áll, hogy a kongresszus titkára Szántó Zoltán,⁵⁶ Szántó hadügyi népbiztosnak az öccse volt, a kongresszus technikai teendőit pedig Szántó népbiztos fiatalabbik fivére látta el. Miután Szántó

⁵⁵ Kizárásos alapon, amint az Szántó két bekezdéssel alábbi megjegyzéséből sejthető, valószínűleg Otto Kuusinenről van szó.

⁵⁶ Szántó Zoltán (1893–1977) kommunista politikus, Szántó Béla öccse. A Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében ezredparancsnokként és politikai biztosként szolgált. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált. 1926-ban illegális munkára hazatért, letartóztatták, nyolc év börtönbüntetésre ítélték. 1935-ben visszatért Moszkvába. A második világháború alatt a moszkvai Kossuth Rádió adásainak szerkesztője. Államminiszterként 1956 őszén tagja volt Nagy Imre harmadik kormányának.

népbiztosnak Zoltán fivérénel fiatalabb öccse nincsen, és az sem igaz, hogy a technikai teendőket a kongresszuson egy másik Szántó végezte volna, világos, hogy Matyi ilyent nem mondhatott, tehát ez is amellett bizonyít, hogy a jegyzőkönyv nem származhatik Matyitól. Csizmás azon megjegyzésére, hogy jellemző, hogy én csak ezt a két kifogást tudom felhozni a jegyzőkönyv ellen, azzal válaszoltam, hogy én csak most itt az ülés alatt felületesen néztem át a jegyzőkönyvet, ha ő nem ült volna nyolc hónapon⁵⁷ a jegyzőkönyvön, hanem ideadta volna tanulmányozásra, akkor egy egész sereg kifogást tudnék felhozni a jegyzőkönyv ellen. A bizottság azon kérdésére, hogy hogyan kerülhettek akkor ezek az adatok a jegyzőkönyvbe, én a következőket mondtam: már ellentmondást nem tűrően a mostani pesti bírósági tárgyaláson meg lett állapítva, hogy Sámuel Lajos,⁵⁸ aki a kongresszuson küldött volt, Matyit és társait rendőrkézre juttatta. Világos, hogy ő a kongresszus s az azzal kapcsolatos dolgokat ugyancsak kiszolgáltatta a rendőrségnek.⁵⁹ Mindaz, ami a jegyzőkönyvben a kongresszusról és Wienről foglaltatik, nem Matyitól, hanem Sámueltól való. Ami Matyinak a Kominternben való működését illeti, erre nézve megállapítom, hogy Matyit szeptember 22-én fogták le, és szeptember 24-én a Pester Lloyd, Rakosi der Turkestaner című cikkében pontosan megírta Matyi tevékenységét a magyar diktatúra utáni időben. A rendőrségen Matyi elé tárták Sámuel vallomását és a Pester Lloyd adatait, elkészítettek egy jegyzőkönyvet és kijelentették, hogy amíg azt alá nem írja, addig a vele letartóztatott 50-60 embert folyton kínozni fogják. Úgy a statáriális bíróság előtt, mint a mostani tárgyaláson Matyi kijelentette, hogy a rendőrségi jegyzőkönyvet egy ilyen lelki kényszer hatása alatt csikarták ki tőle. Ennek valószínűsége mellett bizonyít az is, hogy az előttünk lévő jegyzőkönyv

⁵⁷ Sic! Nyilván: „nyolc hónapot” vagy „nyolc hónapon át”.

⁵⁸ Sámuel Lajos (1903?–1988?) lakatos, a Tanácsköztársaság alatt a KIMSZ tagja, 1921-ben letartóztatták. 1925-ben részt vett a KMP bécsi kongresszusán, hazatérését követően feladta a párt hazai titkárságát.

⁵⁹ Sic!

szeptember 28-ról van keltezve. De hogy az előttünk lévő jegyzőkönyv azonos-e azzal, amit Matyi a rendőrségen aláírt, ezt én egyelőre az előttünk lévő jegyzőkönyvből nyert benyomások alapján kétségbe vonom. Arra a kérdésre, vajon nem kellene-e megvizsgálni, hogy miként került az a cikk a Pester Lloydba, kijelentettem, hogy ha még egyszer ilyen kérdést tesznek fel, akkor elhagyom az ülést, mert nem vagyok hajlandó ilyen kérdésekre válaszolni. Ezt csak akkor teszem meg, ha a kérdést egész világosan és tisztán úgy állítják: provokátor-e Matyi vagy sem. Miután kijelentették, hogy erre nem gondolnak, felvilágosításként megadtam nekik a választ, hogy egy Káldor nevű emigráns,⁶⁰ aki az egész kommunista emigrációt egész közéről és nagyon jól ismeri, és aki Oroszországban is volt, két év óta egyik szerkesztője a Pester Lloydnak. A cikk tőle származik. Arra a megjegyzésre, hogy a jegyzőkönyv sokkal részletesebben adja vissza Matyi Komintern-beli működését, mint a cikk, kijelentettem, hogy egy újságíró a lapban csak azt írja meg, ami a publikumot érdekli, de miután egy renegátról van szó, kézenfekvő dolog, hogy egyéb adatait a rendőrség rendelkezésére bocsátotta.

Ezután én tettem fel a kérdést, hogy miért van az, hogy az IKK novemberben már ismerte a jegyzőkönyvet, akkor határozatot hozott, hogy az ügyet addig nem tárgyalja, amíg Matyit személyesen ki nem hallgathatja, és most egyszerre a pör folyamán előrángatják az ügyet és hátba támadják vele a magyar pártot. Csizmás kijelentette, hogy az IKK a jegyzőkönyvet nem ismerte, csak az újságjelentések alapján foglalkozott az üggyel, ő csak most, június 7-én adta át az ügyet az IK[K]-nak, azért, mert felháborította őt Rákos Ferenc cikke. Én erre tiltakoztam az ellen, hogy ő, mint felelős állásban lévő titkár csak azért, mert itt Moszkvá-

⁶⁰ Káldor György (1900–1958) szociáldemokrata újságíró. 1919-ben a kommunista diákmozgalomban való részvétele miatt emigrációba kényszerült. A Rote Fahne c. lapban jelentek meg írásai. Hazatérését követően a Pester Lloyd szerkesztőségének tagja, a lap politikai rovatának felelős szerkesztője. 1942-ben behívták munkaszolgálatra a keleti frontra, itt fogságba került. 1945-től a Magyar Rádió külügyi osztályvezetője volt, 1950-ben letartóztatták, 1955-ben szabadult.

ban egy bolond egy marhaságot csinál, ilyen lelkiismeretlenül támad neki egy pártnak. Ezután kijelentettem, hogy a magyar KB június elején kidolgozta a pör vitelére nézve az utasításokat, és ezeket felülbírálás végett felterjesztette az EK-nak. Az EK annak hangsúlyozása mellett, hogy itt egy rendkívül fontos perről van szó, az EKO-nak⁶¹ már előre le kell szögeznie az álláspontját és meg kell osztania a felelősséget a magyar KB-val, és előre fedeznie kell a bíróság előtt lévő elvtársakat. Elhatározták, hogy a KB által hozott irányelvek felülvizsgálására egy bizottságot küldenek ki és felszólítják az IKK-t, hogy a bizottságban ő is képviseltesse magát. A bizottság felülvizsgálta és véglegesen megállapította a pör vitelének irányelveit. Konstatálom, hogy a titkárság, noha november óta a jegyzőkönyv birtokában volt, nem bocsátotta azt a bizottság rendelkezésére, hogy munkájában a jegyzőkönyvet figyelembe vehesse. Ezzel a ténykedésével az, akinek a jegyzőkönyv a birtokában volt, tudatosan és lelkiismeretlenül megtevesztette a bizottságot és az IKK-t, mely a bizottságban szintén képviselve volt (a Dadogó, ki szintén tudott a jegyzőkönyvről ez idő alatt szabadságon volt, és így a vád őt nem, hanem kizárólag a Csizmás terheli). A Csizmás azon válaszára, hogy a bizottságnak nem is volt szüksége a jegyzőkönyvre, mert a pör vitele irányelveinek a megállapítása nem teszi szükségessé a jegyzőkönyv ismeretét.⁶² Ő most azért küldte át a jegyzőkönyvet az IKK-nak, mert felháborította őt a kampány helytelen vezetése. Erre a gyenge védekezésre én megállapítottam, hogy a védelem és a kampány egymástól nem választhatók el, azok szorosan összefüggnek. Ugyanabban az időben, amikor a bizottság a pör irányelvein dolgozott, a titkárság hozott egy határozatot, hogy a kampány vezetését az Agit-Propra bízza. Konstatálom, hogy ő az Agit-Prop vezetője előtt is elhallgatta a jegyzőkönyv létezését és nem figyelmeztette őt arra,

⁶¹ Sic! Minden bizonnyal mind az EK, mind az EKO rövidítés feloldása az Exekutive Komitee, vagyis a Komintern Végrehajtó Bizottsága.

⁶² Sic!

hogy a kampányt a jegyzőkönyv figyelembe vételével kellene vezetni.

Ez a tény azt mutatja, hogy ő tudatosan és szándékosan készítette elő ezt a támadást a magyar párt ellen, mert ő most csak Matyi nevét említi, de tulajdonképpen a magyar pártot akarja találni, és meg akarja teremteni a magyar pártban a frakcióharcnak az alapjait. Arra a megjegyzésre, hogy ő már az első kampánynál is fel volt háborodva afölött a személyi kultusz fölött, amit mi üztünk, azzal vágtam vissza, hogy minél tovább védekezik, annál világosabb lesz az ő bűnös könnyelműsége, mert hisz annál inkább kellett volna most figyelmeztetni arra, hogy ezt a kampányt másképp kell vezetni, mint az elsőt. Ő erre azt kérdezte, hogy mi vagyok én. Itt úgy látszik, hogy én vádló vagyok és ők a vádlottak, kiknek védekezniük kell, mire én kijelentettem, hogy nem „ők” a vádlottak, hanem ő egyedül, és igenis én vádló vagyok és vádoló azzal, hogy ebben az ügyben bűnös könnyelműséggel és tudatos rosszindulattal járt el, azzal a céllal, hogy a magyar pártban zavart támasszon, és hogy a pártot hátba támadja. Tiltakoztam továbbá az ellen, hogy a Kominternben a magyar pártot érdeklő kérdésekben az én meghallgatásom nélkül határozzanak, tiltakoztam az ellen, hogy az IKK az én megkérdezésem nélkül hozott határozatot, és hogy a titkárság is ezt a kérdést nélkülöm tárgyalta. Dadogó erre kijelentette, hogy a szabályok értelmében a titkárságnak joga van a pártok meghallgatása nélkül is határozni, miután a kérdéseket előzőleg a Laender Sekretariatban tárgyalják és előkészítik. Én erre megállapítottam, hogy ez a kérdés a Laender Sekretariatban egyáltalán nem került tárgyalásra.

Lényegében ez történt az ülésen, természetesen roppant izgató hangulatban, anélkül, hogy a gorombaságokkal takarékoskodtunk volna. A Dadogó, mint a bizottság elnöke kijelentette ezután, hogy több kérdés nincs, és a bizottság most meg fogja hozni a határozatát, tehát elmehetünk. A Rozsvirág elsőnek távozott. Én is szedelőzködtem, de a Csizmás nem mozdult, és láttam, ott akar maradni. Mire én megkérdeztem a Dadogót, hogy kik a bizottság tagjai. Ő nevetve kijelentette, hogy kívüle még Dro[z] és Remmele.

Mire én kérdeztem, hát akkor miért nem távozik a Csizmás. Ha nekem el kell menni, akkor ő sem maradhat az ülésen. Csizmás azzal védekezett, hogy neki, mint titkárnak joga van minden bizottsági ülésen jelen lenni, mire én azzal válaszoltam, hogy ezt nem vonom kétségbe, de egy olyan bizottsági ülésen, amely az ő mulasztásai fölött hoz határozatot, ő nem lehet jelen, mert ő vádlott. A Dadogó erre kijelentette, hogy ma csak a kampány további vitelére nézve határoznak, azokat a politikai jelentőségű kérdéseket, amelyeket én itt a Csizmás ellen felvetettem, a bizottság más alkalommal fogja megtárgyalni. Azt, hogy a mai ülésen a Csizmás jelen lehet-e, a bizottság majd el fogja dönteni. Nem volt jelen!⁶³

⁶³ Ezt a megjegyzést utólag, kézírással szúrták be a szövegbe. Az említett bizottsági vizsgálat egészen 1927 januárjáig elhúzódott és Szántó Béla számára tulajdonképpen kedvezőtlenül végződött. A bizottság a rendkívül éles, személyes és koncepcionális ellentétekkel terhelt Szántó–Pjatnyickij-konfliktusban lényegében az utóbbinak adott igazat és több pontban elmarasztalta Szántót. Az ügy horderejéhez képest jelentéktelen hibának minősítették, és nem Pjatnyickij vétékül rótták fel, hogy az illetékes testületek többször a KMP képviselője, Szántó Béla nélkül tárgyalták a Rákosi-perrel kapcsolatos kérdéseket. A követendő taktika és propaganda terén Pjatnyickij álláspontjával azonosultak, bírálták Szántót, aki túlságosan Rákosi személyét kívánta előtérbe állítani, mondván, hogy csak az ő nevével lehet a tömegeket mozgósítani. Különösen az a Szántónak tulajdonított megjegyzés verte ki a biztosítékot, miszerint: „Ellentmondás nélkül megállapítható, hogy Rákosi elvtárs az akasztófa árnyékában úgy viselkedett, mint kommunista és forradalmár, mint egy hős. Az akasztófa árnyékában való hősie és forradalmi magatartásával felrázta a magyar munkásságot, tiszteletet keltett a kommunista mozgalom iránt és híveket toborzott, megteremtette az alapokat a mozgalom további fejlődése számára.” Amint a bizottság tagjai megjegyezték: „Polgári és szociáldemokrata pártok használják, pl. választási kampányaiknál jelöltjeik tudatosan hamis dicsőítést, és egyébként a tömegek megtévesztésének minden csínját alkalmazzák, hogy csak egy pillanatnyi sikert elérjenek. Mi ezeket a megengedhetetlen és rövidlátó módszereket elutasítjuk.” Különösen helytelennek tartották ezt Rákosi magatartásának, és a Rákosi által aláírt részletes rendőrségi vallomásnak a fényében. Nem fogadták el teljes mértékben, és forradalmárhoz méltatlannak tartották azt a magyarázkodást, miszerint Rákosi ily módon kívánt véget vetni a vele letartóztatottak fizikai és lelki gyötresének. „Emberileg azt sem kell elfelejteni, hogy ezeket a hibákat ő tényleges életveszélyben követte el, amelyben neki úgy tűnt, hogy az egyetlen kiút számára a részletes

Ma reggel a Dadogó is, meg Hermann⁶⁴ is közölték velem, hogy a titkárság határozatában említett pártokhoz levelet fognak intézni, azonban a levél tartalma nagyon enyhe lesz. Azt fogják írni, hogy az ideérkezett lapokból feltűnt, hogy a kampányba személyi és szentimentális momentumokat kevertek. Miután ennek a pörnek nemzetközi jelentősége van, azért kérik, hogy mellőzzék a személyes és szentimentális momentumokat és az általános szempontokat helyezték előtérbe. Remmele szerint Csizmással szemben való magatartásommal, azzal a móddal, ahogy vele szemben felléptem, a bizottság mindegyik tagja nagyon meg volt elégedve, és igen örültek neki. Remmele szerint a Dadogó kijelentette, hogy a leghelyesebb lenne az egész dologban semmit sem csinálni, mert nyilvánvaló Csizmás rosszindulata. Novemberben elvitte már az ügyet az IKK elé, akkor nem ért el vele semmi célt. Most tehát megpróbálkozott még egyszer, hátha most sikerül. A Dadogó véleménye szerint az ilyen dolog megengedhetetlen. Ugyanez a bizottság a napokban meg fogja kezdeni a vizsgálatot a Csizmás ellen a másik kérdésben, hogy miért hallgatta el az illetékes fóru-

vallomás megtétele, életét egyelőre így mentheti meg, hogy azután ezt a kétségbeesett lépést a nyilvánosság előtt való forradalmi fellépéssel kísérelje meg jóvátenni, hogy erejét továbbra a forradalmi mozgalomnak tudja áldozni. Az ilyen hamis taktikát az emberi gyengeséggel magyarázhatjuk, annak ellenére magától értetődően nem helyeselhetjük.” „Ezt Szántó elvtárs, úgy tűnik, egyáltalán nem fogta fel. Ő természetesen nagyon jól tudja, hogy az 55 vádlott között egy sor elvtárs volt, akik fogságuk egész ideje alatt, különösen a rendőrségi kihallgatásnál nemcsak hibátlanul, hanem egyenesen nagyszerűen viselkedtek (habár egy részüket bestiálisan bántalmazták).” A fentiek fényében tehát a bizottság véleménye szerint Pjatnyickij helyesen járt el, mikor felhívta Marija Uljanovának, a Pravda szerkesztőjének figyelmét, hogy a sajtóorgánum a kelleténél jobban előtérbe állítja Rákosi személyét, ahelyett, hogy a per általános összefüggéseire és a magyar kommunista mozgalom egészére koncentrálna, helytelenítette „Rákosi elvtársnak a tényekkel szöges ellentétben álló dicsőítését”, és ezt az álláspontját megpróbálta a perrel kapcsolatos külföldi propaganda egészében is érvényesíteni. A bizottság jelentését ld. RGASZPI, f. 495, op. 19, gy. 57, l. 2–13.

⁶⁴ Hermann Rimmeléről van szó.

mok előtt az okmánynak a létezését, miért nem lett az a második pör alkalmából felhasználva, és miért csak most, és miért ilyen formában hozakodott vele elő.

En holnap a Csizmás eljárása ellen formális panasszal fordulok a Presidiumhoz, s a levelet másolatban elküldöm a Presidium és a Sekretariat összes tagjainak. Ugyancsak a Grusiainak⁶⁵ is (ez már megfelelően elő van készítve). Először gondolkodtam azon, hogy ennyi embernek a kezére adjam-e ezt az anyagot, de ma arról győződtem meg, hogy ezt nemcsak, hogy szabad, hanem meg is kell tenni, mert a titkársági ülés óta mindazokhoz,⁶⁶ akikhez az én levelem eljut, már tudnak a dologról. Leveletem holnap írom meg és egy példányát mellékelni fogom.

Ölel benneteket:⁶⁷

Magyar nyelvű gépelt eredeti.
RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 9, l. 4–6.

⁶⁵ Sic! Nyilván Joszif Visszarionovics Sztálinról (1879–1953), a grúz származású bolsevik forradalmárról van szó. 1917-től nemzetiségügyi népbiztos, 1922-től az OK(b)P–ÖK(b)P Központi Bizottságának főtitkára. Az 1930-as években fokozatosan kiépítette egyszemélyi, diktátori hatalmát, bár semmilyen hivatalos állami tisztséget nem viselt. 1941 májusától a Népbiztosok Tanácsának (1946-tól a Minisztertanács) elnöke, a második világháború alatt az Állami Honvédelmi Bizottság elnöke, honvédelmi népbiztos, marsall, generálisszimusz.

⁶⁶ Helyesen: „mindazok”.

⁶⁷ Aláírás nélkül.

ISMERETLEN EREDETŰ TÁVIRAT
NYIKOLAJ BUHARINNAK,
AZ ÖK(b)P KB POLITIKAI IRODÁJA TAGJÁNAK
BETHLEN ISTVÁN MINISZTERELNÖK KÖZLÉSÉRŐL
A RÁKOSI-ÜGY
NEMZETKÖZI HÁTTERÉVEL KAPCSOLATBAN

[Berlin, 1927. március 19.]

Szigorúan titkos
Másolat

Buharin elvtárs⁶⁸ részére
1927. III. 19.

Meghívásunkra ma Halmos⁶⁹ Vulfszonnál⁷⁰ járt, és szigorú titoktartást kérve közölte: Bethlen elmondta neki, hogy a letartóztatottakat Mussolini követelésére állították hadbírótság elé, aki kijelentette, hogy Olaszországban a kommunistákat rendkívüli bíróság és halálos ítélet várja. Ugyanebben az irányban gyakorolt nyomást Anglia is. Halmos beleegyezett, hogy Loucheuren⁷¹ és Briand-on⁷²

⁶⁸ Buharin, Nyikolaj Ivanovics (1888–1938) orosz forradalmár, teoretikus, közgazdász. 1918–1929 között a Pravda, 1934–1937 között az Izvesztyija szerkesztője. 1919-től 1929-ig a Komintern Végrehajtó Bizottságának, 1924–1929-ben az ÖK(b)P KB Politikai Irodájának (Politbüro) a tagja. 1937-ben letartóztaták, 1938-ban a „jobboldali trockista elhajlók” perének fővádoltjaként halálra ítélték és kivégezték.

⁶⁹ Minden bizonnyal Halmos Károly kassai földbirtokosról és bankárról van szó, aki 1920-ban a Franciaországgal folytatott titkos tárgyalások egyik képviselője volt magyar részről.

⁷⁰ A Szovjetunió bécsi kereskedelmi kirendeltségének vezetőjéről van szó. Részletes életrajzi adatai nem ismertek.

⁷¹ Loucheur, Louis (1872–1931) francia politikus, 1924-ben kereskedelmi, ipari, posta- és távközlési miniszter, 1925–1926-ban pénzügyminiszter, 1928–1930-ban ipari és kereskedelmi miniszter.

⁷² Briand, Aristide (1862–1932) francia politikus, 1909 és 1929 között 11 íz-

keresztül megpróbálja megmenteni a letartóztatottakat, ugyan-
csak megpróbálja a nyomásgyakorlást Bethlen londoni hitelezőin
keresztül. Feltételül szabja egy 50-60 ezer dolláros hasznát garan-
táló export- vagy importügylet megkötését. Ezért az összegért re-
méli, hogy elérje a vádlottakat, valamint a Rákosi-csoport tagjainak
kicserélését.⁷³ A választ szombat estig küldjék Bécsbe. A bíróság
– Halmos szerint – csütörtökön hoz döntést. Holnap beszélünk
Gratz-cal.⁷⁴

Orosz nyelvű gépelt másolat.
RGASZPI, f. 495, op. 19, gy. 57, l. 23.⁷⁵

ben töltötte be a miniszterelnöki posztot. 1915–1917, 1921–1922, 1925–1926, és
1926–1932 között külügyminiszter. Nevéhez fűződik a Briand–Kellogg-paktum
aláírása, az európai egység gondolatának egyik legjelentősebb képviselője volt
a két világháború között.

⁷³ A szöveg nem részletezi, hogy kiket értenek Rákosi-csoporton. Valószínű-
leg a Rákosival együtt letartóztatott kommunista vezetőkről van szó.

⁷⁴ Gratz Gusztáv (1875–1946) közgazdász, politikus. 1913–1917-ben a GYOSZ
ügyvezető igazgatója, 1917-ben pénzügyminiszter. 1921-ben a Teleki-kor-
mány külügyminisztere, valamint a nemzeti kisebbségek tárca nélküli mi-
nisztere. Az 1920-as évek első felében a Szovjetunióval való kapcsolatfelvétel
egyik legfőbb szószólója. 1924-től 1938-ig a Magyarországi Német Népmű-
velődési Egylet elnöke. 1941-től az MTA levelező tagja. 1944-ben a németek
deportálták.

⁷⁵ Aláírás nélkül.

WEINBERGER ZOLTÁN⁷⁶ LEVELE

ISMERETLEN SZEMÉLYHEZ

RÁKOSI, ÉS A VÁCI FEGYHÁZBAN BEBÖRTÖNZÖTT MÁS KOMMUNISTÁK HELYZETÉRŐL

[Vác, 1929. március 15.⁷⁷]

III. 15.

Kedves!

E percben még nem tudom, miként válik be: próba szerencse, kül-
dök sok üdvözlötet.

M[átyás] sorsa valószínűleg jobban érdekli, és ezért elsősorban
róla szólok. Még mindig a fegyelmiút tölti (IV. 5-én telik le), de
már nem abban a tüdővészothonban, ahol eddig (I. 14-ig), hanem
a magánzárka osztályon, ahol tűrhetőek az állapotok. Egészsége,
eltekinthető a fegyelmi idején szerzett bántalmaktól, mostanában
kitűnő és testsúlyban is visszaszerzett egy keveset abból, amit le-
adott. A vele való bánásmód normális, azaz se nem jobb, se nem

⁷⁶ Vas (Weinberger) Zoltán (1903–1983), kommunista politikus, a KIMSZ
titkára. 1924-es illegális hazatérését követően letartóztatták, 1940-ben Rákosival
együtt szabadult a börtönből, s került a Szovjetunióba. A második világháborút
követően 1949-ig a Gazdasági Főtanács titkára, 1953-ig az Országos Tervhivatal
elnöke. 1956-ban a Nagy Imre-kormány közellátási kormánybiztosa. A forradal-
mat követően őt is Romániába internálták, 1958-ban tért haza.

⁷⁷ A levél keletkezési éve az iratkörnyezetből nem állapítható meg, a szöveg
alapján azonban valószínűsíthetően 1929-ről van szó. 1928–1929 fordulóján
Rákosi Mátyást a börtön szabályok megszegéséért, konspirációs tevékenységért
három hónap sötétzárkára ítélték. Jan. 9-én azonban a többi kommunista éh-
ségestrájkjának köszönhetően szabadult a fegyelmi alól. (Ld. RÁKOSI Mátyás:
Visszaemlékezések 1892–1925. 1. köt. I. m. XLVII–XLVIII.) A levél valószínű-
leg az ezt követő börtönállapotokat ecseteli és a külső segítség szükségességét
hangsúlyozza. Az esetről Vas Zoltán közöl meglehetősen propagandisztikus töl-
tetű, Rákosit és a mozgalmat erősen heroizáló leírást. Vas Zoltán: *Börtönélet*. In:
A Rákosi-per. Bp., 1950.

rosszabb, mint bánnak, tegyük fel akármelyik rablógyilkossal vagy betörővel. Semmiféle kedvezménye nincsen, ez az egyetlen hátránya a rablógyilkosokkal és betörőkkel szemben, de ez viszont normális velejárója M[átyás] fegyelmi büntetésének. Azért közlöm ezeket így pontosan, mert az elkövetkezendők szempontjából fontosnak tartom, hogy M[átyás] helyzete túlzásoktól mentesen legyen ismeretes, és ezt ő maga is így akarja.

A magam és társaim helyzete is k[örül]b[elül] azonos M[átyás]-ével, azzal a különbséggel, hogy mi nem magánzárkában lakunk és munkateremben dolgozunk.

Ez a jelen képe. Ez így nem maradhat. Nem, mert ez a normális büntetésmód azt jelenti, 1) a kommunista fegyencek egyike sem írhat egy esztendeig levelet, 2) egy esztendeig sem fogadhat látogatót, kintről (hozzátartozó, ügyvéd) írt levelet, 3) valamennyien meg vagyunk fosztva annak lehetőségétől, hogy könyveket, folyóiratokat hozathassunk, 4) kényre-kedvre ki vagyunk szolgáltatva az igazgató önkényének, mert paragrafusokra való hivatkozással megakadályozza, hogy beadvánnyal forduljunk a hatóságokhoz, összeköttetései révén ki tudja vinni, hogy ne jöjjön a házba felülvizsgálásra miniszteri biztos, akinek előadhatók lennének a panaszok, szabálytalanságok és törvénytelenések stb., meg az az igen szomorú tény, hogy éhezünk.

Amióta a váci fegyházban vagyunk (M[átyás] meg én), az volt az álláspontunk, hogy cserébe egy olyan helyzetért, amelyben a kom[munista] elítéltek „relatív” békén élhetnek, mi lehetőleg minimumra fogjuk szorítani kívánságainkat, és ez az álláspontunk ma is. Ma már nyilvánvaló, hogy ez a „relatív” békében élés csak harccal érhető el. Akármilyen úton is, de el kell, hogy érjünk minimális kívánságaink teljesítését: 1) a hatóságokkal való érintkezés lehetőségét, 2) ügyvéddel hivatalos dolgokról való szabad levélírást, 3) koszt feljavítását, 4) könyvek, folyóiratok normális cenzúrája, 5) fegyelmi büntetések elengedése.

Miként mérgesedtek el idáig a dolgok, hogy csak harccal vívhatók ki a fentiek, ez most nem fontos. Objektíve meg kell állapítanom, hogy úgy a kommunisták, mint az igazgatóság hibája.

De nem a hiba, hanem a segítség keresése a fontos, és ezért közlöm: a szocdem párt parlamenti frakciójának két tagja már ismételen felajánlották segítségüket⁷⁸ – ha kérjük! Mátyás mindig elutasítólag nyilatkozott, mert úgy találta, hogy a „kérjük” nem éri meg a segítséget. Legutóbb ugyanazok oda módosították ajánlatukat, hogy „jósántukból” segítenek. M[átyás], sem más nem kéri őket, de ha akarnak, úgy M[átyás] is, én is szívesen látnók őket egy beszélgetésre, feltéve, hogy ők a mi kérésünk nélkül jönnek, és feltéve, hogy ők a beszélgetésre engedélyt nyernek az igazságügyi minisztériumban. (Nagyon fontos volna!)

Sürgősen esedékes, hogy egyike a legelőkelőbb és legjobb összeköttetésekkel bíró polgári ügyvédeknek vállalja képviselőnk és sürgősen beszélőt kérjen az igazságügyi minisztériumban.

Még mindig esedékes, hogy az [a] bizonyos és oly sokat ígért külföldi bizottság a politikai elítéltek meglátogatására jöjjön. Tehát hozzánk is.

Hiszem, némi ügyességgel a felsorolt három közbenjárás egyike is meg tudja teremteni azt a bizonyos békés légkört, amelyben nyugodtan tölthetjük – addig ameddig – büntetéseinket, de ha nem, úgy következik a harc, és ez a nehezebbik eset. Meg kell kezdeni a cikkeknek és okmánymásolatoknak a sajtóban való közlését. Ez természetesen nem a maga dolga. Ezt majd a mi egyik megbízottunk elvégzi. F. dr.⁷⁹ csak azt tegye meg, hogy az igazságügy útján [szerezze] be az itteni igazgatóságtól M[átyás]nak levelét, amely miatt a háborúság megindult a kommunisták és az igazgatóság között.

Őszintén mondom, hogy én a békés megoldás híve vagyok, és ezért nagyon szeretném, ha az első három pontban felsoroltak útján érnénk el eredményt. Tegyen meg Maga is mindent ez irányban.

Válaszát e sorok átadója útján várom, híreket is (ha lehet, Synchronikot vagy sok és fontos cikk kivágást és más egyéb, levélborí-

⁷⁸ Sic!

⁷⁹ Az illető személyazonosságát nem sikerült megállapítanunk.

tékba rakható dolgot. A levél nem baj, ha vastag), de szeretném, ha nem a maga keze írása lenne, mert esetleg megbukhat az írás és Maga, kedves, már amúgy is „fekete” az igazgatóság előtt. Állapodjék meg továbbá e sorok átadójával a további találkozásokra nézve is, a pénzügyeket azonban bízsa csak énrám. Pénzt esetről esetre én fogok neki kiutaltványozni, és azt Maga lesz szíves nekem kölcsönadni. E dr-al, amint beszélhetek, rendezem az adóságokat, vagy talán még jobb, ha édesanyámtól megkéri. Nem kell tudnia, milyen célra kell.

A választ M[átyás] is megkapja. Ő csak azért nem írt most, mert lebukásával végsőkéig éleződne a helyzet, és ezt nem tartaná taktikusnak. Én is azt tartom, hogy jelenleg én következem a fegyelmebe. Így is illik, mert M[átyás] már eleget volt ott.

Örülök, hogy láttam a nyúlfarknyi beszélőn. Magát látni nekem mindig vigasztalás. És ennek jegyében is vagyok sok barátsággal (szabad?): Zoltán.

E levelem nem stílus- és szépírásgyakorlat. Igazán percek alatt kell írnom. Így is kell értékelni.⁸⁰

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 25, l. 17–17 ob.

⁸⁰ A dokumentum végéről elhagytuk Weinberger Zoltán szüleihez írt néhány soros levelét, mivel az a kötet témájával kapcsolatban érdemi információt nem tartalmaz.

RÁKOSI ZOLTÁN⁸¹ LEVELE FÁBIÁN BÉLÁHOZ⁸²
A MÉG SZOVJETUNIÓBAN LÉVŐ
EGYKORI MAGYAR HADIFOGLYOK ÉS RÁKOSI
KICSERÉLÉSÉNEK LEHETŐSÉGÉRŐL

[Moszkva, 1930. április 3.]

Mélyen tisztelt Képviselő úr!

A Pester Lloyd március 20-iki számában olvastam arról, hogy Ön a múlt év november 6-án a Szovjetszövetség területén élő volt magyar hadifoglyok ügyében interpellációt nyújtott be, amelyre a magyar külügyminiszter⁸³ válaszolt. A külügyminiszter adatai

⁸¹ Rákosi (Bíró) Zoltán (1898–1988) orvos, Rákosi Mátyás idősebbik öccse. 1922-ben hadifoglyocserével került a Szovjetunióba. 1954–1956-ban a Pártfőiskola igazgatója, 1948-tól 1956-ig a Központi Vezetőség tagja, a KV Oktatási Osztályának vezetője. 1956-tól 1958-ig ismét moszkvai emigrációban élt. Hazatérése után a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa.

⁸² Fábíán Béla (1889–1966) antikommunista nézetéről ismert ügyvéd, publicista, liberális politikus; 1922-től 1939-ig parlamenti képviselő. Az 1931–1935-ös országgyűlésben a Független Nemzeti Demokrata Párt képviselője.

⁸³ Ekkor, azaz 1929 novemberében Walko Lajos (1880–1954) volt a külügyminiszter (1925-től 1930-ig). Fábíán Béla az említett interpellációban 5 kérdést intézett a külügyminiszterhez. Elsősorban az iránt érdeklődött, van-e tudomása a magyar külügyi vezetésnek, hogy a Szolovecki-szigeteken 200 magyar elítélt van munkatáborokban (többségüket 5–10 év kényszermunkára ítélték), hogy a Szovjetunióban még több mint 10 ezer egykori magyar hadifogoly várja a hazatérést, de anyagi lehetőségek híján ez megoldhatatlan nehézségekbe ütközik számukra. A kérdések másik csoportja arra irányult, hogy Walko mit tett eddig, mit szándékozik a jövőben tenni a probléma megoldására és hajlandó-e ez ügyben nemzetközi akciót kezdeményezni. A külügyminiszter a házszabály adta lehetőségekkel élve, bár kicsit megkésve ugyan, de írásban válaszolt a kérdésekre. Az internáltakról a helsinki magyar követ útján próbált információkat szerezni, de a Finnországra eljutott szökevények pontos adatokkal nem tudtak szolgálni. Megjegyezte, hogy a Külügyminisztérium nyilvántartásában 3700 volt hadifogoly szerepel, 1200 esetben kértek hazatérési dokumentumokat, ezen felül még

az itteni magyarok számát és helyzetét illetőleg nem felelnek meg a valóságnak. Sokkal több magyar él itt, mint a külügyminiszter azt közölte a képviselőházban. Közöttük sokan akadnak, különösen a vagyonosabbak között, akik szeretnének hazautazni, mivel félnek, hogy a kollektivizálással kapcsolatban őket kisajátítják, vagy legalább is megfosztják termelési eszközeiktől, amint ez az orosz gazdag parasztokkal történik (holott külföldieket nem sajátítanak ki). Egy része ezeknek a magyaroknak különböző ellenforradalmi cselekedet miatt őrizet alatt áll.

Még a múlt év májusában a Magyar Vörös Kereszt Egyesület közbenjárt a volt magyar hadifoglyok hazaszállítása érdekében. Akkoriban ezek a tárgyalások félbemaradtak, mivel a Magyar Vörös Kereszt Egyesület vonakodott elismerni a kölcsönösség elvét a volt hadifoglyok ügyében.

Az Ön interpellációja a magyar képviselőházban az itt élő magyarok ügyében arra enged következtetni, hogy Ön komolyan fáradozik honfitársainak hazaszállítása érdekében. Ezzel kapcsolatban ajánlattal fordulok Önhöz, melynek elfogadása esetén hajlandó vagyok befolyásom a legmesszebbmenő mértékben felhasználni honfitársai hazaszállításának gyors és sikeres lebonyolítására.

Mint Ön jól tudja, a magyar képviselőház nem terjesztette ki az amnesztiát azokra a kommunistákra, akik most a magyar börtönökben ülnek. Közöttük van az én bátyám, Rákosi Mátyás, aki 1925-ben nyolc és félévi fegyházra lett ítélve, és azóta a legbarbárabb fizikai és morális kínzásoknak van alávetve. Azonkívül, hogy ő, mint nem magyar állampolgár van nyilvántartva, a magyar kormánynak, azt hiszem, nem lenne kifogása az ellen, hogy Rákosit néhány súlyos börtönre ítélt kommunistával együtt kicseréljék az itt letartóztatott magyar ellenforradalmárokként.

2000–3000 hazatérni szándékozóról van tudomása. Hozzátette, hogy bár a hivatalos csereakció befejeződött, a Külügyminisztérium továbbra is minden tőle telhetőt megtesz, hogy az érintett tárcákkal együttműködve megoldja a problémát, ugyanakkor nemzetközi akció megindítására nem lát lehetőséget. Az 1927. évi január hó 25-ére hirdett Országgyűlés Képviselőházának naplója. XXVI. köt. Bp., 1930. 113–114.

Egyébként én még a múlt évben értesültem arról, hogy a magyar belügyminisztériumban közölték néhány letartóztatott hozzátartozójával, hogy nem volna akadálya ilyen cserének, csak a megfelelő csereformát kell megtalálni.

Mindenesetre egy ilyen csere, amely már nem egy ízben sikerrel vált be hasonló esetekben, a legreálisabb és leghathatósabb eszköz a honfitársainak hazajuttatása ügyében.

Amennyiben Ön komolyan fáradozik ebben az irányban, s ebben nincs semmi kétség, úgy ezt legjobban teheti a fenti csere előmozdításában.

Amennyiben Ön is gondolja, hogy ez a javaslatom az Ön számára többé-kevésbé elfogadható, kérem, írjon sürgősen a következő címre: Rákosi Zoltán, Moskau, Petrovka 20. kv. 17.

Moszkva, 1930. április 3.

Fogadja képviselő úr tiszteletem kifejezését.⁸⁴

Magyar nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 18, l. 1–2.

8.

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE RÁKOSI GIZELLÁNAK⁸⁵ SZEMÉLYES HELYZETÉRŐL A BÖRTÖNBEN

[Szeged, 1930. szeptember 15.]

Szeged, 1930. IX. 15.

Kedves Gizil!

Ísmételten kértem számodra beszélőt, de nem kaptam, miért is kérlek, hogy ne látogass meg, amíg én írásban nem tudatom, hogy

⁸⁴ Aláírás nélkül.

⁸⁵ Rákosi Matild Gizella (1890–1973) Rákosi Mátyás fiatalabbik nővére. Az

jöhetsz, vagy amíg Te nem kapsz hivatalos engedélyt a beszélőre. Nagy sajnálattal hallottam, hogy a fegyelmi alatt itt voltál. Én kértem, hogy a saját költségemre ajánlott levélben értesítsenek, hogy ne jöjj, de ezt természetesen nem tették meg. A csomagot a mellékelt tartalomjegyzékben felsorolt dolgokkal rendben megkaptam. Örültem, amikor kedves betűidet annyi hónap után újra láttam, s köszönöm, hogy minden kérésemet ilyen pontosan teljesítet.

Dr. Szőnyitől [olyó] hó 11-én kaptam egy 8-i levelet. Nagyon kérek, hogy e sorok vétele után azonnal telefonálj neki (Automata 128-64), hogy az általad kiállított megbízólevelet visszavonod, ha pedig csak Dr. Révész bízta meg, úgy telefonálj neki is, hogy ő vonja vissza a magáét s légy szíves személyesen is meggyőződni róla, hogy Dr. Szőnyitől minden néven nevezendő megbízást vagy okmányt, melynek alapján engem képviselt, megvontak. Helyette meg kell bíznia a védelmemmel valamelyik jó ügyvédet, talán Vámbéry⁸⁶ vagy egy országgyűlési képviselőt, aki a lehető legrövidebb idő alatt intézze el, hogy meglátogasson. Halaszthatatlanul szükségem van ügyvédre: egy éve, hogy nem volt nálam ügyvéd, egy sor sürgős és fontos ügy merült fel azóta, s csak azt sajnálom, hogy ezt nem egy fél év előtt kértem. A dolog anyagi részét és az új ügyvéd személyét intézd el Zoltival, akinek légy szíves e sorokat elküldeni. Minthogy ez az első eset, hogy ilyen kívánsággal állok elő, kérem, hogy ezt haladéktalanul hajtsák végre. Nem kevésbé sürgős volna egy tudósspecialista kiküldése, aki tudómet és szívemet megvizsgálná, valamelyik itteni egyetemi tanár (nem Dr. Kovács,⁸⁷ mert ez már kétszer megvizsgált,) aki megmondaná, hogy hogy

1930-as évek elején került a Szovjetunióba. Zaporozsjében és Szaratovban bölcsődét vezetett. Férjével 1946-ban tértek vissza Magyarországra.

⁸⁶ Vámbéry Rusztem (1872–1948) ügyvéd, polgári radikális politikus, Vámbéry Ármin orientalista fia. 1920-ban, a tanácskormány népbiztosainak perében védőügyvéd, 1925-től Rákosi védője. 1938-ban Londonba, később az Egyesült Államokba emigrált. 1947–1948-ban Magyarország washingtoni követe. A bekezdésben szereplő Szőnyi és Révész nevű ügyvédek részletes életrajzi adatait nem sikerült kideríteni.

⁸⁷ Életrajzi adatait nem találtuk meg.

állok. Végül a fogaimat újra kezeltetnem kell: 3 ½ éve, hogy nem voltam fogorvosnál. Mindez pénzbe kerül, s kérem Zoltit, legyen szíves ezt gyorsan elintézni.

Hogy a kérések sorát lezárjam, elsorolom, mi kellene a télre: 4-5 pár meleg jó zokni, egy könnyű gyapjú vagy teveszőrtakaró, 2 meleg alsónadrág, egy pár téli cipő vastag posztóból s erős bőrtalppal, mert a hideg kőpadlón, ahol dolgozom, a télen átfázik a lábam.

Nagyon bánt, hogy ennyi gondot és izgalmat okozok Neked, s töröm a fejem, hogy legalább a jövőben ilyesmiktől megkíméljelek: talán az ügyvéddel ezt is el tudom intézni. Remélem, hogy Te, valamint a kedves Sógor⁸⁸ és Bandi⁸⁹ jól és egészségesek vagytok. Bandi már Grácban van? Légy szíves és írd Magatokról és a gyerekekről kimerítően: majd egy éve, hogy róluk alig hallok valamit. Abban az esetben, ha a Papa⁹⁰ még meg akar látogatni, légy szíves, értesítsd, hogy ez még egyelőre nem lehetséges, és ha beszélni kíván velem, úgy majd együtt jöjjetek. A Papa már öreg, talán utoljára látom, nem akarom, hogy azt higgye, én kerülöm a találkozást; üdvözlöm őt is.

Könyveket ne küldj, mert fél éve még szótár sem volt a kezemen. Kiétkeznem sem szabad, ennek dacára légy szíves és küldj 20 pengőt, mert a letétem megcsappant, ezenkívül 5 pengő értékű 8, 16 és 24 filléres bélyeget. Ha tisztasági cikket küldesz, légy oly jó és tégy hozzá 1 üveg Lysoformot, 1 üveg kölni vizet, 1 fogkefét, 1 borotválkozó ecsetet, Odolt és a szokásos apróságot, 20 borítékot, végül a téli holmik felsorolásánál kifejejtett szvettert vagy nyakig gombolható kötött mellényt és egy sálát (A tavalyit Weinbergernél hagytam). A téli holmik természetesen nem azonnal kellenek. Egyben írd meg, hogy van-e Nálad részemre elegendő pénz.

⁸⁸ Bányai Zoltánról (?–?) Rákosi Matild Gizella férjéről, Rákosi Mátyás sógoráról van szó.

⁸⁹ Bányai Endréről (1920 v. 1921–?), Rákosi Matild Gizella és Bányai Zoltán fiáról van szó. Szovjet katonatiszt volt, a Rákosi-érában a magyar hadseregben szolgált. 1956-ban visszatért a Szovjetunióba.

⁹⁰ Rákosi József (1862–1945), Rákosi Mátyás apja. Kiskereskedő, eredeti családnéve Rosenfeld, a család 1904-ben magyarosított Rákosira. A dachau koncentrációs táborban halt meg.

Ahogy átolvasom e levelet, látom, hogy úgy rendelkezek Veled, mintha a titkárom volnál. Tudom, te már ezt megszoktad, de mégis kérlek, ne haragudj érte, ne haragudj érte. Remélem, lesz még rá módod, hogy megháláljam, ugyanezt kedves sógoromnak is ismétlem.

Egyébként a jövő héten kezdem a hatodik esztendő „egy tagban”. Talán felesleges is mondanom, hogy továbbra is törhetetlen nyugalommal és bizalommal nézek a jövőbe. Kérlek, légy szíves és írd kimerítően. Mindannyiokat, (Zoltit, Marcsát,⁹¹ Ferit, Belláékat,⁹² Ágneséket,⁹³ Böskééket⁹⁴ is) melegen üdvözlöm s Téged, minden jót kívánva, csókollak a régi szeretettel

Mátyás

P. S. Gosztola István⁹⁵ családi ügyében dr. Szőnyihez fordult s most attól tart, hogy ez a megbízás nem sok sikerrel jár. Légy szíves és

⁹¹ Rákosi Mária (1902–1939) Rákosi Mátyás testvérhúga. Feltehetőleg ő csempészett be leveleket Rákosihoz a börtönbe, a lebukást követően családjával sikerült a Szovjetunióba távoznia. Tüdőbaja ellenére higanygyári munkásként dolgozott, ami hozzájárult korai halálához.

⁹² Rákosi Izabelláról (1895–1981), Rákosi Mátyás testvérhúgáról van szó. Az 1930-as évektől családjával a Szovjetunióban élt, kozmetikusként dolgozott. A háborút követően a Magyar Dohányjövődék vezérigazgatója.

⁹³ Minden bizonnyal Kun Ágnesről és családjáról van szó. Kun Ágnes (1915–1990) Kun Béla lánya, műfordító, Hidas Antal emigráns költő felesége.

⁹⁴ Andics Erzsébet (1902–1986) kommunista politikusról, történésről van szó. A Tanácsköztársaság után emigrált. 1921-ben illegális pártmunkára hazatért, letartóztatták, tizenöt év börtönre ítélték, 1922-ben fogolycserével került vissza a Szovjetunióba. 1937–1941 között a Moszkvai Állami Egyetem tanára. 1945-ben visszatért Magyarországra, 1948–1956 között az MDP KV tagja, az 1950-es években oktatásügyi miniszterhelyettes, az MDP KV Oktatási Osztályának vezetője.

⁹⁵ Gosztola István (1896–1943) kommunista mozgalmárról van szó. 1918-ban a cseljabinszki hadifogolytáborban csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. 1921-től a KMP tagja. Itthoni tevékenységéért előbb 1922-ben kétévi, majd 1927-ben, a Szántó Zoltán és társai elleni perben négyévi szabadságvesztésre ítélték. Kiszabadulását követően a Szovjetunióba távozott. Itt 1939-ben koholt vádak alapján őrizetbe vették, 1943 augusztusában halt meg.

közzöl a feleségével magyarul (Alma Gosztola,⁹⁶ Dangapili, Lettország, Raina iela 31, II.) hogy anyagi természetű ügyeivel forduljon Marcsához, akinek címét közzöl vele. Marcsát kérem, hogy gyorsan és lelkiismeretesen járjon el az ügyében. Nekem légy szíves Zolti, Feri és Marcsa címét megírni. Szervusz! M[átyás]

Magyar nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 9–9 ob.

9.

DAVID LEVINSON AMERIKAI ÜGYVÉD⁹⁷ LEVELE
A RÁKOSI CSALÁD TAGJAINAK
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN KIFEJTETT
ERŐFESZÍTÉSEIRŐL

[Budapest, 1934. augusztus. 2.]

Fordítás
Gombos

Kun Béla⁹⁸ elvtárs
Komintern Végrehajtó Bizottság
Sürgős

Budapest, 1934. augusztus 2.

Kedves Barátaim!
Nagyon boldog voltam, mikor a mai napon megkaptam táviratukat, hogy „Minden rendben”.

⁹⁶ Gosztola Alma, Gosztola István felesége, részletes életrajzi adatai nem ismertek.

⁹⁷ Levinson, David, chicagói ügyvéd, 1934–1935-ben jelentős szerepet játszott a Rákosi kiszabadításáért folytatott nemzetközi kampány szervezésében. Részletes életrajzi adatait nem sikerült kideríteni.

⁹⁸ Kun Béla (1886–1938) újságíró, a KMP egyik alapítója és vezetője. A Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa, a tanácskormány tényleges vezetője. 1919 augusztusában Ausztriába emigrált, onnan 1920-ban a Szovjetunióba ment. 1921-től tagja a Komintern VB-nak, 1928-tól a VB Elnökségének. 1928-ban Bécsben

Azonnal, már holnap reggel (hétfő, augusztus 13.) felvetem a kérdést egy magas rangú hivatalnok előtt, hogy mindent elrendezzek. „Elviekben” az ajánlatot már két hete elfogadták.

Hogy ne szenvedjünk hosszas késedelmet, azt tudom mondani, hogy amennyiben az önök kormányától „hivatalos meghatalmazásom” lenne ebben a különleges ügyben eljárni, akkor el tudnám érni a vádlott azonnali szabadlábra helyezését; éppen amiatt, mert a legjobb kapcsolatban vagyok hivatalos személyekkel és természetesen ismerem az összes tényt, talán a leginkább fontosakat, és éppen itt vagyok a *helyszínen*!⁹⁹

Amennyiben azonban az önök hatóságai Bécsen keresztül szeretnének cselekedni, ez is elfogadható, ha nem jár jelentős késedelemmel. Ebben az esetben Petrovskij úrnak¹⁰⁰ valószínűleg személyesen kell ideutaznia. Amennyiben erre nem kerül sor, akkor ahelyett, hogy az ő hivatalából hatalmaznának meg valakit, nekem nagy megtiszteltetés lenne és öröömre szolgálna, ha én kaphatnék hivatalos megbízást akár közvetlenül Moszkvából, akár Bécsen keresztül. Mindazonáltal kérem, hogy az ügy ne szenvedjen hosszas késedelmet, mert a vádlott beteg és a feszültség kihat az egészségére.

Van még egy oka annak, hogy én szeretnék „hivatalos” meghatalmazott lenni a kiszabadítás ügyében (mindegy, hogy Moszkvából vagy Bécsből érkezik a meghatalmazás), és ez egy Weinberger¹⁰¹ nevű fiatalemberrel kapcsolatos. Őt 1919-ben letartóztatták és 15 évre ítélték. 2 és fél év múlva kicserélték, de 1924-ben visszatért és újra elítélték 8 ½ évre. Most le kell töltenie a 15 éves büntetését

őrizetbe vették, de szovjet nyomásra szabadon bocsátották. 1936-ban kikerült a Komintern vezető testületeiből, 1937-ben letartóztatták, 1938-ban kivégezték (más változat szerint meghalt a börtönben).

⁹⁹ Aláhúzás az eredetiben.

¹⁰⁰ Petrovskij, Adolf Markovics (1887–1938?), a Szovjetunió ausztriai követe (1933 márciusától 1934 novemberéig). Ez utóbbi minőségében akkreditálták Budapestre is, ahol 1934 áprilisától novemberig képviselte a Szovjetuniót.

¹⁰¹ Aláhúzás az eredetiben. Itt is Vas Zoltánról van szó.

is. Jó magaviselete esetén leghamarabb 1941-ben¹⁰² szabadulhat! Itt senki nem tud segíteni rajta.

Elképzelhető, hogy baráti összeköttetéseim révén el tudom intézni, hogy „hivatalos” meghatalmazásom hatással lesz a külügyminiszterre és teljesíti a „nemkívánatos” Weinberger kiszabadítására irányuló kérésemet.

A kiszabadítás ügyének általános lélektana olyan, hogy Rákosi ügyének megvitatásánál (a zászlók és saját emberük visszaadása) bármikor bekövetkezhet egy olyan kedvező pillanat, amikor az a presztízs, amit a „hivatalos megbízás” biztosít számomra a formásokra adó magyarok szemében, valóban ahhoz vezethet, hogy beleegyeznek abba, hogy őt magammal vigyem Moszkvába.¹⁰³

Egyébként, meg kell érteniük, milyen nagyon érdekelt vagyok, amikor igyekszem Rákosi számára ezeket a jó, bár talán váratlan eredményeket elérni.

Most kérhetem-e a következőt? Már említettem (a kedvező válság előtt), milyen boldog lennék, ha én kísérhetném a vádlottat Moszkvába. Most ez megvalósulni látszik. Túlságosan nagynak találják-e kérésem, mikor szeretném, ha úgy intéznék, hogy én kísérhessem Mátyást Moszkvába? Ha a tárgyalásokat kizárólag Bécsen keresztül folytatják, lehetne-e úgy intézni, hogy engem értesítsenek Rákosi elutazásának időpontjáról, hogy elkísérhessem őt azok után, hogy annyi fáradtságomba és nyugtalanságomba került ezen szerencsés eredmény elérése? Nem kérek semmiféle fizetséget (jól tudják, hogy elég sok pénzt elköltöttem itt a munka és várakozás során), de fizetség lenne számomra, ha vele térhetnék vissza, ha újra láthatnám önöket és más barátaimat.

Volnának szívesek erről értesíteni? Tehát kérem, vitassák meg a „hivatalos meghatalmazás” kérdését a megfelelő személlyel és

¹⁰² Aláhúzás az eredetiben.

¹⁰³ A bekezdést rosszul, teljesen érthetetlen módon fordították oroszra az angol eredetiből, így a magyarra fordítás során csak annak vélhető, körülbelüli tartalmát tudtuk visszaadni.

*táviratozzanak*¹⁰⁴ nekem, hogy tudjam, miként cselekedjem. Addig is, holnap még nagy munka áll előttem. Tehát a legjobbakat kívánom,

19/VIII-34 (Levinson ügyvéd levelének fordítása)

Baráti üdvözléttel: Harrison¹⁰⁵

Orosz nyelvű gépelt másolat.
RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 2–3.

10.

DAVID LEVINSON LEVELE
A RÁKOSI CSALÁD TAGJAINAK MOSZKVBÁBA
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN KIFEJTETT
ERŐFESZÍTÉSEIRŐL

[Budapest, 1934. augusztus 14.]

Fordítás angolból
KI VB Kun Béla elvtárs

Kedd, 1934. VIII. 14.

Kedves Barátaim!
Harcolnunk kell a védencünkért, harcolni kell az életéért! Csak nem hátrálunk meg, mikor már miénk a győzelem. Csakugyan feláldozunk egy ilyen embert? És milyen célból? Történt-e itt valamilyen taktikai hiba? Akkor nekünk sohasem szabad megfélekezünk arról, hogy szinte semmi sem sikerül 100 százalékosan tökéletesre, amit teszünk. Ezt csak azok tehetik meg, akik soha nem csinálnak semmit saját maguk, viszont mindig készek kritizálni másokat,

¹⁰⁴ Aláhúzás az eredetiben.

¹⁰⁵ Sic! Valójában: Levinson.

akik bátran vállalnak minden szenvedést, hogy másokon segítsenek. Mindenkitől kész vagyok elnézést kérni, ha igyekezetemben túllöttem volna a célon. Az élet – mindenfajta bocsánatkérésnél drágább. Ismételten szeretném aláhúzni, hogy a „Reggeli Újság” 1934. július 16-i számában olvasható az egyetlen idézet arról, amit mondtam. Ez bizonyítja, hogy én szigorúan csak a 8 és fél éves börtönbüntetés utáni, a régi vádakon alapuló új eljárás megindításának témájára korlátoztam mondanivalómat. Tehát még ebben a vonatkozásban sem követtem el semmi helytelent. Természetesen (erről már korábban írtam önöknek), az újság beszámolt a kicserélésről vagy [érthetetlen szó],¹⁰⁶ de én erről semmit sem mondtam (ezt az is bizonyítja, hogy ennél a résznél nincs szó rólam). A szerkesztő közölte velem, hogy „Mi más kérdésekről is írtunk, mert ezekről még az ön ideérkezése előtt más személyek tettek említést, és mindenki tudott erről.” Ezért, mit tehettem volna? Egyetlen célom az volt, hogy felhívjam a figyelmet, és vitát kezdeményezzek a 8 és fél év utáni újabb vádemelés helyességéről. És közölhetem önökkel, hogy ezen a napon a kávéházakban, a vilamoson láttam az emberek kezében az újságot és hallottam, hogy állandóan ezt a nevet emlegetik.

Tudtam, hogy nehéz feladat előtt állok, ha itt sikert akarok elérni. De soha nem gondoltam volna, hogy miután teljes győzelmet arattunk, a teljes vereség fenyeget majd minket, és *barátaink* ellenzése miatt örökre elveszítjük a reményt, hogy valaha is láthassuk védencünket!

Az a véleményem, ha csak ez nincs kapcsolatban valamilyen elsődleges fontosságú kérdéssel, védencünk életét nem szabad feláldozni különféle technikai részletek miatt.

Még ha a kérdésben ellentétes értelmű határozat született is, azt tanácsolnám, hogy energikusan lépjenek fel ennek megváltoztatása érdekében. Számomra, mint ügyvéd számára nem létezik vereség, többször sikerült elérnem, hogy még a *bíróságok* is megváltoztatták döntésüket. Tehát *harcra* hívom fel önöket!

¹⁰⁶ Sic!

Ha szükségesnek tartják, akkor az önök táviratának kézhezvétele után haladéktalanul Moszkvába repülök.

Tisztázni tudnám magam, és ha szükséges, tényeket és magyarázatokat tudok felhozni az ügyben. Tudom, és meg vagyok győződve arról, hogy ez esetben felhatalmaznának, hogy haladéktalanul kezdjem meg a tárgyalásokat, és *amennyiben ez még lehetséges, járuljak hozzá a kicseréléshez!*

Önöknek is meg kell magyarázniuk, hogy barátaink új magatartása milyen szörnyű reakciót válthat ki. Világszerte kritizálnák az önök országát, gúnyt űznének belőle, és kialakulna az a vélemény, hogy az itteni hatóságok humánusak, az önök országa pedig *barbár!*

Ezen kívül: Mit mondjak most a védencemnek? Mit gondolnak, mit fog ő mindehhez szólni?

A külügyminiszter vár engem. Mit mondjak most neki?

Ezért önöknek *azonnal* biztosítaniuk kell a kedvező hivatalos meghatalmazást, hogy rögtön cselekedhessünk.

Talán Kun Béla úron és Sztaszova asszonyon¹⁰⁷ kívül Dimitrov úrhoz is tudnának fordulni, aki a vádlott javára nyilatkozott, hogy segítsen önöknek ebben a rendkívül sürgős ügyben, ő tett már nyilatkozatot a vádlott mellett.

De azonnal cselekedjenek!

Semmi késlekedés!

Táviratozzanak nekem, táviratozzanak, táviratozzanak!!!

Dr. Kemény¹⁰⁸ ismeretlen személy, az önök országa pedig egy világszerte ismert embert kapna cserébe.

¹⁰⁷ Sztaszova, Jelena Dmitrijevna (1873–1966) bolsevik forradalmár. 1920-tól a Komintern funkcionáriusa, 1921-től illegális munkán Németországban tartózkodott. 1926-tól a Komintern VB Szervező Irodájának és az ÖK(b)P KB tagja. 1927 és 1938 között a MOPR VB elnökhelyettese, majd elnöke.

¹⁰⁸ Dr. Kemény László orvos első világháborús hadifogolyként került Oroszországba, Kijevben kémkedésért halálra ítélték. Részletes életrajzi adatai nem ismertek. A Rákosi-ügy ezen szakaszában lehetséges „cseretűszként” emlegették.

Ha pedig a dolog nyilvánosságra kerülése a sajtóban bármilyen kényelmetlenséget okozott, vegyék figyelembe, és mondják meg barátaiknak, hogy ez az itteni kormányt *sokkal inkább*¹⁰⁹ kellemetlenül érintette.

Amikor cáfoló nyilatkozatot akartam tenni, a külügyminiszter helyettese azt mondta nekem, hogy ezt azért követelik tőlem, mert megértették, hogy nekem semmi közöm az egészhez, ez a „bulvárújságírás” terméke.¹¹⁰

Most, amikor ez az ország és hatóságai ezt az álláspontot képviselik (különösen ilyen erős és reakciós „ellenzék” mellett), miért nem tud az önök országa, amelyik mindent megnyerhet.¹¹¹

Szívélyes és baráti üdvözléssel az Önök¹¹²

P. S. Ne feledjék, inkább táviratozzanak, mint írjanak! Ha táviratoznak, akkor Moszkvába tudok repülni.

21/VIII-34 Levinson ügyvéd levele – fordítás

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 4–5.

¹⁰⁹ Itt és a korábbiakban is aláhúzások az eredetiben.

¹¹⁰ Itt a szöveg a zászlók és Rákosi kicserélésének a sajtóban megszellőztetett lehetőségére utal. A mondat vélhetően megint félrefordítás, hiszen a szöveg értelméből helyesen az „azért nem követelik tőlem” kifejezés következne.

¹¹¹ A „miért nem tud az önök országa” tagmondatból hiányzik az összetett állítmány második fele. Levinson itt eredetileg alighanem újfent cselekvésre szólította fel a szovjetunióbeli illetékeseket.

¹¹² Aláírás nélkül.

RÁKOSI ZOLTÁN LEVELE
JELENA SZTASZOVÁNAK, A VÖRÖS SEGÉLY
VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA ELNÖKÉNEK
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN KIFEJTETT
ERŐFESZÍTÉSEK FOKOZÁSÁRÓL

[Moszkva, 1934. augusztus 25.]

Eredeti 1934. 08. 27.¹¹³

Vörös Segély Végrehajtó Bizottsága
 Sztaszova elvtársnő részére

Szigorúan titkos
 Moszkva, augusztus 25.

Kérem, engedje meg, hogy Levinson amerikai ügyvéd budapesti tevékenységével kapcsolatban¹¹⁴ felhívjam a figyelmét egy egész sor olyan körülményre, melyek azt jelzik, hogy Rákosi Mátyás elvtárs védelmének és kiszabadításának ügye nincs rendben.

Néhány nappal azután, hogy a Manchester Guardian-ben közlemény jelent meg Levinson küszöbönálló budapesti útjáról, a magyar sajtó szenzációs cikkeket közölt a „Cseka rémtetteiről”. Mindez azzal volt összefüggésben, hogy Kemény doktor felesége közzétette a halálos ítéletet, melyet az OGPU szervei mondtak ki Kijevben kémtevékenységért Kemény doktorra.

Levinson július végén azzal a megbízással érkezett Budapestre, hogy 5-6 nap alatt derítse ki, miként áll Rákosi Mátyás ügye, gyűjtse össze a Rákosi védelmében indított kampány erősítéséhez szükséges dokumentumokat és puhatolózzon Rákosi Mátyás és a Szovjetunióban található 1948–1849-es zászlók cseréjének lehetőségéről. Levinson elutazása előtt Kun Béla elvtárstól kapott instrukciókat. Amint Levinson nekem már akkor említette, Kun

¹¹³ A dátum teljes adatsora a dokumentumon „9324/Z/MK Ered. 27. 8. 34.” valószínűleg az iratkezelés későbbi fázisára, esetleg a beérkezés időpontjára utal.

¹¹⁴ Erre ld. a 9–10. sz. iratokat.

elvtárs célzott neki egy Kijev közelében letartóztatott magyar kémre, aki a mi kezünkben van.

Budapestre érkezése után Levinson leveleiben adatokat követelt a Kijevben őrizetbe vett Dr. Keményről. Július 5-i levelében a következőket írta: „Önök értik, hogy miért és hogyan kívánom felhasználni a Kemény doktorról kapott információkat, éppen ezért ezekre nagyon sürgősen szükségem van.” Amint erről a magyar és más külföldi lapok is beszámoltak, Levinson, miután ebben a kérdésben semmiféle utasítást nem kapott, a szovjet kormány megbízottjaként tárgyalásokat kezdett hivatalos magyar személyekkel Rákosi kicseréléséről a zászlókra és Kemény doktorra. Levinson normál postai úton tájékoztatót a tárgyalások menetéről, én pedig a levelek tartalmát vagy fordítását továbbítottam Kun elvtárs részére, illetve a Vörös Segély Végrehajtó Bizottságához.

Augusztus 4-én Levinson táviratot küldött nekem, melyben közölte, hogy a magyarok számára elfogadható Rákosi kicserélése a zászlókra és Kemény doktorra, és kérte azonnali válaszukat a cseréhez való hozzájárulásunkról. Augusztus 12-én Kun elvtárs tanácsára táviratoztam Levinsonnak: „Alles in Ordnung!”¹¹⁵ Ugyanakkor Levinson berlini képviselőtünkön keresztül kiderítette, hogy Kemény kicserélése nem lehetséges. Miután Moszkvából Levinson semmifajta további instrukciót nem kapott, a hozzám intézett leveleiben idegeskedett, fenyegetőzött és kijelentette, hogy amennyiben a csere bizonyos moszkvai személyek kisztíli politikai játszmája miatt nem jön létre, úgy a világ közvéleményének szemében a Szovjetunió lesz a barbár, Magyarország pedig a nemes lelkű ország. Csak ezt követően határozták el Levinson visszahívását Budapestről.

Levinson bizonyos fokig felelőtlen magatartása, továbbá az a körülmény, hogy úgy utazott el Budapestről, hogy nem adott választ a hivatalos magyar körök csereajánlatára, éppen magát a cserét

¹¹⁵ Ném. „Mindén rendben”.

kompromittálják és megnehezítik Rákosi védelmének és kiszabadításának ügyét.¹¹⁶

Ilyen helyzet azért állhatott elő, mert Kun elvtárs nem elég komolyan, csak úgy mellékesen foglalkozik Rákosi Mátyás ügyével, a többi elvtárs pedig miután feltételezi, hogy Kun elvtárs minden szükséges lépést megtesz, nem fordít kellő figyelmet a dologra. Kun Béla nem ellenőrizte Kemény ügyét, és nem állította le időben Levinson tárgyalásait a kérdésben, sőt ténylegesen támogat- ta azokat.

Jelenleg Rákosi Mátyás ügyével a Vörös Segély Végrehajtó Bizottságának apparátusán kívül az alábbi elvtársak foglalkoznak:

1) Alpári elvtárs, aki a külföldi sajtókampányt szervezi, de éppen azért, mert gyakran úton van, és, amint ő maga írja, túlságosan elfoglalt, nem tud kellő figyelmet szentelni az ügynek. Ezenkívül, mivel illegalitásban van, nehéz számára az ügyvédekkel való kapcsolattartás.

2) Aldan elvtárs¹¹⁷ a Vörös Segély apparátusából a Vörös Se-

¹¹⁶ Levinson budapesti működéséről többek között a Magyarság és Az Est című napilapokban jelent meg tudósítás. Mindkét cikk részletesen foglalkozott a csereajánlattal, melyben Rákosi ellentétéleként Levinson valószínűleg saját szakállára számos tételt nevezett meg (melyeket egyébként külön-külön más fórumok is összefüggésbe hoztak Rákosi személyével). Kemény Lászlón kívül az emberi oldalon szerepelt még 20 volt hadifogoly magyar tiszt, az anyagi rész- nél a szabadságharc zászlóin kívül egyéb magyar relikviákat is említett. A Magyarság cikkének egyik fejezetcímében I. Péter leveleit is feltüntette az újságíró, valószínűleg azonban II. Rákóczi Ferencnek az orosz cárhoz intézett leveleiről lehetett szó. (Ld. még a 98. számú iratot a kötetben.) Összességében azonban az újságok furcsának és arcátlannak minősítették Levinson budapesti ténykedés- ét, különösen nehezményezték, hogy a magyar fővárosba akkreditált amerikai újságírók előtt a magyar igazságszolgáltatást dehonesztáló kijelentéseket tett és amerikai társadalmi akciót helyezett kilátásba Rákosi védelmében. Az Est az ügyben igencsak érintett Lengyel Zoltánt is megszólaltatta. Rákosi ügyvédje azt állította, hogy Levinson a védelem tudtán és akaratán kívül érkezett Magyaror- szágra, nem tudja, hogy pontosan kikkel és miről tárgyalt. Akcióját feleslegesnek minősítette, kijelentéseit pedig olyanoknak, melyek nem szolgálják az ügy mielőbbi rendezését. Magyarság, 1934. júl. 31. 5.; Az Est, 1934. aug. 1. 15.

¹¹⁷ Részletes életrajzi adatai nem ismertek.

gély sajtóvonalán folytatott kampányt felügyeli, de nincs elégséges kapcsolata sem Kun elvtárssal, sem az ügyvédekkel, továbbá felada- tait behatárolják a Vörös Segély által megszabott keretek.

3) Alekszejev elvtárs¹¹⁸ a Vörös Segély Végrehajtó Bizottságá- ban Rákosi jogi védelmének szervezésével foglalkozik.

4) Kun Béla elvtárs, akinek az egész ügyet vezetnie kellene, úgy tartja, hogy ez Alpári elvtárs feladata.

A valóságban Kun elvtárs csak annyiban foglalkozik az ügygel, amennyiben az elvtársak hozzá fordulnak, vagy ha felülről kap utasítást, de semmiféle saját kezdeményezést nem tesz. Ezenkívül, Kun elvtárs azt a véleményt terjeszti, hogy Rákosit a legrövidebb időn belül diplomáciai úton kicserélik, amivel a legutóbbi eszten- dőben gyakorlatilag fékezte a kampány kibontakozását.

Mindezek eredményeképpen nincs egyetlen elvtárs sem, aki felelős lenne a Rákosi-ügy egészéért, rendszeresen koordinálná az ebben külföldön és a Szovjetunióban részt vevő elvtársak munká- ját. Ezért a Rákosi ügyében mozgósított erők és anyagi eszközök jó része szétforgácsolódik, nem hatékonyan kerül felhasználásra. Rákosi elvtárs kiszabadításának ügye – különösen a küszöbön álló per miatt, melynek egyértelműen szovjetellenes jellege lesz – na- gyobb tetterekészséget és céltudatosságot követel a kampány szer- vezése és irányítása terén.

Azt gondolom, ki kell jelölni egy tekintélyes moszkvai elvtár- sat, rá kell bízni Rákosi kiszabadításának és védelmének szerve- zését azzal, hogy Kun elvtárssal és a Vörös Segély munkatársaival közösen irányítsa ezt a munkát, és ne csak jogilag, de politikailag is előkészítse a küszöbön álló pert.¹¹⁹

Rákosi Zoltán

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 28, l. 5–7.

¹¹⁸ Részletes életrajzi adatai nem ismertek.

¹¹⁹ A bekezdésnél a lap szélén Sztaszova ceruzával írt megjegyzése olvasható: „Kit javasol [Rákosi Zoltán – K. A., S. A.]?”

RÁKOSI HAJNAL¹²⁰ LEVELE RÁKOSI ZOLTÁNNAK A BÁTYPUKKAL FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSÉRŐL

[Szabadka, 1934. augusztus 30.]

Szubotica,¹²¹ 1934. VIII. 30.

Kedves Zoltán, tegnap érkeztem meg Pestről. Mátyással hétfőn fél órát és tegnap öt percet beszéltem. Egészségileg rendben van. A helyzete azonban majdnem kibíratatlan. *Egyedül van a cellában és megesik, hogy hetekig nem kap egy betű olvasnivalót. Négy hét óta egyetlen levelet sem adtak át neki.*¹²² Mindezek dacára nyugodtan és komolyan készül a tárgyalásra. Sajnálja, hogy ti túl optimisztikusan ítéltétek meg a helyzetét és fél, hogy emiatt a tárgyalás nem lesz eléggé előkészítve. Nem akarok a magam véleményéről írni, de tény, hogy Pesten nem találkoztam egyetlen emberrel sem, aki valami biztatót ne mondott volna. Amint látod, Levinson szereplése nem vezetett eredményre. Mátyásiismételten kéri, hogy ilyen és hasonló lépéseket ne tegyetek, mert minden visszautasítás kellemetlen. Egyébként meg van győződve, hogy minden lehetőt megtesztek az érdekében. Annak dacára, hogy üzenetét még negyedrészt sem mondtam el neki, szavaimmal mégis nagyon megbántottam. Borzasztóan fáj, hogy ezt az otromba hibát elkövettem. Ezt te talán nem is értheted úgy meg, mert nem tudod, hogy ő mindig milyen derekasan viselkedik. Egyébként, amire ez a levelem hozzatok ér, valószínűleg már felkeresett Lándor Béla,¹²³ aki jól ismeri Matyit és viszonyait, az majd informál.

¹²⁰ Rákosi Hajnal (1908–1945) Rákosi Mátyás húga, a jugoszláv kommunista párt tagja, 1943-ban letartóztatták, és tízéves börtönbüntetésre ítélték. 1945-ben a bergen-belseni koncentrációs táborban halt meg, néhány nappal a tábor felszabadítása után.

¹²¹ Sic!

¹²² Aláhúzás az eredetiben.

¹²³ Lándor Béla (1899–1973) újságíró, történész, 1919-től a KMP tagja. A Ta-

Mátyás, nem tudom, milyen okból nem akart üzeni Nektek Bélával, azt mondja, valami politikai disznóságot követett el ellene. Béla nekem kedves ismerősöm, és nem tudtam megmondani neki, hogy Matyi nem hajlandó vele üzeni. Ezt azért írom meg, hogy tudd, hogy annak dacára, hogy kettejük között valami nagyobb differencia van, mégis hogyan vélekedik Lándor Matyi viselkedéséről. Remélem, most már bizonyos leszel abban, hogy Mátyás még nem szorul a mi instrukciónkra. A tárgyalás, úgy látszik, meg lesz tartva, mégpedig valószínűleg októberben. Ezt jól előkészíteni most a feladatunk. Mátyás egészen biztosan nagyszerű lesz. Nagyon félő azonban, hogy nem fogják hagyni beszélni. E célból nagyon jó lenne, ha minél több külföldi újságíró és más külföldi vendégek lennének jelen a tárgyaláson. Így talán meg lehetne akadályozni nagy disznóságukat. Mátyás kéri, hogy *szerezzétek meg és küldjétek el az ügyvédnek Romániából és Franciaországból okmányokat és irodalmat, amik igazolnák, hogy egyes magyar urak, akik ma részt vesznek a kormányzásban, hívták be 19-ben a csehek, románokat és franciákat. Ezenkívül a szocdemek árulásairól is, ha lehet szerezni dokumentumokat, kér.*¹²⁴ Ezek nagyon fontos dolgok és ha meg tudnátok szerezni, többet segítenétek vele, mint tíz Levinsonnal. Nagyszerű lenne, ha úgy meg lehetne rendezni a tárgyalást, hogy Mátyás kibeszélhetné magát. *Egy új Reichstags-pert*¹²⁵ *lehetne csinálni belőle. Mátyást még mindig nem sikerült*

nácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben harcolt, 1920-ban Bécsbe emigrált, 1923-ban a Szovjetunióba ment, kooptálták a KMP KB-ba. Miután hazatért Magyarországra 1928-ban, letartóztatták, 1929 őszén börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után, 1934-ben visszatért a Szovjetunióba és a Komintern szerveinél dolgozott. 1945 után hazatért és nyugdíjba vonulásáig a Szikra Könyvkiadó munkatársa volt.

¹²⁴ Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

¹²⁵ Sic! Utalás a hitleri Németországban 1933 szeptembere és decembere között zajló lipcei perre (a tárgyalások helyszíne november közepétől Berlin volt), amelyben a Reichstag felgyújtásával kommunistákat vádoltak. A német bíróság végül a holland Van der Lubbe kivételével a vádlottakat, köztük Vaszil Taney, Blagoj Popov és Georgi Dimitrov bolgár kommunistákat felmentette. A per során különösen Dimitrov használta ki a tárgyalás adta lehetőséget a fasiszmus bírálatára és a vád tarthatatlanságának bizonyítására.

*megfélemlíteniök.*¹²⁶ Jó lenne, ha Feri eljönne a tárgyalásra, mint testvér, és mint aki a Sz[ovjet]u[nió] követség¹²⁷ védelme alatt áll, a legtöbbet érhetne el, ha kikényszerítené, hogy könyv és levél dolgában is legalább olyan elbánásban részesítsék Matyit, mint a többi rabokat. Én ezt nem tehetem meg, mert egyszerűen rám uszítják az itteni rendőrséget. Egy magyar ügyvéd pedig csak kérhet, és nem követelhet. Az ügyvédek pénzt kérnek. Nekem az az álláspontom, hogy zsarolnak, de sajnos szükség van rájuk. Most gépirónőt kell fogadni, aki az eddigi népbiztosi perek anyagát és ítéleteit lemásolja. Egy embert fogadtak csak arra, hogy kikeresse a magyar prol[etár]diktatúráról szóló irodalmat és abból jegyzeteket csináljon. Könyvekre rengeteg pénz kell. Azonkívül Matyinak sincs pénze kosztra és egyébre. Cipőt, téli fehérneműt, szvettart akar venni. Az ügyvédek most tényleg dolgoznak és őszintén nagy ügyet akarnak belőle csinálni. Természetesen nem önzetlenül. Úgy gondolom, most nem kell sajnálni a pénzt, és szeretném, ha elhinnéd, hogy ezt nem azért írom, mert az én bátyámról van szó. Az ügy szélesedik és még ebben a szenzációkkal teli időben is figyelnek rá az emberek. Mátyás úgy gondolja, hogy végső fokon mégis Dr. Lengyel¹²⁸ védje. Vámbéry kitűnő jogász és jogi kérdések tárgyalásánál ő védhetné, de a politikaiaknál inkább Lengyelt akarja. Vámbéryvel nem tudtam beszélni, szabadságon van. Levinson szintén nem tartózkodik Pesten. Egyesek állítása szerint a rendőrség figyelmeztette, hogy hagyja el Pestet. Az egyik pesti napilap szerint Berlinben letartóztatták. Mindenesetre jó volt, hogy Pesten volt, de az ügyön mégsem lendített. Nem ismeri az itteni körülményeket, és a feudális szellem ellen egy amerikai zsidó, amerikai blöffökkel nem tud eredményesen küzdeni.

A fentiekből azt a következtetést vonom le: Mátyás kilátásai

¹²⁶ Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

¹²⁷ Sic!

¹²⁸ Lengyel Zoltán (1873–1940) ügyvéd, újságíró, 1901-től parlamenti képviselő, 1904-től a Független Magyarország c. lap főszerkesztője. Politikai perekben munkásmozgalmi vezetők (Rákosi Mátyás, Sallai Imre, Fürst Sándor stb.) védője.

nem a legrózsásabbak. A teendők az, hogy a tárgyalást minél jobban előkészítsük és a közvélemény figyelmét felhívjuk. Ha ez sikerül, úgy győztünk, még akkor is, ha Mátyást elítélik. Nagy baj, hogy ti nem bíztok eléggé Mátyás erejében. Sejttem, hogy ez valami aljas intrika eredménye. Miért nem informáltatjátok magatokat Pestről.

Szervusz: Hajnal

Mátyás kéri, hogy Marcsát és Gizit nyugtasd meg nevében. Ha írtok Mátyásnak, úgy az ügyvédnek írtatok, aki felolvassa neki. Direkt a börtönbe csak egész ártatlan leveleket írtatok.

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 25, l. 2–2 ob.

13.

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE RÁKOSI ZOLTÁNNAK ÜGYVÉDEI KIVÁLASZTÁSÁRÓL ÉS A CSALÁDJÁVAL VALÓ KAPCSOLATTARTÁSRÓL

[Budapest, 1934. szeptember 2.]

Budapest, 1934. szept[ember] 2.

Kedves Zolti!

Ma közölték velem a választ, ami levelezéseim, könyveim stb. ügyében beadott kéréseimre jött. Ennek értelmében ezentúl csak közvetlen hozzátartozóval levelezhetek, tehát az ismerősök ezentúl ne írjanak, mert úgysem kapom meg; a levelek tartalma csak szigorúan családi lehet, az ügyre vonatkozólag se én *nem*¹²⁹ írhatok, se nekem nem írhattok; az ilyen természetű dolgokat jogom van a védőmmel közölni, aki Hozzátok továbbítja. Légy szíves,

¹²⁹ Aláhúzás az eredetiben írógéppel.

tudasd ezt a gyerekekkel, s tedd hozzá, hogy a levelekben ne legyen se kritika, se méltatlankodás, se az ügyemre vonatkozó kérdés *(még olyan formában sem, hogy mikor lesz a tárgyalás)*, sem az ottani általános gazdasági helyzetre vonatkozó közlés, különben a levelek letétbe kerülnek,¹³⁰ mint ahogy az összes augusztusi levelek oda kerültek. Saját leveleimet is tegnap hasonló okokból visszakaptam (4-et) azzal, hogy dolgozzam át őket; 3 közülük neked ment volna, s megértem, hogy már nyugtalankodtál miattam. A könyvekre vonatkozólag magyar és német dolgok, amennyiben nem esnek erkölcsi kifogás alá és nem szociális művek, beengedhetők, angol és francia nyelven bizonyos folyóiratok. Ezzel kapcsolatban nekem egyelőre németül csak klasszikusokat küldjetelek (ha Juliskának ilyen van véletlenül kéznél), Dickenset, Tukididest, Herodotost stb-t, ami a Reclam-Verlagnál olcsón kapható, Cervantes Don-Quichote-t¹³¹ is örömmel venném. Persze, ha nincs kéznél, nem kell külön fáradni érte. A Lut és New Statesmant rendeljétek le, mert ezt nem engedték, csak az Economistot és a Manch[ester] Guardiant. Légy szíves, nézz utána, hogy ez utóbbi kettő rendesen jöjjön.

Az ügyvédekre vonatkozólag úgy Vámbéryt, mint Lengyelt megtartom, egymással jó személyi viszonyban vannak, úgyhogy nem lesz kérdés, ki legyen közülük a „fő”. Számomra Dr. Lengyelhez íratok, akinek címét, légy szíves, közöld Gizivel és Miklóssal¹³² is. Dr. Strasser¹³³ vagy tíz napja közölte, hogy elfogyott a pénze.

¹³⁰ Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

¹³¹ Sic!

¹³² Csillag Miklósról (1891–1960), Rákosi Izabella férjéről van szó. 1919-ben a tanács hatalom Külgügyi Népbiztosságának munkatársa, a Tanácsköztársaság bukását követően emigrációban élt, a Szovjetunióban egy szovhoz gépészeti vezetője volt. 1945-ben hazatért, 1948-ig az MKP osztályvezetője volt, 1950-től a Szálloda és Élelmezési Kereskedelmi Központ vezérigazgatója, majd főosztályvezető a Földművelésügyi Minisztériumban.

¹³³ Strasser Ernő, Lengyel Zoltán ügyvédi irodájának munkatársa, Lengyel halála után az iroda ügyvezetője, 1939–1940-ben Rákosi ügyében a védelem képviselője. Részletes életrajzi adatai nem ismertek.

Én átutaltam neki 100 pengőt és megígértem, hogy írok Neked is erről. Légy szíves, utaltasd át neki a megfelelő összeget. Én eddig 350 pengőt adtam neki, s magamnak csak 50 pengő maradt. Mivel nekem téli holmim egyáltalán nincs, se cipőm stb., valami pénzre nekem is szükség volna. Úgy terveztem, hogy Hajnal a legközelebbi látogatására mindent bevásárolna, de Hajnal a múlt héten hétfőn váratlanul betoppant, és így ez a tervem vízbe esett. A Hajnal jöttének mindazonáltal nagyon örültem, bár már júniusi látogatása alkalmával kértelek, VI. 24-i levelemben, hogy ilyen kategorikus, „utazz azonnal Mátyáshoz” intézkedésekkel csínján bánj. Hajnal ilyenkor nyakra-főre izgatottan ideutazik, hogy mi bajom, ő maga sem tud semmit sem mondani, legfeljebb, hogy általában optimista, vagy én pedig, minthogy a beszélő váratlanul ér, nem vagyok felkészülve stb. Ettől függetlenül persze örülök valahányszor látom, és amint a legutóbb megállapítottuk, nincs is számára különös mondanivalóm. Hajnal jól néz ki, le van sülvé, s kéri a Gizi meg a Marcsa címét, mert írni akar nekik. Gizi címét majd én közlöm vele, a Marcsáét magam sem tudom. Marcsának aug[usztus] 4-i Hozzád írt levelében a mellékelt sorokat szántam, légy szíves és küldd el neki, magyarázd meg késés okát és azt is, hogyan írjon, ha azt akarja, hogy megkapjam.

Tőled a legfrissebb levelém VII. 26. Feritől, VII. 25. Gizitől, és Miklóstól júliusban kaptam utoljára, azért új levelekben ismételjék meg az azóta írottakat. Júl[ius] 24-én írtam neked, 31-én Miklósnak, légy szíves, nyugtázd. Már régen kértelek, hogy az Ost-Europa kiadóhivatalnak 9.30 márkát küldj be, megtörtént-e. *Jövőre japánul akarok tanulni*,¹³⁴ kértem a Toussaint–Langenscheidt könyvjegyzékéből 3 tankönyvet, k[örül]b[elül] 15 márka, ha meg tudom rendelni, akkor legközelebb közlöm veled a címüket. Levinsonról több mint egy hónapja nem hallok semmit. 3 hete itt

¹³⁴ Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

volt az Andics mama¹³⁵ a Gabi lányával,¹³⁶ ők gondoskodnak az élelmezéséről, még pedig jól, úgy, hogy itt a Pestvidéken 7-8 kilót híztam már legalább. A Gabi a legszebb a 3 Andics lány között, ezt megmondhatod az Erzsinek, akit üdvözlök. Júliusban a Papa is írt egy bánatos levelet, sok a gondja, rengeteg az adó, Hajnal úgy viselkedik, mint egy felnőtt stb. stb. Kéri az én tanácsomat, de hát mit tudok én javasolni. A héten írok a Hajnalnak, hogy próbáljanak egy jó ügyvéddel útlevelet szerezni az Öregnek (most rendezik éppen Jugoszláviával a határátlépést stb.) s akkor menjen a Bélához¹³⁷ lakni, miután a házát eladta. Azt is javasoltam, hogy menjen ki Hozzátok, de azt hiszem, ezt nem fogadja meg.

Te elkészítetted a munkát, amiről írtad, hogy szept[ember] 1-re be kell fejezned? Nyugtáztam már Marie és Vacek Anapéból¹³⁸ írt, magyar szavakkal tarkított képeslapját. Tegnap Jolántól¹³⁹ jött két képeslap, legközelebb neki is írok ilyen 1/é levelet, mint most Marcsának. Magamról nincs semmi különös írnivalóm. Változatlanul megvagyok, jól alszom és az egészségi állapotom nem rosszabb, mint 1-2 hónapja. A kért könyveket – ami azért jó volna, ha jönnének – Dr. Lengyelhez kell küldeni.

Mindnyájatokat a régi szeretettel ölel, és minden jót kíván: Mátyás.

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 10–10 ob.

¹³⁵ Reichard Erzsébetről, Andics Erzsébet anyjáról van szó.

¹³⁶ Andics Gabriella (1912–1979) Andics Erzsébet húga, orvosi végzettséget szerzett, 1945-öt követően a Róbert Károly körüti kórház főorvosa volt.

¹³⁷ Rákosi Béla (1886–1944) Rákosi Mátyás legidősebb testvére, fűszerkereskedő. 1944-ben Jánoshalmáról deportálták családjával, mindannyian odavesztek az auschwitzzi koncentrációs táborban.

¹³⁸ Személyükre vonatkozó adatot nem találtunk. Helyesen: Anapából.

¹³⁹ Rákosi Jolán (1888–1961?): Rákosi Mátyás nővére, az 1930-as évek elejétől a Szovjetunióban élt, a szaratovi Vöröskereszt szervezet vezetője volt. A második világháború után hazatért, a Közkutatási Minisztériumban kapott állást.

14.

LENGYEL ZOLTÁN ÜGYVÉD LEVELE

RÁKOSI ZOLTÁNNAK

A RÁKOSIVAL FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSÉRŐL
ÉS A PER FOLYTATÁSÁHOZ SZÜKSÉGES KÖLTSÉGEKRŐL

[Budapest, 1934. szeptember 18.]

Igen tisztelt Rákosi Úr!

Budapest, 1934. szept[ember] 18.

Folyó hó 17-én vettem az Ön levelét. Elmentem az Ön fivéréhez és felolvastam neki annak tartalmát, vele beszéltem meg az alábbiakban adandó válaszat. Sorjába veszem az Ön levelét.

Az első pontban megjelölt anyagot, amelyet Ön címemre elküldött, *nem kaptam meg*.¹⁴⁰ Annak idején szíves figyelmét felhívtam arra, hogy minden leveléből csináljon egy kópiát, mert könnyen lehetséges, hogy ily hosszú úton egy levél elkallódik. Remélem, hogy erről a fontos levélről és annak mellékleteiről van Önnek másolata és így ezt módjában lesz újból elküldeni majd, ha erre vonatkozólag külön fel fogom kérni. A jelen levelében *mellékeltek jelzett címekeket sem találtam levelénél*.¹⁴¹

A második pontban a zászlókra vonatkozólag közöltek nagy érdeklődéssel olvastam, és erre még külön levélben is vissza fogok térni, miután most inkább a per érdemét illető kérdésekre akarok sietve foglalkozni.¹⁴²

A 3) pontban felvetett kérdést a költségeket illetőleg a következőkben intézem el; hangsúlyozva, hogy ennek a készkiadásokra vonatkozó része kifejezetten kedves bátyja utasításának felel meg.

Szükségünk van könyvek, egyéb nyomtatványok, portók be-

¹⁴⁰ Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

¹⁴¹ Sic! Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

¹⁴² Sic!

szerzésére, illetőleg fedezésére. Hozzávetőleg p[engő] 200-ra. A per történelmi anyagának összegyűjtésére alkalmazandó munkaerő fizetését két hónapra „200” taksálom¹⁴³ (az illető személyt fivérével egyetértésben rendelném ki). Szükségünk van a per előkészítésének tartamára két gyors- és gépiróra, előreláthatólag kéthavi időtartamra, ezeknek fizetését együttesen p[engő] 400-ban gondolom megállapíthatni. A főtárgyaláson magán egy hites gyorsíró tartunk alkalmazandónak, ennek járandóságát, minthogy az a tárgyalás tartamától és az elvégzendő munkák terjedelmétől függ, előre megjelölni nem tudom. A Fürst–Sallay-ügyben¹⁴⁴ alkalmazott és a mai napig sem honorált gyorsíró például 300 pengőt igényel. A jelen ügy összehasonlíthatatlanul nagyobb terjedelmű lesz. Ezt a kérdést azonban nyugodtan mellőzhetjük egyelőre, mert hiszen a főtárgyalás még elég távol van, s majd ha aktuális lesz, és Ön is hozzájárul a gyorsíró alkalmazásához, majd előzetes alku tárgyává tesszük a tiszteletdíját.

Ami az én költségeimet illeti, azokat annak idején 5000 pengőben állapítottam meg, amelyre 2000 pengőt már meg is kaptam és 3000 pengőre, mint minimumra még reflektálok. Meg kell jegyeznem, hogy az eddig felvett 2000 pengőből, amit az Ön családjától kaptam, igen tekintélyes utazási és egyéb kiadásaim voltak, melyek bizony ennek az összegnek majdnem felét megemésztették.

Bátyjának határozott utasítására kérem, hogy különösen a védelem előkészítéséhez szükséges költségek tárgyában sürgősen szíveskedjék intézkedni, mert mégsem ülhetünk itt összetett kézzel addig, amíg egyszerre a főtárgyalás kitűzése meglep bennünket, és sem az Ön bátyját nem tudjuk abba a helyzetbe hozni, hogy megfelelően felkészüljön, sem pedig mi nem tudunk kellő időben

¹⁴³ Sic!

¹⁴⁴ Fürst–Sallai-ügy: 1932. júl. 15-én a magyar rendőrség elfogta Sallai Imrét és Fürst Sándort, az illegális magyar kommunista mozgalom két vezetőjét. A biatorbágyi merényletet követően bevezetett statárium értelmében gyorsított eljárásban halálra ítélték őket, az ítéleteket júl. 29-én végrehajtották.

a per főtárgyalás előtti előkészítésével foglalkozni és a főtárgyalásra magára megfelelően elkészülni.

Külön lelkemre kötötte védencem, hogy közöljem Önnel, hogy ő nem csak fizikailag, egészségileg van a viszonyokhoz mérten jó karban, de lelkileg és erkölcsileg abszolúte intakt, úgyhogy idevonatkozó minden aggály a legteljesebb mértékben tárgytalan. A negyedik pontban panaszkodt és a levelezés körüli zavarok tárgyában már írtam Önnek, Ön nyilván nem értette meg vonatkozó közléseimet. Az Ön fivére több ízben írt, azonban levelei olyan tartalmúak voltak, amelyek a vonatkozó rendszabályokba ütköztek. Ezért azokat a leveleket intervenciómra átdolgozás végett átadták neki és bizony ez az állandó és a nyári szabadsággal kapcsolatos ügyésszi helyettesítésekkel stb. olyan hosszú időt vett igénybe, hogy Ön talán csak most fog azoknak a leveleknek a birtokába jutni, amelyeket átdolgozás után az illetékes hatóságok engedélyezhetőnek találtak. Abban a hatósággal és az Ön fivérével egyetértőleg állapodtunk meg, hogy a perre vonatkozó közléseket nem ő közvetlenül juttatja Önhöz, vagy bárki másához, hanem rajtunk, védőin keresztül intézi idevonatkozó levelezését. Ebben az Ön fivére is meg van nyugodva és azért, amit én ebben a vonatkozásban Önnek írok, azt vegye úgy, mintha az Ön fivére írná, mert az ő általa adott utasítások alapján az ügyészség kívánsága értelmében intézem a levelezést.

Az olvasmány dolgában most már a viszonyokhoz mérten rendben vagyunk, mert magyar és német napilapokat, folyóiratokat, idegen nyelvűek közül a Manchestert és az Economistet, továbbá magyar és német nyelvű könyveket akadálytalanul és megfelelő mennyiségben tudok hozzá juttatni, sőt a perre vonatkozólag is kilátásba helyeztettem, hogy a szükségesnek talált történelmi műveket a kellő felkészültség érdekében megkaphassa és tanulmányozhassa. Nem lehet tehát arról szó, hogy ezen az úton most már *idegzetileg bármily kárt szenvedjen*.¹⁴⁵ Megnyugtatom, hogy helyzetének könnyítése érdekében minden lehetőt elkövetek, és én, aki

¹⁴⁵ Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

ismerem a hasonló helyzetben lévő emberek állapotát, megnyugvással látom, hogy az Ön fivérét nem viselték meg az eddigiek, és hogy csodálatosan állja az élet megpróbáltatásait.

Ad 5) Csak újból sürgetem fivére személyes ellátására vonatkozó eszközök rendelkezésre bocsátását, mert már alig néhány pengő áll rendelkezésünkre, és most már a hűvösebb idő közeledtével az öltözködés tekintetében is bizonyos szükségletek merülnek fel, amelyek szintén kielégítést igényelnek. Én ajánlom, hogy legalább 4-500 pengőt bocsájtson neki rendelkezésre, hogy egy időre el legyen látva, és hogy a szükséges téli holmikat részére bevásárolhassam. A nála letétben lévő pénzt mindig én veszem fel és természetesen minden kiadott fillérről megfelelő eredeti nyugták alapján el fogok számolni.

Nagyon kérem, hogy legközelebbi levelében közölje levelem vételének napját és keltezve saját levelét is, hogy tudjam, mikor válaszolt rá.

Újból megsürgetem a termelési számokat és pedig az abszolút számokat, ezekre az Ön fivére nagyon kíváncsi.

Kérem, hogy ezúttal azonnal intézkedni és minél előbb válaszolni szíveskedjék, mert múltkori levelemre körülbelül 3 hétig vártam a választ.

Szívélyesen üdvözlő tisztelő híve: Lengyel

P. S. Úgy értesültem, hogy neheztelnek, amiért a Pesti Napló-beli cikkemben¹⁴⁶ Leningrád helyett Szent-Pétervárt írtam. Higgyék el nekem, hogy ebben nemcsak nincsen semmi célzatosság, hanem inkább az újságírásnál jellemző elcsúszás, és az, hogy a mi, távollévők fejében az új nevek nincsenek beidegződve nemcsak az Önök városainál, hanem a mieinknél sem. És a mi közönségünk 90%-a nem tudja, mi az a Leningrád.

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 6-7 ob.

¹⁴⁶ Ld. LENGYEL Zoltán: i. m.

15.

A KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSÁG DIREKTÍVÁJA
A BERLINBEN TARTÓZKODÓ
ALEKSZANDR BEKZADJAN BUDAPESTI KÖVETNEK¹⁴⁷
A RÁKOSI ÉRDEKÉBEN SZÜKSÉGES
DIPLOMÁCIAI LÉPÉSEKRŐL

[Moszkva, 1934. november 27.]

Titkos

Tisztelt Alekszandr Artyemjevics!

1934. november 27.

Remélem, hogy ez a levél még Berlinben eljut Önhöz. Nyikolaj Nyikolajevics megbízásából írok Önnek a Rákosi-ügyben. Mint Ön is tudja, ez év szeptember 10-én Vámbéry Ruzssem magyar ügyvéd Rákosi öccse nevében egy levelet juttatott el hozzánk.¹⁴⁸ Ebben közölte, hogy a legfőbb ügyész helyettese, Timkó Zoltán,¹⁴⁹ a miniszterelnök, és a kormány kész tárgyalásokat folytatni Rákosi Mátyás kicseréléséről, de csak abban az esetben, ha a szovjet kormány diplomáciai úton fordul a magyar kormányhoz ebben a kérdésben. Szeptember 25-én egyeztettünk erről a megfelelő szervekkel, és ennek alapján a Külügyi Népbiztosság (nem hivatalos úton) megkérdezte az ankarai magyar követet, Jungerthet,¹⁵⁰ hogy

¹⁴⁷ Bekzadjan, Alekszandr Artyemjevics (1879–1938) szovjet diplomata, 1920–1922-ben Szovjet-Örményország külügyi népbiztosa. 1922–1926-ban a németországi szovjet kereskedelmi kirendeltség munkatársa, 1930-tól 1934-ig a Szovjetunió norvégiai követe, 1934-től 1937-ig budapesti követ. A sztálini represszió áldozata.

¹⁴⁸ Nem találtuk meg.

¹⁴⁹ Timkó Zoltán (1874–?) királyi ügyész, 1918-ban az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Osztályának vezetője, az 1930-as években a legfőbb ügyész helyettese, 1940–1944-ben legfőbb ügyész (koronaügyész). A második Rákosi-perben a vád képviselője.

¹⁵⁰ Jungerth-Arnóthy Mihály (1883–1957) diplomata. 1919-ben a Külügyminisztérium Hadifogolyosztályán dolgozott, a koppenhágai és rigai hadifogoly-

alá tudja-e támasztani az említett közlést. November 1-jén Ankarából azt közölték velünk, hogy Jungerth semmit sem tud erről. Ezt követően, november 18-án, másodszor is utasítottuk Zalkind elvtársat,¹⁵¹ hogy ezúttal már hivatalos úton ellenőrizze a fentebbi kijelentést. Jungerth azt válaszolta Zalkind elvtársnak, hogy meg kell kérdeznie Budapestet. Ezután az említett ügyvéd Rákosi öccsétől egy újabb levelet juttatott el hozzánk, amelynek csatolom a másolatát.¹⁵² Miután átadta a megbízólevelét, kérjük, egy alkalmas pillanatban tisztázza a magyar kormánynál, hogy valóban beleegezett-e abba, hogy tárgyalásokat folytasson a cseréről, abban az esetben, ha a szovjet fél részéről a kérdést diplomáciai úton vetik fel. Természetesen az első napokban nehéz lesz teljesítenie ezt a kérést, de kívánatos lenne még az ítélethozatalig tisztázni ezt, mivel feltehetőleg a magyarok sem akarnak egy monstre pert szervezni ebben az ügyben.

Értesítsen bennünket az eredményekről.¹⁵³ Jelentse azt is, hogy hogyan érkeztek meg, és a magyarok hogyan fogadták Önöket.

tárgyalásokon képviselte a magyar felet. 1924-ben Kánya Kálmán mellett szakértőként részt vett a szovjetekkel folytatott berlini megbeszéléseken. 1923-tól 1933-ig a revali (tallinni) képviselő vezetője, egyidejűleg Finnországba, Lettországba és Litvániába is akkreditáltak. 1933-tól ankarai követ. 1934-től 1939-ig Magyarország moszkvai követe. 1939-től 1944-ig a szófiai követség vezetője, 1944 áprilisától a külügyminiszter állandó helyettese. Határozottan fellépett a magyarországi zsidók deportálása ellen. A Gestapo 1944 novemberében letartóztatta, 1945-ben Ausztriában szabadult.

¹⁵¹ Zalkind, Goracij Abramovics (1893–?) szovjet diplomata, 1934–1935-ben az ankarai szovjet követség első titkára.

¹⁵² Vámbéry Rusztem 1934. nov. 20-án kelt, Rákosi Zoltánhoz intézett leveléről van szó. Ebben beszámolt a Szemák Jenő tanácselnökkel folytatott megbeszéléséről. Az ott elhangzottakból és más forrásból származó információkból Vámbéry arra a következtetésre jutott, hogy a magyar kormány hajlandó lenne Rákosit még a per megkezdése előtt kicserélni, ha szovjet részről ezt szorgalmaznák és a zászlókon túlmenően más előnyöket is nyújtatnának Magyarországnak. RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 9.

¹⁵³ Erre ld. a 19. és 24. sz. iratokat.

3 példányban:

1. – a címzettnek
2. – Kresztyinszkijnek
3. – az irattárba

Elvtársi üdvözlettel
Linde¹⁵⁴

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 13, p. 81, gy. 1, l. 96–97.¹⁵⁵

16.

RÁKOSI LEVELE ZOLTÁN ÉS FERENC ÖCCSÉNEK A JOGI VÉDELMEK MEGSZERVEZÉSÉHEZ SZÜKSÉGES ANYAGOK HOZZÁ VALÓ ELJUTTATÁSÁRÓL

[Budapest, dátum nélkül.¹⁵⁶]

Révai¹⁵⁷

Zoltán és Ferenc Öcsém!

Ma hallottam november 24-i leveledet.¹⁵⁸ Egyetértek azokkal az irányelvekkel, melyeket a védelem dolgában e leveledben velem közöltél.

¹⁵⁴ Linde, Fridrih Vilhelmovics (1892–1961) diplomata, kulturális diplomata. 1927–1928-ban a VOKSZ (Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társasága) főtitkára, 1934–1935-ben a Külügyi Népbiztosság 2. Nyugati Osztályán Csehszlovákia és a balkáni országok referense.

¹⁵⁵ Megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935.* In: *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlémények.* Bp., 2007. 230–231.

¹⁵⁶ A szövegkörnyezetből megállapítható, hogy a levél 1934 decemberének elején keletkezhetett.

¹⁵⁷ Ceruzával a fejlécre írva. Révai József (1898–1959) kommunista politikus. A Tanácsköztársaság bukása után emigrációban élt, 1928-tól a KMP KB tagja, 1934–1937 között a Komintern VB-nál dolgozott. A második világháború után a KMP, majd a MDP KV tagja, a Rákosi-rendszer egyik főideológusa.

¹⁵⁸ Sic! Nem találtuk meg. A kifejezés nyilván arra utal, hogy az ügyvédek közül valamelyik, talán Strasser Ernő, a cenzúrázás elkerülése érdekében, felolvasta a Rákosi testvérei által írt levelet.

A vádiratot még nem kaptam meg. Álláspontom a következő:

1) A lázadás, felség sértés stb. kérdése – mely a vádirat 1., 2. és utolsó vádpontjában van lefektetve – világos.

2) A gyilkosságoknál csak azzal vádolnak, amit szerintük bebizonyíthatóan megszavaztam. Megszavazottnak tekintik az összes határozatokat, melyeket azokon az üléseken, ahol a presentslista szerint jelen voltam, elfogadtak.

Itt a következő álláspontra gondolok: Én a kommün minden működéséért, köztük a forradalmi törvényszék összes ítéletéért is elvben helyt állok. De nem fogadom el azt, hogy speciális felelősség terheljen azoknak az üléseknek ¹⁵⁹összes határozataiért, melyeken jelenlétem megállapítható a jegyzőkönyvekből, mert gyakran előfordult, hogy az ülés befejezése előtt mentem el, vagy annak folyamán érkeztem, vagy közben otthagytam. Ez természetes és egyes esetekben bizonyítható.

Ha ti ezt az álláspontomat helyeslitek, akkor kérem, hogy p[él]-[dául] Münnich Ferenc¹⁶⁰ igazolja, hogy március 21-ről 22-re virradó éjjel vele gyalogoltam be a Gyűjtőfogházból, és így nem lehettem jelen az I. kormányzótanács-ülésen. Vagy a külügyi népbiztos¹⁶¹ bizonyítsa, hogy a II. (talán III. – nem emlékszem pontosan) kormányzótanács ülésről elküldött egy kaszárnyába, ahol a menetzászlóalja megtagadta a frontra menést, hogy én csináljak rendet. Velem volt a kolozsvári párttitkár, Vince Sándor.¹⁶²

¹⁵⁹ Aláhúzás az eredetiben.

¹⁶⁰ Münnich Ferenc (1886–1967) jogász. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg és a Vörös Őrség egységeinél politikai biztosi feladatokat látott el. A Tanácsköztársaság bukását követően emigrált, 1922-től 1936-ig a gazdaságirányítás terén dolgozott. 1945-ben hazatért, egy ideig Budapest rendőrfőkapitánya. Az 1956-os forradalom leverésében, a szovjet csapatok behívásában aktív szerepet játszott. 1958–1961-ben a Minisztertanács elnöke.

¹⁶¹ Azaz Kun Béla.

¹⁶² Vincze Sándor (1886–1953) újságíró, a kolozsvári szociáldemokrata szervezet egyik vezetője. 1918 végén Erdély helyettes kormánybiztosa. A Tanácsköztársaság idején a Fővárosi Népbiztosság egyik vezetője. 1919-ben Bécsbe emigrált, majd az Egyesült Államokban telepedett le.

Azonkívül talán a sajtóból is megállapítható, hogy néha a kormányzótanács ülésének idején valahol előadtam; 2-3 ilyen adat elegendő. Persze, ha Ti ezt nem látjátok jónak, úgy tanácsoljátok mást, és én készséggel elfogadom.

3) A lehetőséghez képest meg kell állapítani, hogy a vád tárgyát képező ellenforradalmi megmozdulásokban mennyiben volt benne a bécsi komité stb. keze, és hogy a megidézett tanúk részt vettek-e valamilyen kilengésben. Legalább valamilyen fogódzót adjatok ebben, és akkor az iratok közül kiszedem az ilyen esetet, mert az összes anyag alapos átnézésére nem lesz módom és időm.

4) A következő tanúkat akarom bejelenteni: Garami,¹⁶³ Peidl,¹⁶⁴ Weltner,¹⁶⁵ Peyer,¹⁶⁶ Büchler,¹⁶⁷ Bushinger,¹⁶⁸ dr. Strauss István,¹⁶⁹

¹⁶³ Garami Ernő (1876–1935) műszerész, szociáldemokrata politikus, 1898–1919-ben az MSZDP vezetője. A Népszava és a Szocializmus c. folyóiratok szerkesztője. A Károlyi- és Berinkey-kormányok kereskedelemügyi minisztere. Ellenezte a proletárdiktatúra kiépítését és a KMP-vel való együttműködést. 1919–1929, valamint 1931–1935 között emigrációban élt Bécsben.

¹⁶⁴ Peidl Gyula (1873–1943) nyomdász, szociáldemokrata politikus. A Berinkey-kormány népjóléti minisztere. Az 1919. aug. 1. és 6. között hivatalban lévő szakszervezeti kormány vezetője. 1922-től 1931-ig parlamenti képviselő, a szociáldemokrata képviselőcsoport elnöke.

¹⁶⁵ Weltner Jakab (1873–1936) asztalos, szakszervezeti vezető, szociáldemokrata politikus, az MSZDP vezetőségének tagja. A Népszava helyettes- majd felelős szerkesztője. A Tanácsköztársaság bukását követően, 1919–1924 között emigrációban élt. 1931-től haláláig országgyűlési képviselő.

¹⁶⁶ Peyer Károly (1881–1956) géplakatos, szociáldemokrata politikus; a Peidl-, illetve Huszár-kormányok tagja; 1922-től 1944-ig nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő.

¹⁶⁷ Büchler József (1886–1958) szociáldemokrata politikus, a Tanácsköztársaság idején az MSZP titkára. 1922–1927 között az MSZDP titkára. 1925-től tagja a fővárosi törvényhatóságnak. 1935–1939 között parlamenti képviselő.

¹⁶⁸ Minden bizonnyal Buchinger Manó (1875–1953) szociáldemokrata politikusról van szó, aki 1905–1919 között az MSZDP központi párttitkára volt. A Tanácsköztársaság kikiáltása után kilépett a pártvezetésből, emigrált. Hazatérése után 1931 és 1939 között parlamenti képviselő volt.

¹⁶⁹ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

Julier Ferenc,¹⁷⁰ az a két tisztt, aki Grätz¹⁷¹ G[usztáv] könyvében¹⁷² a főhadiszállás-cikket írta, Gratz Gusztáv, Bethlen István, P. Ábrahám Dezső,¹⁷³ Gömbös Gyula,¹⁷⁴ Vörnle Frigyes, ki Gratz könyvében a bécsi komitőről írt.¹⁷⁵ Miskolczy Ágoston,¹⁷⁶ kinek 1926-ban ezt az ügyet kiosztották és visszavették tőle.

Külföldről: Károlyi¹⁷⁷ és a külügyi népbiztos; személyükre

¹⁷⁰ Julier Ferenc (1878–1946) vezérkari ezredes. 1919-ben a Vörös Hadsereg 2. hadtestének, majd a Vörös Hadseregnek a vezérkari főnöke. A két világháború között katonai szakíró, több hadtudományi, hadtörténeti témájú cikk és könyv szerzője. A Bajcsy-Zsilinszky Endre által alapított Nemzeti Radikális Párt tagja.

¹⁷¹ Sic!

¹⁷² Gratz Gusztáv nem szerzője, hanem szerkesztője volt az említett kötetnek. Ld. *A bolsevizmus Magyarországon*. Szerk. GRATZ Gusztáv. Bp., 1921.

¹⁷³ Pattantyús Ábrahám (P. Ábrahám) Dezső (1875–1973) ügyvéd, függetlenségi párti, majd polgári demokrata politikus. 1919. júl.–aug.-ban a második szegedi ellenkormány miniszterelnöke. Huszár Károly kormányában belügyi államtitkár. 1920 és 1944 között ügyvédként tevékenykedett.

¹⁷⁴ Gömbös Gyula (1886–1936) honvédtiszt, tábornok, fajvédő politikus, 1919-től a MOVE elnöke. A Magyar Nemzeti Függetlenségi (fajvédő) Párt vezetője, 1928 és 1936 között honvédelmi miniszter, egyúttal 1932–1936 miniszterelnök. Magyarország az ő miniszterelnöksége alatt vette fel a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval 1934. febr. 6-án.

¹⁷⁵ Rákosi itt téved, az említett fejezetet valójában Vörnle János írta. Vörnle János (1890–?) diplomata, 1920-ban követségi titkári rangban a Külügyminisztérium alkalmazásában, 1921-től 1926-ig a bukaresti, ezt követően 1928-ig a római követség beosztott tisztviselője. Az 1930-as években Szófia, Bukarest, Belgrád, illetve Prága voltak fontosabb állomáshelyei. 1938-tól 1941-ig a külügyminiszter állandó helyettese. 1941-től ankarai követ, a német megszállás után is hivatalban maradt.

¹⁷⁶ Miskolczy Ágost (1883–1962) jogász, 1919-től Budapesten ügyész. A vád képviselője Rákosi Mátyás 1926-os büntetőperében és 1935-ös perének fellebbezési tárgyalásán. 1939-től koronaügyész-helyettes. 1946-ban a népbíróság öt éves szabadságvesztésre ítélte. Kiszabadulását követően, 1951-ben kitelepítették a fővárosból.

¹⁷⁷ Károlyi Mihály, gróf (1875–1955) politikus. A dualizmus éveiben a Szabadelvű Párt, majd a Függetlenségi és 48-as Párt tagja, 1913-tól az Egyesült Függetlenségi Párt elnöke. 1916-ban önálló pártot hozott létre (Károlyi Párt). 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács elnöke, miniszterelnök. 1919 januárjától ideiglenes köztársasági elnök. 1919 márciusában kísérlete egy tiszta szociáldemokrata kormány kinevezésére a proletárdiktatúra kikiáltásához vezetett. 1919 júniusában

salvus conductust¹⁷⁸ kérek. Szóba jöhetne még Böhm,¹⁷⁹ ha használható és frappáns adatai volnának.

5) *Anyag*: Össze kell állítani a helyszínen, francia, román és egyéb hivatalos forrásokból, melyeket már publikáltak, vagy hozzáférhetők, az ellenünk történt intervenciókat, nemcsak amelyekről Gratz könyve beszél, hanem p[é]l[dául] a románok behívását, a székel hadosztály fegyverletételét, felkínálkozásukat stb. (Ládait¹⁸⁰ Bukarestből ne jelentsem be tanúnak?)

B[öhm] könyvében kétszer említi, hogy a főparancsnokságra összehívta a szociáldemokrata vezetőket, hogy a kommunisták fegyveres leverését megtanácskozzák. Ezt írjátok ki a könyvből és küldjétek el, tudnom kell, hogy a tanúkul bejelentettek között ki volt jelen e tanácskozáson. Kell az Arbeiter Zeitung, Sir Roger¹⁸¹ angol tábornok vádja Peyer ellen a Korvinék kivégzése ügyében,¹⁸² a lap kommentárja és Peyer nyilatkozata (1920. I.–II. körül). Végül

emigrált, emigrációs éveiben élesen bírálta a két világháború közötti magyar politikai rendszert, közeledett a kisantant-államokhoz és a kommunistákhoz.

¹⁷⁸ Salvus conductus (lat.): menedéklevél, oltalomlevél.

¹⁷⁹ Böhm Vilmos (1880–1949) szociáldemokrata politikus, 1913-tól az MSZDP vezetőségének tagja. Az őszirózsás forradalom után hadügyi államtitkár, majd a Berinkey-kormány hadügyminisztere. A Tanácsköztársaság alatt szocializálási, majd hadügyi népbiztos. 1919 áprilisától a tiszántúli Vörös Hadsereg parancsnoka, júliustól bécsi magyar követ. Tisztségét a Peidl-kormány hivatali ideje alatt is megőrizte. A Horthy-korszakban emigrációban élt, 1945-ben hazatért Magyarországra.

¹⁸⁰ Láday István (1873–?) jogász, jogi szakíró, a Tanácsköztársaság idején igazságügyi népbiztoshelyettes, majd igazságügyi népbiztos. A Tanácsköztársaság bukása után Romániába költözött, ahol Kolozsváron, majd Bukarestben élt, és a Törvényelőkészítő Tanácsban tevékenykedett.

¹⁸¹ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

¹⁸² Korvin (Klein) Ottó (1894–1919) forradalmi szocialista, majd kommunista politikus, a KMP egyik alapítója. Kelen József népbiztos öccse. A Tanácsköztársaság idején a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának vezetője. A Tanácsköztársaság bukását követően elfogták, halálra ítélték és kivégezték.

merre vannak Weisz,¹⁸³ Freemann¹⁸⁴ kapitányok és a hasonzorú-
ek? Nem lehetne-e őket utilizálni?

6) Az anyagok között legyen a szegedi kormány hozzánk intézett kooperációs ajánlata is, amit annak idején a sajtóban leközöltünk.¹⁸⁵ Erről itt semmit sem tudnak és én sem emlékszem reá határozottan. Ezért azonnal értesítsetek, hogy volt-e ilyen.

Ugyancsak azonnal küldjétek el a külföldről megidézendők címeit és azt, hogy kit jelentsek még be tanúnak, vagy kit mellőzzek.

Ez sürgős, mert esetleg a későbbi bejelentéssel indokolják a meg nem idézésüket.

A salvus conductus-hoz kevés reményem van, az illetőktől affidávit¹⁸⁶ kell majd a vádirat alapján kérni.

7) A négyszemközötti beszélőt politikaiak számára másfél hónapja eltörölték, és így nem tudom, hogy nekem engedélyezik-e. Én eddig Gratz könyvének kívül egy sor más anyagot nem láttam. Ez is nehezen megy. Egyébről majd saját levelemben.¹⁸⁷

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 140–140 ob.

¹⁸³ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

¹⁸⁴ Freeman (?-?): korrétkapitány, a Tanácsköztársaság idején a budapesti angol katonai misszió vezetője. Részletes életrajzi adatait nem ismerjük.

¹⁸⁵ Ez a mondat a széljegyzetben függőleges, ceruzával húzott vonallal kiemelve.

¹⁸⁶ Affidávit: eskü alatt tett írásos nyilatkozat, tanúvallomás.

¹⁸⁷ Aláírás nélkül.

STRASSER ERNŐ ÜGYVÉD LEVELE
RÁKOSI ZOLTÁNNAK
A VÉDELEM TAKTIKAI KÉRDÉSEIRŐL,
VALAMINT RÁKOSI
ÉS AZ 1848–1849-ES HONVÉDZÁSZLÓK
KICSERÉLÉSÉRE VONATKOZÓ HÍREKRŐL

[Budapest, 1934. december 7.]

Budapest, 1934. december 7.

Igen tisztelt Rákosi úr!

Az Ön november 30-i kelettel hozzám és k[edves] bátyjához intézett levelét megkaptam¹⁸⁸ és azt ma a fogházban, amikor először nyílt alkalmam bátyjával négyszemközt beszélni, neki felolvastam, de megjegyzem, hogy épp úgy felolvashattam volna a fogházor jelenlétében is, mert azt soha meg nem akadályozták. A négyszemközti beszélgetés tényét csak azért emelem ki, hogy ennek lehetőségéről Önt megnyugtassam.

Mint legfontosabb eseményt közlöm Önnek azt, hogy a főtárgyalás határnapját 1935. január 14-re tűzte ki Szemák tanácselnök,¹⁸⁹ a döntő jelentőségű időpont tehát felette közel van. Ezt is közöltem ma k[edves] bátyjával, és vele megállapodtunk abban, hogy a védők együttes kérelmet fognak előterjeszteni a tanácselnökhöz ennek a főtárgyalási határnapnak néhány héttel való elhalasztása iránt, mert tekintettel az áttanulmányozandó rengeteg

¹⁸⁸ Nem találtuk meg.

¹⁸⁹ Szemák Jenő (1887–1971) jogász, kúriai tanácselnök. 1927-től tanácselnök a budapesti Királyi Büntető Törvényszéken, 1939-től a törvényszék elnöke. Rákosi Mátyás pere mellett ő tárgyalta pl. Szántó Zoltán ügyét is. A nyilas hatalomátvételt követően a Kúria elnöke lett. A háború után emigrált, az Egyesült Államokban telepedett le.

anyagra, a súlyos vádakra és a január 14-ig közbeeső számos ünnepre, teljes lehetetlenségnek tartjuk, hogy az irattanulmányozást és a perelőkészítési-munkát megfelelően elvégezhessek. Hogy ennek a lépésnek milyen eredménye lesz, azt nem tudom, de mindenestre aktaszerűleg le kívánjuk fektetni, hogy a védelem ilyen rövid határidő kitűzése által magát tevékenységében akadályozva érzi.

A védelem előkészítésének technikája dolgában megállapodtunk abban, hogy az áttanulmányozandó anyagot a védők egymás között felosztják, és így reméljük, hogy az anyag fontos részét gyorsan ki fogjuk hámozni. Ezt a munkát a tanácselnökkel való megállapodásunk lehetővé teszi.

Kedves bátyjának megbízásából két üzenetem van. Abban a feltevésben, hogy Ön azt a levelet, amelyet ő Önhöz és Ferenc öccséhez írt, és amelyet én Önnek továbbítottam,¹⁹⁰ már megkapta. Ebben a levélben ő kéri Böhm kihallgatását. Ezt utólag azzal indokolja, hogy nevezettnek dokumentumai vannak arról, hogy közölték a tiszai átkelést. Ezért gondolt őrá.

„Szikrától¹⁹¹ egy jegyzőkönyvet kér az 1919. február 21-i dolgokról. Ne engedjék alóla kibújni.”¹⁹²

„Egy Kóris nevű úr¹⁹³ útján került állítólag itt forgalomba az a hír, hogy az Ön bátyjának kicserélése iránti akciót azért nem szorgalmazzák, mert Önöknél egy igen tekintélyes szerepet játszó magyar emigráns őrá neheztelne. Ezt a hírt múltkor Vámbéry kollégám

¹⁹⁰ Ld. a 16. sz. iratot.

¹⁹¹ Szikra Gyuláról (1884–1939) van szó, aki a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Őrség parancsnokhelyettese volt. 1919 augusztusában emigrált, 1939-ben a sztálini repressziók áldozatává vált.

¹⁹² A dokumentum ezen részénél kézírásos széljegyzetben a következő olvasható: „Szikra hívja fel Kunt”.

¹⁹³ Kóris Kálmán (1878–1967) tanár, etnográfus, művészettörténész. A Galilei Kör tagja. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja, 1919-ben a Néprajzi Múzeum igazgatója. 1925-ben emigrált, 1926-tól 1934-ig a Szovjetunióban élt, a Forradalmi Múzeum munkatársa volt. 1934-ben visszatért Magyarországra.

közölte vele és ő ezt azonnal a leghatározottabban megcáfolta. Nyomatékosan kiemelni óhajtja tehát, hogy sem tőle nem származik, sem pedig ennek a hírnek hitelt nem ad. Mégis, ez a hír terjed és árt az ő ügyének. Tehát ez ellen valamit tenni kell.”¹⁹⁴

„Köszöni az Ön november 30-i levelét és kéri, hogy a tárgyalás előkészítését ezen levele értelmében szorgalmazza.”

Mellékelek Önnek egy levelet, amelyet a kanadai Magyar Újság intézett hozzám, és amelyet szintén közöltem az Ön k[edves] bátyjával. Az ő kívánságára továbbítom azt Önnek és közlöm, hogy természetes, hogy az állítólag gyűjtött összegből egy fillér hozzám nem érkezett. Én azonban ugyancsak bátyja kívánságára ezt a levelet válasz nélkül hagytam és annak elintézését Önre bízom.¹⁹⁵

Egyébként az Ön bátyja jó hangulatban van és készül a főtárgyalásra, amit minden körülmények között részére lehetővé fogunk tenni.

A pénzáttalások kérdésében arra figyelmezteti Önt, és ebben igaza van, – hogy az áttalás egyetlen helyes módja, amely körülbelül 30–40%-os differenciát jelent, ha külföldön effektív magyar pengőt vásároltatnak és azt pénzes levélben küldik. Lehet esetleg *effektív aranypénzérme*¹⁹⁶ is küldeni, ezeknél szintén nincsen valutadifferencia.¹⁹⁷

Nikolaj Schwartz úr¹⁹⁸ november 25-i kelettel egy levelet írt hozzám, mellékelve egy Mátyáshoz intézett levelet. Kérem, szíveskedjék vele közölni, hogy a levelet megkaptam, azt az Ön bátyjával

¹⁹⁴ A bekezdést a lap bal szélén ceruzával függőleges vonallal kiemelték, a széljegyzetben Kóris nevének ceruzával a „Trotzkysta” kifejezés szerepel kézírással.

¹⁹⁵ A bekezdést a lap bal szélén ceruzával függőleges vonallal kiemelték, a mellékelt levél nem található a dokumentumok között.

¹⁹⁶ Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

¹⁹⁷ A bekezdés a jobb lapszálon kiemelve.

¹⁹⁸ Az illető személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

közöltem és hogy a hozzám intézett levélben reklamált 1000 francia frankot is annak idején az Ön bátyja megkapta.¹⁹⁹

Szívélyes üdvözlettel tisztelő híve:
Strasser

*Magyar nyelvű gépelt eredeti.
RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 10–10 ob.*

18.

RÁKOSI ZOLTÁN LEVELE
DMITRIJ MANUILSZKIJNAK,
A KOMINTERN TITKÁRÁNAK
A RÁKOSI VÉDELMEBEN FOGANATOSÍTANDÓ
LÉPÉSEK ÖSSZEHANGOLÁSÁRÓL

[Moszkva, 1934. december 20.]

Titkos
Irattárba

22. XII. 34.

Kedves Manuilszkij elvtárs!

Tegnap kaptam meg bátyám mellékelt levelét, melyet az ügyvéd jegyzetelt le gyorsírással a beszélő során. A levélhez az alábbiakat tartom szükségesnek hozzáfűzni.

1) Ez év júniusától testvérem és az ügyvédek is több ízben kérték leveleikben, hogy a perhez, mindenekelőtt testvérem védelmé-

¹⁹⁹ A bekezdést a lap bal szélén ceruzával függőleges vonallal kiemelték, mellé a széljegyzetben ceruzával kérdőjelet írtak.

hez szükséges anyagokat készítsük elő. Kun Béla elvtárs, akinek ezeket a leveleket megmutattam, azt mondta, hogy Moszkvában nincsenek meg ezek az anyagok, ugyanakkor nem intézkedtek, hogy a testvérem védelméhez szükséges anyagokat külföldön gyűjtsék össze.

2) Bátyám leveleinek egész sora, melyekben védelmének vezetésére direktívákat kér, arról tanúskodik, hogy a magyar kommunista pártnak még mindig nincsenek kapcsolatai nemcsak a testvéremmel, de az ügyvédekkel sem.

3) Eddig semmilyen eredményre nem vezetett a Vörös Segély Végrehajtó Bizottságának azon próbálkozása, hogy a moszkvai magyar kommunisták egy csoportját bevonják az anyaggyűjtésbe a Rákosi védelmében folytatott kampányhoz. Ennek oka véleményem szerint az, hogy körükben a Komintern Végrehajtó Bizottsága magyar szekciója olyan híreket terjesztett, miszerint Rákosi perére a kicserélés miatt aligha kerül sor.

Tekintettel a per kapcsán kialakult kedvezőtlen helyzetre, engedje meg, hogy az alábbi javaslatokkal éljek:

1. A Saar-vidéki népszavazás²⁰⁰ miatt az ellenkampányt január első felében kell megindítani.

2. A Rákosi védelmében folytatott kampány vezetését teljes egészében Alpári elvtársra kell bízni.

3. A védelmi kampány szervezésével a Vörös Segély mellett a Komintern szekcióit is meg kell bízni, mindenekelőtt a NKP-t, a CSKP-t, a OKP-t.²⁰¹

Kommunista üdvözlettel: Rákosi Zoltán

P. S. A Kun Béla elvtárshoz való viszonyom kiéleződésének elkerülése érdekében kérem, nevemet ne hozza nyilvánosságra ezen

²⁰⁰ 1935. jan. 23-án a versailles-i békeszerződés értelmében népszavazást rendeztek a Saar-vidék hovatartozásáról. A döntő többségében németek lakta tartományban a lakosság 91%-a a Németországhoz való csatlakozás mellett döntött.

²⁰¹ A német, csehszlovák és osztrák szekciókról van szó.

értesülések forrásaként. Az információkat a Vörös Segély Végre-
hajtó Bizottságán keresztül ellenőrizni lehet.

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 1.

19.

NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJ
KÜLÜGYI NÉPBIZTOSHELYETTES TÁVIRATA
ALEKSZANDR BEKZADJANNAK
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN TEENDŐ
LÉPÉSEK TÁRGYÁBAN

[Moszkva, 1934. december 25.]

Titkos

Mélyen tisztelt Alekszandr Artyemjevics!

1934. december 25.

November 27-én Linde elvtárs kérésére elküldte Önnek Ber-
linbe annak a levélnek a másolatát, amelyet Rákosi Moszkvában
élő öccse kapott az egyik magyar ügyvédtől.²⁰² Valószínűleg Ön
is megkapta ezt a levelet, de mindenesetre elküldöm a másodpél-
dányát. Már ennek a levélnek az elküldése után, a Rákosi-ügyben
érdekelt moszkvai elvtársak olyan értesülést kaptak, amely sze-
rint a magyar kormány kész gyorsan, még a bírósági eljárás előtt
kicserélni Rákosit a hadi múzeumainkban lévő, és a cári orosz
hadereg hadizsákmányát képező 1848-as magyar zászlókra. Ezt
a kiegészítő információt táviratban elküldtem Önnek Bécsbe, bár
gondolom, ott közvetlenül hozzájutott, hiszen Rákosi ügyvédje

²⁰² Erre ld. a 15. sz. iratot.

nemcsak Moszkvát, hanem bécsi követünket is informálja min-
denről.

Már azután, hogy Bécsből elutazott Budapestre, és én elküld-
tem Önnek a legutóbbi táviratot, egy újabb táviratot kaptunk An-
karából. Zalkind annakidején hivatalos úton megkérdezte a tö-
rökországi magyar követet, Jungerthet, akit kettős megbízatással
nálunk is akkreditáltak, hogy megfelel-e a valóságnak a legfőbb
ügyész Rákosi ügyvédjének tett kijelentése, miszerint a magyar
kormány kész diplomáciai úton tárgyalásokat folytatni velünk Rá-
kosi kicseréléséről. Most azt válaszolta, hogy a magyar kormány
nem egyezik bele Rákosi elengedésébe a bírósági eljárás előtt,
de kész szabadon bocsátani őt a per után néhány hónappal, ha
a szovjet kormány hozzá fog fordulni ebben az ügyben. Saját vé-
leményeként Jungerth hozzáfűzte, hogy a magyar kormány nem
fontolgatja a cserét, de tehet egy baráti gesztust nekünk azzal,
hogy kiengedi Rákosit, ugyanakkor garanciákat fog majd követel-
ni arra vonatkozólag, hogy Rákosi nem tér vissza Magyarországra,
és nem fog propagandát folytatni Magyarország ellen. Jungerth
emellett megjegyezte, hogy Rákosit egyszer már kicserélték, és
ezután tért vissza Magyarországra. Azt is mondta, hogy szerinte
Rákosit nem fenyegeti halálbüntetés.²⁰³

Ahogy látja, Rákosi védőjének információja és Jungerth közlé-
sei között nagy az eltérés. Jungerth válasza egy nálunk akkreditált
diplomáciai képviselő hivatalos válaszának tekintendő.

Tehát, mielőtt Rákosi ügyében a Külügyminisztériumhoz fordul-
na, teljes bizonyossággal ki kell derítenie a magyar kormány állás-
pontját Rákosi kicserélésével kapcsolatban, és azt is, hogy diplomá-
ciai úton kell-e ebben az ügyben a magyar kormányhoz fordulnunk.

Fogadnia kell Rákosi ügyvédjét, aki természetesen majd magá-
tól meg fogja keresni Önt, alighogy megtelepszik Budapesten. Úgy
vélem, hogy mire megkapja ezt a levelemet, már kimerítő infor-

²⁰³ Erre ld. Jungerth jelentése Kányának. Ankara, 1934. dec. 18. MOL, K 149,
34. d., 1935-1-3267. sz. (Politikatörténeti Intézetől visszakapott iratok, 651. f.,
2. csop.)

mációt kap tőle.²⁰⁴ Ha továbbra is beszélni fog a magyar kormány csere iránti készségéről, törekedjen arra, hogy ez ne csak rajta keresztül jusson el Önhöz, hanem közvetlenül az ügyésztől. Ha ez kellemetlen lenne, Önnek akkor is valahogy szert kéne tennie egy Ön nevére szóló hivatalos írásbeli nyilatkozatra az ügyvédtől, az ügyész által neki tett kijelentésre való hivatkozással.

Ilyen nyilatkozat meglelte esetén, különösen, ha az ügyész kijelentésére hivatkozik benne, amely szerint a magyar kormány várja, hogy a Külügyminisztériumhoz forduljunk ebben a kérdésben, elküldheti Mirnij elvtársat²⁰⁵ a Külügyminisztérium megfelelő tisztviselőjéhez. Ha Mirnij elvtárs puhatolózása alátámasztja a magyar kormány készségét aziránt, hogy tárgyaljon velünk erről, nem ellenzem, hogy a Kányával soron következő találkozása során érintse ezt a kérdést.²⁰⁶

Szeretnénk elérni Rákosi kiszabadítását, egyúttal kellemetlen lenne, ha Rákosit nem kapnánk meg, de alapot adnánk a magyaroknak arra a feltételezésre, hogy hivatalosan beavatkozunk a belügyeikbe.²⁰⁷

²⁰⁴ Ld. a 20. és 24. sz. iratokat.

²⁰⁵ Mirnij, Szemjon Mihajlovics (1896–1973) szovjet hírszerző és diplomata. Az 1919–1920-ban években a Komintern emisszáriusaként illegális munkán megfordult Bulgáriában, Németországban és Franciaországban. 1923 és 1926 között Törökországban alkonzul, majd konzul. 1933-ban a Külügyi Népbiztosság 1. Nyugati Osztályának osztályvezető helyettese volt. 1934-től 1937-ig Budapesten teljesített diplomáciai szolgálatot követségi titkárként. A második világháborút követően az Állami Lenin Könyvtár munkatársa.

²⁰⁶ Bekzadjan Kányával folytatott megbeszélései során nem vetődött fel a kérdés. Erre ld. Bekzadjan 1935. jan. 26-i jelentését. Megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. I. m.* 240–247.

²⁰⁷ A szovjeteket elsősorban az olyan kétértelmű megnyilatkozások késztették óvatosságra, melyeket az ügyvédek közvetítettek Moszkvába. Lengyel Zoltán 1934. dec. 19-én kelt levelében a következőképpen adta át Timkó Zoltán szavait: „Rákosi Mátyás ügye jogi keretek között fog eldőlni. Amennyiben azonban diplomáciai úton hivatalos megkeresés érkezik hozzánk a cserével kapcsolatban, akkor azzal foglalkozni fogunk.” A megfogalmazásban kétségtől benne rejlett a visszautasítás lehetősége. RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 11.

Ha valamilyen kételye lenne, jelentse sürgős számjeltáviratban! A számjeles ezzel a levéllel egy időben fog Önhöz érkezni Budapestre, sőt lehet, hogy még egy-két nappal korábban is.

Eltvársi üdvözléssel:
Nyikolaj Kresztyinszkij

5 példányban

Másolatok:

Litvinov elvtársnak

Sztomonyakov elvtársnak²⁰⁸

Stern elvtársnak²⁰⁹

P. S. Vegye figyelembe, hogy Rákosi soha nem volt cserekommunista, rögtön a magyarországi Tanácsköztársaság bukása után érkezett a Szovjetunióba.²¹⁰ Nyikolaj Kresztyinszkij

Orosz nyelvű gépelt másolat.

*AVP RF, f. 010, op. 13, p. 81, gy. 1, l. 93–95.*²¹¹

²⁰⁸ Sztomonyakov, Borisz Szpiridonovics (1882–1941) szovjet diplomata. 1921 és 1925 között a Szovjetunió kereskedelmi képviselője Németországban, 1924–1925-ben egyidejűleg a külkereskedelmi népbiztos helyettese. 1926-tól 1934-ig a Külügyi Népbiztosság Kollégiumának tagja, 1934-től 1938-ig a külügyi népbiztos helyettese.

²⁰⁹ Stern, David Grigorjevics (1900–1937) forradalmár, több ország kommunista pártjában tevékenykedett. 1930-tól az ÖK(b)P tagja, 1932–1936 között a Külügyi Népbiztosság 2. Nyugati Osztályának vezetője. Ez az osztály foglalkozott a Magyarországgal kapcsolatos ügyekkel. A sztálini tisztogatások áldozata.

²¹⁰ Rákosi valójában a proletárdiktatúra bukása után Bécsbe emigrált, ahol először internálták, majd szabadlábra helyezték, és végül egy nyilvános gyűlésen való szereplése miatt 1920-ban örökre kitoloncolták Ausztriából. Ezután a Komintern megbízásából Németországban és Csehszlovákiában vett rész a kommunista mozgalom szervezésében. Közben 1921 júniusában megválasztották a Komintern Végrehajtó Bizottsága titkárának, majd 1922 novemberében a Titkárság póttagjának és a Szervező Iroda rendes tagjának. 1924 decemberében érkezett Magyarországra, ahol megkezdte a KMP újjászervezését.

²¹¹ Megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. I. m.* 234–235.

SZEMJON MIRNIJ
BUDAPESTI KÖVETSÉGI ELSŐ TITKÁR FELJEGYZÉSE
A LENGYEL ZOLTÁNNAL
FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSÉRŐL
A RÁKOSI-ÜGY TÖRTÉNETÉRŐL

[Budapest, 1934. december 27.]

Titkos

1935. január 10.

Megkértem Lengyelt, hogy adjon pontos és kimerítő információt Rákosi elvtárs ügyéről.

Lengyel részletesen kifejtette a Rákosi-ügy összes viszontagságát. Rámutatott, hogy ő már 1924–1925 óta egyfajta „rendszerített védőügyvédje” lett azoknak a magyar kommunistáknak, akik politikai céllal érkeztek a Szovjetunióból Magyarországra. Elmondta, hogy annak idején Rákosit, Weinbergert, és más elvtársakat azért ítélték fegyház- és nem halálbüntetésre, mert ez ügyben ő többször beszélt Bethlen gróffal. Bethlen a vele folytatott beszélgetésekben állandóan arra hivatkozott, hogy feladatának tekinti a rendezett kapcsolatok kiépítését a Szovjetunióval, ezért kormánya hajlandó kicserélni a letartóztatott kommunistákat, és „megóvni” őket a halálbüntetéstől.²¹² Lengyel emlékeztetett rá, hogy 1925-ben tárgyalt velünk Rákosi esetleges kicserélésének lehetőségéről 50 millió pengőt érő hatalmas mennyiségű lőszer megrendelése ellenében, de Moszkva nem válaszolt ajánlatára.

Ami a Rákosi kiszabadítására irányuló tárgyalások jelenlegi

²¹² Erre ld. Lázár Andor igazságügyi miniszter feljegyzése a Bethlen István-nal folytatott beszélgetéséről. Budapest, 1934. jún. 5. MOL, K 578, 102. d., 1925–1944. (741–1420. sz.), Bi 1101/1934. sz., 9–10. fol.

szakaszát illeti, Timkó Zoltán, a legfőbb ügyész helyettese arról biztosította Lengyelt, hogy a magyar kormány hajlandó kicserélni Rákosit az 1848–1849. évi magyar felkelők Moszkvában őrzött zászlóira. Lengyel saját elmondása szerint széleskörű kampányt fejtett ki a magyar sajtóban ezekkel a zászlókkal kapcsolatban, megmutatta nekem a népszerű „Pesti Napló” című újságban közölt cikkét, amelyben a zászlók is le voltak fényképezve.²¹³ A politikai foglyok ügyében állandó érintkezésben állt a magyar emigráció képviselőivel, de szeptemberben a Rákosi kiszabadításában érdekelt körök nevében váratlanul megjelent Budapesten egy Levinson nevű chicagói ügyvéd, aki semmi érdemit nem tett, ugyanakkor Lengyel benyomása szerint jobban érdekelte a honorárium, mint a csere kérdésének felgyorsítása.²¹⁴

Megkértem Lengyelt, pontosan mondja el, hogy a hivatalos személyek közül kikkel tárgyalt a bírósági eljárás előtti csere lehetőségéről. Megkérdeztem, biztosak lehetünk-e abban, hogy ezeknek a személyeknek a kijelentései teljesen a kormány álláspontját tükrözik. Kijelentette, hogy erről a kérdéstről tárgyalt Timkó Zoltánnal, a legfőbb ügyész helyettesével, az igazságügyi miniszterrel,²¹⁵ Kánya külügyminiszterrel, és a miniszterelnöki kabinet megfelelő személyeivel. Lengyel biztosított afelől, hogy ezeknek a zászlóknak a visszajuttatása Magyarország nemzeti megbecsülésének a jele lenne, és nagyon nagy politikai hatással járna a magyar közvéleményre. „Garantálta”, hogy a zászlók megérkezésekor a budapesti pályaudvaron nem kevesebben fognak összegyűlni, mint Rákosi megérkezésekor a moszkvai pályaudvaron, bár a már elhunyt Landler Jenő²¹⁶ is kétszázazres tömeget „garantált” szá-

²¹³ Ld. LENGYEL Zoltán: *i. m.*

²¹⁴ Erre ld. a 9–11. sz. iratokat. Ld. még: *Visszautasította a kormány a Rákosi Mátyás kicserélésére vonatkozó furcsa ajánlatot.* Magyarország, 1934. aug. 1. 8.

²¹⁵ Ekkor Lázár Andor (1882–1971) az igazságügyi miniszter (1932-től 1938-ig).

²¹⁶ Landler Jenő (1875–1928) ügyvéd, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Az 1918-as júniusi MÁV-gépgyári sztrájk egyik szervezője, az őszi-rózsás forradalom idején a Nemzeti Tanács tagja. A Tanácsköztársaság idején belügyi és kereskedelmi népbiztos, májustól a Vörös Hadsereg 3. hadtestének pa-

mára a moszkvai pályaudvaron. Az, aki – akárcsak Lengyel – „jó magyarnak” tartja magát, Magyarország legtávolabbi zugából is eljön majd, csak hogy megnézhesse ezeket a „szent ereklyéket”, amelyek alatt Kossuth vezette az 1848–1849. évi forradalmi ezredeket az osztrák türannosz és a szabadságharc cári elfojtóit ellen. Ekkor Lengyel pátosza olyan magasságba szökött, hogy még el is könyvezte magát.

Megkérdeztem Lengyeltől, hogy nem alakulhat-e ki majd olyan helyzet, hogy ezeket a magyarok számára szent forradalmi relikviákat a Szovjetunió elleni mérgezésre használják. Lengyel azt bizonygatta, hogy éppen ellenkezőleg, a csere és a zászlók visszaadása meg fogja erősíteni a szovjet–magyar kapcsolatokat. A kormány a szovjet–magyar közeledésért harcoló Kányával együtt a zászlók visszaadását felhasználhatja majd arra, hogy a magyar közvéleménnyel megértesse, hogy a Szovjetunió jószomszédi viszonyt akar kialakítani Magyarországgal.²¹⁷ Lengyel hátralévő életének az a célja, hogy visszaszerezze Magyarország számára ezeket a zászlókat, és hajlott kora és fizikai gyengesége ellenére elmenjen a Szovjetunióba, hogy maga kísérhesse Budapestre a zászlókat.

Megkérdeztem, hogy milyen Rákosi fizikai és morális állapota stb. Lengyel felolvasta az itteni rokonaitól kapott levelet, amelyben arról értesítik, hogy tűrhető a cellája, nem verik, nem kínozzák, az ellátása tűrhető, de sem rokonokat nem engednek be hozzá, sem olvasnivalót nem adnak neki. Ilyen értelemben a vele szemben alkalmazott börtönrend szigorú, csak ritkán, egy héten csak egyszer, és rövid ideig találkozhat a rokonaival. Búcsúzáskor még egyszer megkérdeztem Lengyelt, hogy biztosak lehetünk-e afelől, hogy a magyar kormány a bírósági eljárás kezdetéig belemegy Rákosi elvtárs kicserélésébe az 1848. évi zászlókért, amelyek Lengyel

rancsnoka, a MÁV vezérigazgatója, 1919 júliusától a Vörös Hadsereg főparancsnoka. A Tanácsköztársaság bukását követően emigrált. Az emigrációban részt vett a KMP újrászervezésében, 1925-ben a KB tagjává választották.

²¹⁷ Magyarország és a Szovjetunió ekkor földrajzi értelemben nem volt közvetlenül határos egymással, elválasztotta őket egy kb. 250–300 km széles terület-sáv, az akkor Csehszlovákiához tartozó Kárpátalja és a lengyel kézen lévő Galícia.

közlései szerint bármelyik „jó magyar” számára olyan kedvesek és szeretettek. Lengyel biztosított afelől, hogy ezzel kapcsolatban semmilyen kétely nem merülhet fel.

Azt mondta, hogy néhány nap múlva térjünk vissza erre a kérdésre, miután megbeszéltük ezt Bekzadján elvtárrsal, aki holnap érkezik vissza Bécsből.

Szemjon Mirnij

3 példányban:

1 – Kresztyinszkij elvtársnak

1 – a 2. Nyugati Osztálynak

1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RE, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 8–10.²¹⁸

21.

RÁKOSI ZOLTÁN LEVELE DMITRIJ MANUILSZKIJNEK A KOMINTERN TITKÁRÁNAK BÁTYJA VÉDELMENEK MEGSZERVEZÉSÉRŐL

[Moszkva, 1934. december 31.]

Kedves Manuilszkij elvtárs!

Nem ismerem december 20-án Önhöz írt levelem eredményét,²¹⁹ mivel azóta nem volt alkalmam Önnel beszélni. Most újból kénytelen vagyok Önhöz fordulni.

Felhívom a figyelmét arra a körülményre, hogy a Vörös Segély Végrehajtó Bizottságában, amely Párizsban az ellenkampányt szervezi, nincs egyetlen ember sem, aki ismerné a Rákosi-ügyet. Sztaszo-

²¹⁸ Megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. I. m.* 236–237.

²¹⁹ Ld. a 18. sz. iratot.

va és Contreras elvtársnők,²²⁰ akik az ügygel foglalkoztak, szabad-ságra utaztak. A Végrehajtó Bizottság magyar referense, Aldan elvtárs beteg. Párizsból az elmúlt két hétben semmiféle információ nem érkezett az ellenper előkészületeiről.

Bátyám és az ügyvédek magukra vannak hagyva, legalábbis ez látszik leveleikből. Domokos,²²¹ a Kommunista Párt ügyvédje utolsó, december 22-i levelében azt írja: „Elismerve, hogy a nagy távolság és a körülmények nem megfelelő ismerete miatt nem ítélnék teljes bizonyossággal, de mégis azon feltételezésemnek kell hangot adnom, hogy bátyja ügyével ott Önön kívül senki nem foglalkozik, és félek, hogy az Ön testvéri érzései önmagukban nem elegendőek bátyja megmentéséhez. Szerénytelenségnek tűnne, és Ön sem hinné el, ha azt állítanám, hogy a védelem sokat tud tenni.”

Feltételezhető, hogy az ügyvédek hangulata átragad testvéremre is, aki csak rajtuk keresztül érintkezik a külvilággal.

Ismételten az alábbiakat javaslom:

1) A védelmi kampány vezetését egy külön erre a feladatra kijelölt elvtársra kell bízni, legjobb lenne a Párizsban tartózkodó Alpári elvtársat megbízni ezzel.

2) Willard elvtársat vagy más párttag ügyvédet azonnal Budapestre kell küldeni a per előkészítésére.

3) A kommunista pártokat be kell vonni a védelmi kampányba (mindeztidáig a kommunista, de még a burzsoá baloldali sajtóban

²²⁰ Minden bizonnyal Tina Modottiról, Carlos Contreras (Vittorio Vidali) feleségéről van szó. Modotti-Contreras, Tina (1896–1942) szépségéről és viharos szerelmi életéről elhíresült olasz származású fotográfus, a nemzetközi kommunista mozgalom ismert személyisége, az 1930-as években a MOPR irányító apparátusában Jelena Sztaszova mellett dolgozott. Az 1930-as évek második felében Spanyolországban és Mexikóban tevékenykedett. 1942-ben Mexikóban tisztázatlan körülmények között meghalt.

²²¹ Domokos József (1890–1978), Rákosi Mátyás ügyvédje. 1919-ben a békcscscai direktórium tagja. 1944 márciusában a Gestapo letartóztatta, és Mautausenbe hurcolták. 1945-től 1949-ig legfőbb államügyész, 1949–1953-ban a Legfelsőbb Ügyészség vezetője. 1954-től 1958-ig a Legfelső Bíróság elnöke, a kádári megtorlások aktív résztvevője.

sem jelent meg semmi az ellenkampányról, és alig valami magáról a perről).

Moszkva, 1934. december 31.

Rákosi Zoltán

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 7.

22.

RÁKOSI ZOLTÁN LEVELE RÁKOSI MÁTYÁSNAK A VÉDELMEHEZ SZÜKSÉGES TAKTIKAI KÉRDÉSEKRŐL

[Moszkva, dátum nélkül.²²²]

Kedves Mátyás!

Megkaptam november 24-i leveled²²³ s ugyancsak Dr. Lengyeltől is kaptam egy gyorsírt szöveget. Az általad felvetett kérdésekre határozott választ csak később kapsz, most előzetesen a következőket mondhatom.

A Te feladatod a politikai védelem, s erre kell a fő figyelmet fordítanod. A jogi védelem az ügyvédek dolga, s önekik viszont nem kell politikai védelemmel foglalkozniuk. Ilyen értelemben Te a kormányzótanács teljes ténykedéséről helyt fogsz állani.

A kért anyagok gyűjtését megkezdjük s néhány nap múlva bevégezzük, s elküldjük az ügyvédekhez. A testvérek közül bizonyára ott lesz egyikünk, akinek lehetősége lesz beutazási engedélyt kapni.

Egyébként a sajtóban már megjelentek a hírek erről az ügyről, és mindenütt igen nagy figyelemmel kísérik az ügy fejleményeit.

A fővadászéd tartóját ott helyben kellene eldönteni. Az én

²²² A szöveg- és iratkörnyezetből ítélve a levél feltételezhetően 1934 decemberében íródott.

²²³ Nem tudtuk azonosítani.

nézetem az, hogy bizonyos pozíciójelentősége a külföld számára Vámbéry neve.²²⁴ De, mint mondom, ezt ott Nektek kell eldönteni.

Az Irén²²⁵ optimizmusának van alapja. Én azonban az utóbbi időben óvatosabb lettem a helyzet megítélésében, s csak a már bekövetkezett tényekről írok, bár az ügyed szerintem jó irányba fejlődik.

Most én egy csomó egyéb ügyem félre fogom tolni, hogy többet foglalkozhassam Veled. Úgyhogy Te bátran fordulj hozzám bármilyen kérdésben. Lehet, hogy a válasz a Te kérdéseidre valamiképpen fel lesz tartva, vagy a postán elkallódhat. Azért kérek, hogy ha a levelem megkapása után egy hétre nem kapod meg, úgy jó volna, ha sürgönyöznél erről.²²⁶

Ölel: Zoltán

Magyar nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 139.

23.

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE RÁKOSI ZOLTÁNNAK A ROKONAIVAL VALÓ KAPCSOLATTARTÁSRÓL

[Budapest, 1935. január 6.]

Budapest, 1935. január 6.

Kedves Zolti!

Az ügyvédek a héten egy levelet kaptak Tőled XII. 27-ről, Miklóstól XII. 18-ról, Gizitől XII. 15-ről és Hajnaltól XII. 31-ről.²²⁷ A Te

²²⁴ Sic!

²²⁵ Kun Béla feleségéről, Gál Irénről (1890–1974) van szó. 1924–1926-ban a MOPR központi apparátusában dolgozott, 1926 és 1937 között a Marx–Engels–Lenin Intézet tudományos munkatársa volt, 1934-ben megbízták, hogy gyűjtse össze az intézetben található, a Tanácsköztársasággal kapcsolatos, Rákosi védelmében felhasználható anyagokat. Kun Béla letartóztatását követően őt is őrizetbe vették.

²²⁶ Sic!

²²⁷ Az említett levelek nem találhatók az iratkörnyezetben.

levelednek részben örültem csak: nagyon kedves ez a belém helyezett bizalom, de legalább azokat a címeket kaptam volna meg, amiket már fél éve kérek. Elővigyázatból karácsony előtt (XII. 24-én) táviratoztattam Neked, lehet hogy még az utolsó pillanatban befutnak. Én egyébként körülbelül készen vagyok: az anyagom kicsit soványabb ugyan, mint ahogy szerettem volna, de szegény ember vízzel főz. Dr. Lengyel kapott egy nagyobb összeget, minden kéresem dacára változatlanul küldték, úgy, hogy az átutalásnál több mint 1000 pengő a veszteség. Én itt minden garast a fogamhoz verem és közben ilyen hihetetlen hanyagságot látok. Amellett a másik két védő minden ígéret és sürgönyileg küldött értesítés dacára még mindig nem kapott semmit, úgyhogy én kértem tegnapelőtt Dr. Vámbéryt, érdeklődj meg Nálad, hogy hogy áll végre ez az ügy. Lényegében a védők számára ez a nervus rerum,²²⁸ és ha ez nem funkcionál, azt én ezer apró kellemetlenséggel fizetem meg. Dr. Vámbéry egyébként négyszemközt beszélt velem, nem tudom, hogy ez általános lesz-e, vagy vele kivételt tettek.

Azt, hogy a Jolánt ide akarjátok küldeni, mint kedves figyelemmességet, köszönettel tudomásul vettem; tőle jött közvetlenül egy levél XII. 26-ról és XI. 4-ről.²²⁹ (Ez utóbbit, ugyanúgy, mint Miklós X. 18-i levelét azért kaptam, mert Tőletek két héten át egy sor új levél nem jött s így a régiekből adtak ki.) Én azonban azt hiszem, hogy erre nincs szükség. Én, mikor ezt kértem, elsősorban Rád, vagy Ferire gondoltam, azután Gizire; őrá azért, mert az itteni börtönügyekben igen jártas, s azalatt a 2-3 hét alatt, amíg itt lett volna, egy csomó apróságot nyélbeütött volna. A Jolán is el tudná ezeket intézni, ha évekig foglalkozott volna velük, de így ez neki terra incognita s legjobb akarattal sem tudna nekem valamilyen segíteni. Én azt gondolom, hogy Ti őt inkább az én támogatásomra akarjátok küldeni, oly formán, hogy jól fog nekem esni, ha a tárgyaláson egy ismerős arcot látok. Ebben van is valami, de

²²⁸ Nervus rerum (lat.): a dolgok veleje, a kifejezést a pénz fogalmának körülírására szokták használni.

²²⁹ A levelek nem találhatók az iratkörnyezetben.

távrolról sem annyi, hogy egy ilyen költséges és drága, meg vesződéses utazással fölérjen – még akkor se, ha az ügyvéd meg tudná szerezni a beutazási engedélyt, – amit tegnapelőttig nem tudott. Megnyugtathatlak benneteket, hogy semmi különös pszichológiai támasztékra nincs szükségem, jól alszom, nyugodtan készülök a tárgyalásra, eddig még egy csöppel sem vagyok idegesebb, mint 3-4 hónappal ezelőtt és el vagyok tökéelve, hogy emellett ki is tartok; bár jól tudom, hogy nem babra megy a játék, azt is tudom, hogy kapkodás, idegeskedés csak rontana.

Egyébként Hajnal is írta, hogy nagyon szeretne eljönni s mindent meg fog tenni, hogy útlevelet kapjon. Leveleink (ma egy hete neki írtam) keresztezték egymást, de én őt is kértem, hogy ne forszírozza az útlevelet, ha egyszerűen nem tudja megszerezni, nyugodjon bele. Náluk semmi újság nincs.

Gizi végre kimerítően írt, a jövő héten válaszolok neki egy kis levélben. A Bandi is írt németül és egy füstölgő kis házat rajzolt a magyar üdvözlöttekhez. Érdekes, hogy a mondatszerkezete s szórendje németes és helyes, a der-die-das azonban teljesen önkényes: látszik, hogy nem nyelvtan alapján tanult németül. Miklós levelei – az új és a régi is – egyformán elevenek és érdekeseek; sajnálom, hogy az én dolgaim mégis a Te nyakadba szakadtak; Miklós írja, hogy Nálad volt éjjel egy órákor, és még nem voltál otthon, mert valahol miattam dolgoz volt. Ebből a szempontból is örülök, hogy a közeli tárgyalás ezt leveszi a válladról. Persze, most a Jolán is ott lakik: van helyszűke bőven (!).²³⁰ Nagyon sajnálom, hogy a Marcsa egészsége ilyen gyenge lábon áll; őt is üdvözlöm, s ha az operációt végrehajtották rajta, mindjárt írjatok az ügyvédnek az eredményről.

Itt újév óta jó hidegre fordult az idő, alig bírom a tollat ujjaim között tartani; meg akartam spórolni a téli kabátot, de ezt a szándékomat, úgy látszik, fel kell adnom. Ma volt itt a koszt miatt Andics Gabi: ez változatlanul jól működik; olyan kerek már az ar-

²³⁰ Sic!

com, mint egy hollandi sajt. Minthogy január utolsó hetében már a Gyűjtőfogházban leszek, oda is küldeni fogja az önkosztot.

Miklós írta, hogy olvasta leveleim kivonatát. Gondoltam magamban, ügyes kivonatóló lehet az, aki az én szürke leveleimből valamit ki tud csiholni. Ludvigovra hívd fel Moriszovics figyelmét is;²³¹ a Kóris dolga felett már napirendre tértem. Most légy szíves és közöld a gyerekekkel, hogy újra írhatnak ide közvetlenül, miután a tárgyalásig tartottam csak fel őket, hogy a te leveleid számára szabad legyen az út. Egy hét múlva újra írok Neked. Mindannyiatokat a régi szeretettel csókol és ölel szerető testvéretek

Mátyás

Magyar nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 12–13 ob.

24.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE A LENGYEL ZOLTÁNNAL FOLYTATOTT 1935. JANUÁR 6-I BESZÉLGETÉSÉRŐL

[Budapest, 1935. január 10.]

Másolat Nyikolaj Nyikolajevics²³² utasítására
Pjatnyickij és Sztaszova elvtársaknak

Titkos
1935. január 10.

Feljegyzés a Lengyel Zoltánnal folytatott
január 6-i beszélgetésről

Kértem Lengyelt, és közöltem vele, hogy olyan értesülést kaptunk, amely szerint a magyar kormány nem hajlandó kicserélni Rákosit a zászlókra a bírósági tárgyalásig, és a bírósági tárgyalás

²³¹ A mondatban szereplő személyeket nem sikerült azonosítani.

²³² Nyikolaj Kresztjinszkij külügyi népbiztos-helyettesről van szó.

a közeljövőben, január 14–16-án kezdődik meg.²³³ Nyilvánvaló, hogy a kormány megváltoztatta álláspontját, amelyet Lengyel közölt velem 27-én,²³⁴ és egy hosszú bírósági eljárásra készül, amelyen elkerülhetetlen lesz a Szovjetunió becsmérése. Nem fogunk előállni a cserére vonatkozó javaslatunkkal, ha a magyar kormány nem kíván tárgyalni azon közlések szellemében, amelyeket hivatalos személyek tettek Lengyelnek. Teljesen célszerű lenne, ha a legfőbb ügyész vagy a helyettese, Timkó Zoltán, akivel Lengyel már tárgyalt, írásbeli biztosítékot adnának arra, hogy készek kicserélni Rákosit a bírósági eljárásig. Ilyen kijelentés birtokában Lengyel írhatna nekünk egy erre hivatkozó levelet, amely alapul szolgálna arra, hogy hivatalosan kezdeményezzünk tárgyalásokat a cseréről.

Miután meghallgatott, kijelentette, teljesen megérti, hogy kényelmetlen számunkra, hogy „hírnevet” szerezzünk, és hogy nyilvánvalóan a magyar kormány megváltoztatta az álláspontját ebben a kérdésben. Ezúttal már nem tett olyan kategorikus kijelentést, hogy a külügyminiszter reménnyel kecsegtette, hogy a magyar kormány bele fog egyezni a cserébe. Pontosította a külügyminiszterrel és a Miniszterelnökség illetékes személyeivel folytatott beszélgetéseinek elhangzottakat, és kijelentette, hogy a cserébe Timkó Zoltán egyezett bele, míg a külügyminiszter kijelentette neki, hogy ez a kérdés teljes egészében az Igazságügyi Minisztérium kompetenciájába tartozik, és hogy a külügyminiszter és a miniszterelnök kabinetje nem fognak ellenkezni azzal az állásponttal, amelyet ebben a kérdésben az Igazságügyi Minisztérium és a legfőbb ügyészség majd elfoglal.

Lengyel közölte, hogy rövidesen elmegy a minisztériumokba és tisztázza, hogy van-e lehetőség arra, hogy az ügyészségtől hivatalos nyilatkozatot kapjon a cserére vonatkozó szándékról. Megígérte, hogy még ma este választ fog adni.

²³³ Rákosi pere az elsőfokú bíróságon, a Budapesti Királyi Törvényszéken valójában 1935. jan. 21.–febr. 8. között zajlott.

²³⁴ Ld. a 20. sz. iratot.

2-án este telefonon beszéltem Lengyellel. Kijelentette, hogy semmi újat nem tud mondani, ma senkit sem talált, holnap fogják fogadni, és 4-re várható tőle a válasz. 4-én és 5-én reggel is beszéltem vele, 15 perccel a vonat indulása előtt. Közölte, hogy még semmi újdonság nincs, a kérdést tárgyalják a kormányban. Reméli, sikerül elérnie, hogy az ügyészség hivatalos nyilatkozatot tegyen Rákosiról a január 2-i beszélgetésünk értelmében. A végleges választ 7-e, 8-a körül tudja megadni.

A január 2-i beszélgetés során Lengyel közölte velem, hogy kapott egy táviratot Rákosi nővérétől, melyben kéri, szerezzen engedélyt neki, mint szovjet állampolgárnak a Magyarországra történő beutazására, annak érdekében, hogy jelen lehessen az öccse bírósági tárgyalásán. Lengyel megkérdezte, hogy a követség el tudja-e intézni a beutazását? Kijelentettem, hogy semmiféle erre vonatkozó megkeresést nem kaptunk, és a távirata ebben az esetben csak egy magánszemély táviratának tekinthető, amit egyébként nem nekünk címzett, ezért mi nem foglalkozhatunk ezzel a kérdéssel.

Szemjon Mirnij

3 példányban:

1. – Nyikolaj Nyikolajevicsnek
2. – a 2. Nyugati Osztálynak
3. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 6–7.²³⁵

²³⁵ Megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. I. m.* 238–239.

MIHAIL SAPROV, A BUDAPESTI SZOVJET KÖVETSÉG
MÁSODTITKÁRÁNAK FELJEGYZÉSE
A CSEHSZLOVÁK KÖVETSÉG TITKÁRÁVAL,
JOZEF DOBROVOLNYVAL ÉS VÁMBÉRY RUSZTEMMEL
FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSÉRŐL
A RÁKOSI ELLENI PER ÁLLÁSÁRÓL

[Budapest, 1935. január 11.]

Titkos

1935. január 25.

Dobrovolny²³⁶ ebédre hívott engem és Mirnij elvtársat. Az ebéd feladata az lett volna, hogy megismertessen engem és Mirnij Vámbéry professzorral, aki részt vesz Rákosi védelmében. Dobrovolny nem tudta, hogy két nappal azelőtt Mirnij már megismerkedett Vámbéryvel. Maga Dobrovolny már négy éve Budapesten dolgozik, ezért régóta ismeri Vámbéryt, és szoros kapcsolatot tart fenn vele. Az ebéd Dobrovolny lakásán zajlott. Élénken beszélgettünk az asztalnál, az „első hegedűs” szerepét Vámbéry játszotta. Szidta Magyarországot is. Vámbéry apja nevével²³⁷ magyarázta, hogy még mindig szabaddalban van, és nem bántják, illetve azzal, hogy jelentős kapcsolatai vannak Angliában.

Dobrovolny sok kérdést tett fel a Szovjetunió belpolitikai helyzetéről. Leginkább a kollektivizálás kérdései érdekelték. Részlete-sen kifejtettem neki az őt érdeklő kérdéseket.

Vámbéry az utóbbi időben Rákosinál tett gyakori látogatásairól beszélt. A látogatásaikor együtt tanulmányozzák a vádirat anya-

²³⁶ Dobrovolny, Jozef: 1934–1935-ben a budapesti csehszlovák követség titkára.

²³⁷ Vámbéry Ármin világhírű orientalistáról van szó.

gát. Megerősítette, hogy Rákosi jól érzi magát (hozzáfűzte, hogy természetesen már amennyire jól érezheti magát nyolc év egyedüllet után). Vámbéry kijelentette, hogy az újságok közleményei a bíróság elnökének betegségéről, ami miatt állítólag elhalasztják a tárgyalás kezdetét 21-re, csak a fantázia szüleményei, mivel ebéd előtt személyesen beszélt vele. Azt mondta, hogy Szemák, a bíróság elnöke, kissé megzavarodott, amikor bement hozzá, és meglátva, hogy egészséges, gyors gyógyulást kívánt neki. Szemák azt válaszolta, hogy az eljárást azért halasztják el, mert Rákosi beteg. Vámbéry erre válaszul kijelentette Szemáknak, hogy nyilvánvalóan nem a bíróság elnöke, és nem is a vádlott beteg, hanem maga az ügy.

Mihail Saprov²³⁸

5 példányban:

1. – az irattárba
2. – Litvinovnak
3. – Kresztjinszkijnek
4. – Sztomonyakovnak
5. – a 2. Nyugati Osztálynak

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 077, op. 15, p. 106, gy. 1, l. 369.

²³⁸ Saprov, Mihail Szavjolovics (?–?) a budapesti szovjet követség másodtitkára, majd a prágai szovjet diplomáciai képviselő első titkára, részletes életrajzi adatai ismeretlenek.

RÁKOSI HAJNAL LEVELE RÁKOSI ZOLTÁNNAK
A RÁKOSI ELLENI PER ELSŐ NAPJAIRÓL,
BÁTYJUK LELKIÁLLAPOTÁRÓL
ÉS AZ ÜGYVÉDEI HABITUSÁRÓL

[Budapest, 1935. január 25.]

1935. I. 25.²³⁹

Kedves Zoltán, ne haragudj, hogy csak most értesítelek arról, hogy egyáltalán itt vagyok. Otthonról nem akartam írni, de megkértem Dr. Strassert levélben, hogy írja meg neked. Tegnap tudtam meg, hogy még nem lettél értesítve ittlétemről.

Elsősorban Matyiról írok. Az ő viselkedése nagyszerű és kifo-gástalan. Én azt vártam – veled ellentétben, – hogy nem fog tudni uralkodni az idegein, hogy asztalt fog csapkodni és más hasonlókat, és evvel a viselkedésével alkalmat fog adni az elnöknek arra, hogy elnémítsa. De nem ez történt. Mátyás nyugodtan, fegyelme-zetten, hallatlan intelligenciával és egészen friss slagfertiséggel²⁴⁰ beszél és intéz kérdéseket a Samukhoz. A kérdéseit olyan ügyesen teszi fel, hogy sok esetben az elnök nem tudja megakadályozni azt, hogy az igazság napfényre ne kerüljön. Így aztán megtörténik, hogy a vád tanúja Mátyás kérdéseire felelve védőtánúvá változik át, no, a jegyzőkönyvben ugyan nem, de a hallgatóság előtt min-denetre. Mátyás nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy a Tanácsköztársaságot és annak tagjait együtt és külön-külön meg ne védje a piszkolódások elől, és hogy ki ne fejezze, hogy minden intézkedésüket helyeselte és ma is helyesli azokat. Ezt megteszi olyankor is, amikor a „védők” védelme erre kényszeríti. Az elnök

²³⁹ A dátum felett a levélen egy 1545 – 28. MRZ. 1937. feliratú pecsét olvas-ható, ami nyilván az iratkezelés valamely, pontosan nem azonosítható fázisára utal.

²⁴⁰ Sic! Schlagfertig (ném.): talpraesett, gyors észjárású.

a legdurvább terrort fejti ki ellene, minden pillanatban leülte-ti, megvonja tőle a szót, a tanút csak tömondatban, igennel vagy nemmel engedi felelni, az egész kényes kérdéseknél pedig kijelen-ti, hogy nem engedi felelni a tanút, mert már az felelt az elnöknek. Szóval Mátyás minden bátorsága, okossága és nyugodtsága mellett – amint várhattuk is – sem lehet mindent kihozni, amit kellene. Pedig az ő figyelmét semmi sem kerüli el. Ezekről magad is meg-győződhetsz, ha megkapod a tárgyalásról a stenogramot.

Én magam sohasem tartoztam azok közé, akik kételkedtek Mátyás egyéni kvalitásaiban és bátorságában. De amit Mátyás itt a tárgya-láson ad, az minden várakozásomat fölülmúlja. Épp ezért kétsze-resen is bánt Mátyáshoz intézett utolsó leveled tartalma. Nem tu-dod megérteni, milyen bántóan sértőek az instrukcióid. Szegény Mátyásnak *egymagában*²⁴¹ kell állnia egy ilyen erős vád- és védő-apparátussal szemben, még Ti is bántjátok az alaptalan előítéle-teitekkel. Remélem, ezt a hibadat azonnal kikorrigálok.

A védők gyávák, erkölcstelenek, megfélemlítettek, szóval: osz-tályellenségek. Mit lehet tőlük várni? Nem is készültek fel a tár-gyalásra. Nem vártam tőlük, hogy politikailag védjék, de elvár-tam, hogy legalább a jogi kérdéseket hozzák szóba. Ez nem történt meg. Legfőbb ténykedésük az volt, hogy Mátyást a proletariátus pénzén demoralizálni igyekeztek. Egyedül Domokosnak van lel-kiismerete, és tudja, hogy mit kell tenni a védelemnek. De hiába, ha a másik három briganti letorkolja. A tárgyaláson állandóan ott van, a többi három úr pedig sétál. A tárgyalás legfontosabb ré-szénél, amikor arra nézve lettek a tanúk kihallgatva, hogy annak idején hogyan és mikor vették föl a jegyzőkönyveket a népbiztosi ülésekről, szóval amikor arról volt szó, hogy rá tudják-e bizonyíta-ni Mátyásra a gyilkosságokban való részvételt, 2-3 órán keresztül egyedül Domokos volt ott. Megjegyzem, ez jó volt, mert tisztes-ségesebb és bátrabb a többiekénél, de ez a tény semmit nem von le a három úr becstelenségéből.

Én magam egy pillanatra nem hagytam el a tárgyalótermet.

²⁴¹ Aláhúzás az eredetiben frógéppel.

Az első nap szünetében kaptam engedélyt beszélőre. Másnap már nem. Mátyásnak azt mondtam, hogy büszke vagyok rá. Valaki ezt meghallotta, és egyik lapban lehozták. Ezt a Matyinak tett kijelentésem az elnök bűnpártolásnak minősítette és megtagadta a beszélőengedélyt. Tegnap, a tárgyalás negyedik napján, azon a címen, hogy nevetgélek, az elnök kitiltott a tárgyalási teremből. A tényleges ok természetesen más.

Egyébként a mi részünkről egyáltalán nincs az egész procesz megszervezve. Nincs egy ember, aki az újságírókat és másokat informáljon. Azok, akik nem értenek magyarul, nem is tudják, hogy milyen az atmoszféra a tárgyalóteremben. Az én főbűnöm az, hogy amennyire tőlem tellett, igyekeztem őket informálni. Természetesen ezt nem lehetett titokban tartani. Tudom, hogy ez nem az én szerepem, és a képességeim sem elégségesek erre, de ha ló nincs, a számár is jó. Gondolhatod, hogy számoltam a kitiltás lehetőségével, de így döntöttem mégis, mert ezt hasznosabbnak találtam magára az ügyre nézve. Csehszlovákiából volt itt egy munkásdelegáció, aki visszautazott anélkül, hogy akár Mátyással, akár a védőkkel, vagy akár velem beszélhetek volna. Az egész vonalon készületlenség és fejetlenség uralkodik. Szerencse, hogy Mátyás csak a saját erejére számított és fölkészült. Ő egy okos és bátor hős. Hogy az ő nagyszerű viselkedését nem lehet olyan jól gyümölcsoztetni, mint mondjuk annak idején Dimitrovét, az csak teljesen más objektív és szubjektív körülmények miatt van.

I. 28.

Tegnap, vasárnap öt perces beszélőt kaptam az ügyésztől. Igyekeztem Mátyást rábírní arra, hogy a védőbeszédet Lengyel és ne Vámbéry mondja. Az ítéletre nézve ennek nincs fontossága, de a tárgyalás szépségére nézve igen. Lengyel politikai szónok, és ha belemelegszik, elmond olyan dolgokat is, amit higgadt fejjel nem merne. Vámbéry rossz szónok, és mindezekon kívül a tényállás nem érdekli. Abban állapodtunk meg M[atýással], hogy meghallgatjuk holnap, hogyan beszél Lengyel a bizonyítás-kiegészítési

indítvány alkalmából, azután fog határozni. Mátyás azért van Vámbéry mellett, mert ti is őt akarjátok. No, de ez az egész nem lényeges, csak arról van szó, hogy Lengyel beszéde egyértelműbb és világosabb lenne, mint Vámbéryé, és így az újságok másként lennének informálva. Vámbéry állandó törvénytárgyalásai unalmasak és nélkülöznek minden hatást, de állítólag jogászok részére gyönyörűség. De ismétlem, mindegy.

Mátyásra az illetékes körök rettentő fújnak, mert már eddig is egyetlen alkalmat el nem mulasztott, hogy elvtársait és a magyar Szovj[et]et] védelmébe ne vegye. Mátyást és külön engem sem lepne meg a halálos ítélet. Annál inkább nem, mert mikor az elnök titkárra tudtomra adta, hogy ki vagyok tiltva a tárgyalóteremből, a következőket mondta: „Őn széles mosolyra húzza ajkát, amikor fivére ügyét tárgyalják, akit halálra fognak ítélni, mert más ítélet[et] nem is hozhatnak, és ha ki nem cserélik, föl is fogják akasztani”. Erre a védők nekem azt mondták, hogy a titkár egy kreten, és teljesen kizártnak tartják az ilyen ítéletet. Még Domokos is ezt mondja. Megjegyzem, hogy ez az őszinte véleményük, mert én nem úgy viselkedek, mint az, aki vigasztalásra szorul. No, ők megengedhetnek maguknak könnyelmű optimizmust, én is Mátyással kapcsolatban több ízben beleestem ebbe a hibába, de most nem teszem. Mátyás annyira bátor, okos és korrekt, annyira szimpatikus, hogy egymagában ez egy nagyon súlyos terhelő körülmény. Mátyás kért, hogy tudassam veled, miszerint az ő magatartása nem jelenti azt, hogy nincs baj. Minden erejét össze kell szednie, hogy tarthassa magát, és főleg az idegeire nagyon panaszkodik. Az első tárgyalási nap éjjelén egyáltalán nem aludt. Másnap a tárgyalás egyhuzamban 8 óra hosszat tartott. Ne vonjátok le az ő viselkedéséből azt a konzekvenciát, miszerint az ilyen körülményeket még sokáig bírná. Kér gyors és hatásos beavatkozást.²⁴²

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 25, l. 2–3.

²⁴² Aláírás nélkül.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
AZ ÉTIENNE MILHAUD-VAL,
A NEMZETKÖZI JOGÁSZ SZÖVETSÉG TITKÁRÁVAL
FOLYTATOTT MEGBESZÉLÉSÉRŐL

[Budapest, 1935. január 25.]

1935. január 25.

Titkos

Milhaud²⁴³ megosztotta velem a Rákosi-perrel kapcsolatos benyomásait.

Szerinte ez a magyar kommunizmus pere. A bíróság részletesen foglalkozik a „Magyar Kommün” kegyetlenségeivel, a tanács elnöke is ezeket a mozzanatokat domborítja ki a vád tanúinak vallomásaiból, egyelőre ez képezi a legfontosabb tartalmat.

Milhaud úgy gondolja, hogy egy ilyen perben elegendő lett volna egyetlen jól képzett, harcos és temperamentumos ügyvéd. Általában véve az ügyvédek nem nagyon aktívak, csak Vámbéry és Lengyel tesz fel kérdéseket. De ezek sem a súlyponti kérdéseket érintik, melyek mentén el lehetne látni a vádlott hatékony védelmét. Lengyel öreg, beteges, óvatos. Vámbéry ragyogó jogász, kiváló szaktudós, érezhető, hogy van bizonyos tekintélye, de nem eléggé temperamentumos. Egyelőre kizárólag eljárásjogi kérdések mentén védi a vádlottat, nem pedig politikai síkon. Összességében Milhaud véleménye szerint az ügyvédek fellépésében a politikai elem nem érezhető.²⁴⁴

²⁴³ Milhaud, Étienne, francia ügyvéd, 1934–1935-ben többször megfordult Magyarországon Rákosi ügyével kapcsolatban. Részletes életrajzi adatai nem ismertek.

²⁴⁴ Ezt vö. Rákosi Hajnal értékelésével. Ld. a 26. sz. iratot.

Maga Rákosi egy ketrecbe zárt medve benyomását kelti. Nem tud kibontakozni, és ehhez az ügyvédektől sem kap támogatást, akik segíthetnének neki abban, hogy széttörje ketrecének vasrudait és megmutassa valódi erejét. Válaszai bátrak, forradalmi szelleműek, de hiányzik az a temperamentum, ami Dimitrov elvtársnál megvolt; ráadásul a hosszú börtönének Rákosi külsejére is rányomták a bélyeget: fáradtság, egészségtelen elhízás stb. Replikái, bátor fellépése mégis imponálóak, sajnos az ügyvédek nem védik eléggé a tanácselnök fenyegetéseitől.

Szemák, a tanács elnöke a maga behízelt modorával látszólag „jó benyomást” kelt, valójában azonban nagyon elfogult és nyers Rákosival szemben, látszik rajta, hogy lenézi Rákosit és „gyűlöli a kommunizmust”. (Ebben a vonatkozásban Milhaud jellemzése jobban megegyezik barátaink értékelésével, mint az ügyvédek, Vámbéry, Lengyel és a többiek véleményével, akik Szemákot „tárgyilagos embernek” tartják.)

Részletesen kifaggattam Milhaudot a külföldi tudósítók hangulatáról. Milhaud úgy gondolja, hogy Rákosi jó benyomást tesz a külföldi újságírókra. Maga Milhaud a tárgyaláson a „Le Havre” tudósítójaként van jelen, a „Petit Journal” tudósítója a „Rákosi Bizottsághoz” közel álló ember. A „Reuters” hírügynökség tudósításai nem biztos, hogy kedvezőek lesznek Rákosira nézve, sokkal jobban bízik a „Havas” hírügynökség képviselőjében, Nègre-ben,²⁴⁵ akivel Milhaud a napokban együtt fog ebédelni. Ezek a benyomások a külföldi tudósítókkal folytatott rövid beszélgetések során alakultak ki Milhaud-ban. Hiteles információkat az újságokban még nem olvasott erről.

A külföldi és helyi tudósítóknak az az általános véleménye, hogy Rákosit a per után kicserélik. Ez még a tárgyalóterem légkörében

²⁴⁵ Nègre, Maurice (1901–1985) francia újságíró. A két világháború között a Havas hírügynökség kelet-európai tudósítója, 1931-től Varsóban, 1934-től Budapesten, 1938 után pedig Bukarestben. A második világháborút követően 1945–1947 és 1951–1954 között az AFP (Agence France Presse) vezérigazgatója.

is érezhető. Feltételezések szerint Rákosit életfogytiglani kényszermunkára fogják ítélni.

Szemjon Mirnij

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 18–19.

28.

RÉSZLET ALEKSZANDR BEKZADJAN
BUDAPESTI KÖVET JELENTÉSÉBŐL
NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJ
KÜLÜGYI NÉPBIZTOS-HELYETTESNEK
A RÁKOSI-PER SZEREPÉRŐL
A MAGYAR KORMÁNY BELPOLITIKÁJÁBAN

[Budapest, 1935. január 26.]

1935. január 26.

Titkos

Tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

[---]²⁴⁶ A Rákosi elleni eljárást azért találták ki, hogy ez legyen a lakosság elrettentésének egyik faktora, a „belső erők összegyűjtésének” egyik támasza a terror további erősítésének útján, amely nélkül a Horthy-rezsim nem tarthatja fenn magát. A már ötödik napja tartó bírósági eljárásról Ön megkapta a TASZSZ jelentéseit, amelyeket velem egyeztettek. Erről ír Önnek Mirnij elvtárs

²⁴⁶ A kihagyott részben Bekzadjan Horthy Miklós kormányzóval, Gömbös Gyula miniszterelnökkel, Kánya Kálmán külügyminiszterrel folytatott megbeszéléseiről, Magyarország külpolitikájáról és a szovjet–magyar kapcsolatokról esik szó. Az irat teljes terjedelemben megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. I. m.* 240–247.

is. Csupán azt szeretném még közölni, hogy a Rákosi elhíresült cseréjéről folytatott teljes levelezés, amely megelőzte a bírósági eljárást, semmi más nem volt, mint Lengyel Zoltán, Levinson és Vámbéry által kitalált abszolút alaptalan és komolytalan furfang.

Most, számtalan beszélgetés után megállapíthatjuk, hogy sem Gömbös, sem Kánya, sem Horthy még csak nem is gondolnak Rákosi kicserélésére a bírósági eljárásig, mivel erre az eljárásra szükségük volt belpolitikájuk egyik jelentős elemeként. Mirnij elvtárs találkozásai Vámbéryvel és Lengyellel, amiről annak idején jelentettünk Önnek,²⁴⁷ valamint az ezt követő beszélgetésem Lengyellel és a harmadik védővel, Strasserrel, véglegesen meggyőztek arról, hogy győkértelenek és naivak azok az elképzelések, amelyek lehetőknek vélik a cserét a bírósági ítéletig. Ezért örülnünk kell annak, hogy tartózkodtunk a hivatalos diplomáciai lépések megtételétől (amire egy távirat felhatalmazott minket), és nem ütköztünk egy bosszantó elutasításba és abba, hogy itteni munkánk első percétől diszkreditáljanak bennünket.

Egyúttal valószínűnek vélem, hogy a bírósági eljárás befejezése után, alig, hogy Rákosira mint madárijeszítőre a lakosság megfélemlítése érdekében már nem lesz szüksége a magyar kormány-nak, minden különösebb nehézség nélkül kiadják majd nekünk, a megfelelő kompenzációért cserébe. Tegnapelőtt táviratoztam Önnek, hogy az eljárás menete és a magyar sajtó irántunk tanúsított tartózkodása arra a következtetésre juttattak, hogy ezúttal a kormány utasításával van dolgunk. Ha ez a hangnem a bírósági eljárás végéig tartani fog, teljesítenünk kellene Dinnyés parlamenti képviselő²⁴⁸ kérvényét, aki a napokban azzal fordult hozzám, hogy juttassuk Magyarországra az 1917-ben Krasznajarszkban elhunyt költő, Gyóni Géza²⁴⁹ földi maradványait. Megígértem Dinnyésnek, hogy kikérem erről az Ön véleményét, és kifejeztem re-

²⁴⁷ Ld. a 20. és 24–25. sz. iratokat.

²⁴⁸ Dinnyés Lajos (1901–1961) politikus. 1930-tól az FKGP tagja, 1931-től 1939-ig rövid megszakítással országgyűlési képviselő. 1947-ben honvédelmi miniszter, 1947–48-ban miniszterelnök, 1958-tól az országgyűlés alelnöke.

²⁴⁹ Gyóni (Áchim) Géza (1884–1917): teológushallgató, jegyzőgyakornok, költő, újságíró (a Soproni Napló, majd a Bácskai Hírlap munkatársa). 1914-ben

ményemet, hogy Ön nem fogja elutasítani azt. A magam részéről célszerűnek vélném lehetőség szerint a hazaszállítás költségeinek megkönnyítését. Erről egyúttal az osztálynak is írtam.²⁵⁰ [---]²⁵¹

Bekzadjan
6 példányban: Szovjetunió magyarországi követe
1–2. – a címzettnek
3. – Litvinovnak
4. – Sztomonyakovnak
5. – a 2. Nyugati Osztálynak
6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt eredeti.
AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 32, l. 3–12.

29.

RÁKOSI ZOLTÁN LEVELE DMITRIJ MANUILSZKIJEK A RÁKOSI ÜGYVÉDEI SZÁMÁRA BIZTOSÍTOTT HONORÁRIUMRÓL

[Moszkva, 1935. január 27.]

1935. január 27.

Titkos²⁵²

Kedves Manuilszkij elvtárs!
Bátyám ügyvédeknek honoráriumára vonatkozó kérdésére a következőket közlöm:

bevonult katonának. Przemysl ostrománál orosz fogságba esett. A krasnojarszki fogolytáborban hunyt el.

²⁵⁰ Nem találtuk meg. Valószínűleg a Külügyi Népbiztosság Gazdasági Osztályáról van szó.

²⁵¹ A kihagyott részben a TASZSZ budapesti irodájának megnyitásáról és a magyar–szovjet kulturális kapcsolatokról esik szó.

²⁵² Ceruzával áthúzva.

Vámbéry tiszteletdíjának első fele még 1934 októberében át lett utalva, de tévedésből 1200 svájci frank helyett 1200 francia frankot küldtek. Figyelman kívül hagyva az ügyvéd és bátyám többszöri sürgetését, a különbözetet csak december 29-én utalták át.

A honorárium második része, 2800 svájci frank összegben, november 21-én lett egyeztetve a Vörös Segély Végrehajtó Bizottságának költségvetési bizottságában. Ugyanezen a napon táviratoztam Vámbérynek ezen összeg átutalásáról. Az átutalás ellenőrzésére vonatkozó nyomatékos kérésem ellenére ez év január 20-ig – amint azt bátyám utolsó levelében közölte velem – Vámbéry ezt az összeget nem kapta meg.

Lengyel Zoltán 1500 svájci frankos tiszteletdíját december 16-án akartam egyeztetni Sztaszova elvtársnővel. De Sztaszova elvtársnő elzárkózott attól, hogy velem ezt a kérdést megvitassa, arra hivatkozva, hogy vannak más, fontosabb dolgai is. Csak december 19-én küldtek levelet Párizsba az összeg átutalásáról, annak ellenére, hogy az ügyvéd közölte, hogy gyorsírók alkalmazása a per során csak akkor lehetséges, ha megkapja ezt az összeget. Amikor ezúttal ismételtelen felvettem Sztaszova elvtársnő előtt, hogy Vámbéry még mindig nem kapta meg a tiszteletdíját, Sztaszova elvtársnő rámutatott arra, hogy itt aggodalomra semmi ok, mivel ennyi idő alatt az ügyvéd még nem is kaphatta meg ezt a pénzt. Mikor megemlítettem neki, hogy nemsokára 2 hónapja lesz, hogy az átutalásról szóló levelet elküldtük Párizsba, ő Seveleva elvtársnő²⁵³ jelenlétében durván így válaszolt: „Már hányingerem van attól, hogy állandóan ezekkel a pénzekkel kapcsolatos siráimait hallom, nekem nincs időm arra, hogy Önnel erről beszélgessek”.

Tegnap táviratoztam az ügyvédeknek, megnyugtattam őket, hogy a pénz részükre garantálva van, ellenőrzésem alapján már át is utalták a címükre, valószínűleg csak technikai okok miatt nem kapták meg eddig. Ma táviratoztam Willard elvtársnak Párizsba,

²⁵³ Seveleva J. V. (?–?) a MOPR KB elnökhelyettese. Személyére egyéb adatot nem találtunk.

megkértem, hogy lépjen kapcsolatba telefonon Vámbéryvel a tiszteletdíj kérdésének azonnali elsimítása céljából.

A fentiek alapján úgy gondolom, az, hogy az ügyvédek nem kapták meg a pénzt, a Vörös Segély Központi Bizottsága és a párizsi képviselőlet anyag munkájának eredménye. A párizsi képviselőlet nem reagál elég időben és pontosan az ügyvédeknek átutalt pénz sorsával kapcsolatban hozzájuk intézett kérdéseinkre.

Rákosi Zoltán

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 9–10.

30.

RÁKOSI ZOLTÁN LEVELE DMITRIJ MANUILSZKIJNEK BÁTYJA JOGI VÉDELME NEK TAKTIKAI KÉRDÉSEIRŐL

[Moszkva, 1935. január 31.]

Titkos

Kedves Manuilszkij elvtárs!

A magyarországi sajtóhírekből ítélve Rákosi Mátyás elvtárs a tárgyaláson olyan védelmi vonalat követ, ami némileg eltér a Komintern Végrehajtó Bizottságának Magyar Szekciója által küldött direktíváktól. Ezzel kapcsolatban elengedhetetlennek tartom, hogy közöljem Önnel az alábbi körülményeket.

1) Az elszigeteltség hosszú időszaka alatt a testvérem elszakadt a valóságtól, és az ügyvédek hatására, akik a magyarországi kommunista párttól semmiféle utasítást nem kaptak, láthatóan nem teljesen helyes irányvonalat követ. Ez abban fejeződik ki, hogy az elvi-politikai kérdések kidomborítása helyett a bíróság előtt túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít saját felelőssége kérdésének.

2) Ez a vonalvezetés már korábbi leveleiből is látható volt, egy december eleji levelében többek között azt írja: „Én a kommun minden működéséért, köztük a forradalmi törvényszék összes ítéletéért is elvben helyt állok. De nem fogadom el azt, hogy speciális felelősség terheljen azoknak az üléseknek összes határozatait, melyeken jelenlétem megállapítható a jegyzőkönyvekből, mert gyakran előfordult, hogy az ülés befejezése előtt mentem el, vagy annak folyamán érkeztem, vagy közben otthagytam. Ez természetes és egyes esetekben bizonyítható. [---]²⁵⁴ Persze, ha Ti ezt nem látjátok jónak, úgy tanácsoljatok mást, és én készséggel elfogadom.”²⁵⁵

3) Annak ellenére, hogy Rákosi Mátyás levelek egész sorában kért anyagokat és direktívákat, ezeket nem, vagy nem olyan formában kapta meg, hogy pártutasításként értelmezhesse őket, ugyanis egyetlen levelében sem nyugtázta az utasítások kézhezvételét, amit valamilyen formában mindenképpen megtett volna.

4) A körülmények tisztázása érdekében hozzá kell tennem, hogy Kun Béla elvtárs egészen az utolsó pillanatig kételkedett abban, hogy a perre valóban sor kerül. Nyomatékos kéréseimre, hogy küldjenek Rákosi Mátyás részére anyagokat és direktívákat, azt a sztereotip választ kaptam tőle, hogy innen nem lehet direktívákat küldeni, mivel azt a párt Központi Bizottságának a helyszínen kell megadnia. Ellenkező esetben Rákosi egymásnak elmentmondó utasításokat kaphat Moszkvából és Magyarországról. Végül mégis küldtek innen direktívákat, de későn és túlságosan tömör formában. Az, hogy az utasítások legfontosabb része nem volt világos, kiderül Willard elvtárs leveléből (a levelet eljuttattuk Kun elvtársnak), melyben távirati utasítást kér abban a kérdésben, hogy a Népbiztosok Tanácsának²⁵⁶ egész tevékenységéért vállalt elvi felelősség elismerése mellett engedélyezzük-e Rákosinak, hogy az egyes konkrét vádakkal szemben védekezzen. Willard véleménye szerint ez a rész az utasításban nem érthető. Kun Bélával

²⁵⁴ Kihagyott szövegrész az eredetiben.

²⁵⁵ Ld. a 16. sz. iratot.

²⁵⁶ Helyesen: Forradalmi Kormányzótanács.

egyeztetve azt a választ küldtem Willardnak, hogy egyetértünk a direktíváknak a fent említett levélben Willard által kifejtett értelmezésével.

5) Rákosi elvtárs láthatóan semmiféle anyagot nem kapott tőlünk. Kun elvtárs azon a véleményen volt, hogy a bírósági eljárás szigorúsága miatt úgysem engedik meg neki, hogy úgy beszéljen, ahogy szeretne, és az ügyvédek keresztül próbálják rávenni, hogy a kicserélés lehetőségére tekintettel tartózkodjon a különösen éles kirohanásoktól. Ezért Kun elvtárs úgy tartotta, hogy erre teljesen elegendő lesz a burzsoá szerző, Gratz egyetlen, Rákosinak megküldött könyve az 1919-es eseményekről. Végül mégis engedett kérésemnek, és a per előtti legutolsó napokban sikerült elküldeni számára valamiféle anyagokat.

6) Az ügyvédekkel és Rákosi Mátyással folytatott levelezésemet fel lehetett volna használni arra, hogy utasításokat juttassunk el hozzá. De a magyar szekció erre engem soha nem kért meg. Ezért a bátyámnak küldött, Kun elvtárral vagy Sztaszova elvtársnővel egyeztetett leveleimben csak igen általános formában megfogalmazott utasítások voltak. Például december 26-i levelemben: „A védelmi vonallal kapcsolatban ismételten azt ajánlom, hogy a politikai védelmet vállalad magadra, míg az ügyvédeknek ettől tartózkodva a jogi védelemről kell gondoskodniuk.”²⁵⁷

7) A helyzet tisztázása érdekében néhány részletet idézek Rákosi Mátyás hozzám intézett leveleiből. Január 13-i leveléből: „Az anyagból mindeddig egyetlen betűt sem kaptam meg, és rendkívül sajnálom, hogy egyáltalán nyugtalanítóttalak titeket ezzel. Már egy hónappal ezelőtt, december 12-én közöltem veletek Domokoson keresztül, hogy elkéstem az anyagokkal, én eleve úgy készültem, hogy ezek nem fognak megérkezni, tehát ez a körülmény viszonylag kevésbé hatott rám bomlasztólag”.

A per előtti napon, január 20-i levelében azt írja:

„Vámbéry kapott valamiféle anyagot Párizsból. Erről tegnapelőtt hallottam, az ügyvédekkel folytatott beszélőn. Mivel három

²⁵⁷ Nem találtuk meg.

ügyvéd volt jelen és az idő nagy része a per technikai előkészületeire ment el, így az anyagokból csak statisztikai adatokat olvastak fel nekem. Vámbéry közölte, hogy a többi Kelemen könyvének részletei teszik ki, és mivel ez a könyv most nálam van, már úgyis ismerem.”²⁵⁸ Mivel a kísérőlevélből nem derült ki, hogy ez vajon a teljes anyag-e, így megkértem Dr. Domokost nézze át még egyszer, hátha talál benne valamit. Nagyon sajnálom, hogy téged ezzel nyugtalanítóttalak, utólag el kell ismernem, ezeket inkább saját megnyugtatómra kértem, bár valójában nem értem, miért nem állítottatok nekem össze valamit úgy, ahogy kértem. [---] A hét elején járt nálam Willard. Nem kapott engedélyt a tárgyalásokra, csak a Vámbéryvel folytatott 15 perces beszélőmön volt jelen. [---] Még a két ügyvéd egyike sem kapta meg a pénzét, ami nekem ugyanúgy kellemetlen, mint nekik, vagy neked, akire ezt rázúdították. [---]²⁵⁹ Tulajdonképpen nem értem ezt: a Lengyelnek átutalt pénz 40%-át egy széles gesztussal otthagyták a banknál, jöllehet erre ismételten felhívtam a figyelmeteket.”

Tekintettel arra, hogy a bátyámmal és a védelemmel folytatott levelezés rajtam keresztül zajlott, kérem, hogy a kérdés megvitatása esetén engem is hívjanak meg, mert feltételezem, hogy a helyzet tisztázásánál hasznos lehetek.

1935. 01. 31.

Rákosi Zoltán

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 22–25.²⁶⁰

²⁵⁸ Elképzelhető, hogy KELEMEN Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez*, 1919. Szeged, 1923. c. könyvről van szó.

²⁵⁹ Kihagyott szövegrészek az eredetiben.

²⁶⁰ Vö. a 29. sz. irattal.

AUSTIN EMIL²⁶¹ LEVELE A KMP-HEZ
A RÁKOSI ÉRDEKÉBEN SZERVEZETT
NEMZETKÖZI KAMPÁNY HELYZETÉRŐL

[New York, 1935. február 1.]

New York, 1935. február 1.

A legutóbbi értesítésünk óta hosszabb idő telt el. Jó[!]lehet, sajtónk útján értesítve vagytok az itt lefolytatott eseményekről. Ez azonban nem zárhatja ki, hogy tőlünk közvetlen értesítés ne menjen a részetekre.

Legutóbbi levelünk óta jó részben R[ákosi] barátunkkal²⁶² foglalkoztunk. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a fizetett ügynökökön kívül alig van valaki Amerikában, aki támadni merné R[ákosi]t. Az amerikai magyar lapok közül (34) csak két, állami támogatásban részesülő napilap engedi meg magának, hogy a magyar hatóságokat megvédje R[ákosi]val szemben. A többit helyi bizottságaink leszerelték, és tömegnyomással kényszerítik, hogy a mi tudósításainkat, melyet átlagosan hetente bocsájtunk ki, leközlőljék.

Legutóbb több anyagot küldtem, melyet soha nem ismertetek el, ezekben láthattátok, hogy bizottságaink elég kiterjedtek. Ma értesíthetünk benneteket, hogy alig van Amerikában egyesület, hazafias, egyházi, polgári, sőt politikai, melyet kérő levéllel meg

²⁶¹ Személyére vonatkozó bibliográfiai adatot nem találtunk. Austin Emilen kívül még egy Treitler József nevű személy folytatott levelezést a KMP vezetésével, köztük közvetlenül Kun Bélával, akit egymás között csak „Öregnek” neveztek. A fejléces levélpapírokon meglehetősen körülményes meghatározás szerepelt: „Patronáti szervezet: Magyarországi Bebörtönzött Munkások és Intellektuelek Amerikai Védnöksége”. A kampány során követendő taktikáról (aláírásgyűjtésről, a követség és konzulátusok körülzárásáról, 24 órás folyamatos telefonos zaklatásáról) személyesen Kun Bélától kaptak részletes utasításokat. RGASZPI, f. 495, op. 142, gy. 709, l. 5–20.

²⁶² Rákosi Mátvás.

ne látogattunk volna. A múlt hónapban 950 amerikai szervezetnek bocsátottunk ki támogató felhívást. Az amerikai történelemben talán ez az első eset, hogy ezeket az „ellenségesnek” nevezett egyesületeket megkíséreljük bevonni. Eredmények feltétlenül lesznek. Nem várjuk, hogy ezek mind segítséget nyújtsanak, de a legkisebb százalékot is új eredménynek könyvelhetjük el.

Sajtónk, ha az a kezetekbe került, foglalkozott bizonyos eredményekkel és aktivitásokkal. Több városban helyi bizottságok alakultak, melyek a védő javaslatot elfogadták. Legértékesebbek a detroitiek, kik 18 egyletből fogadtak el javaslatot, Cleveland nagyszámú (jelentéseikben nem jelzett) egyesülete[i] tiltakoztak, New York 22 egyesület közös tiltakozása. A fent nevezett egyesületek közös tiltakozása azért bír nagy értékkel, mert mind polgári, vagy a fent nevezett szervezetekhez tartoztak. Máskülönbén a különböző konferenciáinkon sokkal többen voltak jelen. New Yorkban és New Jersey államokban megtartott védő konferenciákon 192 delegátus és jegyzeteink szerint 115 000 tagú szervezetet képviseltek, ebben, igaz, benne van az IWO betegségleyező[n]k 46 000 tagja. Mint tudjátok, ez a két konferencia küldte a 18 tagú delegációt Washingtonba, a magyar követségre. A követségek pikketelése²⁶³ (sztrájkposztok táblákkal való fel és alá járkálása az épület előtt) minden városban sikeres és programszerű volt. New York és Cleveland városok az utóbbi időben elég gyakran megismételték. A clevelandi pikketelés a polgári újságok frontlapjára került, míg New Yorkban 100 tagú bizottság egyes sorokban jó jelszavas plakátokkal jártak fel és alá. A legutóbbi pikketelés február 2-án volt.²⁶⁴ A követség épületét (bejáratait) 2 óra hosszat pikketelte 75 egyén. Ezen a napon két bizottság kereste fel a konzulátust. A konzulátusok telefonszámait közkézre adják, és nyil-

²⁶³ A kifejezés az ang. *picket* igealakból származik, jelentése: bekerít, körülvész, (sztrájk)őrséget állít, sztrájkolók mellett hangulatot kelt.

²⁶⁴ A levél keltezési dátuma (febr. 1.) és a clevelandi akció megadott időpontja (febr. 2.) közötti ellentmondás a dokumentum alapján nem oldható fel. Valamelyik esetben minden bizonnyal elgépelésről van szó.

vánosan publikáljuk, hogy telefonon érdeklődjenek R[ákosi] felől. Értesüléseink szerint a telefon állandóan cseng. Sajnos a magyar hatóságok meg tudják akadályozni, hogy akcióink a sajtóba (angol kapitalista) kerüljenek.

Be kell számolni egy saját kezdeményezésünkről. Ez Hock²⁶⁵ esete. Tudomásunkra jött, hogy ezzel az ügygel kapcsolatban több „liberális” és MVS-ellenes²⁶⁶ egyén külön mentési akcióra készül. Ezt meg kellett akadályozni. Magunkévá tettük H[ock] esetét is, és együttes akciót indítottunk. Valóban több kísérlet történt, hogy H[ock] ügyében külön akció induljon meg, de végeredményben ezek kénytelenek voltak bevonni R[ákosi] ügyét is. (Detroit). Ma a helyzet az, hogy R[ákosi] és H[ock] összekötött ügyében magukhoz az egyházakhoz fordulunk, és a magyarországi fasizmus és kormányzat még a papok beszédeiben sem talál rokonszenvet. A reakció izolálva van, a védelem a széles tömegek támogatásában részesül. Nem tudom pontos számát azoknak a táviratoknak, melyek Gömbösnek, Horthynak, Szemáknak, R[ákosi]nak, Vámbérynek, Washingtonba és a helyi konzuloknak mennek, de alig van nap, hogy újabb táviratok elküldéséről ne kapnánk jelentést. Ma egy híres helyi ügyvéd tudósított a tiltakozásáról. A mi ügyvédi karunk szintén küldött táviratot, hasonlóra kértük az itteni ügyvédi kamarát, honnan ígéretet is kaptunk. Az általunk elérhető szakszervezetek Washingtonba küldtek táviratot. Január 14-i konzulátusi pikketelésbe 7 szakszervezet 2-2 tagjával képviseltette magát. A hét egyik nagyobb eseménye a 22 New York-i magyar egylet washingtoni és budapesti sürgönye.

A kisebb városok nem képesek olyan gyorsan követni az ese-

²⁶⁵ A levélrészlet a Hock János érdekében az Egyesült Államokban indított kampányról szól. Hock János (1859–1936) plébános, politikus, író. 1918. nov. 1-től a Nemzeti Tanács elnöke. A Tanácsköztársaság kikiáltása után emigrált. 1934-ben hazatért, itthon vádat emeltek ellene az emigrációban írt cikkeiért, egy év börtönrre ítélték. 1935 júniusában kegyelemmel szabadult. A levélrészlet a Hock János érdekében indított kampányról szól.

²⁶⁶ A rövidítés a Magyarországi Vörös Segélyt jelenti. A szervezet 1923 novemberében jött létre Bécsben, a MOPR magyar szekciójaként.

ményeket, és ezért nagyon hátul kullognak, de megmozdulás, főleg pedig az ügy ismertetése mindenütt napirenden van.

Tervbe vettük egy állandó folyóiratnak a kiadását az MVS-sel kapcsolatban, mely olcsó formában havonta egyszer jelenne meg. A költségeket hirdetésekéből fogják fedezni. Továbbá R[ákosi] első védője Amerikában van, és országos körútra fogjuk indítani, természetesen csak a nagyobb városokba. Tervbe vettük, hogy az MVS-sel kapcsolatban kiadunk egy olcsó füzetet. Értesülésem szerint Párizsban már kiadtak egy olyasmit. Ez további lépés lesz az MVS népszerűsítésére. Az utóbbi időben, mint tudjátok, elég jó publicitást kap az MVS. A márciusi ünnepélyek mind (alig lesz város, hol nincs tervbe véve) az MVS-sel kapcsolatban fognak lefolyni. Jó lehet, az anyagi jövedelmek nem mind erre a célra fognak befolyjni, de mi majd megtaláljuk a jövedelmet az újabb összeköttetéseink nyomán.

Az elmúlt évben hozzátok körülbelül 150 \$-t küldtünk egyenesen és 1100 \$-t M[oszkvá]ba. Töletek megkaptuk a nyugtát az egész összegről, míg M[oszkváb]ból csak 500 \$-ról jött nyugta. A többi még nyugtázatlan. A hét folyamán érdeklődtem a pénztár készletünkről, és 200 \$ van elküldésre készen. Sajnos ezt nem tudják, más szóval nem szívesen küldik el addig, míg a nyugtázatlan 600 \$-ról nem érkezik meg a nyugta. Tudnátok ti ott intézkedni, hogy a m[oszkva]i barátaink vegyék az ilyen nyugtázást szigorúban. Meg kell említeni, hogy az elmúlt esztendő alatt egyetlen sort sem kaptunk M[oszkvá]ból, tekintet nélkül arra, hogy nagyon sokszor kértük barátainkat.

R[ákosi] tárgyalása előtt jóval ügyvédének 10 \$-t küldtünk tudósítási költségekre, eddig semmi válasz. Sürgönyeinket a tárgyalásról más irányból kapjuk. Máskülönben a magyarországi tudósítások még mindig nagyon el vannak maradva. Meg kell említeni azt is, hogy míg részünkről nem tanácsos benneteket gyakori levelekkel felkeresni, addig semmi sem akadályoz meg benneteket, hogy gyakori, heti, sőt, félheti értesítést ne küldjete.

Szeretnénk részetekre néhány kivágott cikket küldeni, ha úgy gondoljátok, hogy erre szükségetek volna. Ezek főleg R[ákosi]val vagy az MVS-sel foglalkoznak. Mi a véleményetek? Nekünk szüksé-

günk volna további terjeszkedés céljából azok neveire, kik védelmi listáton van[nak], vagy akik le vannak fogva. Küldjétek el. Szeretnénk még néhány darabot az általunk kibocsájtott anyagból résztekre elküldeni, úgy, mint a múltkor, de ezt is csak akkor, ha kéritek.

Kertész,²⁶⁷ mint írtam, meghalt. A hozzá juttatott címeket hozzám továbbította a családja. A jövőben ne használjátok a címét.

Szívélyes és baráti üdvözlét mindannyitok részére.

Austin Emil [---]²⁶⁸

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 142, gy. 709, l. 1–2.

32.

FELJEGYZÉS

SZEMJON MIRNIJ ÉS ÉTIENNE MILHAUD ÜGYVÉD

1935. JANUÁR 31-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL

[Budapest, 1935. február 15.]

Titkos

1935. február 15.

Feljegyzés a Milhaud-val folytatott január 31-i beszélgetésről

Milhaud közölte velem, hogy szóban és írásban is tiltakozást nyújtott be Szemák tanácselnökhöz, mivel a bírósági eljárás során

²⁶⁷ Személyére vonatkozó bibliográfiai adatot nem találtunk.

²⁶⁸ Az itt elhagyott utóirat két pontja a sztrájkoló pécsi bányászok ügyével foglalkozik, valamint a Jugoszláviából kiutasított magyarok sorsával kapcsolatban kibontakozott, a magyar diplomáciai képviselők által irányított kampánnyal szembeni akciókról szól.

a legelemibb jogi normákat is megsértették, ami bármely más országban elképzelhetetlen lett volna. Milhaud nem látja értelmét további budapesti tartózkodásának, Párizsba készül, hogy erősítse a Rákosi szabadon engedését követelő társadalmi kampányt.

Ami a lehetséges ítéletet illeti, Milhaud, akárcsak Vámbéry, hajlik arra a feltételezésre, hogy Rákosi súlyos büntetést kap, lehet, hogy életfogytiglant, de semmiképpen nem ítélik halálra.

Megkérdeztem Milhaud-t, mi a véleménye arról az ötletéről, amit a „Havas” hírügynökség tudósítója, Nègre dobott be a közudatba, miszerint a per összeegyeztethetetlen Magyarországnak a trianoni szerződésben vállalt kötelezettségeivel. Milhaud konzultált a kérdésben néhány itteni nemzetközi jogással, akik rámutattak arra, hogy a 76. cikkely²⁶⁹ hivatkozott pontja nem alkalmazható Rákosira. Milhaud mellékesen elmesélte nekem a Károlyi Mihály, volt magyar miniszterelnök perével kapcsolatos történetet. Mikor a magyar legfelsőbb bíróság Károlyi Mihályt vagyonelkobzásra ítélte, ügyvédje, Paul-Boncour²⁷⁰ Genfben megtámadta az ítéletet, mert az ellentmond a trianoni szerződés hírhedt 76. cikkelyének. Milhaud megkérdezte tőlem, érdemes-e neki ebben a kérdésben Paul-Boncour-hoz fordulnia, aki neki nagyon közeli ismerőse. Azt tanácsoltam Milhaud-nak, mielőtt Boncourral beszélne, keresse fel Szokolin elvtársat,²⁷¹ akihez Milhaud-t, saját szavai szerint, baráti szálak fűzik.

Szemjon Mirnij

²⁶⁹ A trianoni békeszerződés 76. cikkelye kimondta, hogy a volt Osztrák–Magyar Monarchia egykori állampolgárai közül senkit nem lehet felelősségre vonni az 1914. júl. 28. és a békeszerződés életbelépése közötti időszakban folytatott politikai tevékenysége miatt. Erre ld. *Magyar Törvénytár. Az 1921. évi törvények*. Szerk. TÉRFY Gyula. Bp., 1922. 222.

²⁷⁰ Paul-Boncour, Joseph (1873–1972) francia jogász, politikus, államférfi. 1932. dec. 18-tól 1933. jan. 31-ig miniszterelnök, egyúttal 1932. dec. 18-tól 1934. februárjáig külügyminiszter, 1932–1936 között Franciaország állandó képviselője a Népszövetségben.

²⁷¹ Szokolin, Vlagyimir Alekszandrovics (?–?) szovjet hírszerző, diplomata, 1931 és 1937 között a párizsi szovjet követség munkatársa. 1937-től a Népszö-

6 példányban:

- 1–4. – Kresztyinszkij elvtársnak
5. – a 2. Nyugati Osztálynak
6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 38.

33.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A STRASSER ERNŐ ÜGYVÉDDEL FOLYTATOTT
1935. FEBRUÁR 1-JEI BESZÉLGETÉSÉRŐL
A RÁKOSI ELLENI PER ÚJABB FEJLEMÉNYEIRŐL

[Budapest, 1935. február 15.]

Titkos

1935. február 15.

Feljegyzés a Strasser ügyvéddel folytatott
február 1-jei beszélgetésről

Megkértem Strassert, figyelmeztesse Rákosi elvtársat arra, ne említse meg, hogy szovjet állampolgárságot kapott.²⁷² Strasser azt mondta, hogy küldött egy táviratot Rákosi elvtárs testvérének, Rá-

vetség Nemzetközi Munkaügyi Irodájában a szovjet delegáció másodtitkára, a Népszövetség főtitkárának helyettese.

²⁷² A Rákosi 1927-ben jogerősen kiszabott 8 év 6 hónap fegyházbüntetés 1934. ápr. 24-én lejárt. Büntetésének letelte után azonban újból perbe fogták a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt. Az ÖK(b)P KB Politikai Irodája a büntetés letelte után egy nappal 1934. ápr. 25-én olyan értelmű határozatot hozott, hogy az elítélt kérése alapján a szovjet hatóságok szovjet útlevelet, valamint

kosi Zoltánnak, mivel maga a „vádlott” úgy vélte, hogy Moszkva beleegyezése nélkül nem nyilváníthatja magát szovjet állampolgárnak a bíróság előtt. Strasser megígérte, hogy átadja az üzenetemet Rákosi elvtársnak.

Strasser úgy véli, hogy Rákosi állampolgárságának kérdése nem befolyásolta volna az eljárást. Abban az esetben, ha a bíróság elnöke erre vonatkozó kérdést tenne fel neki, azt válaszolná, hogy jugoszláv állampolgár, és nem optált (Rákosi Horvátországban született), és nem kapott szovjet állampolgárságot.²⁷³ A bíróságnak meg kellene állapítania, hogy még magyar állampolgárnak tekinthető-e.

Ami a lehetséges ítéletet illeti, Strasser halálos ítéletet feltételez. „Rossz benyomást” tett a bíróságra, hogy Rákosi védelmébe vette Szamuely Tibor²⁷⁴ emlékét. Az ügyvédek győzködték Rákosit, hogy ne tegyen említést Szamuely Tiborról, mivel ez árthat neki. Ismert, hogy Szamuelyt különösen gyűlöli a reakció. Rákosi ugyanakkor kijelentette, hogy nem engedi meg, hogy a reakció kárt tegyen ennek a forradalmárnak az emlékében.²⁷⁵

Szemjon Mirnij

Csehszlovákián és Lengyelországon való átutazásra szóló tranzitvízumot biztosítanak számára. RGASZPI, f. 17, op. 162, gy. 16, l. 50.

²⁷³ Rákosi Mátyás valójában az akkor Magyarországhoz tartozó Bácskában, Adán született 1892-ben. A terület a trianoni békeszerződés értelmében a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság fennhatósága alá került.

²⁷⁴ Szamuely Tibor (1890–1919) kommunista politikus. A Tanácsköztársaság kiáltása után hadügyi népbiztoshelyettes, az 1919 áprilisában az ellenforradalmi felkelések leverésére létrehozott frontmögötti bizottság elnöke. 1919 tavaszán és nyarán személyesen vezette a dunántúli és Duna–Tisza-közi ellenforradalmi felkelések leverését. A tanácsköztársaság bukása után megpróbált Ausztriába menekülni, mikor egy osztrák járőr feltartóztatta, agyonlőtte magát.

²⁷⁵ Az elsőfokú bírósági tárgyalás anyaga megjelent: *A Rákosi per. Vád – védelem – ítélet. I. m.*

6 példányban:

1–4. – Kresztyinszkij elvtársnak

5. – a 2. Nyugati Osztálynak

6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 39.²⁷⁶

34.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL FOLYTATOTT
FEBRUÁR 10-I BESZÉLGETÉSÉRŐL
A RÁKOSI-PERREL KAPCSOLATBAN

[Budapest, 1935. február 15.]

Titkos

1935. február 15.

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott február 10-i beszélgetésről

Vámbéry kijelentette, hogy nem volt könnyű dolga, amikor elmondta a védőbeszédet Rákosi perében. Egyrészt nem lehetett védenie a kommunizmust, mivel letartóztatták volna kommunista propagandáért, másrészt nem lehetett bírálni a szociáldemokratákat, mert ezzel megfosztotta volna magát attól a lehetőségtől, hogy időről-időre cikkeket közöljön a Népszavában, a szocdemek orgánumban. A Népszava az egyetlen napilap, amely néha hoz-

²⁷⁶ Megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. I. m.* 248.

zájárul, hogy közölje sorait. Tehát ezért támaszkodott elsősorban tisztán jogi alapokra, amikor harcba szállt az ügyéssel. Vámbéry szerint bármelyik elfogulatlan jogász, ha szembeállította volna beszédét az ügyész beszédével, arra a következtetésre jutott volna, hogy az ügyészségnek semmilyen jogalapja nem volt a Rákosi elleni eljárás megindítására.²⁷⁷

Vámbéry mind a mai napig nem találja a választ arra a kérdésre, hogy a kormány miért döntött a Rákosi elleni eljárás lefolytatásáról. Ezt azzal magyarázza, hogy a kormány meg akarta nyugtatni a perrel azokat a reakciós köröket, amelyek azért kritizálták, mert felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. A perrel a kormány ismét be akarta bizonyítani, hogy nem tűri el a kommunista propagandát, még akkor sem, ha diplomáciai kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval.

Vámbéry megkérdezte, hogy áll most a csere ügye. Kész felajánlani szolgálatait a csere lebonyolítására. Azt válaszoltam, hogy még ki kell tartani egy kis ideig, egyelőre nem fogunk kezdeményezni ebben a kérdésben.

Rákosi öccse, Rákosi Zoltán egy táviratot küldött neki, amely szerint Amszterdamban keresztül fogják neki átutalni a pénzt. Ennek a táviratnak köszönhetően Vámbéry kénytelen lesz a pénzt Amszterdamból Budapestre hozni, és a hivatalos árfolyam szerint pengőre váltani. Ezzel több, mint 60%-ot fog veszíteni. Kérte, hogy a jövőben kerüljük el az ilyen nyílt utakat. Többek között azért, hogy amikor Rákosi Zoltán átutalja neki Amszterdamban keresztül a svájci és francia frank árfolyama közötti különbséget, ne közölje ezt Budapestre táviratban vagy levélben.

Vámbéry felolvasta azt a felháborodott levelet, amelyet egy angol diák írt neki, aki nemtetszését nyilvánította amiatt, hogy

²⁷⁷ A védőbeszédet ld. *A Rákosi per. Vád – védelem – ítélet. I. m.* 44–82.

Moore angol képviselő²⁷⁸ Magyarország és a „magyar arisztokrata demokrácia” mellett mondott beszédet. Ez a diák nyolc hosszú oldalon kérte Vámbéryt, hogy cáfolja meg Moore kijelentéseit, amelyek szerint a „magyar mágnások voltak jobbágyaik szülőatyjai.”²⁷⁹

Szemjon Mirnij

6 példányban:

1–5. – Kresztinszkijnek

6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 35–36.²⁸⁰

²⁷⁸ Moore, Sir Thomas Cecil Russel (1886–1971) angol katonatiszt. Az első világháborúban Franciaországban és Olaszországban szolgált. 1925-ben nyugdíjba vonult, s ettől kezdve egészen 1950-ig konzervatív képviselő a brit parlament alsóházában.

²⁷⁹ Valószínűleg a földesúr–jobbágy-viszony patriarchális jellegére történő utalás került többszörös áttétellel ilyen torzított és zavaros formában a jelentés végére.

²⁸⁰ Az irat megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései*. I. m. 250–251.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A BINGH ANGOL ÜGYVÉDDEL FOLYTATOTT
1935. FEBRUÁR 10-I MEGBESZÉLÉSRŐL
A BINGH ÁLTAL RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÜGYÉBEN
FOLYTATOTT KAMPÁNY TÁRGYÁBAN

[Budapest, 1935. február 15.]

Titkos

1935. február 15.

Feljegyzés a Bingham ügyvéddel folytatott
február 10-i megbeszélésről

Bingham ügyvéd²⁸¹ megmutatta, hogy milyen leveleket és táviratokat küldött a „Manchester Guardiannak” Rákosi ügyében. Megkérdezte, hogy szándékunkban áll-e tiltakozni a Rákosi elleni ítélettel szemben, mivel az ellentmond a trianoni békeszerződésnek. Ha ezt szándékozzuk tenni, akkor ő holnap, 11-én, miután hazaérkezik Angliába, hasonló értelmű kampányt fog indítani a „Manchester Guardianban”. Azt válaszoltam, hogy ismereteim szerint nem szándékozzunk panaszt tenni Magyarország ellen a Népszövetség-nél a trianoni béke megsértése miatt, és ha ő bármilyen kampányt szeretne indítani Rákosi ügyében az angol sajtóban, akkor előre egyeztetessen Majszkij elvtárral.²⁸²

Szemjon Mirnij

²⁸¹ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

²⁸² Majszkij, Ivan Mihajlovics (1884–1975) szovjet történész, publicista, diplomata, 1932–1943 között a Szovjetunió londoni diplomáciai képviselője, 1941-től nagykövet. 1943–1946 között külügyi népbiztoshelyettes.

6 példányban:

1–5. – Kresztyinszkijnek

6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 34.

36.

ALEKSZANDR BEKZADJAN KÖVET
NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJ
KÜLÜGYI NÉPBIZTOS-HELYETTESHEZ ÍRT
JELENTÉSÉNEK A RÁKOSI-ÜGY FEJLEMÉNYEIRE
VONATKOZÓ RÉSZLETE

[Budapest, 1935. február 16.]

Titkos

A Rákosi-ügy

1935. II. 16.

Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

A Rákosi-per kimenetele nem hazudtolta meg várakozásainkat. Jóllehet a vádbeszéd elhangzása után itt erőteljesen beszéltek a halálbüntetésről (ez a pánikhangulat még az ügyvédekre is áttért), de számunkra teljesen világos volt, hogy Rákosi halálára a magyar kormánynak nemcsak hogy nincs szüksége, de az nem is lenne előnyös számára, tekintettel arra, hogy a perrel nem a kapcsolatok kiélezésére törekedtek velünk, illetve a világ közvéleményével, mindössze az átlagpolgárt kívánták elrettenteni. A per anyagait a TASZSZ vonalán időben megküldtük, a kihallgatási jegyzőkönyvet és Rákosi beszédeit ezzel a postával küldjük Linde elvtárs részére.

Az ítélet kihirdetése után az ügyvédek a követség titkárokkal folytatott magánbeszélgetéseikben újra felvetették Rákosi kicserélésének kérdését, amellyel oly sikertelenül próbálkoztak a per kezdete előtt.²⁸³ Utasításomra értésükre adták, hogy mi kivárunk.

Valójában, ha Jungerth még Ankarában közölte Karahannal,²⁸⁴ hogy Rákosi pere elkerülhetetlen és a csere után kiadják nekünk,²⁸⁵ akkor szerintem most nem célszerű beavatkoznunk a dolog menetébe és várakozó álláspontra kell helyezkednünk. Csak egy dolgot szeretnék kérni: a tárgyalásokat, ha sor kerül rájuk, ne szétszórta folytassuk, mint a szeptember–decemberi időszakban, hanem kizárólag magyarországi diplomáciai képviselőnk legyen megbízva ezzel. Ha szétszórta tárgyalunk, az kellemetlen helyzetbe hozhat minket. Ugyanezzel a kéréssel fordulok Önhöz Gyóni Géza hamvainak Krasznajarszkból történő hazaszállítása ügyében. A Pesti Napló február 11-i cikke²⁸⁶ a mi állítólagos hozzájárulásunkról (amelyről nekünk nincs tudomásunk), kellő magyarázatot ad kérésemre. Még az a jó, hogy az újságok nem kérdezték minket erről a „hozzájárulásról”, így nem súlyosbították helyzetünk kényelmetlenségét. [---]²⁸⁷

Alekszandr Bekzadjan

²⁸³ Erre ld. a 33–34. sz. iratokat.

²⁸⁴ Karahan, Lev Mihajlovics (1889–1937) örmény származású szovjet diplomata. 1926–1934 között külügyi népbiztoshelyettes, 1934–1937 között ankarai szovjet követ, 1937-ben a sztálini represszió áldozata lett.

²⁸⁵ Így szerepel az orosz szövegben, nyilvánvaló elírás, a „csere” kifejezés helyett Bekzadjan minden bizonnyal az ítélethozatalra gondolt.

²⁸⁶ A cikk valójában a lap febr. 10-i számában jelent meg. Ld. A szovjet kormány megengedte Gyóni Géza hamvainak hazahozatalát. Pesti Napló, 1935. febr. 10. 11.

²⁸⁷ A kihagyott részben a magyar–szovjet kereskedelmi kapcsolatokról, a magyar belpolitikai helyzetről és a szovjet követségi épület ügyéről esik szó. Az irat teljes terjedelemben megjelent: SERES Attila: A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. I. m. 252–255.

6 példányban:

- 1–3. – Kresztyinszkij elvtársnak
4. – Litvinov elvtársnak
5. – Sztomonyakov elvtársnak
6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

AVP RF, f. 05, op. 15, p. 106, gy. 29, l. 11–12.

37.

**SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL FOLYTATOTT
1935. FEBRUÁR 19-I BESZÉLGETÉS RŐL
BINGH ÜGYVÉDNEK A RÁKOSI ÜGYÉBEN TETT
LÉPÉSEI TÁRGYÁBAN**

[Budapest, 1935. március 5.]

Titkos

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott
február 19-i beszélgetésről

1935. március 5.

1. Vámbéry felolvasta azt a levelet, amit Bingh ügyvédtől kapott a Rákosi-üggyel kapcsolatban. Bingh közölte ebben a Foot képviselő²⁸⁸ és Eden²⁸⁹ közti bizalmas megbeszélés tartalmát. Eden

²⁸⁸ Foot, Dingle (1905–1978) brit ügyvéd, liberális politikus, 1931–1945 között a Liberális Párt színeiben parlamenti képviselő, 1957-től 1970-ig munkáspárti képviselő.

²⁸⁹ Eden, Anthony (1897–1977) brit politikus, 1923-tól a konzervatív párt képviselője.

megkérte Footot, hogy másodszor ne vesse fel azt a kérdést, hogy Magyarország megsértette a trianoni békeszerződés 76. cikkelyét, amiatt, hogy bíróság elé állította Rákosit olyan politikai cselekményekért, amelyek megelőzték a trianoni békeszerződés aláírását. Eden kikérte erről a budapesti angol követ²⁹⁰ véleményét is. Az angol követ válasza úgy szólt, hogy ez az eljárás ellentmond a trianoni békeszerződésnek, mivel Eden kérésére az összegző véleményt a követ megbízásából Vámbéry maga állította össze.

2. Vámbéry emlékeztetett Gádor Béla magyar kommunista történetére,²⁹¹ akit életfogytiglani börtönre ítélték a kommunben való részvételéért. Vámbéry azt állította, hogy a „Nemzetközi Jogász Szövetség” és az „Emberi és Polgári Jogok Védelmének Ligája” humanitárius megfontolásokból hozzánk kívánnak fordulni, azaz a kéréssel, hogy ne csak Rákosit, hanem Gádort is cseréljük ki. Tartózkodva viszonyultam Vámbérynek Gádorra vonatkozó kérélmére iránt, mivel éppen Vámbéry szavai szerint Gádor a teljes emigrációt Ausztriában töltötte, és önként adta fel magát a magyar hatóságoknak (lásd a Gádorról szóló levelet).²⁹² [---]²⁹³

Szemjon Mirnij

viselője a brit alsóházban, 1935–1938 között külügyminiszter, 1955–1957 között miniszterelnök.

²⁹⁰ Ekkor Ramsay, Patrick (1879–1962) a budapesti brit követ (1933-tól 1935-ig).

²⁹¹ Gádor Béla (1891–?) nyomdász, a Tanácsköztársaság idején vöröskatonája, a diktatúra bukását követően emigrált. Hazatérése után a miskolci törvényszék 1934 júniusában halálra ítélte, mivel 1919-ben osztága Mezőcsát községben hat helyi gazdát meggyilkolt. Az ítéletet a Debreceni Királyi Ítéltábla életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta. A korabeli kommunista röplapokon és felhívásokban Gádor neve gyakran együtt szerepelt Rákosiéval.

²⁹² Nem találtuk meg.

²⁹³ A kihagyott részben Vámbéry Rusztem és Eckhardt Tibor kapcsolatáról esik szó.

6 példányban:

1–4. – Kresztyinszkijnek

5. – a 2. Nyugati Osztálynak

6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 43.

38.

KIVONAT RÁKOSI HAJNAL
MOSZKVÁBAN ÉLŐ TESTVÉREIHEZ ÍRT LEVELÉBŐL
A BÍRÓSÁGI TÁRGYALÁSOK LEFOLYÁSÁRÓL

[Budapest, 1935. március 9.²⁹⁴]

Másolat (fordítás magyarból)

Részlet Rákosi Mátyás húgának leveléből

Érdekes és jellemző volt az eset a magánzárkával. Annak ellenére, hogy az elnök állandóan provokálta Mátyást, hogy elveszítse önuralmát, és ezzel ürügyet adjon a büntetésre, (az elnök) minden igyekezete hiábavalónak bizonyult, mivel Mátyás mindenre felkészült, és az egész per folyamán nagyon visszafogottan viselkedett.

Így például minden ok nélkül büntették előbb három, majd újabb nyolcnapi magánzárkával, minden valószínűség szerint felsőbb utasításra.

A közvetlen ok az volt, hogy az egyik esettel kapcsolatban Mátyás a legkorrektebb formában kijelentette, hogy ő nem úgy számolt be erről, mint ahogy azt az elnök előadja, és ez a jegyzőkönyvből is megállapítható.

²⁹⁴ A levél keletkezésének pontos dátuma ismeretlen, a szöveg végén feltüntetett dátum a fordítás időpontja.

Ez szolgált a büntetés okául.

A szünetben Vámbéry bement az elnökhöz és megmutatta a gyorsírási feljegyzést, amelyből látni lehetett, hogy Mátyásnak igaza volt. Az elnök ezt kénytelen volt elismerni, de kijelentette, hogy a büntetés Mátyás tiszteletlen viselkedésének eredménye, és amennyiben ő (Mátyás) bocsánatot kér tőle, akkor az elzárást visszavonja.

Mátyás természetesen erre nem volt hajlandó.

Ez az eset azonban annyira törvényellenes volt, hogy ők is szégyelltek magukat miatta. Az ügyész, Töreky²⁹⁵ azt mondta Vámbérynek, hogy a fegyelmi büntetés végrehajtásáról majd megfelekeznek. De ennek ellenére szombat reggel Mátyást magánzárkába vitték az első három nap letöltésére.

A helyzet az, hogy szombaton, vasárnap és hétfőn nem volt tárgyalás.

Csak vasárnap reggel szereztem tudomást arról, hogy Mátyás magánzárkában ül, amikor az ügyész engedélyével beszélőre mentem hozzá. Ott közölték velem, hogy nem beszélhetek Mátyással, mert fegyelmi büntetését tölti.

Én szörnyen nyugtalan lettem a védőbeszéd miatt, mivel teljesen világos volt, hogy az egészet azért rendezték, hogy Mátyást megzavarják ebben. Még sohasem volt példa arra, hogy a per során kiszabott fegyelmi büntetést még a per időtartama alatt végrehajtsák. Vámbéry felhívta Szemákot, aki kijelentette, hogy ő adott utasítást a magánzárkára, mivel Mátyás nem kért tőle bocsánatot, de keressék fel az ügyvédek az irodájában hétfőn reggel, és elsimítsák az ügyet. A védők ebben megnyugodtak. Én mindent megtet-

²⁹⁵ Töreky Géza (1863–1961) jogász, bíró, kúriai ügyész. 1922-től a budapesti Büntető Törvényszék alelnöke, 1926-tól elnöke. A Horthy-korszak igazságszolgáltatásának közismert képviselője. Számos nagy politikai büntetőperben ítélkezett, többek között a tanács hatalom bukása után is. A rögtönítélő bíróság elnökeként hozott ítéletet Sallai Imre és Fürst Sándor perében 1932. júl. 29-én. 1934-től a Kúria másodelnöke, 1937–1944 között a Kúria elnöke, 1935-től tagja a Felsőháznak. A visszavonuló német csapatokkal Nyugatra távozott.

tem, hogy informáljam a külföldi újságírókat és más személyeket. Ennek eredményeképpen, amikor hétfőn reggel Strasser felkereste az elnököt, már a legkülönbözőbb helyekről érkeztek tiltakozások az elnöki irodába.

Az elnök tehát a harmadik napon elrendelte a fegyelmi büntetés megszakítását, hogy folytassa a tárgyalást.

Jellemző, hogy erről az incidensről a tárgyalóteremben egy szó sem hangzott el, és egyetlen magyar újság sem írt róla.

Mátyás kéri, hogy írjam meg neked, mind egészségileg, mind általában aránylag jól érzi magát. Valóban nem néz ki rosszul. Nem látható rajta az a kimerültség, ami az utóbbi évben megfigyelhető volt. Már újból jól alszik, altatópor nélkül. Mátyás lehetségesnek tartja ügyének olyan kimenetelét, hogy enyhe bírói ítéletet kap, amit aztán a Kúria (a legfelsőbb bíróság), élén Törekével, halálos ítéletre változtat, ami ellen nem lehet fellebbezni, és még mielőtt bármit is tenni lehetne, az ítéletet végre fogják hajtani.

Eddig nem volt szükség arra, hogy Mátyás állampolgárságáról nyilatkozzon, de nagyon jó lenne, ha Ti mielőbb elintéznétek az ügyet szovjet állampolgársága tekintetében. Mátyásnak nincs sem magyar, sem jugoszláv állampolgársága. A Szovjetunióban lakott, sőt részt vett a választásokon is, (automatikusan) szovjet állampolgár lehet. Erre azért van szükség, hogy a kellő pillanatban hivatalosan is fel lehessen lépni érdekeinek védelmében.

Mindent időben elő kell készíteni, mivel ha a Kúria halálos ítéletet hoz, akkor már semmit nem lehet tenni. Ebből a szemszögből a könnyelmű optimizmus megbocsáthatatlan bűn nemcsak Mátyással, de az egész proletariátussal szemben is.

Mátyás azt szeretné, ha a tárgyalásokkal a továbbiakban Vámbéry lenne megbízva. Igaza van, mivel Lengyel az utóbbi időben elvesztette tekintélyét.

Ebben a percben közölték, hogy Mátyást életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Be kell vallanom, nekem úgy tűnik, jobb lett volna, ha halálra ítélik, mert akkor ti ott gyorsabban és energikusabban cselekednétek.

A gyorsírási feljegyzésekkel kapcsolatban van egy kellemet-

lenség. A gyorsíró, egy fővárosi ügyvéd, abban állapodott meg Strasserrel, hogy 400 pengőt fog kapni a munkáért. Miután a gyorsírást befejezte és elkezdte gépelni az anyagot, Strasser közölte vele, hogy nála csak 200 pengő van a sztenogrammára. Ez annál is inkább kellemetlen, mivel ugyanez az ügyvéd jegyzetelte le a Salai-Fürst-per anyagát is. Megbízták vele, átvették tőle a munkát, felhasználták, de egyetlen fillért sem fizettek neki. Az ügyvédnek, Molárnak,²⁹⁶ akinek fizetnie kellett volna, azonban el kellett menekülnie, így a kifizetésre nem került sor. A gyorsíró keresetet nyújthatott volna be a bíróságra Szőke²⁹⁷ és Lengyel Zoltán ügyvédek ellen, de nem akar ebből az ügyből botrányt csinálni. Azt szeretném, ha ti intézkednétek, hogy ne legyen botrány. Strassertől saját költségeimre átvettem 60 pengőt. Az a helyzet, hogy nem számítottam arra, hogy ilyen hosszú ideig leszek itt, és nem hoztam magammal elegendő pénzt. Ezt az összeget nem tudom neki visszaadni, mivel azt a 150 pengőt, ami nálam volt, otthon szintén úgy kértem kölcsön.

9/III/35

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 25, l. 5-8.

²⁹⁶ Életrajzi adatai nem ismertek.

²⁹⁷ Szőke Sándor (1888-1945) a KMP védőügyvédje, védte többek között Szántó Zoltánt, Rákosi Mátyást és Fürst Sándort is.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL FOLYTATOTT
1935. MÁRCIUS 20-I BESZÉLGETÉSÉRŐL
A RÁKOSI BIZOTTSÁG TEVÉKENYSÉGÉRŐL

[Budapest, 1935. március 25.]

Titkos

1935. március 25.

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott március 20-i beszélgetésről

Vámbéry közölte velem a Willard párizsi ügyvédtől kapott levél tartalmát. A levélben az ügyvéd rámutat, hogy a „Rákosi Bizottság” széleskörű nemzetközi propagandát kíván kifejteni Rákosi érdekében, a bírósági eljárást a trianoni békeszerződés 76. cikkelyével összefüggésbe hozva. A „Nemzetközi Jogász Szövetség” párizsi ügyvédei Benešhez²⁹⁸ kívánnak fordulni azzal a kéréssel, hogy vesse fel Rákosi ügyét a Népszövetség valamelyik következő plénumán. Megkérdeztem Vámbéryt, hogy mi köze van Rákosinak Csehszlovákiához, mivel én úgy tudom, hogy az egykori magyar terület, ahol született, most Jugoszláviához tartozik. Vámbéry felnevetett: „nyilvánvaló, hogy Jevtić²⁹⁹ Benešnél kevésbé hajlana arra, hogy Rákosi védelmére keljen”. Vámbéry úgy hiszi, hogy Beneš nem fog belemenni a kérdés megvitatásába.

Szemjon Mirnij

²⁹⁸ Beneš, Eduard (1884–1948) cseh politikus, 1918–1935 között külügyminiszter, 1935–1938, majd 1945–1948 között államelnök.

²⁹⁹ Jevtić, Bogoljub (1895–1960) jugoszláv politikus, 1932–1935 között külügyminiszter, egyben 1934 februárjától 1935-ig miniszterelnök is.

5 példányban:

1–3. – Kresztyinszkij elvtársnak

4. – a 2. Nyugati Osztálynak

5. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 53.³⁰⁰

ALEKSZANDR BEKZADJAN
NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJHEZ ÍRT JELENTÉSÉNEK
JUNGERTH-ARNÓTHY MIHÁLY
MOSZKVAI MAGYAR KÖVETTEL FOLYTATOTT
BESZÉLGETÉSÉT RÖGZÍTŐ RÉSZLETE

[Budapest, 1935. március 27.]

1935. III. 27.

Titkos

Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

Ma volt nálam Jungerth, a magyar követ, aki a napokban készül visszatérni Moszkvába. Beszélgetésünk során érintettük Rákosi kérdését is. Jungerth többek között kijelentette, véleménye szerint a magyar kormány keresni fogja a kedvező pillanatot a csere jogi megalapozására, hogy ne kockáztassa a közvélemény felháborodását, amely nehezen értené meg, hogy a magyar kormány a zajos per után miért cserél ki egy fontos bűnözőt látszólag minden ok nélkül. És jöllehet, amikor Jungerth ezt megemlítette, hozzátette, hogy a Rákosi-ügyről még senkivel sem beszélt, én meg vagyok

³⁰⁰ Megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935. I. m.* 266.

győződve arról, hogy ez nem így van. Épp tegnap nálam ebédelt Vámbéry, Rákosi ügyvédje. Elmondása szerint, mikor legutóbb meglátogatta védencét a börtönben, az arról panaszkodott, hogy az utóbbi napokban szigorították fogva tartásának körülményeit. Vámbéry véleménye szerint a börtönparancsnok egymaga nem kezdeményezhette a szigorítást, erre az igazságügyi minisztertől kaphatott utasítást. Vámbéry tegnapi közlését Jungerth kijelentésével összevetve úgy gondolom, most, a választási kampány kel-
lős közepén Gömbös nem hajlandó megtenni azt az úri gesztust, amelyről Jungerth beszélt Karahan elvtársnak novemberi találko-
zójuk során, még a per kezdete előtt. Gömbös tehát nem szándé-
kozik kompromittálni magát a választók előtt azzal, hogy nagy-
lelkűséget mutat irányunkban. Ezzel magyarázható az is, hogy
hozzájárulásunk dacára Gyóni Géza földi maradványainak haza-
szállítása ügyében a magyar külügyminisztérium meglehetősen
tartózkodóan viselkedik. Jellemző módon mindeddig sem a Gyó-
ni Bizottság, sem a magyar sajtó egyetlen szóval sem emlékezett
meg arról, hogy mi beleegyeztünk kérésük teljesítésébe. Látható-
an a külügy utasította őket hallgatásra, és talán már a Gömbös-
kormány is megbánta, hogy annak idején a bizottság és a közvé-
lemény nyomására jegyzékben fordult hozzánk. A „díszmagyar
tisztaságának megőrzése” a választási kampány időszakában nyil-
vánvalóan mindennél fontosabb Gömbös számára. Bár Jungerth
megígérte, hogy elutazásáig kideríti, mi a helyzet a Rákosi-ügy-
ben, de meg vagyok győződve róla, hogy mindezt ő is nagyon jól
tudja, és a búcsúzásakor sem fog semmi újat mondani. Ugyanilyen
valószínű, hogy mivel mind a védelem, mind a vád fellebbezett és
az ügy a másodfokú bíróság elé kerül, a per még nem tekinthető
lezártnak, és bármiféle utalást a cserére a magyar kormány kora-
inak tartana. [...] ³⁰¹

A Szovjetunió magyarországi követe
Bekzadjan

³⁰¹ A jelentés további részében a szovjet követ a választási kampánnyal és a budapesti dermatológiai kongresszussal foglalkozik.

6 példányban:

- 1–3. – Kresztyinszkij elvtársnak
4. – Litvinov elvtársnak
5. – Sztomonyakov elvtársnak
6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 32, l. 30–31.

41.

DOMOKOS JÓZSEF ÜGYVÉD LEVELE RÁKOSI ZOLTÁNNAK A RÁKOSI ÜGYVÉDEINEK JÁRÓ HONORÁRIUMOKRÓL

[Budapest, 1935. március 27.]

Budapest, 1935. március 27.

Nagyságos Rákosi Zoltán úrnak, Moszkva, Petrovszka, Kv. 17.

F[olyó] hó 8-án kelt levelét annak idején megkaptam, és arra csak azért válaszolok most, mert Vámbéry professzor úr közölte velem, hogy a honorárium kérdésében írt levele ezt a levelet keresztezte. Így Ön Vámbéry tanár úr leveléből az akkori helyzetről már érte-
sült, és ezért várnom kellett, míg újabbat közölhetek. Fivérével is
meg kellett előbb tárgyalnom levelének másik részét. A késedelem-
mert tehát szíves elnézését kérem.

Vámbéry tanár úr értesítése alapján közölhetem, hogy a tiszte-
letdíj átutalása már megtörtént, és a Nemzeti Bank tegnap a pénz
feletti rendelkezésre az engedélyt megadta, úgyhogy néhány na-
pon belül a honorárium már tényleg kifizetésre is kerül. Ezek után
már csak a legelső átutalás körüli tévedés tisztázása marad hátra,
az t[udni]i[l]lik, amikor 1200 sv[ájci] frank helyett 1200 francia
frank utaltatott át. A kettő közötti különbséget még eddig nem

nyert elintézés, de Vámbéry tanár úr ezelőtt 3-4 nappal írt Párizsba és valószínűnek tartom, hogy rövidesen ez is teljes elintézés nyer. Párizsból közölték ugyanis, hogy összesen 4 átutalás történt, míg Vámbéry professzor úr csak 3 átutalásról kapott értesítést, valószínű tehát, hogy a meg nem érkezett értesítés épp e különbözet átutalásáról szól.

Ebben az egész honoráriumügyben egyébként – függetlenül a pénz mikori megérkezésétől – első pillanattól kezdve az volt a véleményünk és ma is az, hogy csak előttem nem ismert nehézségek és esetleges tévedések okozhatták a késedelmet, semmi esetre sem történhetett visszaélés, de még rosszhiszemű eljárás sem.

Fivérével, akit hetenként látogatunk, és aki állandóan jó egészségben van, ellátása ügyében beszéltem. Azt mondja, az egész tévedés volt, amely tévedésnek az volt az oka, hogy a januári és februári 22-22 dollár késéssel, csak február végén érkezett meg, és ezért e hónapokban Strasser ügyvéd úrnak kellett az ellátáshoz szükséges összegeket előlegeznie. Így történt azután, hogy Fivérének néhány száz pengő tartozása állott fenn Strasser ügyvéd úrral szemben, amit nem tudott megérteni, mert úgy gondolta, hogy a küldött összegeknek fedezniük kellett volna szükségleteit. Ezért írt, és mert bántotta őt, hogy amikor Önök annyi áldozatot hoznak érte, azok mégsem elegendők. Minthogy azonban utóbb a fentiek kiderültek, most már meg van nyugodva, mert így most már nincsen tartozása. A márciusi összeget március 14-én már jelezték, és azt most már Strasser ügyvéd úr bizonyosan meg is kapta. Ezek után Fivérének az a kívánsága, hogy az ellátásának ügye továbbra is Strasser ügyvéd úron keresztül intéztessék, úgy, mint eddig.

Fivére a gyorsabb elintézés kedvéért általam üzeni, hogy a születésnap gratuláló sürgönyt megkapta és köszöni. Ugyancsak megkapta Feri öccse levelét a fényképekkel, valamint Ágnes március 15-i levelét is. Nagyon köszöni, hogy ilyen apró kívánságait is teljesítik, bár őszintén szólva, ő inkább a mamájától szeretett volna kapni, de így is nagyon örült. „Nálam semmi újság nincs

– üzeni tovább Fivére – Lengyelnekmondotta Timkó, hogy addig, amíg a Kúriát meg nem járta az ügy, szó sem lehet kicserélésről, vagy hasonlókról. Minthogy én már régebben írtam Nektek, hogy az ítéletet a Kúria fogja véglegesen kimondani, úgy látom, hogy Timkóval egy véleményen vagyok. Ez bizonyos fogig ellentétben áll azokkal a biztatásokkal, amiket a levelekben olvasok: »nemsokára látjuk egymást«, és szeretném, ha ezt is mindig szem előtt tartanátok, mert az én benyomásom az, hogy a kúria fel fogja emelni a büntetésem, és jó volna, ha erre idejekorán fel volnátok készülve.³⁰² Arról, hogy Gizi segítségre legyen az én ügyeim intézésében, úgy látom, le kell mondanom, mert ő jól elhelyezkedett Szaratovban, és kár volna őt ilyesmire kiráncigálni onnan.” Végül azt üzeni Fivére, hogy ha dr. Strasser ügyvéd úr számadásaiban valami kifogásolnivalót találnának, úgy javasolja, hogy kérjék őt fel, hogy ezeket a számadásokat neki – Mátyás fivérének – is mutassa be ellenőrzés végett.

Maradok igaz tisztelettel: Domokos

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 25, l. 37–37 ob.

³⁰² Aláhúzás az eredetiben ceruzával.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
LENGYEL ZOLTÁNNAL FOLYTATOTT
1935. MÁRCIUS 14-I BESZÉLGETÉSÉRŐL,
LENGYEL JELÖLTSGÉNEK TÁMOGATÁSÁRÓL
A PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKON

[Budapest, 1935. március 27.]

Titkos

Feljegyzés a Lengyellel folytatott március 14-i beszélgetésről

1935. március 27.

1) Lengyel Timkó Zoltánnak, a legfőbb ügyész helyettesének szavai alapján kijelentette, hogy az Igazságügyi Minisztérium mindenképpen végigviszi a Rákosi elvtárs elleni eljárást a fennmaradó két joghatóságon keresztül. Az elsőn, az Ítéltáblán az ügyet júniusban hallgathatják meg, míg a másodikon év végén.³⁰³

2) Lengyel a radikális polgári párt színeiben az északi munkáskerületben jelöltette magát a parlamentbe. Ebben a kerületben sok kommunista van. Megkérte Rákosit, hogy segítsen neki a kommunista szavazatok megszerzésében. Rákosi azt válaszolta, hogy a börtönből nehéz kapcsolatba lépnie a megfelelő emberekkel a kommunista párt vezetéséből. Lengyel arra kért, hogy segítsen neki kapcsolatba lépni a helyi kommunista párttal, és segítsen átadni Rákosi kérését arra vonatkozólag, hogy Lengyelre szavaz-

³⁰³ A Királyi Ítéltábla 1935. júl. 1-jén hirdette ki ítéletét, amely szerint Rákosit a pénzhamisítás büntette alól felmentették, ugyanakkor minden másban helybenhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét, vagyis az életfogytig tartó fegyházbüntetést. A harmadfokú bíróságon, a Királyi Kúrián 1936. ápr. 30-án ugyanakkor összbüntetés kiszabását rendelték el, vagyis Rákosi életfogytiglani fegyházbüntetésébe beleszámított a korábban börtönben letöltött idő.

zanak. Megkért arra is, hogy adjam át Moszkvában egy levelét. Ebben a levélben arra kéri a magyar szekció vezetését, hogy engedélyezze a helyi kommunistáknak, hogy Lengyel pártjának polgári jelöltjeire szavazzanak.

Azt válaszoltam Lengyelnek, hogy sem az első, sem a második kérését nem teljesíthetem, mivel a követségnek a helyi kommunistákkal, a Külügyi Népbiztosságnak pedig Moszkvában a magyar emigránsokkal vagy a Kominternnel semmilyen kapcsolata nincs. Államellenes büntettet hajtanék végre saját kormányom és országom ellen, ha személyes kapcsolatot alakítanék ki a magyar kommunistákkal. Ugyanígy, sem a Külügyi Népbiztosságnak, sem munkatársainak semmilyen kapcsolatuk sincs a moszkvai emigránsokkal.³⁰⁴ A jövőben is kénytelen leszek visszautasítani a hasonló kéréseit. Lengyel azt mondta, hogy mindenesetre már írt egy levelet Alpárinak, a párizsi magyar emigránsnak.

Szemjon Mirnij
Magyarországi követség első titkára

6 példányban:

- 1–4. – Kresztjinszkij elvtársnak
- 5. – a 2. Nyugati Osztálynak
- 6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 55.³⁰⁵

³⁰⁴ Az 1920-as évek második felének hangos nemzetközi botrányai (a brit-szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakításához vezető Arcos-ügy stb.) után szovjet részről jobban odafigyeltek a külügyi apparátus „tisztaságára”, a Komintern, a Vörös Segély és a nemzetközi kommunista mozgalom struktúráinak látszólagos elkülönítésére az állami szervektől, diplomáciai képviselőktől. Ez tükröződik Mirnij feletteseihez intézett jelentésében. *Politburo CK RKP(b) – VKP(b) i Jevropa (resenyija „oszojoj papki” 1923–1939.* Red. AGYIBEKOV et al. Moszkva, 2001. 100–101.

³⁰⁵ Az irat megjelent: SERES Attila: *A budapesti szovjet követség jelentései.* I. m. 265.

RÁKOSI ZOLTÁN LEVELE GEORGI DIMITROVNAK,
A KOMINTERN FŐTITKÁRÁNAK
A BÁTYJA KICSERÉLÉSÉRE IRÁNYULÓ
EGYEZKEDÉSEK MEGSZAKADÁSÁRÓL

[Moszkva, 1935. március]

Kedves Dimitrov elvtárs!

A napokban voltam a Külügyi Népbiztosságon, ahol megtudtam, hogy a Rákosi Mátyás kicserélésére irányuló tárgyalásokat meghatározatlan időre elhalasztották, hogy elkerüljék a túlzott követeléseket a magyar kormány részéről.

Ennek kapcsán szeretném közölni Önnek elgondolásaimat.

A peren jelen lévő húgom közölte velem bátyám ítélethirdetés előtti véleményét arról, hogy az elsőfokú bíróság által kiszabott viszonylag enyhe büntetést a legfelsőbb bíróság *halálos ítéletre változtathatja*. Ebben az esetben már semmit sem lehet tenni az ítélet megváltoztatására, melyet napokon belül végre kell hajtani. Emiatt szükségesnek tartaná a *kicserélési tárgyalások erőteljes folytatását még az ügy legfelsőbb bírósági tárgyalása előtt*.³⁰⁶

A parlament feloszlásával és az új választási kampánnyal kapcsolatban a magyar belpolitikai helyzet olyan, hogy a megerősödő fasiszta szárny tudatosan felhasználhatja Rákosi Mátyás halálát ítéletét saját agitációs céljai érdekében.

Magyarország nemzetközi helyzete, amely egyre jobban közelíti Magyarországot Németországhoz, annál inkább rontja tárgyalási esélyeinket, minél inkább húzzuk-halasztjuk a dolgot.

Tekintettel arra, hogy a Külügyi Népbiztosság saját kezdeményezésére nem fogja erőltetni a tárgyalásokat, elengedhetetlen

a kérdés felvetése a Komintern VB részéről az ÖK(b)P Központi Bizottsága előtt.³⁰⁷

Teljes mértékben osztva bátyám véleményét a kicserélési tárgyalások haladéktalan felújításáról, kérem Önt, hogy vesse fel a kérdést.

Kommunista üdvözzettel:
Rákosi Zoltán³⁰⁸

Orosz nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 196–196 ob.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL FOLYTATOTT
1935. ÁPRILIS 10-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL
VÁMBÉRY MOSZKVA BA UTAZÁSÁNAK
LEHETŐSÉGÉRŐL

[Budapest, 1935. április 17.]

1935. április 17.

Titkos

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott április 10-i beszélgetésről

Vámbéry a következő ügyekben keresett

1) Egy fa, vasérc, nyersvas stb. importban érdekelt nagy cég szeretne nagy értékű megrendeléseket tenni a Szovjetunióban

³⁰⁷ A bekezdést a lap szélén Dimitrov ceruzával kiemelte.

³⁰⁸ A lap alján Dimitrov kézírásos megjegyzése: „Megtudni Kun elvtárs véleményét!”

³⁰⁶ A bekezdést a lap szélén Dimitrov ceruzával kiemelte. Aláhúzások az eredetiben.

a fenti termékekre, azzal a feltétellel, ha a szovjet szállításokért német klíringmárkával fizethet. A cég megpróbál engedélyt szerezni a Magyar Nemzeti Banktól és a Reichsbanktól a klíringmárkával történő fizetésre. Vámbéry szintén megígérte, hogy kideríti, lehetne-e ezzel a klíringmárkával a németek felé fennálló szovjet adósságot törleszteni.

Megígértem, hogy ajánlatát továbbítom az illetékes szovjet kereskedelmi szervekhez.

2) Vámbéry levelet kapott Rákosi Zoltántól, Rákosi Mátyás testvérétől, amelyben kéri Vámbéryt, utazzon Moszkvába, hogy Rákosi további sorsát megtárgyalják. Én lebeszéltem Vámbéryt erről az utazásról, felhívtam a figyelmét arra, hogy moszkvai látogatása kompromittálná őt az itteni hivatalos körök szemében, és ártana további ügyvédi tevékenységének a politikai perekben. Vámbéry egyetértett velem, hogy moszkvai utazása nem célszerű.

Szemjon Mirnij

3 példányban:

1. – Kresztyinszkij elvtársnak
2. – a 2. Nyugati Osztálynak
3. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RE, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 62.

45.

RÉSZLET ALEKSZANDR BEKZADJAN
NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJHEZ ÍRT JELENTÉSÉBŐL
RÁKOSI KICSERÉLÉSÉNEK LEHETŐSÉGÉVEL
KAPCSOLATBAN

[Budapest, 1935. május 25.]

1935. V. 26.

Titkos

Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

[---]³⁰⁹ A Rákosi-ügy: Betekintésre küldöm a Rákosi sorsával kapcsolatos mellékelt anyagokat. Kérem, értesítsen arról, hogy Jungerth tett-e lépéseket a csere előmozdítása érdekében azt követően, miután megmutattuk neki a Forradalmi Múzeumban őrzött magyar zászlókat. A helyi sajtóban a Jungerth látogatásáról szóló közlemény olyan felhívás kíséretében jelent meg, miszerint vissza kellene szerezni a magyar történelem számára olyannyira értékes 50 szabadságharcos zászlót a „hitvány jöttment” Rákosiért. Amint tegnap megtudtam, a másodfokú tárgyalás nem novemberben, hanem június végén lesz. Vámbéry professzornak, aki, mint azt a mellékelt anyagokból Ön is láthatja, levelezést folytat Binghgel és Lansburyvel, elmondtam, célszerűnek tartanék az angol felsőházban egy interpellációt a Rákosi-ügyben. Ez annál is idősebb, mivel – véleményem szerint – Jungerth beszámol majd kormányának a múzeumban tett látogatásról és a csere mellett fog nyilatkozni. A magyar kormányra gyakorolt összehangolt nyomás garantálja a Rákosi-ügy sikeres megoldását és a kicserélést. [---]³¹⁰

A Gyóni-ügy: Tekintettel arra, hogy a Rákosi-per másodfokú tárgyalására június hónapban kerül sor, és tekintettel arra az ér-

³⁰⁹ A jelentés itt kihagyott része a magyar külpolitika és a magyar–szovjet viszony alapvető jellemzőivel foglalkozik.

³¹⁰ A kihagyott részben a budapesti szovjet követségi épület kérdésével foglalkozik.

dektelésre, melyet a kezdeményezők tanúsítottak az exhumálásra adott engedélyünk iránt (melyet természetesen a kormány írt elő számukra), most nem tartom célszerűnek Dinnyés képviselő beutazásának engedélyezését, amíg a Rákosi-kérdés nem tisztázódik.

Bekzadjan követ

6 példányban:

- 1–3. – Kresztyinszkij elvtársnak
4. – Litvinov elvtársnak
5. – Sztomonyakov elvtársnak
6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 32, l. 38–40.

46.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL FOLYTATOTT
1935. JÚNIUS 25-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL
RÁKOSI VÉDELMENEK
TOVÁBBI TAKTIKAI LÉPÉSEIRŐL

[Budapest, 1935. július 8.]

1935. július 8.

Titkos

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott június 25-i beszélgetésről

Rámuttertam Vámbérynek, hogy a magunk részéről célszerűnek tartanánk, ha a védelem az ügyésszel megállapodva eltekintene a to-

vábbi fellebbezéstől a legfelsőbb bíróságon. Természetesen a fellebbezésről csak akkor lehet lemondani, ha nem kerül sor az ítélet súlyosbítására (halálbüntetés). Megállapodtunk Vámbéryvel, hogy a védelem további magatartásának kérdésére a fellebbezések benyújtása és az ítélet végső formába öntése közötti szünetben térünk vissza, vagyis június 29-én vagy 30-án. Vámbéry reméli, hogy a perbeszédnek június 29-én véget érnek és július 1-jén sor kerül az ítélethirdetésre.

Vámbéry nem hisz az ítélet súlyosbításának lehetőségében.

Megtudtam Vámbérytől, hogy Rákosi elvtárs testvére, Rákosi Zoltán, azzal a kéréssel fordult hozzá, kérjen számára engedélyt, hogy jelen lehessen a budapesti tárgyaláson. Vámbéry jelenlétemben felhívta Gömör-Laimlot, a konzuli osztály vezetőjét,³¹¹ aki azt válaszolta, hogy még nem jött meg az engedély, de „megsürgeti az ügyet”.

Szemjon Mirnij

3 példányban:

1. – a 2. Nyugati Osztálynak
2. – Kresztyinszkij elvtársnak
3. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 65.

³¹¹ Gömör-Laiml László (1876–?) jogász, miniszteri tanácsos. Középiskolai tanulmányait Bécsben, a Theresianumban, a jogi egyetemet Budapesten végezte. 1902 óta dolgozott a közös Külügyminisztériumban. 1921-től 1936-os nyugdíjazásáig az Ütlevélosztály vezetője volt.

47.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMELE FOLYTATOTT
1935. JÚNIUS 30-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL
RÁKOSI VÉDELMEK
TOVÁBBI TAKTIKAI LÉPÉSEIRŐL

[Budapest, 1935. július 8.]

1935. július 8.

Titkos

1) Még egyszer megerősítettem Vámbéry előtt, hogy amennyiben a korábbi ítélet marad érvényben, és az ügyész lemond a fellebbezésről, célszerűnek tartanánk, ha a védelem is elállna a semmisségi panasztól, és akkor az ítélet jogerőre emelkedhetne.³¹² Vámbéry úgy gondolja, hogy az ítélet súlyosbítására nem kerül sor. Ellenkezőleg, a bírói tanács elnöke enyhíteni fogja az ítélet néhány pontját, például a pénzhamisítás vádját, de nem fogja rászánni magát a büntetés mérséklésére. Az elnök és a bíróság tagjai állítólag melegen gratuláltak Vámbérynek és megszorították a kezét a ragyogó és jogi szempontból tanulságos védőbeszédért, Vámbéry emiatt gondolja, hogy ők nem hajlanak arra, hogy halálos ítéletet mondjanak ki Rákosi elvtársra. [---]³¹³

Szemjon Mirnij

³¹² Az előzményekre ld. a 46. sz. iratot.

³¹³ A kihagyott részben a Vámbéry és Eckhardt Tibor közötti kapcsolatokról esik szó.

3 példányban:

1. – a 2. Nyugati Osztálynak
2. – Kresztyinszkij elvtársnak
3. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 64.

48.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMELE FOLYTATOTT
1935. JÚLIUS 2-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL
KRAUSZ SIMON AJÁNLATÁRÓL
MAGYAR-SZOVJET KERESKEDELMI ÜGYLETEK
ÉS RÁKOSI KISZABADÍTÁSÁNAK
ÖSSZEKAPCSOLÁSÁRÓL

[Budapest, 1935. július 8.]

1935. július 8.

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott
július 2-i beszélgetésről

Titkos

Vámbéry az alábbi ügyekben keresett:

1. Az ügyész súlyosbításért fellebbezett a harmadfokú bírósághoz, a legfelsőbb bírói fórumhoz, ezért Vámbéry mint ügyvéd szintén kénytelen volt megtámadni a másodfokú bíróság határozatát. Vámbéry azzal az ajánlattal kíván az Igazságügyi Minisztérium illetékes osztályához, a közismert és mindenható Timkó Zoltánhoz fordulni, hogy mind az ügyészség, mind a védelem áll-

jon el a további fellebbezéstől és tekintsék jogerősnek a másodfokú bíróság ítéletét.

2. Vámbéry beszámolt nekem az ismert magyar pénzügyi törtetővel, Krausz Simivel³¹⁴ folytatott beszélgetéséről. Krausz Simi közölte vele, hogy Münchenben állítólag tárgyalt két ott tartózkodó szovjet kiküldöttel, Rozengolccal³¹⁵ és Jegorovval³¹⁶ egy nagy magyar–szovjet kompenzációs ügyletről. Ezek a kiküldöttek, Krausz szavai szerint, nagy tételben szándékoznak Magyarországról lovakat, konzervet stb. rendelni. Két megrendelésről van szó, egy azonnaliról, 12 millió pengő értékben, és egy másik, 13 millió pengősről, ami szeptemberben lesz esedékes. Ezek a személyek állítólag érdeklődtek Rákosi elvtárs sorsa felől, és kijelentették, hogy a megrendelések elhelyezése összefüggésben áll Rákosi elvtárs kicserélésével. Krausz Simi most erőteljesen dolgozik a terv megvalósításán.

Azt válaszoltam Vámbérynek, hogy mi egyáltalán semmit sem tudunk Krausz Simi állítólagos tárgyalásairól. Nincs semmifajta kapcsolat Rákosi elvtárs ügye és bármiféle magyar–szovjet kereskedelmi ügylet között. (Krausz Siminek, mint ügyes spekulánsnak, jelenleg nincs jó híre Magyarországon, tönkrement üzletembernek számít.)

Szemjon Mirnij

³¹⁴ Krausz Simon (1876–1938) tőzsdei és bankszakember, 1913–1917 között a dualizmus korának legjelentősebb bankjai, az Angol–Magyar Bank és a Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazgatója. A világháború után is több jelentős vállalatban töltött be vezető tisztséget.

³¹⁵ Rozengolc, Arkagyij Pavlovics (1889–1938) szovjet politikus, 1930–1937 között külkereskedelmi népbiztos. Az úgynevezett harmadik nagy koncepció perben, a 21-ek perében Buharinnal, Kresztyinszkijel és másokkal együtt halálra ítélték és kivégezték.

³¹⁶ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

3 példányban:

1. – a 2. Nyugati Osztálynak
2. – Kresztyinszkij elvtársnak
3. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 10, p. 50, gy. 33, l. 66.

49.

RÉSZLET ALEKSZANDR BEKZADJAN
MAKSZIM LITVINOV KÜLÜGYI NÉPBIZTOSHOZ ÍRT
JELENTÉSÉBŐL A RÁKOSI-ÜGY ÁLLÁSÁRÓL

[Budapest, 1935. július 8.]

1935. VII. 8.

Titkos

Mélyen tisztelt Makszim Makszimovics!

[---]³¹⁷ Ami a magyarországi lóvásárlásokat illeti, táviratomból Ön már értesült róla, hogy itt még a verebek is ezt csiripelik. A „jöttment” Krausz Simi fecsegett müncheni „tárgyalásairól” Rozengolc és Jegorov elvtársakkal. Erről Rákosi elvtárs védője, Vámbéry Rusztem tájékoztatott minket.³¹⁸ Krausz Simi erkölcsi jellemére tökéletesen illik a „hochstapler”³¹⁹ kifejezés. Már csak ezért sem tudom komolyan venni, hogy a fent nevezett elvtársak sokmillió magyarországi megrendelésekről tárgyaltak volna vele, különösen egy utazás során kötött, futólagos ismeretség körülményei között. Azt pedig még kevésbé tartom lehetségesnek, hogy ezt a (keres-

³¹⁷ Az itt kihagyott rész a szovjet–magyar kereskedelmi kapcsolatokkal és fizetési megállapodással foglalkozik.

³¹⁸ Erre ld. a 48. sz. iratot.

³¹⁹ Hochstapler (ném.): „szélhámos”.

kedelmi) kérdést összefüggésbe hozták Rákosi Mátyás elvtárs szabadon engedésével. Ismétlem, bár Vámbéry maga mondta nekem, hogy Krausz Simi kezében látott egy levelet egyik elvtársunktól, ami a küszöbönálló ügylettel foglalkozott, de nekem ez az egész történet hihetetlennek és ostobának tűnik. Én a magam részéről óvnék attól, hogy Krausz Simivel bármiféle komolyabb beszélgetést folytassunk, az üzletről nem is beszélve. Itt azt mondják róla, hogy spekulációi révén tönkrement, mélyre süllyedt és most a szovjet pirog szélébe ügyesen belekapaszkodva újra megpróbál a felszínre vergődni. Hálás lennék, ha Ön utánajárna ennek és eloszlatná értetlenségemet.

Rákosi elvtársról: a fellebbviteli tárgyalás első napján Jungerth-nél ebédeltem és a vele folytatott beszélgetésből meggyőződtem arról, hogy Rákosi kicserélése most, az ügy újratárgyalását követően aligha sikerülne. Nem becsülöm túl Jungerth tájékozottságát s az ügyre gyakorolt befolyását, de mégis jellemző volt az a hangneme, ahogyan beszélt a csere lehetőségéről. Mondanivalójának lényege az volt, hogy a másodfokú bíróság ítélete után hagyni kell, hogy a közvélemény megnyugodjon (amely mellesleg most egyáltalán nem reagált a Rákosi-perre), hogy Rákosiról elfeledkezzenek, és ki lehessen cserélni. A per harmadik napján, vagyis a döntés meghozatala előtt egy nappal, az ügyész beszédét követően, melyben, amint Ön is tudja, halálbüntetést kért Rákosira, Kánya külügyminiszterrel ebédeltem, és vele is hasonló tartalmú beszélgetést folytattam. Bármennyire is furcsa, Kánya ugyanolyan tónusban beszélt a Rákosi-ügyről, mint Jungerth.

A másodfokú bíróság ítélete az életfogytiglani büntetésről nem ért minket váratlanul. Megállapodtunk, ha az ügyészség fellebbezést nyújt be, akkor ugyanezt teszi a védelem is. Mindez így is történt. De annál váratlanabb, és nézetem szerint jellemzőbb volt az a körülmény, hogy a főügyész magához kérte Rákosi elvtárs ügyvédjét, Vámbéry Rusztemet és értésére adta, hogy az ügyben

minden további huzavona értelmetlen (lásd a 192. sz. feljegyzést a Mirnij elvtárs által folytatott beszélgetésről³²⁰).

Ebből a tényből arra következtetek, hogy odafent valamiféle számunkra kedvező fordulat játszódott le, és ezért úgy döntöttek, hogy ne kerüljön sor a harmadfokú tárgyalásra az úgynevezett Királyi Kúrián. Tekintettel arra, hogy a per formálisan még nem záródott le, mivel a másodfokú bíróság ítélete ellen mind a vád, mind a védelem fellebbezést nyújtott be, természetesen szükség van még bizonyos időre a fellebbezések visszavonásához és az ügy formális lezárásához. – Remélem, addigra már megkapom az Ön utasításait, hogyan érjük el Rákosi oly régóta várt kicserélését a Jungerth által Moszkvában megtekintett 1848-as magyar zászlókra. [---]³²¹

Bekzadjan

4 példányban:

1. – Litvinov elvtársnak
2. – Kresztyinszkij elvtársnak
3. – Sztomonyakov elvtársnak
4. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

AVP RF, f. 05, op. 15, p. 106, gy. 29, l. 55–57.

³²⁰ Az előzményekre ld. a 46–48. sz. iratokat.

³²¹ A kihagyott részben a szovjet követ röviden ismerteti a Gömbös-kormány helyzetét.

RÁKOSI LEVELE ÖCCSÉHEZ, RÁKOSI FERENCHEZ³²²
A VÉDELEM ÉS RÁKOSI FIVÉREI KÖZÖTTI
TAKTIKAI EGYEZTETÉSRŐL

[Budapest, 1935. július 13.]

Budapest, 1935. július 13.

Kedves Feri!

Tegnap itt volt Domokos dr. és felolvasta júl[ius] 4-ről datált és 7-én postára került leveledet, melyre sietek válaszolni. Tegnapelőtt kaptam meg Zolti egy express-ajánlott repülőlevelét június 21-ről. Szóval ez a levél 3 hétig utazott (már 24-én Pesten volt). Zolti ebben megválaszolja VI. 12. levelemet, melyben kifejezetten kértem, hogy a tárgyalás utánig ne írjon nekem, hanem csak az ügyvédeknek, mert a Markóba való átszállítás stb. folytán a levelezés bizonytalan. Zolti ennek dacára a Markóba válaszolt, s így csak 3 hét múlva kaptam tőle azt a hírt, hogy a táblai tárgyalás után Karéliába utazik. Ennek sajnos rám nézve kellemetlen következménye volt. Talán tudod már, hogy 3 nappal a táblai tárgyalás után, július 4-én megjelent nálam Vámbéry és Domokos. Vámbéry közölte velem, hogy két oldalról felkérték, hogy vonjuk vissza a fellebbezést, a főügyész hasonlóképpen visszavonja, s így az ítélet jogerőre emelkedik, erre a kicserélési tárgyalás miatt sürgősen szükség van. Az igazságügy részéről ezt Sztrache,³²³ a b[uda]-

³²² Rákosi (Bíró) Ferencről (1904–2006), Rákosi Mátyás legkisebb öccséről van szó. 1925-től a Szovjetunióban élt, 1941-ben bevonult a Vörös Hadseregbe, századosi rendfokozatban a légierőnél szolgált. 1945 után Magyarországon élt, a Csepel Vas- és Fémművek műszaki igazgatója, a Budapesti Műszaki Egyetem tanára, tanszékvezetője. 1950 és 1956 között középépítőipari, majd külkereskedelmi miniszterhelyettes. 1956 és 1958 között ismét moszkvai emigrációban élt.

³²³ Sztrache (más formában Strache) Gusztáv (?–?) főügyész, 1920 októberében nevezték ki a Budapesti Királyi Főügyészség élére. Többek között az 1926-os, Windischgraetz Lajos és társai elleni frankhamisítási perben is ő képviselte a vádat.

pesti ügyészség vezetője közölte vele. Én azt válaszoltam, hogy 10 évi várákozás után nem értem ezt a nagy sürgősséget, és a Ti előzetes beleegyezések nélkül nem vonom vissza a fellebbezést. Végül abban állapodtunk meg, hogy én aláírok egy ilyen nyilatkozatot, de Vámbéry azonnal táviratot küld Zoltinak és egy repülőposta-levélben megírja, hogy miről van szó és sürgönyválaszt kér, és a kapott válasznak megfelelően a nyilatkozatomat – melyet Domokos szerkesztett és az itteni igazgatóság engedélyezett – felhasználja, vagy nem használja fel. Legnagyobb meglepetésemre Vámbéry e nyilatkozatot 2 nap múlva, a válasz beérkezésére nem várva, beadta; dr. Szanával³²⁴ azt üzenté, hogy e lépésre mindkét oldali kategorikus felszólítás alapján határozta el magát. A főügyész is visszavonta a fellebbezést és így az ítélet jogerős.

Most kérek a következőkre: légy szíves, és szerezd meg a Zoltinak küldött táviratot és Vámbéry levelét, valamint azt a két levelet, melyet Domokos a múlt héten ez ügyben Zoltihoz írt, és írd meg azonnal nekem és Domokosnak külön, hogy nem volt-e hiba a fellebbezés visszavonása. (Vámbéry már nyaral, a hozzá intézett válasz csak idővesztést okozna.) A Zoltihoz írt levelet pedig őrizd meg annak bizonyítására, hogy én jóhiszeműen jártam el. E választ légy szíves repülőn küldeni, mert a jogerősséget bármely nap kihirdethetik előttem, s utána már bajos a levelezés, mert csak ¼ évenként írhatok, ügyvédi beszélő nincs stb.

Zolti címére ment a múlt héten 9 példánya az itt könyv alakban megjelent peranyagnak. Remélem, hogy ez nem veszett el, bár érthetetlen, hogy a fenti táviratra 8 nap alatt semmi válasz nem jött. Mint látod, az én beszédemet a leglelkiesmeretlenebbül, minden korrektúra nélkül adták ki. Tele van értelemzavaró hibákkal, az idézeteket a gyorsíró sokszor csak jelzi, vagy egyszerűen elhagyja, egy gépírási oldal egészen kimaradt stb. Kisült, hogy Strasser Vámbéryre, Vámbéry Domokosra nyomta a korrektúra félórás munkáját, és a végén senki sem csinálta. Az is kisült, hogy a kiadó egy teljesen megbízhatatlan fráter, hogy a szerződés, amit Vám-

³²⁴ Az illető személyazonosságát nem sikerült kideríteni.

béry csinált, rossz stb. stb. Mármost szó volna, hogy a második kiadáshoz, mely a táblán elmondott, körülbelül 22-24 oldalas beszédemet (s Vámbéry beszédét, meg a táblai ítéletet) is tartalmazná, újra pénz kell. Én ellene vagyok annak, hogy egy vörös krajcárt is erre adjatok. Ha újabb költség nélkül a kiadó nem vállalja, úgy hagyni kell, annál is inkább, mert a Szlovákiában kiadott füzetet, mely csak az én beszédemet tartalmazza, itt Pesten a könyvkereskedésben 30 fillérért árusítják: adják ki ezek a táblai beszédemmel együtt újra s olcsóbb is lesz. A táblai beszédem sztenogramja pocskék, az idézetek jórészt kihagyták, egyébként sem mondtam benne semmi különös újat.

Strasserral az elszámolás nincs rendben. Strasser csak az én élelmezésemre küldött összegekkel számolt el, ebből több mint 300 pengőt a per kiadásaira költött, holott én úgy emlékszem, hogy ő decemberben ezekre a kiadásokra külön kért és kapott 500 pengőt. Ezt a Zoltinak kell megállapítani, mert úgy gondolom, hogy nála van az erre vonatkozó levelezés, ha visszajön, utána kell nézni. Pénzt persze egy fillért nem látunk tőle, akárhogy is áll a dolog. A múlt héten Lengyel, aki már egész szenilis, egy csomó újságírónak leadta ezt a kicserélési hírt, és ha a sajtóiroda közbe nem lép, mobilizálta volna ellenem az egész jobboldali sajtót.

Pénzt a jövőben kizárólag Domokos dr.-nak küldjétek; az Andicséknak sem kell külön összegeket küldeni, mert sosem tudom, hogy hányadán állok. Mindig jelezni kell a küldött összeget, és azt is, hogy esetleg milyen célra küldtétek, különben úgy járunk, mit legutóbb, amikor a Hajnalnak küldött 150 pengőt, mivel nem tudtunk a rendeltetéséről, másra költöttük.

A tárgyaláson itt volt Hajnal férje, egy szimpatikus fiatalember, aki Zoltánnak innen is, Jugoszláviából is írt a benyomásairól. Ezek a levelek most elvesznek. Kihez írjunk augusztus elején, ha se Te, se Zoli nem lesztek Moszkvában?

A tárgyalás előtt kaptam Zsenyától³²⁵ egy nagyon kedves és stramm német levelet. Persze volt benne sok hiba, de ez nem

³²⁵ Zsenya – Jevgenyija, Rákosi (Bíró) Ferenc felesége. Katonatiszt, gépész-

számít: fő, hogy mindent megértettem s örültem neki. A Zsenya magázva ír, amire nincs szükség. Sok sikert kívánok neki a vizsgánál, Vityuskának³²⁶ pedig kellemes nyaralást.

A Te leveledet nagy érdeklődéssel hallgattam. Légy szíves, és írd újra az aratásról, melynek kilátásai a hónap második felében már pontosabban felbecsülhetők. Azután légy szíves és írd meg az ez évi fontosabb kontrollszámokat, melyeket ismételt kérésre sem tudtam megkapni, végül az autó, a nafta és az arany számaint, mindezt persze az ügyvédnek.

Magamról sokat nem írhatok. A levélben foglaltak miatt sokat mérgelődöm, s emiatt rosszul alszok,³²⁷ s ideges vagyok, ami a levelemben is észrevehető. Ezzel kapcsolatban a szívem is azonnal jelentkezik, de mindez nem számítana, ha tényleg komoly kicserélés van küszöbön. Talán Te tudhatsz erről valamit. Mindenesetre nagyon türelmetlenül várom válaszodat. Marcsa 2 levelet írt, de most már bajosan tudok neki válaszolni, légy szíves magyarázd ezt meg neki. Miklós merre van? Dusi³²⁸ kedves levelet ír, hogy segítsen rajta. Még egyszer kérek, hogy a Zoltihoz érkezett leveleket szedd össze és intézd el. Nem veszek el túl sokat az időből? Jó munkát és jó nyaralást kívánok, Zsenyát is melegen üdvözlöm. Szervusz!³²⁹

Mátyás

Magyar nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 31–32 ob.

mérnök végzettséggel rendelkezett, 1946-ban férje után Magyarországra jött, a Lampart főmérnöke, majd a Csepeli Autógyár első igazgatója lett.

³²⁶ Minden bizonnyal Rákosi Ferenc fiáról, Rákosi (Bíró) Viktorról van szó.

³²⁷ Sic!

³²⁸ Rákosi (Bíró) Dezső (Dusán, Dusi) (1906–1960) Rákosi Mátyás öccse, 1938-tól a Szovjetunióban élt, a második világháború után előbb Jugoszláviában telepedett le, majd 1949-ben költözött családjával Magyarországra, ahol a Belkereskedelmi Minisztérium Ipari Trösztjének lett a vezetője.

³²⁹ A levél utolsó sorain egy „Cenzúrázva, Gyűjtőfogház, Budapest” feliratú körpecsét olvasható.

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELEI
VÁMBÉRY RUSZTEMHEZ ÉS RÁKOSI FERENCHEZ

[Szeged, 1935. szeptember 9.]

Méltóságos Dr. Vámbéry Rusztem úrnak Budapest

Igen Tisztelt Professzor úr!

Értesítem, hogy aug[usztus] 14. óta a fegyházrendtartás 12. szakaszának hatálya alatt vagyok, s aug[usztus] 23-án lehoztak a szegedi kir[ályi] ker[ületi] börtönbe. Minthogy az 59685/1929. I. M. VI. sz. rendelet sem vonatkozik egyelőre rám, nem étkezhetem ki a havi 6 pengőt, saját könyveimet nem olvashatom, írószert nem tarthatok stb. Az itteni igazgatóságnak nincs módja ezen változtatni, mert a kísérő iratokban természetesen sem a kicserélési tárgyalásokról, sem a fellebbezés visszavonásának körülményeiről nincs szó, s így rigorózan végrehajtják rajtam mindazt, ami egy kezdő életfogytosnak dukál, tekintet nélkül arra, hogy ezeken én már annak idején egyszer átmentem. Ezen most csak a minisztérium útján lehet segíteni, s ezért kérem, legyen szíves és járjon el az illetékes helyen, hogy a fenti szigorú elkülönítést stb. az ügy tisztázásáig azonnal függeszték fel, mert tönkreteszi maradék egészségemet.

Ettől függetlenül kérem, hogy Tóth tanácsos úrnál³³⁰ tisztázza, hogy mi is történt velem s amennyiben „tévedésből” hoztak el, úgy vigyenek vissza Pestre, s január közepéig – amíg normális viszonyok között vizsgálati fogságban maradtam volna – vagy a tárgyalások befejezéséig adják vissza a vizsgálati foglyot megillető jogaimat. Ezeket sajnos a fellebbezés visszavonása előtt³³¹ kellett volna tisztázni, de azt hiszem, akkor a Professzor urat mindkét részről a tárgyalások oly közeli és kedvező befejezéséről biztosították, hogy ezt feleslegesnek tartotta, s most ennek az optimizmusnak

³³⁰ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

³³¹ Aláhúzva az eredetiben.

én iszom meg a levét. Viszont annak az üzenetnek alapján, melyet Domokos dr. úr hozott, az volt a benyomásom, hogy Professzor úr ezeket el is intézte, autoritativ ígéreteket is kapott, amiket azután valami miatt nem tarthattak be.

Végül kérem a Professzor urat, hogy legyen szíves engem lehetőleg a minisztériumban tett lépései után, de minél előbb meglátogatni, mert innen leveleznem nem lehet, így is kérem kell, hogy e levelet szíveskedjék öcsémnek (Franz Rákosi, Moskau, Arbat 54. kv. 109.) légi postán, ajánlva továbbítani, mert különben csak decemberben írhatok nekik.

Professzor úr intervenciójának sikerét és látogatását nagy érdeklődéssel várom, s szíves fáradozásáért előre is köszönetet mondok, egyben maradok tisztelője és híve:

Szeged, 1935. szept[ember] 9.

Rákosi Mátyás

Kedves Feri!

Bizonyára tudjátok, hogy aug[usztus] 23. óta itt vagyok a Csillagban. Nyugtázom a következő leveleket: Miklós–Marcsától VIII. 11. és 23. (ebben Marcsó jó fényképe), Gizitől VIII. 22., Jolántól VIII. 18. és 1 képeslap, Hajnaltól VIII. 20. és 30. egy-egy levél.³³² A védőknek írt leveleket már nem kapom meg, azért ide írjatok közvetlenül, esetleg Vámbéry professzor úrnak, aki fel fog keresni. Különösen érdekelné, hogy mi az ördögnek kellett visszavonnom a fellebbezést olyan nyakra-főre és belepottyanni az előbb vázolt viszonyok közé, ahelyett, hogy ezt nyugodtan és előzetesen elrendeztük volna. A peranyag korrektúráját Szana dr. VIII. 14. mutatta: akkor úgy volt, hogy 20-ra kiadják. A további sorsáról nem tudok, azt sem tudom, hogy megjelent-e; kértem, hogy nekem is küldjenek egy példányt, nem tudom, hogy ez megtörtént-e. Szó volt róla, hogy most, miután az egész anyagról van matrica, egy olcsó, harmadik kiadást csinálnánk az őszre. Ebbe már nem tudok belefoly-

³³² Az említett levelek nem találhatók az iratkörnyezetben.

ni, csak kérem, hogy ebben az esetben a törvényszék előtt tartott beszédemet Domokos dr.-nál levő javított szöveg alapján nyomják újra, mert hemzseg a hibáktól.

Minthogy saját könyveimet nem olvashatom, idevágó kérésem nincs, esetleg majd Hajnalnak megmondom, ha akkorra a helyzet tisztázódik, hogy mire van szükségem. Ellenben írni kell Domokos dr.-nak, hogy küldjön ide 100 pengőt és a feladóvevényre írja rá: fogorvosi költségekre. Ez sürgős, mert Pesten elfuserálták az elülső fogamat s most kínlódom vele. Azt hiszem, Domokos dr.-nál van pénz, illetve felvette a VIII. elsején érkezett 2 dollár küldeményt: erről is írjatok, hogy tudjam a kiadásaimat ehhez szabni.

Domokos is írjon Hajnalnak – biztonság okáért –, hogy október elején jöjjön beszélőre. Hajnal úgy jöjjön, hogy innen esetleg még 2 napra Pestre kell mennie egyes ügyeim lebonyolítására. Informáljátok őt, hogy tudjon valamit mondani, különösen arról, hogy hányadán áll az ügyem, – feltéve persze, ha tudtok valamit. Hajnalnak írtam még Pestről egy haragos levelet, mert az volt a benyomásom, hogy ki akarja „csempészni” Dusit.³³³ Ezt a Töletek kapott 5 különböző tiltakozólevél alapján írtam, mert azt hittem, hogy neki is írtatok. Hajnal most esküszik, hogy neki senki egy betűt nem írt arról, hogy Dusi ne utazzon ki. Ezt nem értem. Szóval az én fületem rágtatok, akinek egy kis gondért nem kell a szomszédba mennem, a Hajnalnak meg nem írtatok semmit? Hogyan okosodjak ki ebből?

Domokos dr.-nak meg kell írni, hogy VIII. 18-án kaptam a számára külön kérőlapra beszélőt: nem értem, miért nem engedték be, őt és a helyettesét üdvözlöm.

A levelekre érdemben nem igen van válaszolnivalóm, örülök, hogy Marcsa jól néz ki a képen, az ügyvédet értesíteni kell, ha nincs szükség a munkakönyv másolatára, mert én forszíroztam és sok szaladgálásba kerül.

³³³ Minden bizonnyal Rákosi Dezső azon szándékáról (és Rákosi Mátyás ezzel kapcsolatos elutasító álláspontjáról) van szó, hogy Jugoszláviából áttelepedjen a Szovjetunióba.

Be kell fejeznem a levelet: mindannyiatokat melegen üdvözöllek: a felsorolt leveleket nyugtázzátok íróiknak és legközelebbi levelémig, ami decemberben esedékes, írjatok, bár kissé egyoldalú is a levelezés. Miklósnak külön köszönöm, hogy olyan lelkiismeretesen helyettesített, s remélem, hogy jól elhelyezkedett. Marcsónak jó egészséget, Ferinek jó vizsgát. Az ismerősöket is melegen üdvözlöm.

Szervusztok!

Szeged, 1935. szept[ember] 9.

Mátyás

Magyar nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 24, l. 2–4.

52.

RÉSZLET SZEMJON MIRNIJ
IDEIGLENES ÜGYVIVŐ JELENTÉSÉBŐL
A KÜLÜGYI NÉPBIZTOS TISZTÉT IDEIGLENESEN ELLÁTÓ
NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJEK
A RÁKOSI-ÜGY ÁLLÁSÁRÓL

[Budapest, 1935. szeptember 25.]

1935. IX. 25.

Titkos

[---]³³⁴ A Rákosi-ügy

Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!
Rákosi elvtársat az általános börtönrendszabályok hatálya alá helyezték. Ez azt jelenti, hogy nem kaphat csomagot, újságokat,

³³⁴ A jelentésből itt kihagyott rész a Gömbös-kormány helyzetével foglalkozik.

könyveket, nem találkozhat a rokonaival stb. Levelet csak háromhavonta kaphat. Vámbéry professzor felolvasta nekem Rákosi legutóbbi, igen pesszimista hangnemben írt levelét a szegedi börtönből. Korábban, a vizsgálati fogságban Rákosi viszonylag elviselhető körülmények között volt. Most, miután az ítélet jogerőre emelkedett, szigorú börtönrendszabályokat foganatosítottak vele szemben. Vámbéry professzor a napokban Szegedre utazik, hogy elérje Rákosi átszállítását a börtönkórházba, bár ennek sikerében kételkedik.

A napokban Jungerthtel fogok ebédelni. Lehet, hogy szóba hozza a Rákosi-ügyet is. Azt gondolom, hogy le kellene zárunk ezt a dolgot és hivatalos ajánlatot kellene tennünk a magyar kormányoknak a cserére. Erre most a legkedvezőbb az idő, sokmillióst tételben vásárolunk a magyaroktól, kellemetlen incidensek egyelőre nincsenek, Rákosiról pedig kissé elfeledkeztek. Lehet, hogy „tüzérségi előkészítésként” célszerű volna, ha az angol „munkás-lordok”, Listowel³³⁵ és Marley,³³⁶ valamint a munkáspárti képviselők, Lawrence³³⁷ és Compton³³⁸ – mindannyiukat jól ismerik Magyarországon – a sajtónyilvánosság kizárásával hasonló ajánlatot tennének Széchenyi londoni magyar követnek.³³⁹ Lord Listowel felesége egy magyar arisztokrata hölgy, Márffy-Mantuano volt olasz-

³³⁵ Hare, William Francis, Listowel 5. Earlje (1906–1997) angol lord, 1931-től a Lordok Házának munkáspárti tagja, 1941 és 1944 között a munkáspárti lordok frakcióvezetője, 1946-ban tájékoztatási, 1948–1950-ben gyarmatügyi miniszter.

³³⁶ Marley, Dudley, Leigh Aman (1884–1952) angol tengerésztiszt, politikus, az 1930-as években a Lordok Házának elnökhelyettese.

³³⁷ Pethick-Lawrence, Frederik William (1871–1961) 1935-től 1945-ig Edinburgh East kerület munkáspárti parlamenti képviselője, 1945-ben bárói címet kapott és a Lordok Házának tagja lett. 1945–1947-ben az indiai és burmai ügyek államtitkára.

³³⁸ Compton, Joseph (1881–1937) 1923–1931 és 1935–1937 között Manchester Gorton kerület munkáspárti parlamenti képviselője.

³³⁹ Széchenyi László gróf (1879–1938) diplomata, 1933–1935 között londoni magyar követ.

országi követ³⁴⁰ lánya.³⁴¹ Az ő véleményére nagyon adnak Magyarországon.

Kérem tájékoztassanak minket minden, Rákosival kapcsolatos akciójukról. [---]³⁴²

Szemjon Mirnij ideiglenes ügyvivő
6 példányban:

1. – Litvinov elvtársnak
- 2–4. – Kresztjinszkij elvtársnak
5. – Sztomonyakov elvtársnak
6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 05, op. 15, p. 106, gy. 29, l. 59.

53.

VÁMBÉRY RUSZTEM LEVELE RÁKOSI MÁTYÁS TESTVÉREHEZ LÁTOGATÁSÁRÓL A SZEGEDI BÖRTÖNBEN

[Budapest, 1935. október 4.]

Fordítás magyarból Vámbéry 1935. október 4-i levele

Tisztelt Rákosi úr!

Elnézést kérek, hogy szeptember 21-i levelére csak most válaszolok.

Szegeden hosszasan beszéltem bátyjával, aki kielégítő egészsé-

³⁴⁰ Márffy-Mantuano Rezső (1869–1940) jogász, diplomata, 1926–1928-ban római magyar követ.

³⁴¹ Márffy-Mantuano Juditról (1906–2003) van szó, aki 1933-ban ment feleségül Lord Listowelhez.

³⁴² A jelentésből kihagyott részek a budapesti dermatológiai kongresszus, a magyar–szovjet kereskedelmi kapcsolatok, a katonai attasé kinevezése és a vízumügyek kérdéskörét érintik.

gi állapotban van és csak a magánzárka miatti lelkiállapotára panaszkodott. Ugyancsak beszéltem a börtön főorvosával, aki közölte velem, hogy éppen emiatt gyakran ellenőrzi Mátyás egészségi állapotát, de semmiféle rosszabbodásra utaló tünetet nem talált. Ennek ellenére természetesen mi igyekszünk mindent megtenni, hogy megszüntessék a magánzárkát, ami rendkívül igazságtalan, de megfelel a börtönrendtartásnak.

Ebben a kérdésben beadványt intéztem az Igazságügyi Minisztériumhoz, amelyben rámutattam arra, hogy a magánzárka ismételt alkalmazására az ügyész miatt került sor, aki 1919-ben nem emelt vádat a bíróság előtt, amennyiben erre sor került volna, akkor összevont ítéletet hoztak volna.³⁴³ Ezenkívül Domokos kollégámmal együtt a bíróság előtt kezdeményeztük a két ítélet összevonását, a büntetés egyesítését. Nem tudom, hogy keresetünknek lesz-e valami eredménye,³⁴⁴ de ennek a lépésnek nem tulajdonítok nagy gyakorlati jelentőséget, mert, még ha a királyi bíróság összevonná is az ítéleteket, az ügyészség fellebbezést nyújthat be a legfelsőbb bíróságon,³⁴⁵ ami néhány hónappal elhúzná az ügyet.

Nyilvánvaló, hogy egyetlen komolyan vehető megoldás van: a kicserélés, de éppen ebben a kérdésben semmilyen pozitívumot nem tudok, mivel mind a Külügyminisztériumban, mind a budapesti követségen³⁴⁶ elzárkóztak attól, hogy bármiféle felvilágosítást adjanak. Lehetséges, hogy ennek diplomáciai okai vannak, és ezzel kapcsolatban én is inkább csak tájékoztatást tudok kérni, semmint magyarázattal szolgálni.

Végezetül, engedje meg, hogy felvessek egy pénzügyi jellegű kérdést. Annakidején, amikor a nekem járó honoráriumról megállapodtunk, annak egy kis részét a különböző költségek fedezésére

³⁴³ A mondat arra utal, hogy Rákosi első, 1925 novemberétől 1927 januárjáig húzódó perében az ügyész nem emelt vádat Rákosi 1919-es tevékenysége miatt, ekkor csak 1925-ös illegális hazatérése és a kommunista mozgalom újjászervezésére irányuló kísérlete miatt ítélték nyolc és fél éves fegyházbüntetésre.

³⁴⁴ A következményekre ld. az 54–56. sz. iratokat.

³⁴⁵ A Királyi Kúrián.

³⁴⁶ A szovjet követségről van szó.

irányoztam elő. Ez az alap most kimerült, mivel itt is és szegedi utazásommal kapcsolatban is különféle költségek merültek fel, mint például bérkocsi, bélyegek stb. Nagyon lekötölezne, ha egy kisebb összeget átutalna nekem ezen költségek fedezésére.

Mély tisztelettel: Vámbéry

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 63–64.

54.

DOMOKOS JÓZSEF ÜGYVÉD LEVELE
RÁKOSI MÁTYÁS TESTVÉRÉHEZ
AZ ÖSSZBÜNTETÉS KISZABÁSÁNAK LEHETŐSÉGÉRŐL
RÁKOSI KÉT ÜGYÉBEN

[Budapest, 1935. október 5.]

Fordítás magyarból³⁴⁷

Tisztelt Rákosi úr!

Az Ön bátyjának ügyét nagyon súlyosnak és igazságtalannak tartom. Megengedhetetlennek tartom, hogy 10 éves börtönbüntetésének letöltését követően ugyanazt a szigorított rendszert alkalmazzák vele szemben, amit a törvény csak a büntetés első időszakában engedélyez. A törvény megfelelő pontja rendelkezik arról, hogy az életfogytiglani kényszermunkára ítétekkel szemben a büntetés első 10 évének letöltését követően nem lehet ezt a szigorított rendszert alkalmazni. Bátyjának 10 éves büntetése 1935. október 31-én telik le. Következésképpen, mivel az Ön bátyja annak idején

³⁴⁷ A fejlécen ceruzával írt kézírásos megjegyzés olvasható: „Dimitrov elvtárs részére”.

nem kapott magánzárkát, vagy azért, mert hosszú időt töltött előzetes letartóztatásban, vagy, mert egészségi állapota ezt nem tette lehetővé, törvényességi szempontból a mostani magánzárka nem kifogásolható, amennyiben az nem tart tovább október 31-nél.

Sajnos bátyja ügyét most a régi ügyétől elkülönítve vizsgálják, ezért az illetékes szervek azon a véleményen vannak, hogy vele szemben egy évig teljes mértékben a szigorított rendszert kell alkalmazni. Nekünk, védőknek az a kötelességünk, hogy ezt, a törvény szellemével ellentétes álláspontot megcáfoljuk. Lépéseink eredményeiről csak az elkövetkező hetekben tudom Önt értesíteni. A múlt hónap 28-án kérelmet nyújtottam be a bírósághoz, melyben kértem a két ítélet egyesítését: az egyik, a 8 és ½ éves, és a másik, az életfogytiglani börtönbüntetés összevonását. Ha a bíróság elfogadta volna kérelmünket, és összevonta volna a két ítéletet, melyek együtt tették volna ki az életfogytiglani kényszer-munkát, akkor a probléma meg lenne oldva. Ebben az esetben bátyjának mindössze egyetlen ítélete lenne, amely alapján már 10 évet letöltött volna, következésképpen a szigorított rendszert nem lehetett volna alkalmazni vele szemben. Mindemellett Vámbéry professzor a minisztériumhoz fordult a magánzárka megszüntetése céljából. Következésképpen, mivel a bíróság nem teljesítette kérésünket, lehetséges, hogy a minisztérium teszi meg a szükséges lépéseket.

[---]³⁴⁸

Mély tisztelettel: Domokos

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 14, gy. 26, l. 66–67.

³⁴⁸ Terjedelmi okokból a levél végéről elhagytuk a pénzügyi elszámolással kapcsolatos két bekezdést.

RÁKOSI MOSZKVAI FIVÉREIHEZ ÍRT LEVELÉBŐL
KISZABADULÁSÁNAK ESÉLYEIRŐL

[Szeged, 1935. november 25.]

Fordítás magyarról

Titkos

XI. 23-án itt volt Vámbéry professzor, akit magamhoz kérttem, és némi szemrehányással fogadtam amiatt, hogy nem volt elég óvatos a fellebbezés visszavonása tekintetében. Ez ügyben, mielőtt ideutazott volna, járt az Igazságügyi Minisztériumban, sőt a Külügyminisztériumban, valamint a konzulátuson³⁴⁹ is. Mint érdekességet említem, hogy a Külügyminisztériumban azt mondták neki, hogy mi halogatjuk a tárgyalásokat. (Ezt terjesztették más körökben is). Adatokat is közöltek vele az ügyre vonatkozóan, így minden arra irányuló törekvésem, hogy meggyőzzem az ellenkezőjéről, eredménytelen maradt. A konzulátuson diplomatikus, de elutasító választ kapott. Semmi újat nem tudok. Az egyesítés ügyében – a 20 éves kényszermunkába számítsák be azt a 10 évet, amit már leültem – a múlt héten megkaptam az első határozatot, azt elutasították. A szigorú elkülönítéssel szemben beadott kérelem sorsáról még semmit sem tudok. Tegnap magam is adtam be kérvényt ebben a kérdésben, ma pedig levelet írtam Dr. Domokosnak azzal, hogy küldje el Nektek az eredetit, vagy annak másolatát. Vámbéryt ugyancsak megkértem, hogy küldje el Nektek IX. 9-i levelem eredetijét. A levelet átvizsgálás után visszaküldték.

Apánktól X. 22-én egy Szegeden dátumozott levelet kaptam, amelyben közölte, hogy fontos információk átadása céljából Budapesten és Szegeden járt, hogy rendkívüli beszélőt kérjen, de nem sikerült. Ez a próbálkozás, amely nagy nehézségekkel és költ-

³⁴⁹ A budapesti szovjet követségről van szó.

ségekkel járt, rámutat arra, hogy Hajnalnak fogalma sincs a jelenlegi helyzetről, és valószínűleg azt akarta közölni, amiről apánk a következőképpen írt: „Számodra kedvező fordulat játszódtott le – november végén kicserélnek”. Mivel július elején egyszer már horogra akadtam, igen óvatosan fogadom az ilyen híreket, és nem látom [ennek] nyomát sem október végi leveletekből, sem Hajnal leveléből. Dusi levelének nagy részét cenzúrázták. Ettől függetlenül azonban mégis szeretném tudni, hogy áll az ügy, mivel teljesen zátonyra futhat a dolog.

Nekem nagyon kellemetlen, hogy ilyen helyzetben ismét arra kell kérnem titeket, hogy fordítsatok rám figyelmet, de mégis ezt kell tennem.³⁵⁰

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 39–40.

56.

DOMOKOS JÓZSEF LEVELE RÁKOSI ZOLTÁNNAK AZ ÖSSZBÜNTETÉSI TÁRGYALÁS KÖVETKEZMÉNYEIRŐL

[Budapest, 1935. december 30.]

Nagyságos Rákosi Zoltán úrnak, Moszkva, Petrovszka 20., kv. 17.

Budapest, 1935. december 30.

Valószínűnek tartom, az összbüntetési tárgyalás eredményéről a lapok útján már értesült. Minthogy azonban lapjaink olvasóik szenzációéhségét igyekeztek kielégíteni, főleg csak a tárgyaláson történt incidensről számoltak be,³⁵¹ ezért szükségesnek tartom, hogy annak egész lefolyásáról Önt röviden értesítsem.

³⁵⁰ Aláírás nélkül.

³⁵¹ Az Est című újság tudósítása például a „Rákosi Mátyás ügyvédjének sú-

Az elnök a tárgyalást annak bejelentésével nyitotta meg, hogy a bíróság gyakorlata eddig az volt, hogy amennyiben az összbüntetési indítvány elutasítandó, úgy tárgyalás tartása nélkül, végzéssel dönt. De mert ebben az ügyben a tábla a törvényszéket tárgyalásra utasította, a bíróság ezután gyakorlatát megváltoztatja és a jövőben minden összbüntetési ügyben tárgyalást fog tartani. Az elnök után az ügyész terjesztette elő elutasító indítványát, azt röviden megokolta az előző levelemben már említett körülményekkel, hogy tudniillik Fivére a 8 és ½ évi fegyházbüntetését már kitöltötte, amikor a másik ügyben ítéletet hoztak, közben tehát a két jogerős büntetés előzetes letartóztatással meg lett szakítva.

Ezután én terjesztettem elő indítványomat. Mindenekelőtt arra hivatkoztam, hogy az az elítélt, akinek két bűnügyében most összbüntetés kiszabását indítványozom, több mint 10 éve ül pillanatnyi megszakítás nélkül büntetőintézetben, és bár a törvény akként rendelkezik, hogy 10 után a magánelzárást már alkalmazni nem lehet, ez az elítélt most mégis magánelzárásban van azzal az indoklással, hogy ez újabb ügyében a büntetésből még csak egy év és néhány hónap telt el, és így az egy évi magánelzárás fogamatba vehető. De több mint 10 évi fegyenckedés után a magánelzárás az életét veszélyezteti annak az embernek, akit pedig a bíróság nem halálra ítélt. Ez az ügy tehát nem sablonos összbüntetési ügy, mert egy ember életéről van szó. Épp ezért a bíróság türelmét kértem, hogy érveimet részletesen adhassam elő.

Ezután a jogi érveket igyekeztem felsorolni, és arra igyekeztem rámutatni, hogy indítványom törvényes alappal bír, hogy az eddigi bírói gyakorlat nem helytálló és megváltoztatandó. A jogi érvek felsorolása után arra mutattam rá, hogy a jelen esetben a fenn-

lyos támadása az ügyészség ellen” címmel jelent meg. A cikkíró arról számolt be, hogy Domokos szerint a királyi ügyészség „fegyelmi vétséget meghaladó módon”, tudatosan és szándékosan húzta el Rákosi második perének előkészületeit addig, amíg Rákosi az első kiszabott büntetését le nem töltötte. A kijelentést jegyzőkönyvbe vették, a tanácsvezető bíró pedig rendreutasította Domokost. Az Est, 1935. dec. 29. 7.

forgó jogi okokon felül még méltányosságból is helyt kell adni indítványomnak, mert az elítélt hibáján kívül történt, hogy az előzően elkövetett bűncselekményért őt az ügyészség, lefogása után csak 10 év múlva állította bíróság elé. Kétségbe vontam, hogy az összbüntetésbe foglalást hivatott volna ellenezni épp az ügyészség, amelynek fegyelmi vétséget megközelítő mulasztása okozta, hogy az összbüntetés egyáltalában probléma lett. Hivatkoztam arra, hogy az iratok között elfekszik az ügyészségnek 1925. október 2-án kelt végzése, amellyel a Rákosi Mátyás ellen 1919-ben kibocsátott nyomozólevelet visszavonja azzal az indoklással, hogy a tettes kézre került. Hivatkoztam arra is, hogy maga az elítélt 8 és ½ évi fegyházbüntetését nem akarván idegörlő bizonytalanságban tölteni, 1927. évben a váci fegyházban kérte ennek az ügyének elintézését.

Felszólalásom után az ügyész válaszolt, mindenekelőtt visszautasította „a védő inszINUÁCIÓJÁT”, a bírói gyakorlatra hivatkozott, és arra, hogy utólagos összbüntetésbe foglalásnál méltányosságnak helye nem lehet. Ezután Vámbéry tanár úr replikázott. Hivatkozott arra, hogy itt precedensre utalni nem lehet, mert olyan eset a judikaturában nem fordult elő, hogy valakit hat évvel előbb elkövetett cselekményéért a második ügy elkövetése után 10 évvel vonjanak felelősségre. Végül azt a kérelmet terjesztette elő, hogy amennyiben a bíróság az összbüntetésbe foglalási indítványt elutasítaná, úgy legalább a büntetések egyesítését mondja ki.

A bíróság rövid tanácskozás után az előre sejtett ítélettel a védelem indítványát elutasította. Az ítélet ellen semmisségi panaszt jelentettem be, és az ítélet kikézésítését kértem. Valószínűnek tartom, hogy az ítéletet két-három héten belül megkapom. A semmisségi panasz írásbeli indokait az ítélet kikézésítése után benyújtom, és azután az iratok felkerülnek a Kúriához, amely nem tárgyaláson, hanem zárt tanácsülésben fog dönteni. Így annak terminusáról Önt előre nem értesíthetem, mert arról nekem csak utólag lesz tudomásom. Úgy számítok, hogy a Kúria döntésére

körülbelül március elején kerül sor. Az ügy egyes fázisairól Önt annakidején mindenkor értesíteni fogom.

Épp ma délután kaptam meg az Ön 23-án kelt levelét. Örülök, hogy ha elkésve is, de mégis választ kaptam 7-i és 14-i leveleimre. Ezóta már bizonyára kézhez kapta 23-i leveletem is.³⁵² Matild nővérének rövid értesítést küldöttem Fivére mostani helyzetéről és közöltem vele az Ön címét. Hajnal nővérének is írtam. Időközben jugoszláviai ismerősünk volt nálam és elmondotta, hogy Hajnal nővérétől az ottani hatóságok az útlevelét bevonták, férje pedig azért nem kaphat útlevelet, mert az ottani jogszabályok szerint az útlevél elnyeréséhez munkaadójának beleegyezése is szükséges, munkaadója pedig ilyen engedélyt adni nem mer. Most éppen azon fáradoznak, hogy Hajnal nővére valamilyen áldozatok árán mégis csak megszerezhesse útlevelét. Ugyancsak most kaptam Édesapjától is levelet, aki szintén érdeklődik fia állapotáról, és az itteni szovjet követség címét kéri tőlem. Erre a levélre holnap fogok válaszolni.

Fivére részére Andicsné egy 5 és egy 3 kilós élelmiszercsomagot küldött mindenféle jóval. Nem tartom ugyan valószínűnek, hogy az egész mennyiséget beengedik, de néhány kellemes napot mégiscsak szereztek ezek a csomagok.

A hét végével előreláthatóan kevesebb munkám lesz, és akkor össze fogom állítani a december 31-ig fölmerült készkiadásaim jegyzékét, és azt Önnek az igazoló nyugtákkal együtt meg fogom küldeni. De már most kérem Önt, hogy a megküldendő nyugtákat azután hozzám visszaküldeni szíveskedjék, mert azokra nekem az esetleges kétszeri fizetés elkerülése céljából szükségem lehet. Már

³⁵² Az említett levélben Domokos arról panaszkodik, hogy leveleire Moszkvából túl későn kap válaszokat, így az azokban feltett kérdések rendre elveszítik aktualitásukat. Beszámolt továbbá Rákosi Mátyás romló egészségi és idegállapotáról, valamint az őt sújtó fegyelmi büntetésekről (magánzárka, olvasnivaló megvonása). RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 15–16.

a múlt hetekben is kértem ezt, de sajnos kérésem akkor nem nyert teljesítést, és azok a nyugták még most is ott vannak.

Maradtam kiváló tisztelettel, kész híve:
Domokos ügyvéd

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 68–69 ob.

57.

RÉSZLET A BUDAPESTI SZOVJET KÖVETSÉG 1935. ÉVET ÉRTÉKELŐ ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉSÉBŐL

[Budapest, 1936. február 16.]

1936. II. 16.

Litvinov elvtárs, külügyi népbiztos részére

Titkos

Beszámoló a Szovjetunió magyarországi diplomáciai
képviselésének operatív tevékenységéről az 1935-ös esztendőben

A) Politikai kérdések

1) A Rákosi-ügy

A Külügyi Népbiztosság még 1934. november végén, a diplomáciai képviselő Magyarországra érkezése előtt (mikor Bécsben voltunk átutazóban) javasolta, hogy Budapestre érkezésünk után haladéktalanul kezdjünk hivatalos tárgyalásokat a magyar külügyminisztériummal Rákosi kicseréléséről az 1849-es forradalmi zászlókra, melyek hadizsákmányként kerültek Paszkevics tábornok³⁵³ intervenció hadseregének kezére. Budapesten kiderült azonban, hogy

³⁵³ Paszkevics, Ivan Fjodorovics (1782–1856) orosz hadvezér, tábornok, po-

a magyar kormány nem hajlandó a bírósági tárgyalás előtt kicserélni Rákosit. Hasonló értelemben nyilatkozott Jungerth is 1935 januárjában Karahan elvtársnak Ankarában. Ezért a követ, Moszkvával egyeztetve, tartózkodott attól, hogy a Rákosi-per elsőfokú tárgyalásának befejezése előtt (1935. január) hivatalos lépéseket tegyen.

1935 tavaszán a követ Kánya külügyminiszternél puhatolózott Rákosi elvtárs kicserélésének lehetőségéről. Kánya kijelentette, hogy mivel az ügy a fellebbviteli bíróság elé kerül, célszerűnek tartaná a kicserélési tárgyalásokat akkorra időzíteni, amikor az ítélet jogerőre emelkedik. Ezt azzal indokolta, hogy a Rákosi feletti jogerős ítélet kimondását követően a közvélemény valamelyest megnyugszik, és ez a hosszú ideje húzódó ügy feledésbe merül. Kánya véleménye szerint ennek időpontja a per befejezése után 2-3 hónappal következik be, vagyis körülbelül 1935 szeptemberében.

Rákosi elvtárs ügyének másodfokú tárgyalására 1935 májusában került sor. Erre az időre Jungerth is hazaérkezett szabadságra Moszkvából. A per utolsó napján a követnek lehetősége volt rá, hogy futólag eszmét cseréljen Kányával és Jungerthtel, mellesleg mindketten megismételték a fenti prognózist Rákosi elvtárs kicserélésével kapcsolatban. Addigra azonban a Komintern kongresszusán, mint ismeretes, Rákosi elvtársat a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagjává választották. Teljesen világos volt, hogy Rákosi megválasztása komoly bonyodalmat okozott a kicserélés folyamatában. 1935. november 30-án, amikor a követ Moszkvában volt szabadságon, kihasználta az alkalmat, hogy Jungerth visszatért Budapestről, és első találkozásuk alkalmával felvetette Rákosi elvtárs kicserélésének kérdését. Erre Jungerth azt válaszolta, hogy a magyar kormány az új helyzetből kiindulva kénytelen megváltoztatni korábbi álláspontját, és nem tartja lehetségesnek Rákosi elvtárs kiadását a Szovjetunióknak, mivel nem egy szokványos politikai fogolyról van szó, hanem a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagjáról, aki ebben a minőségében, miután megérkezik

litikus, varsói nagyherceg, az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc leverésében résztvevő orosz hadsereg főparancsnoka.

a Szovjetunióba, első dolgának tartaná, hogy aktív politikai tevékenységet fejtsen ki a jelenlegi magyar rendszer és a kormány ellen. A magyar kormány, és maga Gömbös kormányfő úgy értékeli Rákosi beválasztását a Komintern Végrehajtó Bizottságába, mint a fennálló magyarországi rendszer elleni politikai akciót (demonstrációt), ezért nem hajlandó Rákosi kicserélésére, ahogy (Jungerth szavai szerint) hasonló helyzetben mi sem tennénk ezt meg.

[---]³⁵⁴

Bekzadjan

7 példányban:

1–5. – Litvinov elvtársnak

6. – Kresztyinszkij elvtársnak

7. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 11, p. 68, gy. 29, l. 27–29.

58.

IVAN MAJSZKIJ LONDONI SZOVJET KÖVET LEVELE
MAKSZIM LITVINOVNAK
A „DIMITROV BIZOTTSÁG” TEVÉKENYSÉGÉRŐL

[London, 1936. április 8.]

1936. április 8.

Litvinov elvtárs, külügyi népbiztos részére

Titkos

Kedves Makszim Makszimovics!

Ismét megkeresett a Dimitrov Bizottság, amely továbbra is élénken érdeklődik Rákosi sorsa iránt. A Bizottságnak olyan értesülé-

³⁵⁴ A kihagyott rész egy többoldalas elemzést tartalmaz a magyar–szovjet politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok minden vetületéről.

sei vannak, hogy a magyar kormány állítólag hajlandó „kicserélni” Rákosit, ha mi magyar élelmiszereket vásárolunk, és mi állítólag készek vagyunk erre.

A Bizottság ezért felajánlja közvetítői szolgálatait egy ilyen csere lebonyolításában. Azt válaszoltam, hogy erről semmit sem tudok. Mindenesetre értesítem Önt a Bizottságnak erről a lépéséről. Kérem figyelembe venni, hogy ha Rákosival kapcsolatban valamiféle csere körvonalazódik, akkor a Bizottságot szükség esetén bármikor belátásunk szerint felhasználhatjuk.

Hálás lennék Önnek, ha postafordultával értesítene, van-e bármiféle alapja a Bizottság közlésének.³⁵⁵

Elvtársi üdvözléttel: Ivan Majszkij
a Szovjetunió követe Nagy-Britanniában

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 11, p. 68, gy. 30, l. 44.

59.

RÉSZLET SZEMJON MIRNIJ
NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJNEK ÍRT JELENTÉSÉBŐL

[Budapest, 1936. április 17.]

1936. IV. 17.

Titkos

Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

[---]³⁵⁶ 4. Rákosi: A Vámbéry professzorral és Bingh angol ügyvéddel folytatott megbeszélésekről készített feljegyzéseimből nyomon

³⁵⁵ Ld. a 60. sz. iratot.

³⁵⁶ A jelentés itt kihagyott része az alábbi témakörökkel foglalkozik: 1) Ma-

követheti, milyen stádiumban van jelenleg a Rákosi kiszabadítására irányuló angol akció. Vámbéry Majszkij állítólagos szavaira, Bingh pedig Louis Fischerre³⁵⁷ hivatkozva azt állítja, hogy mi készek vagyunk gazdasági engedményeket adni Rákosi elvtárs szabadon engedése vagy kicserélése esetén. Lehetséges, hogy ezzel magyarázható a magyarok „szenvedélyes kívánsága”, hogy Moszkvába utazzanak, és ott tárgyalásokat folytassanak a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok egészéről.

Binghnek sikerült Londonban jelentős mennyiségű aláírást összegyűjteni Rákosi kiszabadítása érdekében a Községek Házának és a Lordok Házának tagjaitól. Ez a 12 ember – Strabolgi, Barker, Swan, Graham, Ken, Mill, Waterson, Griffith, Wilson, Kennedy, Wedgwood, Bowerman³⁵⁸ – régi antitrianonista, aki már 1921-

gyarország és a római konferencia, 2) Magyarország és a trianoni békeszerződés katonai rendelkezései, 3) kereskedelmi kapcsolatok kérdése.

³⁵⁷ Fischer, Louis (1896–1970) szovjetbarát nézetű ismert amerikai újságíró, 1945-től gondolkodásában és értékrendjében éles fordulat következett be, kiábrándult a sztálini rendszerről. Több neves személyről írt életrajzot, pl. Leninről, Gandhiról.

³⁵⁸ A felsorolt személyek közül az alábbiakat tudtuk azonosítani.

Strabolgi, Joseph Montague Kenworthy (1886–1953) báró, brit politikus, író; kezdetben liberális, majd munkáspárti képviselő. Apja halálát követően 1934-ben a Lordok Házának tagja lett. 1938 és 1942 között a munkáspárti frakció vezetője a Lordok Házában.

Graham, Duncan Macgregor (1867–1942) 1918-tól folyamatosan alsóházi képviselő a Labour party színeiben.

Griffiths, George Arthur (1880–1945) brit politikus, 1934 és 1945 között a Munkáspárt parlamenti képviselője a Hemsworth-i kerületben.

Wilson, Cecil Henry (1862–1945) 1925–1931 és 1935–1944 között a Sheffield Attercliffe-i kerület pacifista meggyőződéséről ismert munkáspárti parlamenti képviselője.

Kennedy, Thomas (1874–1954) skót származású politikus, 1923–1931, valamint 1935–1944 között munkáspárti parlamenti képviselő a Kirkcaldy Burghs-i választókerületben. 1929 és 1931 között pénzügyi államtitkár.

Wedgwood, Josiah (1872–1943) brit munkáspárti politikus, 1906 és 1942 között Newcastle-under-Lyme kerület képviselője. 1920-ban egy munkáspárti és szakszervezeti küldöttség vezetőjeként Magyarországon járt és a kommunistákkal szemben alkalmazott brutális bánásmódról számolt be jelentésében.

ben az angol parlamentben a trianoni békeszerződés ratifikációja ellen szavazott, és ha ők fordulnak a magyar kormányhoz, akkor annak van bizonyos súlya.

Bingh és Lord Listowel, akit rokoni szálak fűznek itteni arisztokrata családokhoz, a Márffy-Mantuano és az Esterházy családhoz, valamint az Oxfordban és Cambridge-ben tanult fiatal magyar mágánasokhoz, Hadik grófhhoz³⁵⁹ (Apor³⁶⁰ barátja) és Liechtenstein herceghez,³⁶¹ most megpróbálnak az arisztokrata körökön keresztül hatni Kányára és Aporra. Én azonban erősen kételkedem, hogy ezek a körök hajlandók lennének komolyan elkötelezni magukat egy olyan kérdésben, mint Rákosi elvtárs kicserélése vagy szabadon engedése. Ha valaki közülük mégis hajlandó lenne arra, hogy támogassa az angol lordok és képviselők levelét, ez aligha lenne hatással Gömbösre, akivel szemben ellenzékben vannak. Bingh közbenjárása a magyar mágánasoknál a legjobb esetben is csak oda vezethet, hogy ha Lord Listowel apósa, Márffy-Mantuano, a volt római magyar követ meghívna magához Binghet ebédre, és a végétől többek között tudomást szerezne arról, hogy ő nem csak egy egyszerű „mister”, hanem az Esterházyak és a kenti herceg rokona, sürgősen megparancsolná, hogy az ebédhez felszolgált vörösbort cseréljék jobb minőségűre.

Igaz, a Magyarság című lap szerkesztője, Pethő Sándor³⁶² arról írt, hogy jó lenne Rákosit kicserélni az 1848–49-es magyar zász-

Bowerman, Charles William (1852–1947) brit szakszervezeti vezető és politikus, 1906 és 1931 között munkáspárti parlamenti képviselő.

³⁵⁹ A vezetéknev alapján nem lehet pontosan beazonosítani, hogy kik az említett személyek. Talán gróf Hadik János kisebbik fiáról, Hadik Béláról (1905–1971) van szó.

³⁶⁰ Apor Gábor báró (1889–1969) diplomata, 1927–1934 között a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője, 1934–1935-ben bécsi követ, majd 1935-től 1939-ig a külügyminiszter általános helyettese.

³⁶¹ Talán Liechtenstein Alajos hercegről (1898–1943) vagy öccséről, Alfréd-ről (1900–1972) van szó.

³⁶² Pethő Sándor (1885–1940) tanár, újságíró, lapszerkesztő. A Magyar Nemzet alapító főszerkesztője.

lókra, de ezt nagyon félénk hangnemben tette, ráadásul a Magyarország ellenzéki sajtóorgánium.

Én hajlok arra, hogy az angol lordok rokoni és társadalmi kapcsolatainál nagyobb gyakorlati jelentőséget tulajdonítsak Bingh azon tervének, hogy Gorton tábornoktól³⁶³ szerezzen levelet Horthy kormányzó részére. Gorton tábornok 1920-ban a Szövetséges Katonai Misszió parancsnoka volt Budapesten, és Horthy kizárólag neki köszönheti kormányzóságát.

Kétségtelen, hogy Rákosi elvtárs kicserélésének kérdésében elsősorban Gömbösre kell hatni. Gömbös a legfőbb ellenzője Rákosi szabadon engedésének.

Ha valamilyen csatornán hatni lehetne Gömbösre, úgy ez lényegében megoldaná a csere kérdését. De sajnos ő igen kevésbé számol a liberális és „munkás” lordok levelével, miniszterelnökségét nem angol tábornokoknak, hanem az „ébredő magyaroknak” köszönheti, akik a jelenlegi kormányzópárt jobb szárnyát alkotják, és szintén nem nagyon hajlanak Rákosi elvtárs szabadon bocsátására. [---]³⁶⁴

Mirnij

3 példányban:

- 1 – Kresztyinszkijnek
- 1 – 2. Nyugati Osztálynak
- 1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 11, p. 68, gy. 29, l. 52–54.

³⁶³ Gorton, Reginald St. George (1866–1944) angol katonatiszt, az 1919 augusztusától 1920 februárjáig Budapesten működő Szövetséges Katonai Misszió brit tagja.

³⁶⁴ A dokumentum itt kihagyott része a norvég miniszterelnök-helyettes látogatásával foglalkozik.

NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJ UTASÍTÁSA
IVAN MAJSZKIJ LONDONI KÖVETNEK
A SZOVJET ÁLLÁSPONTRÓL RÁKOSI KIENGEDÉSE
ÉS A MAGYAR–SZOVJET KERESKEDELEM
ÖSSZEKAPCSOLÁSÁRA VONATKOZÓAN

[Moszkva, 1936. április 19.]

1936. április 19.

Titkos

Majszkij elvtársnak, a Szovjetunió nagy-britanniai követének

Mélyen tisztelt Ivan Mihajlovics!

Kérdésére közöljük,³⁶⁵ hogy Rákosi kicserélése a magyarok részére nyújtandó kereskedelmi vagy jogi engedmények ellenében nincs napirenden, a kérdést nem tárgyaljuk és nem tárgyaltuk, ez ügyben mi semmilyen tárgyalást sem folytatunk.

Eltvársi üdvözléssel: Nyikolaj Kresztyinszkij

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 11, p. 68, gy. 30, l. 45.

³⁶⁵ Az előzményekre ld. az 58. sz. iratot.

JEAN BASTIEN³⁶⁶ BELGA ÜGYVÉD LEVELE
A KOMINTERN VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGÁNAK
RÁKOSIVAL VALÓ TALÁLKOZÁSÁRÓL

[Bécs, 1936. május 9. előtt.³⁶⁷]

1936. május 9.
Fordítás franciából

Titkos

Bécs, szombat, reggel 8 óra

Kedves elvtársak!

Nem értesítettem Önöket korábban budapesti lépéseim eredményeiről, féltem onnan írni, mivel a levelem a cenzúra kezébe kerülhetett volna, Budapestről pedig csak tegnap este utaztam el, és ma reggel érkeztem Bécsbe.

Ha elolvassák a levélhez mellékelte beszámolót, melyet közölhetnek a sajtóban, és melyet magam is átadok néhány tudósítónak, akkor körülbelül világos lesz az Önök számára, hogy mit sikerült végezniem.

Összességében Rákosi vonatkozásában kedvező, a többiek esetében kevésbé kedvező eredményeket értem el.

Nemcsak arra kaptam engedélyt, hogy meglátogassam Rákosit, de le is fényképezhettem.³⁶⁸ Mihelyt előhívják a filmet, elküldöm Önöknek a felvételt. Domokosnak és nekem lehetőségünk volt több mint egy óra hosszat beszélgetni Rákosival a börtönigazgató jelenlétében. Rákosi elmondta, hogy szívbetegsége miatt igen

³⁶⁶ Jean Bastien (?-?) ügyvéd, a Belga Kommunista Párt KB tagja, a második világháborúban a belga ellenállási mozgalomban életét vesztette. Személyére vonatkozó további biográfiai adatok nem ismertek.

³⁶⁷ A Dimitrov titkárságának anyagai között az orosz szövegen szereplő legkorábbi dátum 1936. máj. 9.

³⁶⁸ A mondat a szövegben zöld tollal aláhúzva.

szenvedett, és nem bízik benne, hogy elegendő fizikai ereje lesz arra, hogy még éveket töltsön a börtönben.³⁶⁹

Domokos véleménye szerint a nem teljesen egyértelmű döntés, amely lehetővé teszi, hogy négy év múlva Rákosit kiengedjék (ez a perspektíva elég problematikus, hiszen egy kommunistáról van szó, akiről nem feltételezhető, hogy „megjavul”), növeli a kicserélés esélyét, hiszen az áldozat, amelyet egy olyan ember kiengedése jelent, akinek még 4 évet kellene ülnie, kisebb, mintha olyan emberről lenne szó, akit 15 év múlva bocsátanának szabadon. Szerintem ez elég valószínű feltételezés.

De még ennél is lényegesebb, hogy Domokos néhány hónap múlva felülvizsgálati kérelmet akar beadni, szeretne perújrafelvételt kérni. Ezen újabb per során semmi esély nincs a sikerre, de elősegítheti a nemzetközi közvélemény újabb felháborodását, a magyar kormánynak pedig előbb-utóbb elege lesz abból, hogy vég nélkül bajlódjon az ügygel, ily módon könnyebb lesz kicsikarni a beleegyezését a cseréhez.³⁷⁰

Elengedhetetlen, hogy idővel ezt Önök is megbeszéljék Domokossal, aki véleményem szerint sokkal energikusabb, mint Vámbéry (Domokos volt az, aki az ítélet hatályon kívül helyezéséig kívánta vinni az ügyet, hogy zavart keltsen, Vámbéry ellene volt ennek.)

29-én az ülésen az előadó tanács tag, miután a Kúriában befejezte előadását, felolvasta a külföldről érkezett leveleket és táviratokat. Vámbéry elégedetlenségét fejezte ki nekem ezzel kapcsolatban, mondván, hogy ez még jobban csökkenti esélyünket a sikerre. Mindez burkolt formában annak a lépésnek az elítélése, melyet én tettem az elnökkel kapcsolatban. Fél óra múlva értesülünk ügyünk sikeréről.

Ami Kist, Sebest és Pichlert illeti,³⁷¹ találkoztam az ügyvédek-

³⁶⁹ A bekezdés zölddel aláhúzva és a lap szélén pirossal kiemelve.

³⁷⁰ A bekezdés a lap szélén kék ceruzával kiemelve.

³⁷¹ Az 1936-os nagyszabású kommunista-perre a katonai bíróság előtt került sor. A vádlottak padján több mint 30 kommunista ült, akiket zömmel hazaárulással vádoltak. A vádlottak védelmében a nemzetközi kommunista mozgalom számos baloldali értelmiségit mozgósított Európa-szerte. Andersen Nexø, Thomas

kel, akik fő vonalakban összefoglalták a közlemény tartalmát. Ilyen körülmények között nem tartottam szerencsésnek, hogy felkeressem a honvédelmi minisztert, annál inkább sem, mert emiatt ma, de lehet, hogy hétfőn is Budapesten kellett volna maradnom (az egész tegnapi nap elment a szegedi látogatásra).

Vonszky,³⁷² Sebes ügyvédje elmondta nekem, hogy a referens (nem tudom, hogy az ügy előadójáról vagy a katonai nyomozóról van-e szó) állítása szerint a vádirat május végére elkészül, és az ügy tárgyalására szeptemberben kerülhet sor. Nem tudom, hogy ez igaz-e.

A Domokossal folytatott beszélgetésemben újra szembesültem azzal, hogy nem kívánják nekem megmondani az ügyvédek neveit. Ezt nem tudom megérteni.

Fogadják testvéri üdvözetemet, kedves elvtársak: Bastien

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 73, gy. 21, l. 28–29.

Mann, Romain Rolland és mások Gömbös Gyula miniszterelnökhöz intéztek levelet, amelyben a vádlottakat a béke és szabadság élharcosainak nevezték, és kérték életük megkímélését. (A levelet ld. *Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből*. 3. köt. Bp., 1964. 73–75.)

Kis Zsigmond (1898–1945) a Tanácsköztársaság alatt a Közoktatási Népbizottságon dolgozott, majd zászlóalj politikai biztos lett. 1921 és 1925 között Angliában élt, 1925-től a Szovjetunióban. 1929-ben és 1935-ben is illegális pártmunkára Magyarországra vezényelték, mindkét alkalommal lebukott, első ízben 9 hónapot töltött börtönben, másodszor 1936-ban 15 éves fegyházbüntetésre ítélték. 1944-ben deportálták, a dachaui koncentrációs táborban halt meg.

Sebes István (1906–1966) kárpitos, kommunista, 1927-ben a KIMSZ KB titkára. 1935–1936-ban a KMP budapesti bizottságának titkára. 1936-ban 10 éves fegyházbüntetésre ítélték. 1956-tól külügyminiszter-helyettes, majd haláláig bécsi nagykövet.

Péter (Pikler) György (1903–1969) tanár, közgazdász, 1931 óta a kommunista mozgalomban. A katonai bíróság 1936-ban 15 éves fegyházbüntetésre ítélte. 1948-tól a KSH elnöke, 1950-től a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem professzora, az új gazdasági mechanizmus egyik kidolgozója. 1969-ben, miután gazdasági visszaéléssel gyanúsították meg, öngyilkos lett.

³⁷² Életrajzi adatai nem ismertek.

RÉSZLET ALEKSZANDR BEKZADJAN
NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJEK ÍRT JELENTÉSÉBŐL
A RÁKOSI-ÜGY ÁLLÁSÁRÓL

[Budapest, 1936. május 8.]

1936. V. 8.

Titkos

Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

1) A Rákosi-ügy: A TASZSZ jelentéséből már értesült arról, hogy Rákosi Mátyás ügyében váratlanul kedvező fordulat következett be. Az ügyvédeknek sikerült elérniük, hogy Rákosi „összevontan” üljön le büntetését. A Királyi Kúria határozata alapján a Királyi Ítéletábrlát utasították a két ítélet egyesítésére. Az ítélet május folyamán várható. És jöllehet, Vámbéry véleménye szerint, az összevont ítélet nem lesz enyhébb, mint életfogytig tartó kényszermunka, de az a körülmény, hogy Gömbös és az Igazságügyi Minisztérium odafigyeltek az ügyvédek érveire, önmagában figyelemre méltó.

A hatóságok hangulatának ilyen gyökeres megváltozása Rákosi számára 1940 elejére, vagyis 15 év letöltését követően, megteremti a kiszabadulás formális lehetőségét, amennyiben viselkedését ezen időszak alatt mintaszerűnek, dolgoznak találják (vagyis nem tagadja meg a munkát), harmadszor pedig, amennyiben megálapítást nyer, hogy megjavult, megszabadult azoktól a bűnöktől, melyekért elítélték. A harmadik pontnak Rákosi természetesen nem fog tudni megfelelni. De nem ez a lényeg. A helyzet az, hogy Gömbös nem véletlenül vált hirtelen érzékenyvé a jogi normák iránt. Mindannyian meg vagyunk győződve arról, hogy Gömbösre az angol közvélemény és a parlamenti körök gyakoroltak nyomást, akiknek véleményére – amint Ön is tudja, – abban a reményben adnak Magyarországon, hogy támogatni fogják az ország reví-

ziós törekvéseit. Jellemző, hogy Rákosi ügyének újrátárgyalását két dolog előzte meg: az angol Bingh és a belga Bastien ügyvédek megérkezése. Nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy Austen Chamberlain budapesti tartózkodása³⁷³ a közelmúltban szintén hozzájárult ahhoz, hogy az ügy elmozdult a holtpontról. Amint Ön előtt is ismert, novemberben Moszkvában Jungerth a velem folytatott beszélgetés során kategorikusan kijelentette: miután Rákosit beválasztották a Komintern Végrehajtó Bizottságába, sem a magyar kormány, sem maga Gömbös nem hajlandó foglalkozni Rákosi sorsának enyhítésével, mivel önmagában Rákosi megválasztásának tényét is ellene irányuló demonstrációnak tekinti.³⁷⁴ Ezt a kategorikus elzárkózást mi részben Hitler befolyásának tulajdonítottuk, aki tanult abból az esetből, mikor beleegyezett Dimitrov elvtárs kiadásába.

És most az a körülmény, hogy mindezek ellenére Gömbös engedélyezte a bírának egy olyan döntés meghozatalát, ami lényegében Rákosi sorsának enyhítését szolgálja (május 1-jétől megszüntették vele szemben a magánzárkás elkülönítést), lehetővé teszi számunkra korábbi álláspontunk megváltoztatását. Mindedig abból indultunk ki, hogy a Rákosi kicserélésre irányuló próbálkozások teljesen hiábavalók. Természetesen, addig egyetlen lépést sem tehetünk, amíg nem születik meg a Király Ítéletábla ítélete.

³⁷³ Chamberlain, Austen Sir Joseph (1863–1937) brit politikus, Newille Chamberlain brit miniszterelnök féltestvére. 1924 és 1929 között külügyminiszter. A náci Németország jelentette fenyegetés okán azok közé tartozott, akik a legerőteljesebben szorgalmazták a brit hadsereg és haditengerészet megerősítését. A volt brit külügyminiszter magánjellegűnek beharangozott közép-európai útjában, melynek során Bécs, Prágát és Budapestet kereste fel, a kortársak a brit külpolitika aktivizálódásának jelét látták a Duna-medencében. Chamberlain 1936. ápr. 26–27-én tartózkodott a magyar fővárosban és a rövid idő ellenére szerét ejtette, hogy négyszemközt, vagy hivatalos fogadáson valamennyi befolyásos magyar politikai szereplővel találkozzon, Horthy kormányzóval, Bethlen Istvánnal, Gömbös Gyulával, Kánya Kálmánnal, Apor Gáborral stb.

³⁷⁴ Erre ld. az 57. sz. iratot.

De mihelyt a bíróság meghozza végső döntését az életfogytiglani börtönbüntetésről és beszámítja az eddig letöltött több mint 11 évet, lehetővé válik azon törvény alkalmazása, amely szerint az elítélt a fenti három feltétel teljesülése esetén 15 év után feltételeken szabadlábra helyezhető.

Amint azt Ön is látja, egyelőre semmilyen konkrét lépést nem tudok javasolni ebben a kérdésben, de egy dolog világos: ezt a kedvező fordulatot ki kell használnunk Rákosi kiszabadítása érdekében, de legalábbis ne tartsuk abszolút lehetetlennek a segítségnyújtást. Személyes véleményem szerint az ítélethozatalt követően ismét puhatolózhatunk Rákosi kicserélésének esélyeiről, a korábbi variációt szem előtt tartva (a Forradalmi Múzeumban őrzött magyar zászlók). [---]³⁷⁵

Bekzadjan

6 példányban:

- 1–2–3. – Kresztyinszkij elvtársnak
- 4. – Litvinov elvtársnak
- 5. – Sztomonyakov elvtársnak
- 6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 11, p. 68, gy. 29, l. 73–75.

³⁷⁵ A kihagyott részben Bekzadjan beszámol Marian Zyndram-Kościałkowski lengyel miniszterelnök és Austen Chamberlain budapesti látogatásáról.

FELJEGYZÉS SZEMJON MIRNIJ ÉS HADIK GRÓF
1936. MÁJUS 18-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL
BÁRÓ APOR GÁBOR,
A KÜLÜGYMINISZTER ÁLTALÁNOS HELYETTESE
ÁLLÁSPONTJÁRÓL A RÁKOSI-ÜGY KAPCSÁN

[Budapest, 1936. május 28.]

1936. május 28.

Feljegyzés a Hadik gróffal folytatott május 18-i megbeszélésről

Titkos

1) Hadik gróf beszámolt Bingh akciójának részleteiről a Rákosi-ügyben. Hadik, Bingh kérésére magánjellegű beszélgetést folytatott barátjával, Apor báróval, Kánya helyettesével. Apor, Hadik szavai szerint a legélesebb kifejezésekkel nyilatkozott Lázár igazságügyi miniszter vak és rövidlátó politikájáról, aki Apor szerint állítólag Rákosi kicserélésének legfőbb ellenzője.

Aport különösen nyugtalanítja, hogy júniusban a soron következő, Budapesten megnyíló interparlamentáris kongresszuson is felmerülhet a Rákosi-ügy. Hadik meggyőződése szerint Kánya és Apor Rákosi szabadon engedésének a hívei, de Kányának nincs semmi hatása a jelenlegi kormány politikájára, vele nem igen számolnak, különösen az olyan politikai kérdésekben, mint Rákosi elvtárs kiengedése. [---]³⁷⁶

Szemjon Mirnij

³⁷⁶ A feljegyzés kihagyott része a Hadik gróf által elmondottakat tartalmazza Bethlen és Eckhardt bécsi és római útjáról, valamint a sorkötelezettség bevezetésének kérdéséről.

4 példányban:

- 1 – Litvinov elvtársnak
- 1 – Kresztyinszkij elvtársnak
- 1 – a 2. Nyugati Osztálynak
- 1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 05, op. 16, p. 118, gy. 40, l. 92.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL FOLYTATOTT
1936. JÚNIUS 1-JEI MEGBESZÉLÉSÉRŐL
ANGOL PARLAMENTI KÉPVISELŐK
KÖZBELÉPÉSÉNEK LEHETŐSÉGÉRŐL

[Budapest, 1936. június 18.]

1936. június 18.

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott június 1-jei beszélgetésről

Titkos

1) Május 29-én Vámbéry közölte velem, hogy Lord Marley megérkezett Varsóból és felelős magyar politikusokkal kíván tárgyalni Rákosi ügyében. Egyúttal a magyarországi külpolitikai hangulatot is szeretné feltérképezni. Vámbéry azt ajánlotta, hogy bizalmas körben, a lakásán találkozzam Lord Marley-vel, így szerezzek tőle hitelt érdemlő információkat a Rákosi-ügyben folytatott tárgyalásairól és egyes köröknek a magyar külpolitikai vonalvezetéséhez való viszonyáról.

Azt válaszoltam Vámbérynek, nem tartok kíváncsnak egy

ilyen találkozást, mivel Lord Marley minden bizonnyal megfigyelés alatt áll, és találkozásunkat itt úgy értelmeznék, hogy mi befolyást gyakorlunk Marley-ra és Rákossal kapcsolatos tárgyalásaira.

Ma Vámbéry beszámolt Marley budapesti útjának eredményeiről. [---]³⁷⁷

2) Rákosi elvtárs ügyében Lord Marley Darányival,³⁷⁸ Kányával és Aporral tárgyalt. Darányi azt válaszolta, hogy nincs tájékoztatva a dologról, a kérdés az igazságügyi miniszter hatáskörébe tartozik stb. stb.

Kánya kijelentette, azt várja, hogy a bíróság döntése a két ítélet összevonásáról a napokban jogerőre emelkedjen, hogy aztán azonnal sürgős lépéseket tegyen Rákosi elvtárs szabadon bocsátására. Marley-ban az a vélemény alakult ki, hogy Kánya június folyamán szeretné lezárni az ügyet, az interparlamentáris kongresszus budapesti ülésének 1936. július 3-ára kitűzött megnyitása előtt.

Megkérdeztem Vámbéryt, beszélt-e Marley Rákosi elvtárs ügyéről a Képviselőház elnökével, Sztranyavszkyval,³⁷⁹ aki ebben a kérdésben fajsúlyosabb tényező, mint Kánya külügyminiszter. Vámbéry azt válaszolta, hogy Marley úgy látta jónak, ha nem veti fel ezt a kérdést Sztranyavszky előtt, mivel ő már a közép-európai helyzetet érintő politikai beszélgetésükben is meglehetősen visszafogottan reagált a Szovjetunió lehetséges részvételére a „négyek blokkjában” és a közép-európai béke garantálásában.³⁸⁰

Szemjon Mirnij

³⁷⁷ A kihagyott rész Marley külpolitikai kérdésekben folytatott tárgyalásainak leírását tartalmazza, melynek központi eleme egy szoros magyar–osztrák–csehszlovák együttműködés kialakítása, valamint egy esetleges határrevízió Magyarország javára Párkány, Érsekújvár és a Csallóköz térségében.

³⁷⁸ Darányi Kálmán (1886–1939) politikus, 1935-től, Gömbös Gyula kormányában földművelésügyi miniszter, 1936. okt. 12-től 1938. máj. 11-ig miniszterelnök.

³⁷⁹ Sztranyavszky Sándor (1882–1942) politikus, Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején a Nemzeti Egység Pártja elnöke, 1935. máj. 1-től 1938. máj. 17-ig a Képviselőház elnöke.

³⁸⁰ Lord Marley fent vázolt külpolitikai koncepcióját azzal egészítette ki,

5 példányban:

1 – Litvinov elvtársnak

1 – Kresztyinszkij elvtársnak

1 – Sztomonyakov elvtársnak

1 – a 2. Nyugati Osztálynak

1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 05, op. 16, p. 118, gy. 40, l. 100–103.

65.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL FOLYTATOTT
1936. JÚNIUS 5-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL
ANGOL POLITIKUSOK INTERVENCIÓJÁRÓL
RÁKOSI ÉRDEKÉBEN

[Budapest, 1936. június 18.]

1936. június 18.

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott június 5-i beszélgetésről

Titkos

Vámbéry beszámolt Bingh második magyarországi utazásának eredményéről.

hogy a Harmadik Birodalom terjeszkedése ellen angol–francia–olasz–szovjet összefogásra van szükség. Mivel a következő választásokon – véleménye szerint – a munkáspárti győzelem nem kétséges, ez kedvező alkalmat teremthet egy ilyen „négyhatalmi blokk” kialakítására. A Vámbéryvel folytatott beszélgetés során Mirnij Marley koncepcióját „némileg elvonatnak és irreálisnak” minősítette.

Bingh levelet hozott Moore ezredestől, aki igen energikus hangnemben követeli Rákosi elvtárs szabadon engedését. Moore ezredes az angol revíziós liga alelnöke, állítólag kijelentette, hogy amennyiben Rákosi továbbra is börtönben marad, úgy követeléseai közé a Justice for Hungary mellé a Justice in Hungary is oda fog kerülni. Moorról együtt Rákosi védelmében lépett fel a konzervatív Law,³⁸¹ Bonar Law³⁸² fia is.

A Külügyminisztérium Bingh mellé rendelte a Sajtóosztály munkatársát, Lipoveczkyt,³⁸³ hogy a magyar kérdésekben „tájékoztassa”. Lipoveczky közölte Binghgel, hogy Kánya az egész ügy likvidálásának híve, és állítólag a magyarok bizonyos szovjet engedményekért cserébe beleegyeztek Rákosi szabadon engedésébe. Lipoveczky célzott arra, hogy a magyarok Rákosiért cserébe gazdasági téren várnak némi könnyítést és kedvezményeket. Bingh azt válaszolta, hogy tudomása szerint a Szovjetunió Rákosi elvtársért állítólag hajlandó visszaadni az 1849-es forradalmi zászlókat, de kételkedik a politikai elítéltekkel való üzletelés sikerében. Rákosi elvtárs kiadásnak nem feltétlenül kell cserejelleggel öltönie, erről egy gentleman's agreement keretében is meg lehetne állapodni.

A napokban az igazságügyi miniszter engedélyével Bingh meg látogatja Rákosi elvtársat a szegedi börtönben.

Szemjon Mirnij

³⁸¹ Law, Richard Kidston (1901–1980) brit konzervatív politikus, 1931–1945 között angol parlamenti képviselő.

³⁸² Law, Andrew Bonar (1858–1923) kanadai származású brit konzervatív politikus, 1922–1923-ban miniszterelnök.

³⁸³ A Tiszti cím- és névtár adatai szerint a Külügyminisztérium Sajtóosztályának és központi apparátusának ilyen vagy hasonló nevű munkatársa nem volt. *Magyarország tiszti cím- és névtára*. XLIV. évf. Bp., Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1936. 25.

4 példányban:

- 1 – Litvinov elvtársnak
- 1 – Kresztyinszkij elvtársnak
- 1 – a 2. Nyugati Osztálynak
- 1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 05, op. 16, p. 118, gy. 40, l. 95.

66.

RÉSZLET ALEKSZANDR BEKZADJAN NYIKOLAJ KRESZTYINSZKIJNEK ÍRT JELENTÉSÉBŐL A CSERE LEHETŐSÉGÉNEK FELVETÉSÉRE

[Budapest, 1936. június 18.]

1936. VI. 18.

Titkos

Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

[---]³⁸⁴ *Rákosi*

Ha megismerkedik Lord Marley itteni tartózkodásának eredményeivel,³⁸⁵ akkor Ön is meggyőződhet róla, hogy Rákosi elvtárs sorsában a legfelsőbb bíróság ítélete kapcsán (a büntetések összevonása) kedvező fordulat várható. Ezért előző levelem³⁸⁶ kiegészítéseként arra szeretném kérni Önt, hogy lásson el utasításokkal a kérdésben. Véleményem szerint különösen Kánya külügyminiszter álláspontja ad lehetőséget számunkra, hogy kihasználjuk

³⁸⁴ A jelentés kihagyott részében Bekzadjan külpolitikai kérdésekről, a Felvidéken épülő szovjet repterekkel kapcsolatos híresztelésekről és Jegorov marsall marienbadi gyógykezelésének visszhangjáról számol be Kresztyinszkijnek.

³⁸⁵ Erre ld. a 64–65. sz. iratokat.

³⁸⁶ Ld. a 62. sz. iratot.

a kedvező alkalmat és kipuhathatjuk a csere lehetőségét, természetesen csak azt követően, miután kimondják az ítéletet. [...]³⁸⁷

Alekszandr Bekzadjan követ

6 példányban:

- 1–3. – Kresztyinszkij elvtárs részére
4. – Litvinov elvtárs részére
5. – Sztomonyakov elvtárs részére
6. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 05, op. 16, p. 118, gy. 40, l. 104–105.

67.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL FOLYTATOTT
1936. JÚNIUS 27-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL

[Budapest, 1936. július 8.]

1936. július 8.

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott június 27-i beszélgetésről

Titkos

Vámbéry az alábbiakról számolt be:

Hadik gróf, Apor külügyminiszter-helyettes³⁸⁸ barátja, Apor nevében közölte vele, hogy Kánya, Apor és általában az egész Kül-

³⁸⁷ A jelentés kihagyott része a követségi épülettel és a magyarországi orosz emigránsok repatriálásának kérdésével foglalkozik.

³⁸⁸ Sic! A terminus magyar megfelelője valójában a „külügyminiszter általános helyettese” vagy a „külügyminiszter állandó helyettese”.

ügyminisztérium megértik Rákosi elvtárs szabadon engedésének politikai szükségességét.

Annak idején minden elő volt készítve szabadon bocsátásához, de sajnos Rákosi elvtárs beválasztása a Komintern Végrehajtó Bizottságának Elnökségébe olyan zavart idézett elő, amely tönkretette a külügy előkészítő munkáját.

Most az egész ügy a kormányzó és környezetének makacs politikája miatt húzódik. Apor mindent meg fog tenni, hogy a legközelebbi napokban meggyőzze Horthyt és a hozzá közel állókat, hogy egy szép gesztussal engedjék szabadon Rákosi elvtársat. Mihelyt Apornak sikerül előre lépnie az ügyben, ő maga fog haladéktalanul a szovjet követséghez fordulni hivatalos ajánlattal, vagy közvetlenül, vagy Rákosi elvtárs ügyvédjén, Vámbéry professzoron keresztül.

Vámbéry levelet kapott Rákosi elvtárstól, amelyben egészségi állapotának romlására panaszskodik. Rákosi elvtárs szívbetegségben szenved.

Szemjon Mirnij

4 példányban:

- 1 – Litvinov elvtársnak
- 1 – Kresztyinszkij elvtársnak
- 1 – a 2. Nyugati Osztálynak
- 1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 05, op. 16, p. 118, gy. 40, l. 106.

68.

FELJEGYZÉS SZEMJON MIRNIJ
KÖVETSÉGI TITKÁR ÉS VÁMBÉRY RUSZTEM
1936. JÚLIUS 2-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL
A LEHETSÉGES ANGOL DIPLOMÁCIAI NYOMÁSSAL
KAPCSOLATBAN

[Budapest, 1936. július 8.]

1936. július 8.

Feljegyzés a Vámbéryvel folytatott július 2-i beszélgetésről

Titkos

Vámbéry professzor beszámolt a Roberts angol liberális képviselővel,³⁸⁹ az interparlamentáris kongresszus résztvevőjével folytatott beszélgetéséről. Roberts Kányához intézett levelében a Kánya által Marleynak, valamint Apor által Binghnek tett ígéretekre, illetve Majszkij Roberts előtt tett, Rákosi elvtárs kicserélésére vonatkozó készségünkre vonatkozó kijelentésére hivatkozva kéri a külügyminisztert, hogy tegyen meg mindent Rákosi elvtárs szabadon engedése érdekében. Ellenkező esetben ő, Roberts, Magyarország számára kellemetlen vádak fog megfogalmazni a kérdésben az interparlamentáris kongresszus ülésén.³⁹⁰

Szemjon Mirnij

³⁸⁹ Roberts, Wilfrid Hubert Wace (1900–1991) brit radikális liberális politikus, 1935-től 1950-ig liberális parlamenti képviselő, 1956-ban csatlakozott a brit Munkáspárthoz.

³⁹⁰ A következőkmezőkre ld. a 69. sz. iratot.

4 példányban:

- 1 – Kresztyinszkij elvtársnak
- 1 – Litvinov elvtársnak
- 1 – a 2. Nyugati Osztálynak
- 1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 05, op. 16, p. 118, gy. 40, l. 107.

69.

SZEMJON MIRNIJ FELJEGYZÉSE
A VÁMBÉRY RUSZTEMMEL ÉS ROBERTS
ANGOL PARLAMENTI KÉPVISELŐVEL FOLYTATOTT
1936. JÚLIUS 7-I MEGBESZÉLÉSÉRŐL

[Budapest, 1936. július 8.]

1936. július 8.

Titkos

Feljegyzés a Vámbéryvel és Roberts-szel folytatott
július 7-i megbeszélésről³⁹¹

Roberts beszámolt tárgyalásainak eredményeiről, melyeket Lázár igazságügyi miniszterrel és Antal igazságügyi államtitkárral³⁹² folytatott.

³⁹¹ Az előzményekre ld. a 68. sz. iratot.

³⁹² Antal István (1896–1975) jogász, politikus, 1935–1936-ban, majd 1938–1942-ben az Igazságügyi Minisztérium államtitkára. Államtitkárként több ízben tett Rákosi kicserélését szorgalmazó megjegyzést. A Sztójay-kormány igazságügyi, valamint vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1946-ban a népbíróság halálra ítélte, az ítéletet később Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes tudtával és támogatásával életfogytiglani kényszermunkára változtatták.

Lázár, Roberts állítása szerint, ellenzi Rákosi elvtárs szabadon bocsátását, és az a véleménye, hogy Rákosi elvtársnak le kell ülnie a legutolsó bírósági ítéletben rá kiszabott büntetést.

Más álláspontot képvisel Antal. Antal kijelentette Robertsnek, ha a szovjet kormány hajlandó kicserélni Rákosi elvtársat (a csere ellenértékét a beszélgetés során nem konkretizálta), akkor ő, Antal, kész minden igyekezetét latba vetni a csere előmozdítása érdekében. Ez egyelőre csak személyes benyomás Antal „hangulatáról”. Antal megígérte, hogy még ma kapcsolatba lép a megfelelő emberekkel kormányzati körökből és Horthy környezetéből, és ma este vagy holnap reggel ad végleges választ Robertsnek.

Roberts, a Majszkij által neki tett kijelentésre utalva közölte Antallal, hogy a Szovjetunió elvileg kész kicserélni Rákosi elvtársat az 1848–1849-es magyar forradalmi relikviák ellenében.

Szemjon Mirnij

4 példányban:

- 1 – Kresztyinszkij elvtársnak
- 1 – Litvinov elvtársnak
- 1 – a 2. Nyugati Osztálynak
- 1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 05, op. 16, p. 118, gy. 40, l. 115.

SZEMJON MIRNIJ KÖVETSÉGI TITKÁR JELENTÉSE
DAVID STERNNEK, A KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
2. NYUGATI OSZTÁLYA VEZETŐJÉNEK
GYÓNI GÉZA FÖLDI MARADVÁNYAINAK
MAGYARORSZÁGRA HOZATALÁRÓL
ÉS CSERÉBE RÁKOSI KIENGEDÉSÉRŐL

[Budapest, 1936. július 26.]

1936. július 26.

Titkos

A Külügyi Népbiztosság 2. Nyugati Osztálya,
Stern elvtárs részére

Ismét megkeresett minket az 1917-ben Krasznójarszkban elhunyt és ott eltemetett Gyóni Géza magyar költő exhumálásával foglalkozó bizottság.³⁹³ A bizottság tagjai, Balogh István professzor³⁹⁴ és Gergelyffy Gábor író³⁹⁵ személyesen keresték fel a követséget és érdeklődtek, hogy áll az exhumálás és a földi maradványok hazaszállításának engedélyezése. Rámutattunk arra, hogy annak idején a Külügyminisztérium és Dinnyés Lajos képviselő megkeresésére megadtuk az engedélyt, és hatóságaink Krasznójarszkban minden intézkedést megtettek, hogy az exhumálásban segítséget nyújtsanak a magyar bizottságnak. De az elmúlt esztendőben sem a bizottság, sem Dinnyés képviselő úr nem mutattak érdeklo-

³⁹³ Az előzményekre ld. a 28., 36. és 40. sz. iratokat.

³⁹⁴ Balogh István tanárról, irodalomtörténészről, az 1933-ban alakult Gyóni Géza Irodalmi Társaság elnökéről van szó.

³⁹⁵ Gergelyffy Gábor (1880–?) író, dalszövegíró, dramaturg, az 1930-as, 1940-es években több népszerű műdal szerzője.

dést a kérdés iránt. Figyelembe véve, hogy a múlt év májusától elég hosszú idő telt el, és a krasznnojarszki hatóságoknak újra kellene foglalkoznia Gyóni és testvére exhumálásának előkészítésével, nekünk másodszor is kormányunkhoz kell fordulni a kérdésben.

A bizottság azt válaszolta, hogy Dinnyés Lajos túlságosan elfoglalt volt, és nem tudta magát teljesen az ügynek szentelni, ezért a Bizottság elhatározta, hogy közvetlenül fogja a tárgyalásokat folytatni egy krasznnojarszki utazás és a Gyóni testvérek exhumálásának lehetőségéről. Az exhumálás kérdésének eldöntését az is nehezítette, hogy a Bizottság, a család és Gyóni Géza szülővárosa nem tudtak megegyezni a földi maradványok sorsáról.

Néhány nap múlva a bizottság tagjai közölték a Követséggel, hogy Gyóni Géza földi maradványainak exhumálását 1937 májusában szeretnék végrehajtani, arra számítanak, hogy addigra elegendő pénz gyűlik össze azok hazaszállítására.

Nem tartjuk lehetségesnek, hogy a magyarok kérését, amely nemzeti költőjük földi maradványainak exhumálására irányul, visszautasítsuk. Úgy véljük, hogy Gyóni Géza földi maradványainak kiadásához való hozzájárulásunkat a legszélesebb körben kellene reklámozni. Újságcikkben mutathatnánk rá, hogy „a szovjet hatóságok (vagy a Szovjetunió kormánya) a Magyar Külügyminisztérium megkeresésére 1935 márciusában hozzájárultak a Krasznnojarszkban 1917-ben elhunyt magyar nemzeti író, Gyóni Géza és testvére földi maradványainak hazaszállításához és utasították a helyi szerveket, hogy készítsék elő az exhumálás minden technikai részletét. Anyagi eszközök hiányában a Gyóni Géza emlékének megörökítésére létrehozott bizottság eddig nem tudta megkezdeni az exhumálást. 1936 júniusában a Gyóni Géza Emlékbizottság ismét az exhumálás 1937 májusáig történő elhalasztását kérte. A szovjet hatóságok hozzájárultak ehhez, az illetékes szerveket pedig utasították, hogy gondoskodjanak a magyar költő sírjának rendben tartásáról.” (A Bizottság adatai szerint a Krasznnojarszkban maradt hadifoglyok valóban gondozzák a sírt.)

Véleményünk szerint egy ilyen újsághírt kellene megjelentetni sajtónkban és a „Journal de Moscou”-ban. Ezzel gondolunk hatni Rákosi elvtárs ügyére, előnyös fénybe állítva készségünket a magyar kormány kérésének teljesítésére Gyóni Gézával kapcsolatban.

Szemjon Mirnij első titkár

3 példányban:

- 1 – a 2. Nyugati Osztálynak
- 1 – Kresztyinszkij elvtársnak
- 1 – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 010, op. 11, p. 68, gy. 30, l. 49–50.

71.

PALMIRO TOGLIATTI³⁹⁶ LEVELE
SZÁNTÓ ZOLTÁNNAK
RÁKOSI EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁRÓL

[Moszkva, 1936. október 3.]

1936. október 3.

Titkos

A Rákosi Mátyás elvtárs érdekében folytatott kampány az utóbbi időben gyengülni kezdett. Ezt nem tartjuk normálisnak. Több kedvező alkalmat is elszalasztottunk, mint például a budapesti Interparlamentáris Konferenciát.

³⁹⁶ Togliatti, Palmiro (1893–1964) olasz kommunista politikus, 1927-től haláláig az OKP vezetője, a Komintern VB tagja.

Most szükségesnek véljük a kampány élénkítését. A kampá-
nak az első szakaszban (a közeljövőben) el kell érnie, hogy Rákosi
elvtársat a börtönből kórházba szállítsák rossz egészségi álla-
po-
ta miatt. Kérjük Önöket, hogy ebben a szellemben szervezzék
a kampányt (a sajtóban, egyes ismert, mindenekelőtt angol és
francia személyek intervenciója).

Szükségesnek véljük egy (angol) orvos Magyarországra küldé-
sét Rákosi elvtárs egészségi állapotának megvizsgálására, akinél
az utóbbi időben az angina pectoris³⁹⁷ tünetei fedezhetők fel. En-
nek az orvosnak olyan személynek kell lenni, aki tevőlegesen hoz-
zájárul Rákosi elvtárs sorsának javításához, tehát nem szorítkozik
egy diagnózis felállítására, hanem minden részletre kiterjedően
– nem csak az elektrokardiogramm használatával, hanem egy
anamnézis elkészítésével – határozná meg az egészségi állapotát,
s független szakértőként, a meglévő hivatalos diagnózissal szem-
ben készítené el a szakvéleményét, amelynek hasznot kell hoznia
a kampányunkban.

Kérjük önöket, keressenek egy ilyen orvost, s egyeztessék sze-
mélyét a párizsi MOPR-képviselőnkkel.

Kérjük, hogy az ebben az ügyben tett lépéseikről folyamatosan
tájékoztassanak bennünket.

Ercoli

*Orosz nyelvű gépelt másolat.
RGASZPI, f. 495, op. 12, gy. 30, l. 38.*

³⁹⁷ Angina pectoris (lat.): szívgörcs

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE
A NEVÉT VISELŐ KATONAI ZÁSZLÓALJNAK
A TROCKISTÁK ELLENI KÜZDELEMRŐL

[Szeged, 1937. április]

Fordítás magyarból

Fordította: Rákosi Zoltán 37. 9. 21.

A Komintern VB magyar szekciója részére³⁹⁸

Rákosi Mátyás illegális úton kijuttatott levele a szegedi börtönből

Felháborodva értesültem a trockisták szovjetunióbeli mesterkedé-
seiről. Teljes mértékben helyeslem, hogy a legenergikusabb intéz-
kedéseket hozzák a német és a japán fasizmus szolgálatában álló
kémek, szabotőrök és gyilkosok ezen bandája ellen. Gyökeres ki-
irtásuk megszabadítja a szocialista építőmunkát az aljas szabotő-
röktől és egyidejűleg súlyos csapást jelent a nemzetközi fasizmus-
ra. Annál inkább felháborító, hogy a II. Internacionáléban még
mindig akadnak olyanok, mint például Fritz Adler,³⁹⁹ akik szocia-
listának tartják magukat, ugyanakkor a japán fasizmus és Hitler
ügynökeinek védelmére sietnek. Meg vagyok győződve arról, hogy
nem csak a szocialista munkások, de a fasiszta barbarizmus min-
den ellensége felháborodva utasítja vissza az ilyen próbálkozá-
sokat. Örömmel és büszkeséggel értesültem arról a megtisztel-
tetésről, hogy a spanyol és a nemzetközi fasizmus ellen küzdő
néphadsereg egyik legjobb zászlóalja az én nevemet viseli. Én, akit
nem tört meg a 12 évnyi börtön, üdvözlöm a Rákosi-zászlóaljat.
A spanyol, katalán és baszk dolgozók hadseregének gyors, döntő
és végleges győzelmet kívánok, a kötelékében küzdő zászlóaljnak
pedig dicső és győzedelmes harcokat. Erősítse önöket az a tudat,

³⁹⁸ Kézírással.

³⁹⁹ Adler, Friedrich (1879–1960) osztrák forradalmár, szociáldemokrata po-
litikus, 1925–1940 között a Szocialista Internacionálé főtitkára.

hogy az egész világ dolgozóin kívül önökkel van a háborút provokáló fasiszta földesurak és kapitalisták összes ellenfele.

Kitartást és sikereket kívánok Önöknek. Az Önök győzelmében újabb garanciáját látom valamennyi dolgozó felszabadításának.

Szeged, 1937. április.

Testvéri üdvözléssel: Rákosi Mátyás

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 15, l. 14.

73.

KIVONAT RÁKOSI MÁTYÁS RÁKOSI FERENCNEK ÍRT,
A SZOVJET KORMÁNYSZERVEK
EGYES KÉPVISELŐINEK ÜGYÉBEN ELKÖVETETT
SZABOTÁZSÁVAL KAPCSOLATOS LEVELÉBŐL

[Szeged, 1937. május 23.]

Rákosi elvtárs testvérétől érkezett 1937. június 15-én⁴⁰⁰

Némi szomorú elégtétellel olvastam leveledben, hogy „drótkefével” alaposan megmosták a fejeteket. Az utóbbi időben gyakran érkeznek olyan emberek, akik néhány hete még szabadlábon voltak, de Bella⁴⁰¹ szintén írta, hogy néhány vezető beosztásban lévő „drága barátunknál” a szavak nem vágnak egybe a tettekkel.

Ezt én hosszú éveken keresztül a saját bőrömon tapasztaltam, és sokszor voltam kénytelen a szabotázs szót használni. 1935 végén pedig hivatalosan is kértem, hogy állítsanak fel egy bizottsá-

⁴⁰⁰ Ceruzával, kézírással.

⁴⁰¹ Nyilván Rákosi Izabelláról van szó.

got, amely megvizsgálja, hogy mi történik az ügyemben Budapesten, sőt nálatok, a magyarok között, mivel még a verebek is azt csiripelték, hogy itt nincs minden rendben.⁴⁰²

Erről többször is írtam, de Ti határozottan ellene vetettétek, hogy minden a legnagyobb rendben halad. Ma még a vak is látja, hogy a Szokolnyikovok⁴⁰³ keze van a dologban.

Teljes mértékben rászolgáltam ennek a bandának a gyűlésre azokban a hónapokban, mikor veled együtt voltunk. Nem csak a külügyi népbiztos volt helyettese,⁴⁰⁴ de egész kompániája szívesen megfojtott volna egy kanál vízben.⁴⁰⁵

Ezek után nem értem, hogy még januárban is, amikor ez a dolog már hónapok óta közismert volt, azt írtad nekem, hogy „nem olyan szelek fújnak” és ez akadályozza ügyemet.

Bár ellentmondásosan hangzik, de mégis megkönnyebbüléssel vettem tudomásul azokat a híreket, hogy itt szabotázs történt, mivel hosszú éveken keresztül rengeteget szenvedtem attól a megmagyarázhatatlan ellentmondástól, ami a szavak és a tettek között feszült. És most remélem, hogy az ügyem végre jó kezekbe került.⁴⁰⁶

Még egyszer hangsúlyozom, ettől a bizonytalanságtól annyi mindenben mentem keresztül, hogy inkább arra kérnélek Benneteket, ne tegyetek semmit, ha lenne rá garancia, hogy 20 év letöltése után szabadon engednek.

⁴⁰² A bekezdés a lap szélén ceruzával kiemelve.

⁴⁰³ Szokolnyikov, Grigorij Jakovlevics (1888–1939) szovjet politikus, 1922–1926 között pénzügyi népbiztos, 1932–1935 között külügyi népbiztoshelyettes. A levélben Rákosi az ő számlájára írja, hogy a kiszabadítására irányuló diplomáciai akciók eddig nem vezettek eredményre. 1937-ben a „párhuzamos trockista központ” perében 10 év börtönbüntetésre ítélték, 1939-ben rabtársai (más változatok szerint az NKVD bérencei) agyonverték.

⁴⁰⁴ Nyikolaj Kresztyinszkijről van szó.

⁴⁰⁵ A bekezdés a lap szélén ceruzával kiemelve.

⁴⁰⁶ Rákosi egy későbbi, 1937. szept. 9-én kelt levelében megismételte ezt a gondolatot és kifejezetten kérte, hogy adják át üdvözlését „Jezsov elvtársnak”. (Nyikolaj Ivanovics Jezsov belügyi népbiztosként az 1937–1938-as nagy terror egyik irányítója volt.) RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 56.

Jóllehet a nálatok elterjedt vélemény ellenére ennek nincs semmi alapja. Még 20 év után is ülnék, ha a dolognak csak a jogi oldalát nézzük.⁴⁰⁷

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 51–52.

74.

RÉSZLETEK RÁKOSI MÁTYÁS
RÁKOSI ZOLTÁNNAK ÍRT, SAJÁT HELYZETÉT
ÉS KEDÉLYÁLLAPOTÁT ISMERTETŐ LEVELÉBŐL

[Szeged, 1937. július 5.]

Fordítás magyarból

[---]⁴⁰⁸ Feltételezem, hogy ismered május 23-i levelemet.⁴⁰⁹ Mivel még nem tudom a véleményeket a levélben felvetett kérdésekről, légy szíves olvasd el még egyszer a levelemet és válaszolj rá! Elsősorban az érdekelne, van-e remény arra, hogy az ügyem végül jobb kezekbe kerül, és történik-e valami az ügyemben? A parlamenti képviselő kapcsán világosan megírtam, és szóban Domokosnak is elmondtam, hogy akarom, de május 27-i leveléből látom, hogy úgy tesz, mint aki nem ért engem.⁴¹⁰ Lehet, hogy konkurenst lát benne, jóllehet részletesen kifejtettem neki, hogy csak egyetlen kérdésről van szó, mégpedig az itteni viszonyaimmal kapcsolatos intervencióról, ezt követően nincs szükségem rá. Megmondtam Domokosnak, hogy neki előzetesen tájékoztatnia kell őt a helyzetemről, ezt követően ennek a személynek engedélyt kell kérnie

⁴⁰⁷ Az utolsó két bekezdés a lap szélén ceruzával kiemelve.

⁴⁰⁸ Kihagyás az eredetiben.

⁴⁰⁹ Ld. a 73. sz. iratot.

⁴¹⁰ Arról az elgondolásról van szó, hogy egy később megnevezendő parlamenti képviselő meglátogassa Rákosi Mátyást a Csillag börtönben és interveniáljon fogva tartási körülményeinek javítása érdekében.

a minisztériumban beszélőre, ide a szegedi börtönbe, hogy bárhol is lépjen fel az érdekemben, tudjon hivatkozni a velem való találkozásból nyert benyomásaira. Domokos megkérdezte, hogy utazzon-e le hozzám, miután előzetesen megvitatta ezt és a többi kérdést. Én ezt feleslegesnek tartottam, mivel úgy gondoltam, hogy ti már elintéztétek azt a kérdést, amely 4 hónapja merült fel, és sajnáltam a 60-70 pengőt az utazás költségeire. De látom, hogy a dolog rendkívül lassan halad, bár megérthetnétek, hogy nem jókedvemben jutott eszembe ez a terv. Szívesen megfedlekznék róla, ha ti tudnátok valami jobb megoldást. Ilyen körülmények között mégis azt javaslom, hogy Domokos keressen fel, de előzetesen kérjen engedélyt a minisztériumban, hogy itteni viszonyaimról is beszélhessünk. Erre azért van szükség, mert volt már eset, amikor ezt nem engedélyezték neki. A minisztériumban utalhat arra, hogy Dr. Bingh tavaly már kapott hasonló engedélyt. Légy szíves, ezt gyorsan intézd el, ha lehet, kérdezd meg, hogy a velem való beszélgetést követően meg tudja-e oldani a dolgot. Ebben az esetben küldj neki pénzt, és előre gondoskodj arról, hogy a pénz miatt ne álljon az ügy. Ha lehet, küldj vele levelet számomra is [a cenzor által kihúzott kifejezés következik].⁴¹¹ Légy szíves, ezt a dolgot sürgősen beszélj meg az ügyvéddel légipostán keresztül, hogy ne veszítsünk időt, nekem pedig távirati úton erősítsd meg ezen levelem kézhezvételét. Az ügyvédnek haladéktalanul ide kell jönnie, persze, csak akkor, ha a fent említett engedélyt megkapja. Remélem megérted, hogy mindez számomra mennyire fontos és sürgős.

Június 13-án itt volt a miniszteri tanácsos, ő szintén látta, hogy a számomra engedélyezett tankönyvek nem elégségesek, megígérte, engedélyezik, hogy hozzájussak az egyetemen hozzáférhető angol és francia nyelvű könyvekhez. Szóbeli kérésemet írásban is átadtam, és kértem a minisztériumot, engedélyezzék az alábbi könyvek olvasását: „Economist” stb. Beadványomban kérvényez-

⁴¹¹ Sic!

tem, engedélyezzék számomra, hogy kitanulhassak valamilyen szakmát [néhány kihúzott sor következik].⁴¹²

Mivel Dr. Camus⁴¹³ neked küldte el az orvosi vizsgálat eredményét, kértem, közöld velem, de erről még semmit sem hallottam, jóllehet igen érdekelne, mert a szívem állapota folyamatosan romlik. A szívdobogástól nem tudok aludni, ez pedig tovább rontja szívem és idegeim állapotát, és így folytatódik az ördögi kör.⁴¹⁴

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 54–55.

75.

**RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE RÁKOSI ZOLTÁNNAK
A VELE SZEMBEN ALKALMAZOTT
SZIGORÚ BÖRTÖNSZABÁLYOK
MEGSZÜNTETÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL**

[Szeged, 1937. augusztus 4.]

Fordítás magyarból

Szeged, 1937. augusztus 4.

Kedves Zoltán!

Megkaptam július 22-i leveledet és a táviratot. Köszönöm, hogy ilyen gyorsan elintézted az ügyet. [---]⁴¹⁵ Ideiglenesen új cenzor volt nálunk, de a te leveled már nem szenvedett tőle károsodást. Kérésemnek megfelelően, de egyébként teljesen váratlanul tegnap felkeresett Domokos, aki éppen szabadsága kezdete előtt kapta

⁴¹² Sic!

⁴¹³ Camus, Lucien francia orvos, életrajzi adatait nem ismerjük.

⁴¹⁴ Aláírás nélkül. A bekezdés a lap szélén ceruzával kiemelve.

⁴¹⁵ Kihagyások az orosz szövegben, nincs utalás arra, hogy a cenzor által kihúzott részekről lenne szó.

meg [július] 24-i leveled. Azonnal bement a minisztériumba, ahol a felelős beosztottak most szabadságon vannak, így semmi érdemleges eredményt nem tudott elérni. Itt elmagyaráztam neki, hogy nekem nem az a fontos, hogy parlamenti képviselő foglalkozzon az ügyemmel, hanem az, hogy itt megszüntessék a kizárólag velünk szemben alkalmazott szigorú intézkedéseket a munka, a könyvekhez és újságokhoz való hozzájutás és a levélcenzúra területén stb. Ha ezt ő maga elintézi, szívesen átutalom neki azt a honoráriumot, amit a képviselő kapna, ha valóban eredményt érne el. Értésére adtam, hogy én, aki már 7-8 évet, tehát elég hosszú időt töltöttem közönséges köztörvényesekkel, nem nagyon sajnálnám, ha elkülönítenének tőlük, ha ez az állapot nem járna automatikusan együtt egy egész sor szigorítással, és ha ezért valamilyen kompenzációt kaphatnék, például újságokat vagy valami hasonlót. Mivel ő érdemi javulást elérni nem tud, én pedig számolok ezzel a lehetőséggel, így semmi más nem marad számomra, mint hogy magam vegyem kézbe az ügyet és magam vessem fel az elkülönítés kérdését és más, ezzel kapcsolatos problémákat. De még előbb szeretnék kihasználni minden legális lehetőséget, és épp ezért van szükség olyan parlamenti képviselőre, akit nem vádolhatnak irántam érzett szimpátiával, és ezért sikerrel magyarázhatná el az illetékeseknek, hogy meg kell szüntetni azt a rendszert, melyet 1933 márciusában kezdtek el alkalmazni velem szemben. Légy olyan jó, hogy ezt, valamint beszélgetésünk rövid tartalmát közöld Domokossal! Kérdezd meg, melyik parlamenti képviselőre gondolsz, közöld, hogy egyetértessz-e a választással és a honorárium összegével. Végül tudj meg valamit egészségi állapotáról, mert valóban nagyon rossz állapotban volt, és én, mint igazi régi fogoly, már meg sem kérdeztem tőle, mi van vele. Végül a következő, könyveket kérem tőle. [---]

Leveled legfontosabb részét Domokos nem olvasta fel nekem: ez lényegében ugyanaz, mint amit korábban írtál. Ami volt, elmúlt, ezen már nem tudunk változtatni. Remélem, hogy most végre gyökerestől kiirtják ezt a bandát, és a jövőre nézve biztos lehetek benne, hogy mindent, amit lehet, megtesznek értem. Kö-

szönöm Szásának (Poll elvtárs⁴¹⁶), hogy olyan sokat tesz értem, és hogy téged is informál. Grigorijt (Dimitrov elvtárs) üdvözlöm. Az a benyomásom, hogy tekintet nélkül a nemzetközi kapcsolatok bonyolultságára, valamit tenni kellene, természetesen csak az eddigi lépések áttekintése után. A bonyolult helyzet, úgy tűnik, lassan normális állapottá kezd válni. 1935-ben vártunk, amíg az abesszin-ügy rendeződik, majd a spanyol ügyek miatt vártunk. Nem lennék meglepve, ha ebben a hatalmas ütköző-felszínen zavaró elemként ismét megjelenne valamilyen újabb pont. Ettől függetlenül és eltekintve a közelmúlt keserű tapasztalataitól, nyugodtan várom a fejleményeket. Tisztában vagyok vele, hogy legjobb szándékotok ellenére sem tudtok segíteni, de nagyon megnyugtató, ha tudnám, hogy előveszik a múltbeli dolgokat és a hibák elkerülése érdekében megállapítják, hol történt mulasztás és ki követte el.

Hosszú és szokatlan hallgatásodat kezdetben azzal magyaráztam magamnak, hogy téged feszélyez a velem való levelezés. Ha még emlékszel, 1935 áprilisában nyomatékosan kértelek, hogy az én ügyem vezetését add át valaki másnak.⁴¹⁷ Azért kértem ezt, hogy megkönnyít-

⁴¹⁶ Poll Sándor (1898–1937) kommunista politikus, a Tanácsköztársaság bukását követően emigrált. 1923-ban visszatért Magyarországra, 1927-ben letartóztatták, 3 és fél évre ítélték. Kiszabadulása után a Szovjetunióba távozott, a Sarló és Kalapács c. folyóirat munkatársa lett, valamint a KMP-t képviselte a Kominternnél. 1932-ben ismét Magyarországra érkezett, lebukott, ezúttal 1936-ig ült a szegedi Csillag börtönben, Rákossal együtt tagja volt a belső illegális kommunista vezetésnek, az úgynevezett „szemnek”. Kiszabadulását követően újfent a Szovjetunióba távozott, ahol 1937-ben meghalt.

⁴¹⁷ Rákosi Zoltán 1937 szeptemberében Jelena Sztaszovához intézett levelében kérte, hogy mentsék fel Rákosi Mátyás ügyeinek intézése alól. Indoklásul az ellene folyó fegyelmi eljárást és a pártból való kizárását hozta fel. „A határozat indoklásában – tette hozzá – olyan vádak szerepelnek, mint Vámbéry és Domokos fasiszta ügyvédekkel, a burzsoá sajtóval és a nép ellenségével, Kun Bélával fenntartott kapcsolatom”. Szorult helyzetében Rákosi Zoltán a Kun Bélával fennálló nézeteltéréseit igyekezett hangsúlyozni, illetve kérte a MOPR vezetését, állítsanak ki számára igazolást a Szovjet Tudományos Akadémia Energetikai Intézetének igazgatója, Krizsanovszkij (Rákosi munkahelyi főnöke) részére, hogy ő a MOPR KB megbízásából folytat levelezést Domokossal. A kért igazolást Rákosi Zoltán megkapta, ezenkívül Sztaszova levélben interveniált az érdekében az

sem a helyzetedet, hogy ne te legyél a felelős azokért a hibákért – szabotázsra akkor még nem gondoltam – melyeket már akkor világosan láttam. Remélem, ez téged nem zavar, sokkal felelősebb beosztásban lévő személyek, sokkal fontosabb ügyekben is fondorlat áldozatai lettek. Ettől még nyugodtan írhatok neked, írhatok az ismerősökről, Ágnesről⁴¹⁸ (Kun Béla családja) már egy éve nem írtál, ahogy a munkádról sem. Elkészült-e már az új lakásod? Hogy szolgál az egészség? Végzel-e társadalmi munkát? Végül írj néhány szóval, számok nélkül a termésről, az ipari termelésről stb. Elküldtetek-e apának a kért papírokat?

Rákosi Zoltán 37. 10. 7.

Üdvözet Mátyástól

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 62–64.

76.

**RÁKOSI FERENC LEVELE GEORGI DIMITROVNAK,
A KOMINTERN VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA
FŐTITKÁRÁNAK A KOMINTERN
RÁKOSI ÉRDEKÉBEN TETT ERŐFESZÍTÉSEINEK
EREDMÉNYESSÉGÉRŐL**

[Moszkva, 1937. augusztus 26.]

Kedves Dimitrov elvtárs!

A Rákosi Mátyás és a vele együtt ülő Horváth elvtárs⁴¹⁹ leveléből készített és mellékelte kivonatok arra készítették, hogy közvetlenül forduljak Önhöz.

ÖK(b)P KB Pártellenőrzési Bizottságánál, amely a kizárásokat és a tisztogatásokat felügyelte. RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 28, l. 16., 19., 21.

⁴¹⁸ Kun Ágnesről van szó.

⁴¹⁹ Horváth Márton (1906–1987) kommunista politikusról, szerkesztőről, esz-

Amint bátyám leveléből látható, ereje a végéhez közeledik, ha mi valamilyen segítséget tudunk neki nyújtani, akkor azt a legsürgősebb és legenergiusabb módon kell megtennünk.

Ha megvonjuk a Komintern által Rákosi Mátyás kiszabadítása érdekében folytatott sokéves erőfeszítés mérlegét, akkor azt mondhatjuk, hogy ez sokkal hatékonyabb is lehetett volna, és a jövőben a régi módszerek megőrzésével nem várhatunk döntő sikert, nem várhatjuk az ő kiszabadulását.

A kudarc oka nemcsak az, hogy a Komintern és a Külügyi Népbiztosság apparátusában a nép ellenségei, Kun Béla és Kresztynszkij szabotálták az ügyet, hanem az is, hogy a Rákosi Mátyás kiszabadítása érdekében tett egyes politikai és diplomáciai lépések nem voltak összehangolva, nem volt egy felelős elvtárs, aki napi szinten és operatív módon foglalkozott volna az ő kiszabadításával.

Sztaszova elvtársnő, aki sokat kezdeményezett és nagy figyelmet szentelt ennek az ügynek, túlterhelt, rengeteg más feladata van, és objektív okokból Moszkvából nem tud naponta egy ilyen bonyolult ügy minden részletével foglalkozni. Meg kell jegyezni, hogy a Komintern magyar szekciója részéről szinte semmilyen segítséget sem kapott. Alacsony hatékonyságúnak bizonyultak az olyan közvetítők is, mint Bingh angol ügyvéd, Lord Marley vagy Vámbéry, akik abból a célból léptek érintkezésbe a hivatalos magyar körökkel, hogy tárgyalásokat kezdjenek Rákosi Mátyás kicseréléséről. Mivel illetékes szervezeteink részéről hiányzott tevékenységük megfelelő irányítása, így fellépésük olyan volt, mintha vaktölténnyel lőttek volna.

A sokéves kísérletek eredményeképpen még azt sem sikerült megtudni, hogy a magyar kormány hozzávetőlegesen milyen ellenszolgáltatásért egyezne bele a cserébe.

Tisztában vagyok azokkal a hatalmas nehézségekkel, melyekkel Magyarország mai fasiszta orientációja mellett a Rákosi Mátyás kiszabadítására irányuló tárgyalások járnak, ugyanakkor nem gondolom, hogy ez lehetetlen lenne, ha kellően komolyan fogunk hozzá az ügghöz.

Itt nem elsősorban a nagymértékű ellenszolgáltatásról van szó, mint inkább arról, hogy külön meg kellene bízni egy elvtársat külföldön, hogy készítse elő a nem hivatalos megbeszéléseket és napi szinten foglalkozzon az üggyel.

Nem kételkedünk abban, hogy 2-3 hónap alatt meg lehetne találni azokat a politikai, gazdasági, diplomáciai erőket Magyarországon és azon kívül, melyeket be lehetne vonni a játszmába, és rajtuk keresztül gyakorolhatnánk nyomást a magyar kormányra.

Még a kísérlet eredménytelensége is jobb lenne, mint az a bizonytalan helyzet, ahogyan jelenleg ezzel a kérdéssel foglalkoznak az apparátus normál ügymenetében.

1937. augusztus 26.

Rákosi Ferenc

Orosz nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 72–73 ob.

metörténészről van szó. 1931-ben lépett be a KMP-be, 1932-ben lakbérstrájkok szervezése miatt letartóztatták, a vizsgálati fogság után néhány hónapra internálták. 1935-ben ismét letartóztatták, s a Vasas c. szakszervezeti lap szerkesztőjeként 12 évi börtönre ítélték. 1937-ben 5 évre csökkentették a büntetését, s 1940-ben ki is szabadult, de kitiltották Budapestről, ezért illegalitásban élt.

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE DOMOKOS JÓZSEFNEK
A VELE SZEMBEN ALKALMAZOTT
FOGVA TARTÁSI KÖRÜLMÉNYEKRŐL

[Szeged, 1937. szeptember 9.]

Fordítás magyarból Dimitrov elvtárs részére⁴²⁰

Fordította: Rákosi Zoltán 37. 11. 2.

Megkaptam folyó hó 4-én kelt levelét.⁴²¹ Panaszaim, melyeket szóban közöltem Önnek, a következők: az elkülönítés módja, az ezzel kapcsolatos szigorú intézkedések, a monoton, káros munka, korábban gyékény-, most kenderfonás; nem engedik, hogy két új szakmát tanuljak, vagy saját szakmámban dolgozzak, amire a törvény lehetőséget ad; zárt folyosón dolgozom, nem pedig műhelyben; a könyv- és levélcenzúra szigorúbb, következőképpen lassabb, nehezebb a levelezés (csak a rendőrség által előzetesen igazolt rokonokkal). Nem dolgozhatok szabad levegőn a mezőgazdaságban, havonta néhányszor be kell mutatnom a füzetemet a cenzornak, és azt innen csak a rendőrség előzetes engedélye alapján küldhetem ki. A velem lévő kasszámú őrizetes csak növeli az egyhangúságot. Nem kapom meg a 6 pengőhöz a kiegészítő járandóságot az élelmezés javítására, nem engedik el büntetésem utolsó egynegyed részét (a törvény erre lehetőséget biztosít), nem kapom meg azokat a kedvezményeket, melyek a törvény alapján megilletnek egy kényszermunkára ítélt rabot, aki börtönbüntetéséből már 10 évet letöltött, csak azért, mert úgy vélik, kitartok a meggyőződésemmel. A folyóiratokat hosszú ideig visszatartják, napilapokat nem kapok. A börtönadminisztráció által kiadott „Bizalom” című újság nem felel meg rendeltetésének. Francia,

⁴²⁰ Tintával, kézírással.

⁴²¹ Nem találtuk meg.

olasz, angol és orosz könyveket, újságokat szeretnék kapni, úgy, mint 1934 előtt.

Jó lenne, ha Ön, Doktor úr, megnézné az Igazságügyi Minisztériumban azt a beadványt, amit 1935 novemberében nyújtottam be, és megkérné őket, vagy valamely szervezetet,⁴²² hogy vizsgálják felül a fogva tartásomra vonatkozó utasításokat, hiszen ez nem számít titoknak. Közlöm Önnek, hogy néhány héttel ezelőtt megérkezett a minisztériumi rendelkezés arról, hogy a DZSEZE⁴²³ által készített lista alapján kaphatok könyveket, nem engedélyezik a friss levegőn történő munkavégzést és új szakma elsajátítását. Számomra döntő jelentősége van az elkülönítés megszüntetésének, mert minden más ebből fakad. Ha ezt nem sikerül elérni, akkor a többivel semmire sem megyek. Az elkülönítés fenntartása, a monoton és kimerítő munka megszüntetése esetén a legfontosabb mindazon rendszabályok eltörlése, melyeknek az a célja, hogy ne tudjak semmit az események menetéről, jöllehet a büntető törvények betűje és szelleme éppen ennek ellenkezőjét írja elő, különösen 10 év letöltése után. És a „Bizalom” című újságnak kellene betölteni ezt a feladatot. A börtönigazgatóság álláspontja (a rendszer szigorításáról) velem szemben csak az elkülönítés óta nyilvánul meg, és helyzetem nagyfokú romlását eredményezi.⁴²⁴

Ha Ön, Doktor úr, úgy gondolja, hogy az Ön intervenciója, és az, amit velem közölt, nem fog eredményre vezetni, akkor haladéktalanul lépjen érintkezésbe Dr. Ruperttel (a demokratikus ellenzék parlamenti képviselője⁴²⁵) vagy mással, akit jónak tart. Ro-

⁴²² Sic!

⁴²³ A cirill betűs rövidítést nem sikerült feloldanunk.

⁴²⁴ A Rákosi Mátyás levelében szereplő magyar mondatot Rákosi Zoltán minden valószínűség szerint félrefordította, az orosz szövegből annak eredeti értelme nem állapítható meg.

⁴²⁵ Rupert Rezső (1880–1961) jogász, politikus, újságíró. 1924-től a baloldali liberálisokat és októbristákat tömörítő Kossuth Párt elnöke. 1926-ban elesett a képviselői mandátumtól. 1935-ben Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjával szövetségben indult a választásokon, s jutott ismét mandátumhoz.

konaim nem nagy lelkesedéssel fognak ebbe a dologba, én sem tenném, ha tudnék valami jobbat. A vele való konkrét megállapodás természetesen öcsém egyetértésétől függ, különösen, ami a pénzügyi vonatkozásokat érinti.⁴²⁶

Már régóta nem kaptam könyvet. Kérem, rendelje meg a következőket: (16 könyv és újság címe következik). Jó lenne, ha küldene nekem valamilyen könyvet a spanyol, a távol-keleti vagy a földközi-tengeri kérdésekről. Természetesen csak akkor, ha az Ön véleménye szerint a cenzúra átengedi. Tájékoztatásul közlöm, hogy a 4-5 hónapja küldött, de általam meg nem rendelt könyvek mindegyikét visszatartotta a cenzúra, többek között Tolsztoj „Feltámadás” című művét is.

Andics asszonynak nem ígértem anyagi támogatást, de ettől függetlenül szeretnék neki segíteni, mert tudom, hogy csak végszükségben fordult hozzám. Helyesen tette Doktor úr, hogy ebben a kérdésben öcsémhez fordult. Ha ő beleegyezik abba, hogy adjunk kölcsönt, akkor én is, de egy elutasító válasz számomra is elutasítást jelent, és ehhez tartanom kell magam. Ezért nagy érdeklődéssel várom öcsém döntését, és kérem Andics asszony türelmét.

Rákosi Mátyás

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 24, l. 8–10.

⁴²⁶ A következményekre ld. a 78., 85. és 87. sz. iratokat.

KIVONATOK RÁKOSI MÁTYÁS ROKONAIHOZ ÍRT,
ELLÁTÁSÁRÓL, EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁRÓL,
ÜGYÉNEK ÁLLÁSÁRÓL SZÓLÓ LEVELEIBŐL

[Szeged, 1938. március 30.]

Kedves Miklós!

A változatosság kedvéért most Ferin keresztül írok neked. Utolsó levelem óta két, Bellával közösen írt leveleteket kaptam meg (február 20. és március 13.), Zoltántól (február 6., 11., 22. és március 6.) valamint Feritől egy januárit és egy februárit. Bella sorai-ból a cenzor ezt-azt kihúzott, Zoltán leveleiből majdnem mindig sok ki van húzva (sőt a két utóbbiban még kivágások is voltak), és Feri legutóbbi leveléből is kihúztak. Ha a gazdasági dolgokról írtok, akkor elég egy rövid kifejezés, például az ipar a tervek szerint fejlődik, vagy stagnál stb. Megkaptam az ügyvéd két levelét is, melyekről Zoltán értesített. Rupert ügye a levegőben lóg. Jó két héttel ezelőtt kérdezték a minisztériumban, hogy egyáltalán akarom-e őt, és ha igen, milyen ügyben. Azóta semmit sem hallottam. Szóval nem tudok újabbat. Ha valami lesz, akkor majd értesültök róla. Úgy tűnik, nagyon elhúzódott az ügy (már majdnem egy egész éve tart), ahhoz, hogy három hónappal ezelőtt vagy három hónap múlva eredményt lehessen elérni.⁴²⁷ Írod, hogy Zoltánt az utóbbi hetekben rehabilitálták a vádak alól, hogy nem eléggé energikusan foglalkozott az ügyemmel, és ezért valami elmúlt.⁴²⁸ Ezt én

⁴²⁷ Sic! A Rákosi Mátyás levelében szereplő magyar mondatot Rákosi Ferenc pontatlanul fordította, az orosz szövegből annak eredeti értelmét nem lehet megállapítani.

⁴²⁸ Sic! Valószínűleg a Rákosi Zoltán nem kellőképpen energikus tevékenysége miatt elszalasztott lehetőségekről van szó, az orosz szöveg alapján nem lehet pontosan érteni. A testvére rehabilitálásáról szóló hírekkel egy időben Rákosi Mátyást váratlanul érte, amikor a Moszkvába visszatérő Rákosi Ferenc arról értesítette, hogy „Zoltánt nem találtam itt, sürgősen el kellett utaznia egy nagy intézeti expedícióval a Távol-Keletre, ráadásul olyan eldugott vidékre, amely 700-800 km-re található a vasúttól... Kár, hogy 7-8 hónapra elszakad tőlünk, ilyen

Zoltánnal kapcsolatban soha nem állítottam. Amikor három éve észrevettem, hogy valami nincs rendjén, akkor kértem, hogy egy bizottság vizsgálja ki az eddigi lépéseket, vagy adja át az ügyet valaki másnak, akinek van ideje foglalkozni vele; és csak amikor láttam, hogy szavaimat nem veszik komolyan, akkor kértem Zoltánt, hogy adja át másnak az ügyet (legutóbb tavaly kértem, mikor világossá vált, hogy szabotázsról van szó), mert előre láttam, ha kiderül a dolog, akkor néhányan órá akarják majd háritani a felelősséget.

Az volt a hiba, hogy az illetékesek, ha kérésem egyáltalán érdekelte őket (hatszor kértem), nem vették azt komolyan. Innen az egyik tanulság az, hogy máskor erre nem szabad úgy tekinteni, mintha én a börtönpszichózis hatása alatt mindenfélét kitalálnék, és nem helyes állandóan az objektív viszonyokra hivatkozni, és a „mindent megteszünk az érdekedben” vigasztalással intézni ezt az ügyet. Az a véleményem, hogy azok az illetékesek, akikről később kiderült, hogy árulók, nálatok eltúlozták a nehézségeket, Budapesten pedig mindent megtettek, hogy a magyar kormányt lebeszéljék az esetleges kicserélési szándékról, így hát komoly lépés nem történt az érdekemben, most pedig már azt sem lehet tudni, hogy valójában milyen nehézségekkel állunk szemben. Nem biztos, hogy azok az új viharfelhők,⁴²⁹ melyekről március 13-i leveledben írsz, negatív hatással lesznek az ügyre. Elméletileg ennek az ellenkezője is lehetséges, minden veszteségnek megvan a maga haszna, de csak akkor, ha végre komolyan nekifekszenek a dolognak, amit mindhárom utóbbi leveletem alapján nagyon remélek. Végül zárásképp megjegyzem, nem lepne meg, ha egy-két magyar „barátom” a maga módján azon

távoli vidékekre két hónap alatt is alig ér oda a levél, de megpróbálom valahogy tartani vele a kapcsolatot”. Különösen furcsállta, hogy Zoltán február 6-án kelt levelében egy szót sem írt a tervezett utazásról, és a vele kapcsolatos ügyeket sem adta át Ferencnek. RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 76., 84., 90.

⁴²⁹ Rákosi itt minden bizonnyal az Anschlusról gondol.

mesterkedne, hogy minél tovább maradjak itt, ezt szintén nem ártana ellenőrizni.

Az északi sarki expedíció⁴³⁰ valóban a tudás és kitartás csodálatos eredménye, hogy ez mennyire foglalkoztatja a világot, már abból is látom, hogy még a mi börtönújságunk is írt róla.

Kedves Zoltán!

Mint látod, leveled és a pénzáttutalást is rendben megkaptam. Látom, hogy az ügyvédet illetően egy véleményen vagyunk. Egyébként a Feri és általa írt levelek hatása alatt, jobb meggyőződés ellenére olyan szellemben írtam neki, hogy egyelőre újabb ügyvédi megbízásom nincs a számára, de mivel a jövőben igénybe fogom venni a szolgálatait, természetesen a honoráriumot külön megkapja. Gondolom megkaptad ennek a levélnek a másolatát, ő részben azt tette, amire kértem, de még nem kaptam tőle választ; jobb lenne, ha nem küldenének nekem újabb összegeket a számára. A könyveket az Intézeten keresztül vásárolták, és én itt ki tudom fizetni őket. Az általa küldött listán szereplő könyvek nagyobb részét ismerem, vagy már megrendeltem őket. Juliskától⁴³¹ utóljára januárban kaptam könyvet (bár lehet, hogy a postai csomagban ismét küldött). Ezek a könyvek azonban még a cenzornál vannak. Az Intézetbe egy új, angolul tudó hivatalnokot helyeztek, aki, ha a minisztérium engedélyezi, cenzúrázhatja az én könyveimet. Engedély egyelőre nincs, de nem lenne baj, ha Juliska a csomagban küldene néhány példányt az „Economist”, a „New York Nation”, a „Saturday Evening Post” stb. újságokból, lehet, hogy mire ideérnek, már megkaphatom őket. Az „Economist”-ről tudnom kell, hogy küldi-e, másképp itt rendelem meg, bár itt elég drága. Kitaratásommal kapcsolatban köszönöm a biztatást (bár jobban sze-

⁴³⁰ Az Ivan Papanyin meteorológus és sarkkutató által irányított északi-sarki expedícióról van szó. Az expedíció bázisát egy úszó jégtablán építették ki, a kutatók 1937 júniusa és 1938 februárja között kb. 2000 km-es utat tettek meg. A légénységet szovjet jégtörők Grönland partjainál vették a fedélzetükre 1938. február 19-én. Ez volt az első úszó kutatóállomás a szovjet sarkutazás történetében.

⁴³¹ Minden bizonnyal Juliusról, vagyis Alpári Gyuláról van szó.

retném más képességeimet kipróbálni), de emiatt nyugodtan aludhattok. Némileg melankolikusan olvastam soraidat az én „kisugárzásomról”. 20 éves korom óta eltelt életem kétharmadát börtönben töltöttem, és most életfogytiglanra vagyok ítélve. Itt sok mindent biztosan nem csinálhattam, és a börtön lassan, de biztosan kezd elsorvasztani, de lehet, hogy el is nyel.

Köszönöm Grigorij⁴³² és Juliska üdvözlését, én is forrón üdvözölöm őket. Most Ferinek válaszolok, de nagyon örülök, hogy megérkezéssel kapcsolatos soraim elegendőnek bizonyultak.

Kedves Feri!

Mint látod, a mindannyirotokat érdeklő kérdésekre, valamint leveleid nagy részére már válaszoltam. Nagy örömmel nézegettem a csodálatos bélyegeket, különösen a légipostai bélyegeket, melyek minden szempontból első osztályúak. Ügyemmel kapcsolatos optimista várakozásaid erősen felébresztették bennem a reményt, és ezért nagy érdeklődéssel követem a fejleményeket, mivel, őszintén szólva, az új kezek, melyekbe az ügyem került,⁴³³ eddig ugyanolyan eredményt értek el, mint a régié, azzal a különbséggel, hogy a helyzet azóta tovább bonyolódott, sőt egy s másban nehezebb lett. Ez a várakozás ugyanakkor nem jelenti azt, hogy egy újabb kudarc megtörne. Minden eshetőségre fel vagyok készülve. Ez az elfogultságom volt az oka annak, hogy az ügyvéd segítségét

⁴³² Minden bizonnyal Grisáról, vagyis Georgi Dimitrovról van szó.

⁴³³ Értsd: miután Kun Béla távozott a Kominternből. Kun Béla eltávolítását a Kominternből Dimitrov kezdeményezte. Kettejük konfliktusa része volt annak a küzdelemnek, ami a Komintern VII. kongresszusán elfogadott új irányvonal körül zajlott. Kun Béla többször is nyíltan vagy négy szemközt beszélgetésekben kifejezte kételyeit a népfrempolitika hatékonyságával kapcsolatban. Magatartásával – Dimitrov véleménye szerint – zsákutcába juttatta a magyar pártot és demoralizálta a szovjetunióbeli magyar emigrációt. Ezért előbb szerkesztői munkára osztották be, majd miután itt is folytatta „bomlasztó tevékenységét”, Dimitrov 1936 nyarán pártvizsgálatot kezdeményezett ellene azzal, hogy Kun Bélát „nem lehet meghagyni sem a Komintern apparátusában, sem Moszkvában”. Erre ld. RGASZPI, f. 495, op. 73, gy. 15, l. 41–46.

lényegesen kevésbé értékeltem, mint te. Ügyünkben csak belőletek és magamból merítke hitet.

Fordította: Rákosi Ferenc

1938. április 19.

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 87–88.

79.

RÁKOSI FERENC LEVELE GEORGI DIMITROVHOZ,
A KOMINTERN VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGÁNAK
FŐTITKÁRÁHOZ
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN
ADDIG TETT LÉPÉSEK HATÉKONYSÁGÁNAK
KIVIZSGÁLÁSÁRÓL

[Moszkva, 1938. szeptember 1.]

Bejövő 1938. IX. 7.

Mélyen tisztelt Dimitrov elvtárs!

Rákosi Máttyás 1938. augusztus 18-án kelt levelének⁴³⁴ kézhezvétele kapcsán fordulok Önhöz, mivel, amennyire meg tudom ítélni,

⁴³⁴ A hivatkozott levélben Rákosi Máttyás kifogásolta, hogy öccse előző levelében egy szó sincs a kicserélési ügyről. Kérte, hogy újra interveniáljon a megfelelő fórumoknál: „mindenesetre tudnom kell, hogy áll az ügyem, mégpedig sürgősen, mert a lángnyelvek már a körmeimet nyaldossák.” RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 92.

Rákosi Máttyásnak a vizsgált időszakban keletkezett más levelei is arról tanúskodnak, hogy kezdett rajta úrrá lenni a kétségbeesés. Szept. 30-án sógorához és öccséhez írt levelében a következő mondatok szerepelnek: „Különösen kérlek Mindkettőtöket, hogy a rólam való gondoskodás ne foglalja le sok energiátokat

a magyar börtönőrök kezei közül való kiszabadításának ügye jelenleg holtponton van. A mellékelt levélben (fordítás) Mátyás kategorikusan követeli, hogy informáljuk ügyének menetéről és fejlődéséről, és kéri, hogy ebben a kérdésben forduljunk Önhöz.

Legutóbbi levelemben valóban szándékosan kerültem a konkrét választ, mivel sehol sem tudtam felfedezni a kiszabadítására irányuló valódi intézkedéseket. Mivel Mátyással és az ügyvédekkel való levelezésem nem elsősorban az én családi ügyem, hanem szigorúan politikai és pártügy, elengedhetetlen, hogy minden egyes konkrét esetben megfelelő direktívákat kapjak. *Különösen most, a mellékelt levélre adandó válasz kapcsán van szükségem erre. A levél tartalmának megértéséhez: Bándy egy magyar kommunista,*⁴³⁵ *aki körülbelül 8 évet ült együtt Mátyással és ez év tavaszán szabadult. Jelenleg Párizsban tartózkodik.*⁴³⁶ Többször is írt nekem (a leveleket a Vörös Segélyen keresztül eljuttattam a Kominternhez) arról, hogy Mátyástól különleges megbízatása van, melyről személyesen kell beszámolnia a Komintern vezetőinek.

Juliska – Juliusz (Alpári).

Grisa – ez Ön, Dimitrov elvtárs.

Tekintettel arra, hogy a napokban lesz 13 éve, hogy *Mátyás fogságban van,*⁴³⁷ és a kiszabadítására irányuló egész eddigi tevékenységünk nem vezetett semmiféle eredményre, elengedhetetlen, hogy megvizsgáljuk mindazt, ami eddig történt, (ide értve a cselekvést végző személyeket is), amit Mátyás már néhány éve nyomtatékosan kér.

Ennek fényében felül kell vizsgálni Juliusz tevékenységét, aki még 1927–28-ban határozottan visszautasított minden, Rákosi Mátyás szabadon engedésével kapcsolatos ajánlatot, melyet akkor

és sorsom felett ne nagyon bánkódjatok!” „Az én ügyemnek vége, a »barátaim« csak mérsékelten érdekelnek, és bármennyire is küzdöttem ellene, a véget nem érő kényszermunka, mint valami vékony porréteg elszűrki és eltompítja még az érzéseimet is.” RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 99.

⁴³⁵ Az illető személyt nem sikerült azonosítani.

⁴³⁶ Dimitrov aláhúzása ceruzával.

⁴³⁷ Dimitrov aláhúzása ceruzával.

*Budapesten élő lánytestvéremnek tettek a magyar gazdasági és politikai élet egyes szereplői.*⁴³⁸ Ez év tavaszán Alpári elmondta véleményét Mátyás kiszabadításával kapcsolatban Szántó elvtársnak, aki a KMP képviselője a Kominternnél. Kijelentette, azért nem lehet közvetlen tárgyalásokat kezdeni az illetékes magyar hatóságokkal, mert a magyar kormány provokatív módon Rákosi Mátyásért cserébe Kun Béla kiadatását kérheti.⁴³⁹

Innen adódik a következtetés, hogy az ő véleménye szerint semmit nem lehet tenni.

*Az őt a múltban Kun Bélához fűző közeli és baráti viszony, valamint a fenti kijelentés alapján úgy vélem, hogy az ő további ténykedésétől konkrét eredményeket nem várhatunk.*⁴⁴⁰ Befejezésül szeretném megjegyezni, hogy ha egybevetjük mindazt, amit az elmúlt 13 év alatt Rákosi Mátyás érdekében tettünk az elért eredményekkel, akkor az egyetlen helyes lépésnek azt tartanám, ha a Külügyi Népbiztosságon keresztül hivatalosan, vagy nem hivatalos jelleggel összeköttetésbe lépünk a magyar kormány képviselőjével. Ez esetben legalább megtudnánk a dolgok valódi állását, amit itt nálunk jelenleg senki sem ismer.

Végül kérem Dimitrov elvtársat, hogy fogadjon engem ebben a kérdésben.

1938. IX. 1.

Rákosi Ferenc

Orosz nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 89–91.

⁴³⁸ A mondatot Dimitrov ceruzával aláhúzta, a lap szélén kiemelte.

⁴³⁹ A mondat második felét Dimitrov a lap szélén ceruzával megjelölte.

⁴⁴⁰ Dimitrov aláhúzása ceruzával.

RÁKOSI ZOLTÁN ÉS RÁKOSI FERENC LEVELE
GEORGI DIMITROVNAK
TÁRGYALÁSOK MEGKEZDÉSÉNEK LEHETŐSÉGÉRŐL
A MAGYAR KORMÁNYSZERVEKKEL

[Moszkva, 1938. december 25.]

Bejövő 1938. XII. 29.

Kedves Dimitrov elvtárs!

Testvérünk mellékelt levele készítet minket arra, hogy azzal a kérréssel forduljunk Önhöz, hogy hozzon határozatot a levélben felvetett kérdésekkel kapcsolatban.

Testvérünk helyesen mutat rá arra a körülményre, hogy az utóbbi két évben fogva tartási rendjében és kiszabadításának ügyében semmi változás nem történt, dacára ismételt ígéreteinknek, hogy mindent megteszünk érte, amit lehet. Másik oldalról, közeledik az 1939-es esztendő, fogságának 15. esztendeje, amikor letelik büntetésének háromnegyed része, ami a magyar törvények alapján lehetőséget ad feltételes szabadlábra helyezésére. Igaz, ezt a jogot, melynek előfeltétele a börtönigazgatóság tanúsítványa arról, hogy az elítélt „megjavult”, kommunistákkal szemben még nem alkalmazták. De a büntetés háromnegyedének letelte hivatalos alapul szolgálhat arra, hogy tárgyalásokat kezdjünk kiszabadítása érdekében.

Mivel nekünk engedélyünk van a tárgyalások folytatására, ezért ezek előkészítésére a következő változatot javasoljuk:

1939 első negyedében keresni kellene egy angol ügyvédet vagy parlamenti képviselőt, aki a magyar kormány revíziós politikájának a híve, és Budapestre kellene küldeni. Ilyen személyt az 1935 nyarán Budapesten megrendezésre került Nemzetközi Interparlamentáris Kongresszus angol küldöttségének tagjai kö-

zött találhatunk, amelynek tagjai, különösen annak elnöke, Moore közbenjárt a magyar kormánynál bátyánk érdekében.⁴⁴¹

Ez az ember megfelelő honorárium ellenében közvetíthetne a mi képviselőnk és a magyar kormány képviselője között. Rá kell mutatni arra a körülményre, hogy a mostani magyar külügyminiszter, Csáky⁴⁴² 1935-ben ahhoz a csoporthoz tartozott, amely Horthy köryezetének álláspontjával szemben testvérünk kiadásának a híve volt. Ezenkívül az angol személyiség támaszkodhatna a jobboldali parlamenti ellenzéki körökre (Rajtasics⁴⁴³ képviselő csoportja), melyek 1935-ben maguk ajánlották fel szolgálataikat Rákosi szabadon bocsátása terén megfelelő jutalom ellenében.⁴⁴⁴

Angol elvtársaink meg tudnák találni a megfelelő embert, és 1939 folyamán meg tudnák szervezni a tárgyalásokat, melyek a magyar kormánykörök megvesztegethetősége miatt sikerre vezethetnek.

Kérjük Önt, fogadjon bennünket személyesen, hogy javaslatunkat részletesebben megvitathassuk.⁴⁴⁵

1938. XII. 25.

Rákosi Ferenc
Rákosi Zoltán

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 93–94.

⁴⁴¹ A bekezdést Dimitrov ceruzával aláhúzta, a lap szélén kiemelte. Az esetre ld. a 65. sz. iratot.

⁴⁴² Csáky István (1894–1941) diplomata, 1935-ben a külügyminiszter kabinetének vezetője, 1938. dec. 10-től haláláig, 1941. jan. 27-ig külügyminiszter.

⁴⁴³ Sic! Nyilván Rajniss Ferenc (1893–1946) szélsőjobboldali magyar újságíróról, politikusról van szó. 1935-ben eredetileg pártonkívüliként, a Gömbös Gyula nevével fémjelzett Reformnemzedék támogatásával jutott képviselői mandátumhoz, de 1937-től a nemzetiszocialista Nemzeti Front tagja lett. 1939-ben a Magyar Élet Pártja képviselőjeként jutott mandátumhoz, majd átlépett az Imrédy Béla alapította Magyar Megújulás Pártjába. Álláspontjára ld. RAJNISS Ferenc: *Szovjetpropaganda Angliában*. Új Magyarág, 1936. aug. 5. 1–2.

⁴⁴⁴ A bekezdést Dimitrov ceruzával aláhúzta, a lap szélén kiemelte.

⁴⁴⁵ A dokumentum fejlécén, az első oldalon Dimitrov kézírásos feljegyzése

RÁKOSI ZOLTÁN ÉS RÁKOSI FERENC LEVELE
GEORGI DIMITROVNAK
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN SZÜKSÉGES
SÜRGŐS LÉPÉSEK MEGTÉTELÉRŐL

[Moszkva, 1939. február 7.]

Bejövő 1939. II. 7.

Kedves Dimitrov elvtárs!

A napokban nyugtalanító levelet kaptunk testvérünk, Mátyás ügyvédjétől, Dr. Domokostól Budapestről és barátjától Párizsból. Mindkét levél arról tanúskodik, hogy Domokosnak mint Rákosi ügyvédjének, és mint zsidónak, további budapesti tartózkodása lehetetlenné vált. Az elutazáshoz nagy szüksége van pénzre, és kéri, hogy fizessük ki a tiszteletdíját egész 1938-as munkájáért, ami, szavai szerint, élet-halál kérdés számára. Mi értesítettük erről Szántó elvtársat, a KMP képviselőjét, de szükségesnek tartjuk, hogy közvetlenül Önhöz forduljunk, és közreműködését kérjük.

Domokos az egyetlen ember volt Magyarországon, aki az utóbbi években nem csak Mátyás védelméről gondoskodott, de közvetlen szükségleteiről is. Ugyancsak nála volt Mátyás folyószámlája, melyen jelenleg körülbelül 100 dollár van. Domokos elutazásával Mátyás elszigetelődik a külvilágtól, csak 3 havonta egyszer írhat levelet. Mi is elveszítjük egyetlen magyarországi támaszunkat, akin keresztül hatással lehattunk Mátyás ügyére.

Ezért a következőket javasoljuk:⁴⁴⁶

olvasható: „Šmeral elvtárs részére. Tanulmányozza a kérdést és tegyen konkrét javaslatokat! Dimitrov. 1938. 12. 29.”

⁴⁴⁶ A következő bekezdéseket, a dokumentum végéig Dimitrov a lap szélén ceruzával kiemelte.

- 1) Domokosnak sürgősen utaljuk át a honoráriumát, körülbelül 100 dollárnyi összeget.
- 2) Küldjük Budapestre egy meghatalmazottunkat, hogy új ügyvédet keressen. Ezen cél elérésére két lehetőséget látunk:
 - a) Csehszlovákiai képviselőnként küldjük Magyarországra.
 - b) Kihaszználjuk a Verdier párizsi érsek⁴⁴⁷ jogi tanácsadójához, Casses ügyvédhez⁴⁴⁸ fűződő kapcsolatainkat, aki 1938 nyarán interveniált Mátyás érdekében Magyarországon, volt nála beszélő a börtönben és megpróbálta elérni fogva tartási körülményeinek javítását. Munkájáért Casses nem fogadott el tiszteletdíjat, csak költségeinek fedezését kérte. *Ügy gondoljuk, ő most is hajlandó lenne Magyarországra utazni, és talál a katolikusok között ügyvédet Mátyás számára. Alpári elvtársnak jó kapcsolatai vannak Casses-szal.*⁴⁴⁹

Fontos, hogy meghatalmazottunk még Domokos elutazása előtt megérkezzen Budapestre, Domokos segíteni tudna a helyettes kiválasztásában és átadná neki az ügyeket. Ezért nyomatékosan kérjük Önt, Dimitrov elvtárs, sürgősen intézkedjen, hogy Mátyás ne maradjon ügyvéd és anyagi eszközök nélkül éppen a legkielevezettebb időszakban.⁴⁵⁰

Moszkva, 1939. február 7.

Rákosi Zoltán
Rákosi Ferenc

Orosz nyelvű gépelt eredeti.
RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 97–98.

⁴⁴⁷ Verdier, Jean (1864–1940) párizsi érsekről, francia kardinálisról (1929–1940 között) van szó.

⁴⁴⁸ Philippe Casses francia ügyvéd, Jean Verdier párizsi érsek jogi tanácsadója. Részletes életrajzi adatait nem sikerült kiderítenünk.

⁴⁴⁹ Dimitrov aláhúzása ceruzával.

⁴⁵⁰ A dokumentum első oldalán a fejlécnél Dimitrov megjegyzése: „Személyesen Šmeral elvtárs részére. Sürgősen derítse ki, mit lehet valójában tenni ebben a kérdésben és tegyen konkrét javaslatot. 39. 2. 8. Dimitrov.”

RÁKOSI EGYKORI RABTÁRSÁNAK, SEBES LÁSZLÓNAK
A LEVELE GEORGI DIMITROVHOZ
A KOMINTERN KÖZBELÉPÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL
RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN

[Párizs, 1939. március 31.]

1939. március 31.

Kedves Dimitrov elvtárs!

Egy olyan ügyben fordulok közvetlenül Hozzád, amely a KMP KB-án⁴⁵¹ keresztül több mint egy éve jutott el a Komintern illetékes fóruma elé, és amely ügyben a döntés a mai napig húzódik: Rákosi Mátyás ügyéről van szó, Rákosi elvtárs kéréséről a Kominternhez. A mai napig húzódó ügyet dióhéjban igyekszem előadni. Három és fél év letöltése után Szegedről szabadultam, ahol több mint két évet ültem Rákosi Mátyással együtt. Rákosi elvtárs szabadulásom előtt közölte velem, hogy fontos megbízatással Moszkvába akar küldeni. Így tehát Rákosi elvtárs kifejezett kívánságára és utasítására szabadulásom után négy nappal (1938 jan[uár] utolsó harmada) útnak indultam Budapestről, hogy megbízatásomnak eleget tehessek.

Rákosi elvtárs a következőkben konkretizálta utasításait: terjesszem elő a Komintern vezető funkcionáriusainak:

- 1) A KMP helyzetére és újjászervezésére vonatkozó nézeteit, javaslatait;
- 2) A kicserélési akció sikerének előfeltételeire vonatkozó javaslatait;
- 3) A KMP konspirációján túlmenő speciális problémának felvetését.

⁴⁵¹ A Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottsága.

A megbízatás fontosságát és konspiratív természetét szem előtt tartva, Rákosi elvtárs azt az utasítást adta – különösen a 3. pontban lévő speciális problémának a felvetését és részletezését illetően – hogy azt Dimitrov és Manuilszkij elvtársaknak adjam elő.

1938 januárja óta itt Párizsban megrekedtem, mert először a KMP KB-án keresztül megtett lépésnek, majd későbbi időpontban a KFP⁴⁵² titkárságán keresztül intézendő ügynek semmi pozitív eredménye nincs. Így Rákosi elvtárs kérése elintézetlenül lóg a levegőben. Emiatt fordulok közvetlenül Hozzád, Dimitrov elvtárs, és hogy az ügy elintézését és a döntést ezáltal meggyorsítsuk.

Kedves Dimitrov elvtárs, a következőket tettem, hogy Rákosi elvtárs ügyének elintézését siettessem. 1938. január 24-én jelentkeztem itt Párizsban a magyar ügyek funkcionáriusa útján a KMP KB-nál. Ekkor azonnal írásban leadtam Rákosi elvtárs konkrét, részemre adott fenti megbízatását és utasításait. Ezután március elején és május első felében két sürgető beadványt adtam a KMP KB-nak és kértem továbbításukat a KI⁴⁵³ illetékes szervéhez is. Majd július 2-án egy beadványt adtam a KB-on keresztül a KI-hoz a döntés siettetésére. Ezek után, július végén a Komintern illetékes szerve, a KFP titkárságán keresztül utasítást adott részemre, hogy Rákosi elvtárs megbízatásáról írásban tegyek jelentést. Ezt akkor azonnal megtettem, és a jelentést a KFP titkársága továbbította a KI-hoz. Azóta 7 hónap telt el a KI döntésének várásában. Eme idő alatt sem maradtam tétlen. 1938. október 17-i dátummal az EKKI-hez⁴⁵⁴ egy beadványt küldtem a KFP KB-án keresztül. Ezen az úton újabban febr[uár] 17-i dátummal küldtem egy beadványt az EKKI-hez. Ezenkívül számos esetben szóbelileg sürgettem az ügy elintézését, de mindig csak azt a feleletet kaptam: még nincs válasz! 1938 első felében pedig ezen fölül még Rákosi elvtárs Moszkvában lévő öccséhez (Rákosi Zoltán) is fordultam két levéllel (március 1. és április 15.), amelyben kértem őt, hogy forduljon a KI illetékes

⁴⁵² Franciaország Kommunista Pártja.

⁴⁵³ Kommunista Internacionálé.

⁴⁵⁴ A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága.

fórumához az ügyben fölvilágosítást kérni, a döntés elhúzódásának okait közelebbről megismerni, és ezáltal azt siettetni is.

Kedves Dimitrov elvtárs, a fent elsorolt eredménytelen és hiábavaló lépések tették szükségessé és kötelességemmé azt, hogy Hozzád forduljak a több mint egy éve húzódó ügyben. Rákosi elvtárs ismételten kérte a börtönből, hogy forduljak még egyszer a KI-hoz kérése ügyében, arra számítva, hogy ezúttal több sikerrel jár.

Rákosi elvtárs börtönéletének 14. évében van. Ő hangsúlyozta, hogy 13 éve ez az első eset, amikor közvetlenül fordul a Komininternhez az 1938. július végi jelentésben részletezett ügyben, a KMP munkájára vonatkozó döntő kihatású kérdésekben.

Számítva arra, hogy Rákosi elvtárs ügyében és kérésében a KI döntése a fent elsorolt tények alapján mielőbb bekövetkezik, maradtam forró elvtársi üdvözléssel:

L. S.⁴⁵⁵

Magyar nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 118–118 ob.

83.

RÁKOSI FERENC LEVELE GEORGI DIMITROVNAK A RÁKOSI-FIVÉREK SZTÁLINHOZ KÜLDENDŐ LEVELÉRŐL

[Moszkva, 1939. április 11.]

Kedves Dimitrov elvtárs!

A közép-európai helyzet gyors változása kapcsán, valamint számolva azzal a lehetőséggel, hogy Magyarország hamarosan Német-

⁴⁵⁵ Sebes László (1905–1945) az 1936-ban elítélt Sebes István testvére, az illegális kommunista mozgalom tagja. Az MSZDP Országos Ifjúsági Bizottsága szegedi tagozatának egyik megszervezője, a szervezetben igyekezett biztosítani a kommunista befolyást. A csoportot a rendőrség 1932-ben felgöngyöltette, tagjait letartóztatta. Sebes László 1945-ben koncentrációs táborban halt meg.

ország „protektorátusává” válik, elengedhetetlennek tartjuk, hogy testvérünk ügyében Sztálin elvtárshoz forduljunk segítségért. Félünk attól, hogy amennyiben Németország elfoglalja Magyarországot, már semmit sem fogunk tudni tenni érte, ezért megmentése érdekében a legsürgősebben intézkedni kell.

Melléklet: A Sztálin elvtárshoz írt levél másolata

Kommunista üdvözléssel:

1939. április 11.⁴⁵⁶

Rákosi Ferenc

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 102.

Melléklet

*Rákosi Zoltán és Rákosi Ferenc levele Ioszif Sztálinhoz,
az ÖK(b)P főtitkárához sürgős intézkedések megtétele érdekében
bátyjuk kiszabadítása céljából*

[Moszkva, 1939. április 10.]

Kedves Sztálin elvtárs!

Testvérünk, Rákosi Mátyás súlyos egészségi állapota és Magyarország egyre erősödő bekebelezése a fasiszta Németország által készítenek minket arra, hogy felhívjuk az Ön figyelmét bátyánk helyzetére, és kérjük, hozzon sürgős intézkedéseket kiszabadítása érdekében.

Mátyás minden hozzánk intézett levelében élenként érdeklődve minden iránt, ami a Szovjetunióban történik, kényszerű tétlenségére panaszkodik. Még a Kominternbe és a Külügyi Népbiztosság soraiba befurakodott ellenség leleplezése előtt többször is rámutatott arra, hogy ügyét szabotálják és követelte az ügyéért felelős személyek ellenőrzését. Legutóbbi leveleiben értetlenségét fejezi ki afelett, hogy ügye most sem halad előre.

A múltban, ismereteink szerint, néhány befolyásos magyar sze-

⁴⁵⁶ A levélen Dimitrov ceruzával írt megjegyzése: „Megmutatni Gottwald elvtárshoz. 1939. 04. 14.”

mély megfelelő jutalom ellenében többször is felajánlotta szolgálatait bátyánk kiszabadítása érdekében. De annakidején nem kapták meg a szükséges figyelmet. Később, bár a Külügyi Népbiztosságon, a Kominternen és a Vörös Segélyen keresztül történt néhány próbálkozás ebbe az irányba, de amennyire tudjuk, ezeket nem hangolták össze, és nem vitték végig. A mai napig még azt sem sikerült kideríteni, hogy a magyar kormány milyen feltételekkel lenne hajlandó a kiadására. Dimitrov elvtárs élénken érdeklődik bátyánk sorsa iránt, de láthatóan a Komintern erőfeszítései önmagában nem elegendőek ahhoz, hogy pozitív eredményt érjünk el. Holott Magyarország jelenlegi helyzetében nem pusztán testvérünk kiszabadításáról, hanem életének megmentéséről van szó. Csak az Ön közvetlen beavatkozása mentheti meg őt.

Nehéz rámutatni a kiszabadítás konkrét módozataira, de úgy tűnik számunkra, a magyar kormánykörökkel való tárgyalásokhoz egy befolyásos angol személyiséget lenne célszerű felhasználni, talán a magyar revíziós igényeket támogató konzervatív körökből, melyek 1935–36 folyamán aktívan közbenjártak a kormánynál bátyánk érdekében. Rámutathatunk arra a körülményre is, hogy 1938 nyarán a párizsi érsek, Verdier bíboros vállalta, hogy közbenjár testvérünk ügyében, és ennek megfelelő meghatalmazást adott jogi tanácsadójának, Cassesnak. Utóbbi vendégségben volt Horthy feleségénél, elérte, hogy találkozhatott Mátyással, és fogva tartási körülményein is sikerült némileg javítania. Úgy gondoljuk, hogy ezeket a személyeket sikerrel használhatnánk fel a bátyánk kiszabadításáról folytatandó tárgyalásokon.⁴⁵⁷

Moszkva, 1939. április 10.

Kommunista üdvözléttel:
Rákosi Zoltán
Rákosi Ferenc

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 103–104.

⁴⁵⁷ Az utolsó mondat a lap szélén ceruzával kiemelve.

JEGYZŐKÖNYV
A KOMINTERN MAGYAR SZEKCIÓJÁNAK
RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN ÖSSZEHÍVOTT
TANÁCSKOZÁSÁRÓL

[Moszkva, 1939. április 15.]

1939. 4. 15.

Jegyzőkönyv
Bizalmas!

az 1939. április 15-én megtartott tanácskozásról a *Rákosi Mátyás elvtárs szabadulásával* kapcsolatos lépéseket illetően.

Jelen van: Szántó, Julius, Varga, Šmeral⁴⁵⁸

- 1) A jelen levő elvtársak abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a szovjet kormány hajlandó Rákosi elvtárs szabadon bocsátásáért a magyar kormány általa követelt ellenszolgáltatások közül egyet teljesíteni. Minden elvtárs egyhangúlag azon a nézetben van, hogy a mai helyzetben a Rákosi elvtárs szabadulásáért tett lépések ellenszolgáltatás nélkül kilátástalanok.
- 2) Ha egy ilyen ellenszolgáltatás alapján kísérletet tennénk Rákosi elvtárs kiszabadítására, egy, a magyar kormányköröknek tetsző embert Budapestre kellene küldeni, hogy ott a magyar kormány illetékes embereivel folytatott bizalmas megbeszélések során állapítsa meg, hogy ők [a magyarok] ezt az utat egyáltalán járhatónak tekintik-e, és ha igen, milyen ellenszolgáltatást követelnének. Ennek az embernek tehát már általában tudnia kellene, hogy az ellenszolgáltatás lehetséges. Feltételesen, bi-

⁴⁵⁸ Szántó Zoltán, Alpári Gyula, Varga Jenő, Bohumil Šmeral.

zonyos körülmények között a párizsi Verdier kardinális jogtanácsadója, Casses jöhetne szóba. Más embert nem tudunk konkrétan megkérni. A Külügyi Népbiztosság vagy a Külkereskedelmi Népbiztosság apparátusának elvtársai talán segíthetnek az ő felkeresésében.⁴⁵⁹

- 3) *A lehetséges ellenszolgáltatások egyikének tekinthetnénk esetleg az úgynevezett Szent Erzsébet-relikviákat, amelyek a leningrádi Ermitázsban egy XIII. századi aranykazettában találhatók. E dolog iránt a katolikus világ érdeklődik. A párizsi Verdier kardinális a múlt évben már konkrétan érdeklődött eziránt, és éppen Rákosi elvtárs kérdésével összefüggésben.*
- 4) *A második lehetséges ellenszolgáltatást a Magyarország és a Szovjetunió közötti üzleti tranzakciók jelentenék.*
- 5) *Az első változat végrehajtásához szorgalmaznunk kell, hogy Verdier kardinális lépjen kapcsolatba a magyar hercegprímással, Serédy érsekkel⁴⁶⁰ és biztosítsuk afelől, hogy abban az esetben, ha Rákosi valamilyen formában lehetőséget kap arra, hogy a Szovjetunióba jöjjön, a katolikus egyház e „kincse” rájuk száll.*
- 6) *A második változat végrehajtására képes személyt Angliában vagy Törökországban kellene keresni.⁴⁶¹*

1939. 4. 15.

Šmeral
Szántó Zoltán⁴⁶²

Német nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 106–107.

⁴⁵⁹ A bekezdés utolsó három mondata a lap szélén ceruzával kiemelve.

⁴⁶⁰ Serédy Jusztinián (1884–1945) esztergomi érsek, hercegprímásról (1927-től 1945-ig) van szó.

⁴⁶¹ A 3–6. bekezdések végig ceruzával aláhúzva.

⁴⁶² Kézírással.

85.

MOORE HUNTER⁴⁶³ ÜGYVÉD FELJEGYZÉSE A RÁKOSI-ÜGYRŐL

[Hely nélkül, 1939. május 8. előtt.]

Hunter beszámolója
Angolból

Titkos
I. rész: Rákosi

1939. VI. 8.

1925-ben 8 és ½ éves börtönbüntetésre ítélték kommunista tévékenység vádjával. 1934-ben büntetése letelt, de rögtön 1935-ben életfogytig tartó kényszermunkára ítélték. 1936 áprilisában Domokos elérte, hogy a legfelső bíróság a két ítéletet egyesítette, így kényszermunkára⁴⁶⁴ való elítélését 1925-től számítják.

A magyar törvények értelmében 15 év elteltével a börtönadminisztráció javaslatára az igazságügyi miniszter döntése alapján a kényszermunka befejezhető.⁴⁶⁵ Erre semmiféle törvényes jog nincs.⁴⁶⁶ Minden attól függ, hogy az elítélt mennyire mutatja a *javulás*⁴⁶⁷ jeleit. A szabadlábra helyezés *feltételes*,⁴⁶⁸ 5 év múltán, ha semmilyen vád nincs vele szemben, akkor a szabadon bocsátás véglegessé válik.

De, mivel Rákosi továbbra is kommunista marad, nem javul meg, következésképpen, minden bizonnyal nem engedik szaba-

⁴⁶³ Pontos kilétét nem sikerült kideríteni.

⁴⁶⁴ Sic! Így szerepel az orosz fordításban. Valójában a magyar jogrendben alkalmazott legsúlyosabb elzárásról, a fegyházbüntetésről van szó, az ottani rabmunka nem azonos a sztálini munkatáborokban végeztetett rabmunkával.

⁴⁶⁵ Sic!

⁴⁶⁶ A mondat a szövegben ceruzával aláhúzva. Hunter itt nyilvánvalóan arra gondol, hogy a szabadlábra helyezés nem automatikus, hanem egyedi elbírálás alapján az illetékes hatóságok mérlegelésétől függ.

⁴⁶⁷ Aláhúzás az eredetiben.

⁴⁶⁸ Aláhúzás az eredetiben.

don.⁴⁶⁹ Ez a jogi kiskapu lehetőséget adna a kormánynak (*ameny-nyiben a magyar politikában gyökeres változások következnének be*),⁴⁷⁰ hogy megszabaduljon Rákositól a Szovjetunióval való *cse-re*⁴⁷¹ útján úgy, hogy ne találkozzon erős ellenállással saját reak-ciójai részéről, akik fellépnének a törvénytelen (vagyis politikai) szabadon bocsátással szemben.

1940 októberében⁴⁷² letelik a 15 év Rákosi börtönbüntetéséből. Ha lesz esély a szabadon bocsátására, akkor az ügyvédnek 1940 áprilisában⁴⁷³ levelet kell kapnia Rákosi családjától, melyben felhatalmazzák a megfelelő kérelem benyújtására.

A magyar politika megváltozása esetén megtehetjük a további lépéseket és új tárgyalást⁴⁷⁴ követelhetünk azon az alapon, hogy az előző per során Rákosinak nem engedélyezték, hogy tanúkat jelentsen be. Ez lehet, hogy teljesen valószínűtlennek tűnik, de számolnunk kell vele. Egy ilyen beadványt bármikor be lehet nyújtani. Az ügyvéd számára ugyancsak engedélyt kell küldeni erre.

Rákosi helyzete

Továbbra is a szegedi börtönben van. Havi 6 pengőt kaphat *ét-kezésre*⁴⁷⁵ (kiegészítő ételmezés). Szintén kaphat pénzt könyvek *vásárlására*,⁴⁷⁶ melyeket maga rendelhet meg a városban, de melyeknek keresztül kell menniük a börtönadminisztráció cenzúráján. Jelenleg háromhavonta mintegy 100 pengőt kap.⁴⁷⁷ Így például március közepén Domokos küldött 120 pengőt, júniusban pedig Rákosi kért még 100 pengőt. Kívánságára az ügyvéd bármikor

⁴⁶⁹ Ceruzával aláhúzva.

⁴⁷⁰ Ceruzával aláhúzva.

⁴⁷¹ Ceruzával aláhúzva.

⁴⁷² Ceruzával aláhúzva.

⁴⁷³ Ceruzával aláhúzva.

⁴⁷⁴ Aláhúzás az eredetiben.

⁴⁷⁵ Ceruzával aláhúzva.

⁴⁷⁶ Ceruzával aláhúzva.

⁴⁷⁷ Ceruzával aláhúzva.

felkeresheti. Szemmel láthatóan fogadhat komoly befolyással rendelkező külföldi ügyvédek is. Ha nekem is lett volna befolyásom, magam is találkozhattam volna vele.

Domokos⁴⁷⁸ 1938 karácsonyán meglátogatta és jó állapotban találta. Nem betegeskedik, de nagy porban dolgozik (a munkája – fonás), ráadásul a munkát egy közönséges folyosón végzi (nem műhelyben). Ez is, az is kellemetlen. Rákosi kérte, hogy neki, mint régi politikai fogolynak engedélyezzék, hogy közbüntényesekkel dolgozzon együtt, de ez irányú kérését rendre megtagadják. Lehet, hogy részemről magyarázatra szorul, de annak ellenére, hogy testületileg tilos panaszt benyújtani, Rákosi mint rangidős fogoly, ezeket saját nevében nyújtja be.

Meg kell hagyni, Domokos kísérletei Rákosi körülményeinek javítására eredményesek voltak. Sok engedmény (mint például a két ítélet egyesítése) az ő hatóságok előtti sikeres lépéseinek eredménye.

Dr. Rupert meghívása Domokos helyére

Dr. Rupert Rezső (Budapest, VI., Vilmos császár utca 33., tel: 114399) beleegyezett, hogy segít Domokosnak elutazása előtt, aztán pedig Rákosi ügyvédje lesz. Parlamenti képviselő. A Kossuth-párt színeiben választották meg egy budapesti választókörzetben. Az ellenzék kiemelkedő tagja. Bár ő maga nem zsidó, nagyon energikusan harcolt a zsidótörvények elfogadása ellen.

A tavalyi évben találkozott Rákosival. Felhasználva az alkalmat, igyekezett meggyőzni őt, hogy adja fel kommunista meggyőződését. Ebből látszik, hogy politikai szempontból nem teljesen megbízható ember. Ugyanakkor nagyon szívesen vállalta, hogy Rákosi ügyvédje lesz, és minden valószínűség szerint tisztességgel el fogja látni feladatát. Úgy látszik, ebben lehetőséget lát arra, hogy kapcsolatba kerüljön Angliával és Franciaországgal, amit nagyon szeretne. Azt mondta, nagy megtiszteltetésnek tartja látogatásomat és ajánlatomat, hogy legyen Rákosi ügyvédje. Meg kell jegyezni, hogy

⁴⁷⁸ Domokos József.

a börtönadminisztráció igen respektálja azt a tényt, hogy ő parlamenti képviselő. Példa erre tavalyi látogatása Rákosinál. Rupert elég rosszul beszél németül, tolmács útján kell érintkezni vele.

A honorárium kérdését közvetlenül nem érintettük, mivel ezt Domokosra hagytuk, Rupert nem támasztott különösebb követeléseket. Aligha kér majd többet, mint amit tisztán szakmai kiadásai tesznek ki, és mivel Domokosnál van még 480 pengő, a pénz kérdése egy ideig még nem fog felvetődni.

Ha fizetni kell neki, akkor a kifizetést Magyarországon kell intézni. Rupert egy tisztességes, jóakarátú, középkorú ember; szolgált a hadseregben. A Kossuth-párt nézeteit vallva sovinszta álláspontot képvisel liberális-demokrata színezettel. Ezzel összefüggésben Anglia és Franciaország felé hajlik, Németország ellen lép fel. Valami módon közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban áll angol közéleti személyiségekkel, például Boothby⁴⁷⁹ parlamenti képviselővel. Valószínűleg fog kapni egy hivatalos levelet a jogászszövetségtől (Rákosi családjáról), ami megerősíti beleegyezését.

Az itt ajánlott ügyvédek listája

*Ries*⁴⁸⁰ – jobboldali szociáldemokrata, Domokos szavai szerint nem megbízható.

*Hébelt*⁴⁸¹ – idős ember, mivel már nem tagja az ügyvédi kamarának, nem felel meg nekünk.

Szőke – Domokos szavai szerint nem tisztességes.

Győri – a szociáldemokraták és a kommunisták ellenfele; rá-

⁴⁷⁹ Boothby, Robert John Graham (1900–1986) brit konzervatív politikus, 1924 és 1958 között parlamenti képviselő.

⁴⁸⁰ Ries István (1885–1950) szociáldemokrata politikus, ügyvéd. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált, majd 1921. évi hazatérése után ügyvédi irodát nyitott Budapesten. 1924-ben belépett a MSZDP-be, aminek 1933-tól vezetőségi, 1943-tól elnökségi tagja lett. 1945. ápr. 2-től 1950. júl. 7-ig igazságügyi miniszter.

⁴⁸¹ Hébelt Ede (1879–1961) ügyvéd, szociáldemokrata politikus. 1922–1926 között Sopron nemzetgyűlési képviselője a MSZDP színeiben, a Horthy-korszak elejétől kezdve védőügyvédként fontos szerepet játszott a kommunisták elleni perekben.

adásul befolyása gyenge. Ezért feleslegesnek tűnt, hogy közülük bármelyikükhöz is forduljak. Rupert, politikai meggyőződése ellenére, minden bizonnyal sokkal hasznosabb lesz. [---]⁴⁸²

III. rész: Domokos

Domokos helyzete igen súlyos, mivel jogi tevékenységet egyáltalán nem folytathat. *Mindössze annyi pénze maradt, hogy május végéig vagy június közepéig kihúzza. Emigrálni akar.*⁴⁸³ Feltételezései szerint Londonba hívják meg jogi munkára, vagy kérni fogja, hogy engedélyezzék kiutazását Új-Zélandra. Mindkét változat alapján valószínűleg joga lesz az angol vízum megszerzésére, amit jelenleg rendkívül nehéz megkapni. Ő jó elvtárs, sokat tett értem.

Mivel a jogi végzettségen kívül más szakmája nincs, a Jogász Szövetségen keresztül szeretne valamilyen munkát kapni külföldön.

Származása szerint zsidó, de most nem hívő. Jól beszél németül, egy keveset angolul és franciául. De némi gyakorlással ezekben a nyelvekben is tökéletesítheti tudását.

Felesége szintén zsidó, csak magyarul beszél. A tavalyi esztendőig a Trieszti Biztosítónál dolgozott (a pénzügyi osztályon), majd mint zsidót elbocsátották.

Hunter

Domokos címe: Budapest, III. Sziget utca 2.⁴⁸⁴

Tel: 123236

1939. május

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 128–133.

⁴⁸² Az itt kihagyott II. rész nem kapcsolódik közvetlenül Rákosihoz, Antal János és Schilde Marcell ügyével foglalkozik, akiket röplapkészítésért és terjesztésért állítottak katonai bíróság elé. Antalt 6, Schildét 5 év szabadságvesztésre ítélték. Ügyükről védőjük, Gróman Zsigmond számolt be Hunternek.

⁴⁸³ Ceruzával aláhúzva.

⁴⁸⁴ Helyesen: „V. kerület”.

KIVONAT RÁKOSI MÁTYÁS TESTVÉREIHEZ,
RÁKOSI ZOLTÁNHOZ ÉS FERENCHEZ
A KÖZÉRZETÉRŐL ÍRT LEVELÉBŐL

[Szeged, 1939. szeptember 12.]

[---]⁴⁸⁵ Elgondolkozom Zoltán levelén: „Az új helyzet ügyem szempontjából kedvezőbb, mint az utóbbi évek folyamán volt.”⁴⁸⁶ Magam is ezen a véleményen vagyok. Más részről arra gondolok, most egy éve annak, hogy hasonló kijelentés hangzott el, melynek jelentőségét és a benne rejlő jó szándékot nem lehet eléggé értékelni, ugyanakkor az eredmény, figyelembe véve a „viszonylagos csendet”, egyelőre nulla. Azt gondolom, még mindig léteznek olyan, nem jelentős erők, melyek nem nagyon haragudnának, ha itt halnék meg a börtönben, és ezek az erők elég homokot szórnak a gépezetbe ahhoz, hogy a legjobb szándék se vezessen sikerre. Ezért azt gondolom, újabb erőfeszítésre van szükség, mégpedig ott, ahol tavaly interveniáltatok, másképp ismét semmi eredménye nem lesz. Lehet, hogy a mostani viszonyok között mindenkinek rengeteg dolga van, és ebben az esetben természetesen ez nehéz dolog, de tapasztalatból tudom, hogy még a világégés tetőfokán is elintézték a folyó ügyeket, olyanokat, melyek közé az enyém is sorolható.

Nincs szükség magyarázatra, mit jelent ilyen viszonyok között megkezdeni a 15. évet. Külön szerencsétlenségem még az is, hogy a szervezetem, amely 14 évig jól tartotta magát, most komolyan nyugtalanítani kezdett. Különösen a szívem gyengül egyre gyorsabb ütemben, nem beszélve más, apróbb bajokról. Természetesen tartom magam, de azt szeretném, ha világos lenne számotokra, megérett az idő arra, hogy valamit tegyünk. Lehet, hogy

⁴⁸⁵ Kihagyás az eredetiben.

⁴⁸⁶ A szovjet–német megneemtámadási egyezményre utal.

levelezésünk egy időre, vagy teljesen megszakad. Eszembe jut Shakespeare: „A rossz, mit ember tesz, túléli őt, a jó gyakorta sírba száll vele.”⁴⁸⁷ Lehet, hogy velem is ez fog történni: mintegy 15 év óta csak tárgy vagyok a folyamatoknak, nem volt lehetőségem rá, hogy hatással legyek a rólam kialakult véleményre, és nem egyszer okozott fájdalmat, hogy nem tudok védekezni az alaptalan, vagy hamis, tendenciózus támadásokkal szemben. Ennek ellenére ugyanolyan maradok, mint korábban, ahogy Horatius versében áll: „Áldd a helyed bátran, ha szorít a sors, és légy szilárd.”⁴⁸⁸

Legutóbbi levelem egy részére nem kaptam választ. Kérem, még egyszer olvassátok el és válaszoljatok! Könyvellátásom, úgy látom, némileg romlik, de még nem tudni, milyen mértékben. Juliskának (Juliusz) minden valószínűség szerint most rengeteg más gondja van. A pénzt közvetlenül ide is lehetne küldeni, bár Dr. Domokos, akinek szívességéből e sorokat megkapjátok, ugyanúgy, mint eddig is, vállalja az átutalást. Tájékoztatásul közlöm, hogy három héttel ezelőtt megérkezett az átutalás a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankon keresztül, amely 10 rubelért 15 pengőt adott.

Egyszerűen egyelőre nincs semmi különös, erősen tartom magam, és bár mélyponton vagyok, bizalommal tekintek a jövőbe.

Rákosi⁴⁸⁹

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 104–105.

⁴⁸⁷ William Shakespeare: Julius Caesar – Antonius gyászbeszéde.

⁴⁸⁸ Horatius Flaccus: Litinius Murenához.

⁴⁸⁹ A levelet oroszra fordító Rákosi Ferenc kézjegye.

DOMOKOS JÓZSEF LEVELE RÁKOSI FERENCNEK
A RÁKOSI BÖRTÖNHELYZETÉNEK JAVÍTÁSA
ÉRDEKÉBEN TETT ÚJABB LÉPÉSEKRŐL

[Budapest, 1939. október 1.]

Nagyságos Rákosi Ferenc úrnak, Moszkva, Arbat 54. kv. 109.

Budapest, 1939. október 1-jén

Folyó hó 15-én⁴⁹⁰ rövid ajánlott levelet küldöttem Önnek, melyhez mellékeltem Mátyás fivérüknek Önökhöz folyó hó 12-én írt 2 oldalas levelét⁴⁹¹ és Hajnal húguknak fényképét. Minthogy mind a mai napig erre a levelemre sem kaptam választ, azt kell feltételeznem, hogy ez a levelem sem ért célhoz. Ezért, és mert azt remélem, hogy a változott viszonyok következtében ezt a levelemet végre kézhez fogja kapni, ezúttal részletesen kívánok beszámolni a Mátyás fivére ügyében ez évben történetekről. Annál is inkább teszem ezt, mert föl kell tennem, hogy ez évben írt leveleim egyikét sem kapta meg.

Öntől folyó év január 15-i kelettel kaptam utoljára levelet, melyben a múlt évi elszámolásom II. példányát küldötte vissza összes mellékleteivel és egyben arra kért, hogy Fivérének küldjek élelmezésre és könyvellátásra 100 pengőt. E levél óta egyetlen sort sem kaptam sem Öntől, sem Zoltán fivérétől.

Január 15-i levelére január 27-én válaszoltam, melyben többek között közöltem, hogy a pénzküldésre vonatkozó utasítás elkészt, mert én már előzően elküldöttem Fivérének 80 pengőt. E levelemben azt is közöltem, hogy az itteni viszonyok az életet számomra nehézzé tették, és ezért a kivándorlás gondolatával foglalkozom.

⁴⁹⁰ Domokos említett ajánlott levele nyilvánvalóan az elmúlt hónapban, szeptemberben íródott.

⁴⁹¹ Ld. a 86. sz. iratot.

Azt is megírtam, hogy bár egyelőre leküzdhetetlennek látszó akadályok e tervem megvalósítását csaknem lehetetlenné teszik, mégis, ha erre sor kerülne, úgy Önt erről idejében értesíteni fogom, és gondoskodni fogok arról is, hogy Fivére ügyeinek itt további intézője legyen. (A kivándorlás tervétől egyébként később véglegesen elállottam.)

Március 16-án újból írtam Önnek, melyben közöltem, hogy Fivérének a fenti célokra március 16-án 120 pengőt küldöttem, és így az előző alkalommal küldött s kelleténél kevesebb összeget kipótoltam. Már ekkor közöltem, hogy a kivándorlás tervét elejtettem és ismét megnyugtattam, hogy bármiként is forduljon a sorsom, Önt a Fivére ügyében esetleg teendő intézkedés megtétele céljából haladéktalanul értesíteni fogom.

Május 6-án rövid levélben közöltem, hogy Fivére ügyében itt járt Mr. Hunter, londoni kollégám, akivel Fivérének a további jogi képviselőre vonatkozó ügyeket intéztük el, és annak a reményemnek adtam kifejezést, hogy nevezett kollégám Önt majd részletesen értesíteni fogja.

Szeptember 15-i levelemben az eddig írt leveleimre választ reklamáltam és éppen azért, hogy levelem továbbítását meg ne nehezítsem, csak néhány kísérő sort írtam Fivérének Önökhöz írt levelére. Egyben közöltem, hogy Fivérük részére pénz már alig áll rendelkezésre.

Mind e leveleimre választ nem kaptam.

II.

Április 26-tól május 1-jéig itt tartózkodott a fent említett Mr. Hunter, aki az Önöktől kapott megbízásra hivatkozással azért jött, hogy Fivérének további védelmét, illetőleg az esetleg szükségessé váló újabb védő megbízását velem megbeszélje. Ez állítólag azért vált szükségessé, mert Vámbéry tanár úr, aki a múlt év júniusában elutazott Magyarországból, időközben letelepedett Amerikában (egyébként nemrégiben távollét miatt törölték is a budapesti ügyvédi kamara tagjai sorából) és egyben preventív intézkedés is

kívánt lenni arra az esetre, ha én bármi okból a védelem ellátásában akadályozva lennék. Bár én ez intézkedést fölöslegesnek tartottam, mégis az Önök megnyugtatóra és kívánságuknak eleget teendő, Hunter kollégámmal eljártam ez ügyben. Védőül Rupert országgyűlési képviselő urat ajánlottam, akit Hunter kollégámmal együtt ez ügyben föl is kerestünk, és aki a legnagyobb készséggel hajlandónak nyilatkozott a védelem további ellátására. De sem végleges megállapodás, sem a részleteknek, honoráriumnak stb. megbeszélése nem történt meg, és azóta ez ügyben semmi sem történt. Itt kell megemlítenem, hogy Mr. Hunter elutazása után körülbelül 8-10 nappal azt az értesülést szereztem, hogy Mátyás fivére Rupert képviselő úr múlt évi közbenjárásával egyáltalában nem volt megelégedve, sőt haragszik is reá, és ezért a neki kifizetett 500 pengő tiszteletdíjat vissza szeretné perelni. (Erről egyébként később lesz még szó.) Én Rupert képviselő úrral az április végi beszélgetés óta nem találkoztam.

III.

Röviddel Hunter kollégám távozása után levelet kaptam Paul Vienney⁴⁹² párizsi kollégámtól (Association Juridique Internationale⁴⁹³), aki a Fivére ügyében esetleg indítandó perújrafelvételi eljárásról és a feltételes szabadlábra helyezés tárgyában tőlem a hazai jogunkkal kapcsolatos felvilágosítást kért.

Május 26-án kimerítő levelet küldöttem ajánlottan Vienney kollégámnak. E levelemben írtam a perújrafelvételről, a feltételes szabadlábra helyezésről; közöltem Vienney kollégám kívánságára Scheerné Ö nagysága⁴⁹⁴ legújabb címét. Egyben kitértem az új védő kérdésére is. Kötelességszerűen közöltem Mátyás fivérüknek Rupert képviselő úr személyével kapcsolatos kifogásait és a fen-

tebb már közölt körülményeket is. Megírtam, hogy már Hunter kollégámnak is említettem, hogy Rupert képviselő úr a múlt évben semmi eredményt elérni nem tudott, és hogy Szegeden járta után többízbeni kérésem dacára sem adott alkalmat arra, hogy vele beszélhessek. Mégis őt ajánlottam, mert becsületes, korrekt embernek ismerem, és mert megfelelőbb személyt sajnos nem tudok találni. Megírtam azt is, hogy Mátyás fivére kifogásait nem tartom objektíve megalapozottaknak, de mert a védő személyének megválasztásánál a szubjektív körülményeket is figyelembe kell venni, mindezt azért közlöm vele, Vienney kollégámmal, hogy továbbítsa ezeket Önhöz – akivel én, úgy látszik, nem tudok levelezni –, hogy azután Ön majd küldje meg az utasítást.

E levelemhez mellékeltem büntetőtörvénykönyvünknek a feltételes szabadlábra helyezésre vonatkozó kivonatát a vonatkozó miniszteri indoklással együtt – mindezt szószerinti szövegben, Vienney kollégám kívánságának megfelelően német fordításban.

E levelemre választ nem kaptam.

Szeptember 20-án Willard kollégámhoz írtam levelet, melyben reklamáltam a fenti levelem vételének az elismerését. Egyben közöltem azt is, hogy Önnel szeptember 15-én írtam levelet, de mert attól félek, hogy Ön ezt a levelemet sem kapja meg, arra kértem, hogy intézkedjék Önnél, hogy Mátyás fivére részére megfelelő összeget küldjön, mert itt már alig áll pénz rendelkezésére, és így attól kell tartani, hogy Fivére ellátása ügyében fennakadás áll fenn. Egyben arra is kértem Willard kollégámat, hogy amennyiben az én részemre tiszteletdíj átutaltatott volna, úgy legyen szíves azt címemre – súlyos helyzetemre tekintettel – esetleg már előbb, távirati úton megküldeni.

Ezt a levelemet ajánlottan, tértívénnyel küldöttem, de eddig választ nem kaptam, sőt még a tértivevény sem érkezett vissza.

IV.

Mátyás fivérétől ez évben július 3-i kelettel kaptam levelet, melyben nyugtatja az ez évben eddig kapott pénzküldemények vételét,

⁴⁹² Vienney, Paul (1902–1966) párizsi ügyvéd, a párizsi székhelyű Nemzetközi Jogász Szövetség nevű jogvédő iroda ügyvédje.

⁴⁹³ Sic! Nemzetközi Jogász Szövetség.

⁴⁹⁴ Rákosi Hajnal.

kérdezi, hajlandó vagyok-e pénzügyeit a jövőben is intézni. Azt írja, hogy amennyiben Ön nem utalt volna át a részemre tiszteletdíjat, úgy az ő pénzéből vegyek föl 200 pengőt. Közli, hogy Rupert 14 hónap óta – amióta nála volt –, semmi életjelt nem adott magáról, és hogy amennyiben nekem nem kellemetlen, úgy a fizetett honorárium egy részét visszakérné tőle, de előbb közöljem, hogy Rupert még mindig képviselő-e? Végül levelet és fényképet küldött Hajnal húguknak. Aztán a feltételes szabadlábra helyezésről kért felvilágosítást.

Fivérének erre a levelére július 11-én válaszoltam. Megírtam, hogy Önnek hiába írok, mert leveleimre választ nem kapok. Közöltem, hogy Rupert ismét képviselő lett; hogy nekem semmiképp kellemetlenséget nem jelent, ha a honoráriumot tőle visszakéri, de azt sem jogszerűnek, sem méltányosnak nem tartom, mert a megállapodás szerint Rupertet akkor is megilleti, ha eljárása eredménnyel nem járt. A feltételes szabadulásra vonatkozóan megadtam a kért felvilágosítást, amely szerint a Rupert által erre vonatkozóan közöltek a valóságnak valóban megfelelnek. Vagyis az életfogytiglani fegyházbüntetés valóban életfogytig tart. Feltételes szabadlábra helyezése 1940 októberében következhetnék be (összbüntetés kiszabása nélkül csak 1949 áprilisában következhetnék be), ez a feltételes szabadlábra helyezés azonban csak esetleges, mert azt jogként követelni törvényünk értelmében nem lehet. Egyben – minthogy levelében azt is kérdezte, hogy hajlandó volnék-e ősszel meglátogatni – azt is közöltem, hogy bármikor készséggel látogatom meg, csak az időpontot közölje előre, mikor kívánja a látogatást.

Szeptember 12-én írt újból Fivére. Ennek a levélnek mellékleteit továbbítottam Önnek szeptember 15-én, a levél kézhezvételének napján. Kért, hogy küldjek részére újból 100 pengőt és küldjek különböző vitaminos készítményeket. „Rupertnél – írja –, nem azt kifogásolja, hogy nem ért el eredményt, hanem hogy egyáltalában semmit sem csinált, vagy ha tett is valamit, erről őt egy betűvel sem értesítette. Egyébként ezt a dolgot egyelőre nem bolygatja.” Kérdezősködésekre azt válaszolta, hogy a karácsonyi csomagra

vonatkozólag egyelőre nem kér semmit, és egyelőre engem sem kéret magához, „amíg a viszonyok valamelyest nem tisztázódnak”.

Úgy a kért összeget, mint az itt található minden vitaminos készítményből összeállított csomagot azonnal megküldöttem.

Egyébként mihez tartás végett közlöm, hogy Fivérének ez évben a következő összegeket küldtem: január 13-án 80, március 16-án 120, május 6-án 100, július 4-én 100, szeptember 15-én 100 pengőt.

A Fivére által írt 200 pengőt természetesen nem vettem föl, mert ha ezt tettem volna, akkor már a legutóbbi kérésének nem tudtam volna eleget tenni. A szokásos évi elszámolásomat különben ez év végén majd meg fogom küldeni. Remélem, hogy akkorára a levelezés már ismét teljesen helyreáll közöttünk.

V.

Amikor végezetül arra kérem, hogy Fivére részére szíveskedjék sürgősen pénzt átutaltatni, egyben engedje meg, hogy személyes ügyemben is két kéréssel terheljem.

Az egyik a tiszteletdíjamra vonatkozik. Amennyiben eddig még nem utalt volna át Párizsba pénzt a részemre, úgy nagyon kérem, szíveskedjék ezt lehető sürgősen megtenni, mert igen nehéz gondok között élek. Ha pedig az átutalás már régebben megtörtént volna, úgy kérem, legyen szíves a továbbítást Willard kollégámnál megsürgetni. Mindkét esetben arra kérem, hogy a pénzt okvetlenül pengőben szíveskedjék elküldeni és pedig, ha lehet, táviratilag, ha nem lehet, úgy közönséges utalványon, de semmi esetre sem ajánlott levélben, mint ahogy azt évekkal ezelőtt egyszer Willard kollégám tette, és ami miatt akkor csúnya kellemetlenségeim voltak.

A másik kérésem a következő: abban az esetben, ha a két ország közötti kereskedelmi érintkezés létrejön, nagy örömmel vennék részt egy Budapesten létesítendő s a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok kimélyítését célzó magán kereskedelmi szerv (magyar–oroszl kereskedelmi kamara, egyesület stb.) megalakításában. Ez számomra a mai időkben kenyeret sem nyújtó ügyvédi

iroda mellett esetleg egzisztenciát biztosíthatna. Ezért arra kérem Önt és Zoltán fivérét, hogy amennyiben volna megfelelő ismeret-ségük, úgy szíveskedjenek ez irányban kérdezősködni és kérde-zőködsük eredményéről engem értesíteni. Ha kedvező választ kapnék, úgy itteni érdekképviselőteknél és esetleg itteni hatóság-goknál én is eljárnék.

Nagyon kérem úgy Önt, mint Zoltán fivérét, ne nehezteljenek rám, hogy kéréssel terhelem a magam dolgában.

Szíves értesítésüket előre is megköszönve maradtam teljes tisztetettel:

Domokos ügyvéd

U. i. Ezt a levelet tértivevénnyel küldöm, hogy megtudjam, célhoz érkezett-e?

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 110–111.

88.

DOMOKOS JÓZSEF LEVELE RÁKOSI MÁTYÁSNAK RÁKOSI ELLÁTÁSÁNAK SEGÍTÉSÉRŐL

[Budapest, 1939. december 5.]

Másolat

Budapest, 1939. december 5-én

Tekintetes Rákosi Mátyás úrnak, Szeged, Márs⁴⁹⁵ tér 13.

Folyó év szeptember hó 12-én kelt b[ecses] levele vétele után, szeptember 15-én küldöttem az Ön címére 100 pengőt, 18-án a kívánt vitaminos csomagot, szeptember 19-én és október 4-én pedig egy-egy levelet. Abban a reményben, hogy Ön mind a négy

⁴⁹⁵ Sic!

fenti küldeményt még annak idején rendben megkapta, ezúttal csupán az október 4-e óta történetekről számolok be. Feri fivéré-nek október 1-jén küldött tértivevényes ajánlott levelem tértive-vénye visszaérkezett, rajta október 9-i keltezéssel Fivérének saját kezű aláírása. Ezután október 11-i kelettel Feri fivérétől levelet is kaptam, az eddigi kézzel írtaktól eltérően géppel írtan és minden aláírás nélkül. Ebben a levélben Fivére arról értesít, hogy úgy az október 1-jei, mint az év folyamán írt többi leveleim is kivétel nél-kül megérkeztek hozzá. Így tehát csak az én leveleim nem jutot-tak el énhozzám.⁴⁹⁶ Közölte azt is, hogy a levele kelte előtti héten 50 dollárt küldött címemre az Ön részére, és hogy intézkedni fog, hogy a tiszteletdíjamat én is mielőbb megkapjam.

Nem válaszolt Feri fivére azonban az én október 4-i levelemre, amint hogy nem kaptam választ sem Willard, sem Holger⁴⁹⁷ uraktól.

Feri fivérének október 11-i levelében jelzett összegek közül, sajnos, egyik sem érkezett meg, így bizony mindketten nagyon gyöngén állunk pénz dolgában.

A gyöngé pénzügyi helyzet volt az oka, hogy a m[últ] hó köze-pén esedékes összeget – hogy tovább gazdálkodhassak vele – csak most küldöttem el. A tegnapi napon feladtam címére 100 pengőt. Szíveskedjék ezt az összeget úgy beosztani, hogy – amennyiben nem kapnánk előbb pénzt – csak 3 hónap múlva, vagyis március elején küldöm a még akkor fennmaradó összeget. (Hogy félreér-tés ne legyen, az Ön által már régebben kiutalt tiszteletdíjat nem vettem föl. Ha fölvettem volna, már ezt az összeget sem tudtam volna küldeni.)

Egyidejűleg írok Feri fivérének is, csatolom hozzá a levelem másolatát, és megkérem őt a pénz mielőbbi átutalására, bár tu-dom, hogy ő mindent elkövet, amit csak tehet.

Végül arra kérem Önt, legyen szíves lehetőleg minél hamarabb

⁴⁹⁶ Domokos itt nyilvánvalóan arra gondol, hogy a Rákosi Ferenc által írt leveleket nem kapta meg.

⁴⁹⁷ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

közölni velem, hogy milyen karácsonyi csomagot küldjek, és azt is, hogy pontosan melyik napon küldjem.

Örülnek, ha levelében magáról, egészségi állapotáról, munkájáról is írna. Remélem, hogy nincsen különösebb baja. Az én egészségi állapotom is utolsó találkozásunk óta erősen megjavult, és bízom benne, hogy továbbra is javulni fog.

Jó egészséget és minden jót kívánva, maradtam tisztelettel:

Domokos üggyvéd

Magyar nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 24, l. 26.

89.

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE
MOSZKVÁBAN ÉLŐ ROKONAINAK
A SZÁMÁRA ELJUTTATOTT KÜLDEMÉNYEKRŐL
ÉS EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁRÓL

[Szeged, 1940. január 4.]

Szeged, 1940. január 4.

Kedves Zoli, Feri, Bella és Miklós!⁴⁹⁸

Megkaptam a múlt negyedévi leveleiteket. (Zoli XI. 7-i levelét, Feri november elején írt levelét, Bella XII. 4-i és október 25-i levelét és végül Miklós X. havi levelét. 2-3 levelet, amit szeptember végén írtatok, leraktak, ugyanúgy Zoli utolsó levelét.) A XI. 7-i levélből fél oldalt a termelésről kihúztak. Azokból a fényképekből, amelyeket Miklós a Kaukázusból küldött, csak egyet kaptam meg, ellenben akkor kaptam egy közös levelet Gizitől és Bellától Sza-

⁴⁹⁸ A lap fejlécén Dimitrov kézjegye: „G. D.”

ratovból. Nagyon sajnálom, hogy hiába volt olyan sok munkátok a karácsonyi csomaggal. Remélem, hogy azok rendben és jó állapotban visszajöttek, és ti jó étvággal elfogyasztottátok. A csomagok három okból mentek vissza: először, ma nem lehet több mint 3 kilogrammos csomagot küldeni, másodszor a vám stb. körülbelül 45 pengőt tett volna ki (ezért itt 12 kilogramm vaját és 38 kilogramm cukrot lehet vásárolni), és végül én fegyelmi büntetésben voltam, amit ti valószínűleg már Domokos⁴⁹⁹ leveléből megtudtatok. A 3 kilogrammos csomagot megkaptam.⁵⁰⁰

Domokos leveléből is láthatjátok, hogy a 100 dollárból, amit Feri küldött, máig csak 30 érkezett meg, és ez 60%-os veszteséggel. Amíg a maradék nem jön meg, írjátok meg Domokosnak azt a kérést, hogy ebből az összegből, ami neki itt van, azt a 200 pengőt vonja le, amit mi neki már 1938 óta ígértünk, abban az esetben is, ha nekem egy fillérem sem marad, mivel a dolog már kezd komikussá válni. Nekem van itt annyi pénzem, hogy várhassak, és nincs jelentősége annak, ha nem kapok egy fillért sem. Úgy gondolom, hogy Domokosnak az 1939. évi munkájáért is kellene 100 pengőt adni.⁵⁰¹

A könyvküldemények egyelőre teljes kudarcot szenvedtek, mint ahogy én ezt egy háború esetén már előre láttam. Most a cenzúra az intézeten kívül⁵⁰² a tranzitországokban is működik, amelynek az az eredménye, hogy az angol és amerikai folyóiratok nagy része már az úton elveszik. Budapesten újra nincs senkim, aki azt ott összevásárolná, és elküldené. A Feri levelében említett „katonai hetilap” sem érkezett meg. A könyveket, amelyeket töletek nekem küldtek, valószínűleg nem az intézet küldte vissza, mivel nem politikai könyveket tartalmazó küldemények az új háború kezdete óta már érkeztek. Ezt a könyvkérdést én már valahogyan el fogom intézni, ezzel ugyanúgy vagyok, mint a pénzzel.

⁴⁹⁹ A levélben Domokos neve helyett végig következetesen Domonkos szerepel.

⁵⁰⁰ A bekezdés utolsó két mondatát Dimitrov a lap szélén ceruzával kiemelte.

⁵⁰¹ A bekezdés nagy részét Dimitrov ceruzával aláhúzta, az utolsó két mondatot a lap szélén kiemelte.

⁵⁰² Rákosi itt nyilván a börtöncenzúrára gondol.

De ezek számomra egyelőre másodrendű, vagy talán tizedrendű kérdések, mivel százszor fontosabbnak tartom azt, hogy az ügyemben valami történjen. Leveletek gondos és többszöri átolvasása után az a meggyőződésem, hogy változatlanul semmi sem történik. Az ígéretek és bátorítások pontosan ugyanazok, amiket már 1925 óta olyan gyakran hallottam. Nekem teljesen megmagyarázhatatlan, hogy miért nem intéztétek a dolgot a viszonylag nyugodt október–novemberi hónapokban. Biztos, hogy március–áprilisban olyan események fognak történni, melyek következtében az ügyemet határozatlan időre teljesen leveszik a napirendről. Kérem, hogy Feri látogasson meg, hogy vele ezt a kérdést megbeszéljem. Tudom, hogy ez nem olyan egyszerű dolog, ezért kérem őt, hogy az útlevel, magyar vízum stb. beszerzése ügyében levelemet felmutatva közvetlenül a külügyi népbiztoshoz⁵⁰³ forduljon, és ha ő nagyon elfoglalt, a helyetteséhez.⁵⁰⁴ Mindkettővel annak idején jó kapcsolatom volt, és ők feltétlenül teljesíteni fogják a kérésemet. Még hozzá akarom fűzni, hogy évek óta nem volt látogatóm, de ha ők úgy gondolják, hogy ez a kérés nem teljesíthető, akkor kérem, hogy mondjanak le erről. E kérdésben azonnali választ kérek és azonnali indulást.⁵⁰⁵

Lengyel Zoltán és Strasser a napokban meg fognak látogatni, amint írják, „a szabadulásom ügyében”. Eddig azon a véleményen voltam, hogy ti kértétek őket, de most utolsó leveleitek óta láttam, hogy Hajnal kérte őket erre. 15 éves tapasztalatom az ügyvédekkel nem nagy reményre jogosít, habár be kell vallanom, hogy 1935-ben nem rajtuk múlt, hogy én itt maradtam fogságban, ellenkezőleg, ők figyelmeztettek rá, hogy ügyemben szabotázst figyeltek meg. Tehát én meg fogom őket hallgatni, kérni fogom, hogy veletek levelezzenek, megírom Nektek benyomásaimat, Ferinek is meg fo-

⁵⁰³ Kihúzza Molotov neve.

⁵⁰⁴ Kihúzza Lozovszkij neve.

⁵⁰⁵ A bekezdésben „az ügyemben valami történjen”, „1925 óta olyan gyakran hallottam” kifejezés, valamint a bekezdés utolsó két mondata ceruzával aláhúzva, az egész bekezdés a lap szélén ceruzával kiemelve.

gom tudni mondani, és aztán nektek kell eldönteni, hogy igénybe akarjátok-e őket venni. Arra kérlek Benneteket, hogy Feri jöjjön hozzám, mivel egészségem kezd kritikussá válni. Piatrizisem kiújult,⁵⁰⁶ azonkívül erős reumát kaptam, úgyhogy a vállaim majdnem leesnek, most ugyan kapok meleg fürdőket, ennek ellenére éjszaka nem tudok aludni, és ez a szívemet még rosszabbá teszi. A fogság és a viszonyok, amelyek közt élek, csak teljesen egészséges emberek számára alkalmasak. A piatrizis kezelésében, amely abból áll, hogy fél testemet valamilyen kenőccsel bekenik, kezd eredmény mutatkozni, de a kezelési mód undorító és nyomasztó. Amennyire lehet, kímélem a szívemet, keveset mozgok. 1927 óta ismét elértem a 70 kilogrammot. Ez természetesen nem nagy haszon. De ettől eltekintve vigyázok magamra. A termelésre vonatkozó soraitoknak nagyon örültem. Gratulálok Évikének,⁵⁰⁷ hogy komszomolista lett. Kár, hogy kedves, értelmes leveleit abbahagyta. (Egyébként ti is nagyon keveset írtok). Az óvoda leírását, ahol Tamara⁵⁰⁸ van, nagy élvezettel olvastam. Jól teszitek, hogy Visko⁵⁰⁹ vegyész lesz, azon kívül foglalkozhat hegedüléssel is. Kedves Ernőtől,⁵¹⁰ hogy emlékezett rám. Bellának a munkanélküliségről való fejtegetéseit tudomásul vettem, habár azon a véleményen vagyok, hogy produktívabb munkát is végezhetne, mint a lakás takarítása, főleg most. Legalább írna gyakrabban. Apától ismét kaptam egy panaszos levelet, mert neki nem ír senki. Most ő változatos-ság kedvéért Dusi után katonaság alóli mentességi adót fizet stb. Egyébként egészséges, és jól érzi magát.

Írjatok választ, nagy érdeklődéssel várom! És Nektek minden

⁵⁰⁶ A „fegyelmi büntetés alatt” szavak kihúzva. Helyesen Pytiriasis: hám-lással, bőrpírosodással együtt járó vírusos vagy gombás eredetű bőrbetegségek gyűjtőneve.

⁵⁰⁷ Rákosi Mária lányáról, D. Kardos Éváról (1923/24?–?) van szó, 1944-ben a Naumann-partizánegységnél szolgált, később tolmácsként dolgozott.

⁵⁰⁸ Kardos Tamara: Rákosi Mária kisebbik leánya, Rákosi Mátyás unokahúga, részletes életrajzi adatai ismeretlenek.

⁵⁰⁹ Talán Rákosi Ferenc fiáról, Rákosi (Bíró) Viktorról van szó.

⁵¹⁰ Személyét nem tudtuk azonosítani.

jót, sikeres munkát kívánok. Minden levélben említettet üdvözlök, és Titeket ölellek, a ti Mátyásotok

Német nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 113–117.

90.

GERŐ ERNŐ FELJEGYZÉSE
GEORGI DIMITROV SZÁMÁRA
RÁKOSI MÁTYÁS HELYZETÉRŐL

[Moszkva, 1940. január 11.]

Jelentés Rákosi Mátyás elvtárs helyzetéről⁵¹¹

Titkos

Rákosi elvtársat 1925 szeptemberében tartóztatták le Budapesten. 8 év börtönre ítélték.⁵¹² A büntetés letöltése után 1933-ban újra vádat emeltek ellene az 1919-es magyarországi szovjethatalom alatt végzett tevékenységéért. Ezúttal életfogytiglani kényszerszolgára ítélték. Később a két ítéletet egyesítették. Eszerint az ítélet szerint Rákosi elvtársat életfogytig tartó kényszerszolgára ítélték, miközben büntetésének letöltését 1925. szeptember 25-étől számították. Ez azt jelenti, hogy a 15. év elteltével, vagyis 1940 szeptemberében Rákosi elvtárs jogilag szabadon bocsátható. Ugyanakkor nincs olyan törvény, amely ezt kötelező jelleggel előírná. A feltételes szabadlábra helyezés az igazságügyi miniszter, vagyis Rákosi elvtárs esetében a kormány döntésétől függ.

1939 márciusában a szegedi városi börtön (Rákosi elvtárs fogva tartásának helyszíne) igazgatóhelyettese közölte Rákosival,

⁵¹¹ A dokumentum fejlécén Georgi Dimitrov kézírásos megjegyzése: „A »Rákosi-dossziéba«. G. D.”

⁵¹² Helyesen 8 és fél év.

hogy Antal államtitkár azt mondta neki: „Nem tudom, Rákosi miért van még mindig itt. Ha az oroszok nem tesznek semmit, mi nem adjuk ki őt.”

Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia felszabadítását követően Rákosi elvtárs védője, Lengyel Zoltán saját kezdeményezésére levélben fordult Teleki grófhhoz,⁵¹³ a Minisztertanács elnökéhez, és emlékeztette őt arra, hogy Rákosi elvtárs még mindig ül, és hogy szabadon bocsátása jó eszköz lehetne a kapcsolatok javítására Magyarország és a Szovjetunió között. Teleki gróf titkára,⁵¹⁴ utóbbi megbízásából, közölte Lengyel Zoltánnal, hogy Teleki majd foglalkozni fog a kérdéssel, ha az aktuális lesz.

Rákosi elvtárs védője úgy tartja, amennyiben a szovjet kormány részéről valamilyen, akár közvetett lépésre kerülne sor, akkor elérhetnénk Rákosi elvtárs szabadon bocsátását.

Rákosi elvtárs személyes helyzete: annak ellenére, hogy már majdnem 15 éve börtönben van, politikailag viszonylag jól tájékozott, szilárdan tartja magát, kitartás és elvhűség terén példaképül szolgál minden kommunista számára. Egészségi állapota nem kielégítő. Szívnagyobbodása és más betegségei vannak. Októbertől Rákosi elvtársra határozatlan idejű fegyelmi büntetést szabtak ki (magánzárában ül, egy kényelmetlen, nedves cellában, nem kaphat könyveket, nem írhat levelet, és nem kaphat kívülről ételt). Fennáll a veszélye, hogy amennyiben ez a helyzet folytatódik, akkor Rákosi elvtárs fizikailag nem bírja ki.

1940. 1. 11.

Gerő Ernő

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 137–138.

⁵¹³ Teleki Pál gróf (1879–1941) földrajztudós, politikus, 1920–1921-ben, valamint 1939. febr. 16-tól 1941. ápr. 3-ig miniszterelnök. A brit és a német hatalmi érdekek között egyensúlyozó külpolitikájának kudarcával szembesülve öngyilkosságot követett el.

⁵¹⁴ Ekkor: Incze Péter miniszteri tanácsos.

STRASSER ERNŐ LEVELE RÁKOSI FERENCNEK
A LENGYEL ZOLTÁN HALÁLÁVAL ELŐÁLLT
HELYZETRŐL

[Budapest, 1940. február 27.]

Budapest, 1940. február 27.

Titkos

Mélyen tisztelt Rákosi úr!

Tegnap megkaptam ez év január 21-én kelt levelét, és köszönetet fejezem ki, hogy halálával emlékezett meg társamról, az elhunyt Lengyel Zoltánról.

Mindenekelőtt arra szeretnék rámutatni, hogy táviratát már Dr. Lengyel halálát követően kaptam meg, és január 26-án válaszoltam Önnek, akkor, mikor Ön láthatóan még nem kapta meg a 21-i táviratot. Remélem azonban, hogy mostanra már eljutott Önhöz. Megismétlem annak a táviratnak a tartalmát, melyben közöltem, hogy bátyja egészséges. Ezt természetesen úgy kell érteni, hogy általában véve egészséges. Továbbra is megvan régi szívbetegsége, amely azonban nem súlyosbodott, mivel erről nem kaptam semmi értesítést. Legutóbb még Dr. Lengyel Zoltán életében írt nekünk, ebből a levélből azt szűrtem le, hogy egészségi állapota kielégítő.

Nemrég szegedi helyettesem a börtönadminisztrációhoz fordult, és erről szóló beszámolójában azt írta, hogy – az adminisztráció közlése szerint – Rákosi rendszeresen levelezik rokonaival. Ezért lep meg, hogy Bátyjától már oly régóta nem kaptam semmiféle hírt, bár bizonyára Ön is jól tudja, hogy a jelenlegi viszonyok között a postai összeköttetés igencsak nehézkes, amit az Ön levelének kézbesítésével kapcsolatos fennakadás is tanúsít.

Dr. Lengyel Zoltán halála pótolhatatlan veszteséget jelent Bátyja ügyére nézve, mivel aligha akad másik ügyvéd; aki olyan szere-

tettel és önfeláldozással foglalkozna az ügygel, mint dr. Lengyel. Azt kell mondanom, nincs olyan hatóság, amelynél ne tette volna meg a szükséges lépéseket Bátyja ügyében. Talán túlságosan is „exponálta” magát, hogy jogilag és politikailag elősegítse a megfelelő megoldást. Sajnálattal kell ugyanakkor megállapítanom, hogy ilyen alapon aligha fog bárki is ügyükkel foglalkozni. Ezt figyelembe véve még korábban írtam Zora Scheer asszonynak,⁵¹⁵ és kértem, tegyen valamit annak érdekében, hogy a folytatáshoz szükséges pénzüsszeget rendelkezésünkre bocsássák. Hozzá kell tennem, amennyiben egy, mind személyes, mind politikai szempontból megfelelő ügyvéd elvállalja a dolgot, akkor ezt csak megfelelő tiszteletdíj ellenében teszi, ráadásul csak úgy, ha a honoráriumot legalább részben garantálják. Következtésképpen, kérem, hogy a kérdésnek mindenekelőtt ezt az oldalát tartsák szem előtt, és ennek megfelelően intézkedjenek.

Ezzel kapcsolatban azt is észrevételeznem kell, hogy Dr. Lengyel Zoltán láthatóan számított valamiféle honoráriumra, és most, amikor Dr. Lengyel meghalt, és felesége itt maradt egyetlen fillér nélkül, célszerűnek tartanám, ha a megfelelő honoráriumot rendelkezésemre bocsátanák. Mondom, az én rendelkezésemre, mivel a budapesti ügyvédi kamara 101/1940 J.K. számú határozata alapján engem neveztek ki Dr. Lengyel Zoltán ügyvédi irodája élére ügygondnoknak, és ebben a minőségben hivatott vagyok, és kötelességem nem csak úgy fellépni, mint Bátyjuk korábbi ügyvéde, aki Dr. Lengyellel együtt tevékenykedett, de úgy is, mint Dr. Lengyel irodájának ügyintézője.

Ami a Bátyja ügyében teendő lépéseket illeti, amint arra Ön nagyon helyesen mutat rá levelében, az első helyen egy megfelelő ügyvéd kiválasztása áll. Ön Dr. Boda Ernőt⁵¹⁶ javasolta, aki kétségkívül a budapesti ügyvédi kör egyik legkiemelkedőbb tagja, választását mégsem tudom helyeselni, mivel nevezett ügyvéd bevonása

⁵¹⁵ Rákosi Hajnal, Rákosi Mátyás húga.

⁵¹⁶ Boda Ernő (1887–1967) ügyvéd, a Pesti Izraelita Hitközség elnökhelyettese, 1935-től kormányfőtanácsos, 1944-ben a Zsidó Tanács tagja.

az ügybe egy sor ok miatt nem lehetséges. Jelen pillanatban nem tudok konkrét személyt javasolni, mivel ha most meg is neveznék Önnnek néhány ügyvédet, nem tudom, elvállalja-e közülük bárki is Bátyja ügyét, de célszerűnek tartanám, ha engem bíznanak meg az ügyvéd kiválasztásával. Feltételezem, hogy kizárólag teljesen feddhetetlen emberről és ügyvédről lehet szó, vagy olyanról, aki politikailag nem „exponálta” magát, de mégis megvan a megfelelő befolyása, esetleg olyanról, aki nem foglalkozik politikai tevékenységgel, de folytatni tudná az elhunyt Dr. Lengyel Zoltán munkáját. Sok ügyvéddel kell tárgyalnom, hogy megtaláljam a megfelelő embert. Amint az Ön legutóbbi levelének kézbesítési ideje is mutatja, az Önökkel való levelezés ebben a kérdésben annyira elhúzná a megoldást, hogy a szükséges időpontban nem tudnánk beavatkozni az ügybe.

Bátyja ügyében a további lépések magának az ügynek a jogi jellegéből adódnak. A döntés közvetlenül az igazságügyi minisztertől függ, és lényegében hozzá kell fordulnunk. De ennek részletezését a levélben nem tartom helyénvalónak. Célszerűnek tartanám azonban, ha Ön megbízná valamely közelebb lakó rokonát, mondjuk Scheer asszonyt vagy mást, hogy velem ebben az ügyben levelezzen, döntéseket hozzon és intézkedjen, mivel másképp a mai viszonyok között aligha lehetséges a kérdés kedvező megoldása.

Mint az elhunyt Dr. Lengyel Zoltán társa, és mint ügyvédi irodájának ügyvivője, következésképp törvényes helyettese, személyesen fogok érintkezésbe lépni az Ön bátyjával, és amennyire ez lehetséges, az ügyvéd kiválasztásában is az Ő szándékaival összhangban teszek lépéseket.

Végül közlöm Önnel, hogy ismételten írtam Scheer asszonynak, beszámoltam neki az Ön levelének és az én válaszmunkának tartalmáról. Jelenlegi helyzetét nem ismerem, lehetséges, hogy az ügy megoldása érdekében vállalkozik arra, hogy személyesen keressen fel.

Remélem, Önnnek nagyobb szerencséje lesz, és hamarabb megkapja leveletemet, mint én az Önét.

Válaszát várva, maradok kiváló tisztelettel:
Dr. Strasser Ernő

Moszkva, Arbat 54., 109. sz. lakás
Rákosi Ferenc úr részére

Orosz nyelvű gépelt másolat.
RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 127–130.

92.

RÁKOSI FERENC LEVELE
SZOLOMON LOZOVSKIJ
SZOVJET KÜLÜGYI NÉPBIZTOS-HELYETTESNEK⁵¹⁷
MAGYARORSZÁGI VÍZUMKÉRELMEÉNEK
ELUTASÍTÁSÁRÓL,
ÉS A SZOVJET DIPLOMÁCIA KÖZBENJÁRÁSÁRÓL
VÍZUMÁNAK MEGSZERZÉSÉHEZ⁵¹⁸

[Moszkva, 1940. április 22.]

Kedves Lozovszkij elvtárs!⁵¹⁹

Már értesítettem Önt arról, hogy a magyar misszió megtagadta tőlem a beutazóvízum kiadását Magyarországra.

Március 18-án a magyar követségre mentem, hogy vízumot kér-

⁵¹⁷ Lozovszkij, Szolomon Abramovics (1878–1952) szovjet diplomata. 1939–1946 között külügyi népbiztos-helyettes (1946-tól külügyminiszter-helyettes), egyúttal 1941-től 1946-ig a Szovinformbűrő helyettes vezetője, majd vezetője.

⁵¹⁸ Vö. Jungerth-Arnóthy Mihály moszkvai követ jelentése Kánya Kálmán külügyminiszternek Rákosi Zoltán vízumkérelméről. 1935. máj. 9. *A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941*. Szerk. Peter PASTOR. Bp., 1992. 14–15.

⁵¹⁹ A lap jobb oldalán gépelt széljegyzet: „Rákositól”. A lap bal oldalán kézírással széljegyzet: „Gyekanozovnak”.

jek magamnak. A követségen közölték, hogy vízumot csak a magyar kormány engedélyével adhatnak. Megígérték, hogy 20 napon belül válaszolnak a kérvényemre. A válasz meggyorsítása érdekében javasoltam, hogy távirón kérjenek nekem beutazási engedélyt a kormánytól, s ezekre a költségeikre egy pár nap múlva küldtem 100 rubelt. De miután megkapták ezt az összeget, kijelentették, hogy a kérvényemet már diplomáciai futárral elküldték.

Ezt követően több alkalommal telefonáltam a követségre, de minden egyes alkalommal azt válaszolták, hogy a diplomáciai futár még nem ért vissza, legutoljára arra kértek, hogy április 20-án telefonáljak.

Miután 20-án telefonon beszéltem Önnel, felhívtam őket, s kértem, hogy a követ fogadjon. Megkértek, hogy öt percig tartsam a vonalat, majd közölték, hogy Budapest elutasította a kérelmemet.⁵²⁰

Ez az elutasító válasz kissé furcsa, annak ismeretében, hogy a magyar hatóságok engedélyeztek Mátyás számára egy könyvküldeményt közvetlenül Moszkvából, ami korábban soha nem fordult elő, s egy másik elvtársnak, aki ugyanabban a börtönben van, engedélyezték, hogy megkaphassa az „Új Hang” című, Moszkvában megjelenő magyar nyelvű újságot.

Ez a körülmény arra utal, hogy a magyar hatóságok viszonya kissé megváltozott, és talán egyszer még engedélyezni fogják számomra a beutazóvizumot.

Ehhez kérném az Ön segítségét.

Elvtársi üdvözlettel:

1940. április 22.

Rákosi

Orosz nyelvű kézírásos eredeti.

AVP RF. f. 077, op. 20, p. 109, gy. 4, l. 16–17.⁵²¹

⁵²⁰ Az esetről Kristóffy József által készített követi jelentés és Rákosi Ferenc levele között némi eltérés figyelhető meg. Kristóffy azt írta, hogy még aznap (márc. 18-án) automatikusan megtagadta a vízum kiadását, Rákosi Ferenc szerint erre csak mintegy egy hónap múlva, a diplomáciai futárposta fordultával került sor. MOL, K 63, 477. cs., 36–1940/8425. sz.

⁵²¹ Az irat megjelent: SERES Attila: *Nemzeti ereklényeket egy politikai fogolyért.*

A KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
KÖZÉP-EURÓPAI OSZTÁLYA VEZETŐJÉNEK,
ALEKSZANDR ALEKSZANDROVNAK,⁵²²
ÉS A KÜLÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
MAGYAR REFERENSÉNEK,
GRIGORIJ BARULINNAK⁵²³ A FELJEGYZÉSE
VLAGYIMIR GYEKANOV
SZOVJET KÜLÜGYI NÉPBIZTOS-HELYETTES⁵²⁴
SZÁMÁRA A RÁKOSI-PER TÖRTÉNETÉRŐL

[Moszkva, 1940. május 17.]

Titkos

Tájékoztató Rákosi Mátyás elvtárs ügyéről 1940. május 17.

Rákosi Mátyás (született: 1891⁵²⁵) – magyar kommunista. Orosz hadifogságban volt, amikor csatlakozott a bolsevikokhoz. 1918-ban belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. A Magyar Tanácsköztársaság idején szocializációs népbiztos-helyettes, és egy hadtest vezetője, majd a Munkás-Paraszt Felügyelőség egyik

Orosz levéltári iratok Rákosi Mátyás és az 1848–1849. évi szabadságharc honvédszászlóinak kicseréléséről (1940). Történelmi Szemle, 2005. 1–2. sz. 178–179.

⁵²² Alekszandrov, Alekszandr Mihajlovics (1907–1983) szovjet diplomata. 1939–1940-ben a Külügyi Népbiztosság Közép-Európai Osztályának vezetője.

⁵²³ Barulin, Grigorij Szeliversztvovics (1903–1990) szovjet diplomata. 1939–1941 között a Külügyi Népbiztosság központi apparátusának munkatársaként a magyar ügyek referense, 1945–1947 között a budapesti nagykövetség tanácsosa.

⁵²⁴ Gyekanozov, Vlagyimir Georgijevics (1898–1953) szovjet politikus. 1938-ban a Belügyi Népbiztosság Államvédelmi Főigazgatóságának helyettes vezetője. 1939–1947 között külügyi népbiztos-helyettes (1946-tól külügyminiszter-helyettes), 1940–1941-ben egyben berlini nagykövet.

⁵²⁵ Ez téves adat. Rákosi 1892. márc. 9-én született.

népbiztosa.⁵²⁶ A tanács hatalom bukása után koncentrációs táborba zárták Ausztriában. 1920-ban Szovjet-Oroszországba érkezett, ahol a Komintern Végrehajtó Bizottságának egyik titkárává választották.⁵²⁷ 1924-től a Magyarországi Kommunisták Pártja Központi Bizottságának tagja. 1925-ben illegális munkát végzett Magyarországon, letartóztatták és statáriális bíróság⁵²⁸ elé állították, amely 8,5 év fegyházbüntetésre ítélte.

A magyar kormánynak Rákosi elvtárs letartóztatása után tett nyilatkozata ellenére, mely szerint Rákosi nem lehet csere tárgya, 1927-ben magyar bankárok javaslatot tettek arra, hogy egy kereskedelmi szerződés képezze Rákosi kiszabadításának alapját. Az azt követő években a magyar gazdasági körök képviselői több kísérletet tettek arra, hogy kedvező feltételeket teremtsenek a magyar áruk Szovjetunióba történő kivitele számára, összekötve a magyar export sikerességét Rákosi kiadatásával.

1934 végén Rákosi ügyvédje közölte, hogy a magyar kormány kész a bírósági eljárás megindításáig kicserélni Rákosit az 1849. évi forradalmi hadsereg zászlóira, amelyek zsákmányként a cári hadsereg birtokába kerültek. Akkor a Külügyi Népbiztosság azt javasolta a követségnek, hogy kezdjen hivatalos tárgyalásokat a Külügyminisztériummal a cseréről. Ugyanakkor hamarosan kiderült, hogy a magyar kormány nem hajlandó kicserélni Rákosit a bírósági eljárásig, ezért a követ tartózkodott a hivatalos lépések megtételétől a Rákosi elvtárs elleni bírósági eljárás befejezéséig.

1935 elején megindult a per Rákosi elvtárs ellen, amelyben végül életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték.

1935 tavaszán magyarországi követünk megpróbálta kipuha-

⁵²⁶ Az orosz eredetiben „Rabkrin”. Valójában 1919. márc. 21.–ápr. 3. között a Tanácsköztársaság kereskedelemügyi népbiztosának helyettese, majd a szocialista termelés népbiztosa. 1919. ápr. 21-én a frontra vezényelték, ahol egy munkásszárad élén részt vett Salgótarján védelmében. 1919. júl. 17-én a Forradalmi Kormányzótanács kinevezte a Vörös Őrség főparancsnokává.

⁵²⁷ Rákosit a Komintern 1921. jún. 22.–júl. 12. közti III. kongresszusán választották a VB titkárává.

⁵²⁸ Az orosz eredetiben „csrezvicsajnij szud”.

tolni az akkori külügyminiszternél, Kányánál, hogy tervezik-e Rákosi elvtárs kicserélését. Kánya kijelentette, hogy az erre irányuló tárgyalásokat 1935 végén lenne célszerű megkezdeni, néhány hónappal Rákosi elvtárs ügyének tárgyalása után a másodfokú bíróságon (amely 1935 májusában tárgyalta az ügyet).

1935 májusában Jungerth volt magyar követ megtekintette a magyar zászlókat a Forradalmi Múzeumban. Nem sokkal Jungerth látogatása után a magyar napilapokban olyan cikkek jelentek meg, amelyek arra hívtak fel, hogy az 50 zászlót juttassák vissza Rákosiért cserébe.

A Komintern VII. kongresszusán, amely 1935 nyarán ült össze, Rákosi elvtársat a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagjává választották.

1935 novemberében magyarországi követünk Jungerthen keresztül ismét megpróbálta felvetni a csere kérdését, amire Jungerth azt válaszolta, hogy a magyar kormány úgy tekinti Rákosi beválasztását a Komintern Végrehajtó Bizottságába, mint a jelenlegi magyarországi rezsim elleni demonstrációt, ezért nem hajlandó belemenni a cserébe.

Rákosi elvtárs ügye iránt érdeklődtek az angolok (Lord Marley⁵²⁹ és mások⁵³⁰), a franciák (a külügyminiszter,⁵³¹ a római katolikus egyház párizsi kardinálisa, Verdier), akik kapcsolatba léptek ez ügyben magyar politikusokkal.

1936-ban a magyar „királyi kúria” megvizsgálta a védelem által felvetett indítványt „összbüntetés” kiszabásának lehetőségéről Rákosi elvtárs ügyében. A két büntetés időtartamát összevonták. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy Rákosi elvtárs, akit életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, 15 év múlva kiszabadulhat azzal a feltétellel, ha viselkedése ez idő alatt „példás, dolgozós, és ha konstata-
tálják, hogy megbánta azokat a bűnöket, amelyekért elítélték.”

⁵²⁹ Lord Marley munkáspárti főrend 1935. jún. 26-án, a Lordok Házában elmondott felszólalásáról van szó.

⁵³⁰ Dingle Foot liberális párti képviselő John Simon külügyminiszterhez intézett interpellációjáról van szó.

⁵³¹ A francia parlament alsóháza külügyi bizottságának 1935. febr. 6-i állásfoglalásáról van szó. Ekkor Pierre Laval (1883–1945) Franciaország külügyminisztere.

Így 1940-ben eljön Rákosi elvtárs feltételes szabadulásának ideje. Ha nem szabadul ki, az elzárását még öt évvel meghosszabbítják.

Időszerűnek tartjuk, hogy a követen vagy más személyeken keresztül megtudakoljuk, hogy 1940-ben lesz-e lehetőség Rákosi elvtárs kiengedésére. Ha a magyar kormány nem hajlandó ebbe belemenni, akkor tisztázzuk, hogy Rákosi elvtárs milyen feltételekkel szabadulhat ki (például egyes letartóztatott magyarok vagy lengyelek szabadon engedéséért cserébe, akik érdekében a magyar kormány hozzánk folyamodott, vagy az úgynevezett magyar zsákmányok visszaadásáért cserébe, de felhasználhatjuk erre a Magyarországgal fennálló jelenlegi kapcsolatainkat is).

2 példányban: Közép-Európai Osztály vezetője: Alekszandrov
1. – a címzettnek Magyar referens: Barulin
2. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 4, l. 18–20.⁵³²

94.

GERŐ ERNŐ LEVELE GEORGI DIMITROVNAK
RÁKOSI FEGYHÁZBÜNTETÉSÉNEK
KÖZELGŐ LEJÁRTÁRÓL
ÉS AZ ENNEK KAPCSÁN TEENDŐ LÉPÉSEKRŐL

[Moszkva, 1940. május 21.]

A Komintern VB Főtitkára, G. M. Dimitrov elvtárs részére.

Ez év szeptemberében letelik Rákosi Mátyás elvtárs börtönbüntetésének 15. esztendeje. A törvény értelmében szabadlábra lehet

⁵³² Megjelent: SERES Attila: *Nemzeti erekyeinket egy politikai fogolyért. I. m.* 179–181.

helyezni, de ez az igazságügyi minisztertől függ. Én majdnem kizártak tartom, hogy szabadon bocsássák, mivel természetesen ez politikai kérdés. Mégis, úgy vélem, lépéseket kellene tennünk és az ügyvéden keresztül kérvényt kellene beadni az igazságügyi minisztériumba Rákosi elvtárs szabadlábra helyezése ügyében. Ha Ön ezt célszerűnek tartja, akkor meg kell bízunk Dr. Strassert, hogy keresen egy megfelelő ügyvédet, akinek vannak kapcsolatai az igazságügyi minisztériumban.⁵³³ Maga Strasser zsidó, és ezt nem tudja megtenni. Ez a művelet bizonyos költségekkel jár (valószínűleg 150-200 dollár). Strasserral már leveleztünk ez ügyben, ugyanakkor Rákosi Ferenc feltételezett utazása kapcsán a dolgot időlegetesen leállítottuk.

Kérem, adjon választ erre a kérdésre!

Kommunista üdvözzel:
Gerő Ernő

Moszkva, 1940. V. 21.

P. S. Dittman és Tóth még mindig nem érkeztek meg.⁵³⁴

Orosz nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 163.

⁵³³ A dokumentum ezen részén Dimitrov kézírásos megjegyzése olvasható: „Ezt meg lehet tenni. G. D. 21. 5. 40.”

⁵³⁴ Az illető személyekre és az eseményre vonatkozó adatot nem találtunk.

STRASSER ERNŐ LEVELE RÁKOSI FERENCNEK
A RÁKOSI VÉDELME ÉRDEKÉBEN KIFIZETENDŐ
HONORÁRIUMOKRÓL

[Budapest, 1940. június 6.]

Budapest, 1940. június 6.

Mélyen tisztelt Rákosi úr!

Az Ön május 29-i becses levelét június 4-én kaptam meg. Ideutazásának meghíusulásáról szóló közlése nem lepett meg, de ettől eltekintve nagyon sajnálom. Egészen másképp tudtuk volna intézni a bátyja ügyét, mint levelezésen keresztül. Még az Ön levele előtt több kollégával beszéltem, akik mérlegelték a már említett szempontokat, amelyek a védelem számára alkalmasnak tűntek. Azonban opportunistá megfontolásból részben visszautasították a megbízást, részben nem a megfelelő embert találtam meg. De végül eszembe jutott egy kollégám neve, aki hosszú éveken át miniszter volt, az ügyet hivatalból már ismeri, és mind politikai, mind emberi, mind szakmai szempontból nincs ellene kivetnivaló. Az Ön becses levelének kézhezvétele után rögtön kapcsolatba léptem vele, és ma személyesen beszéltem meg vele az ügyet. Nagyon örültem, hogy ő jól emlékszik az ügyre, és a jogi, politikai vonatkozásokon túl arra is emlékezett, hogy amikor az ügy aktuális volt, ő mindig a legjobb információt kapta az Ön kedves bátyjának múltjáról. Olyannak tekinti az ügyet, amit jó lelkiismerettel képviselhet, feltéve, hogy ha az illetékes hatóságok szerint ez nem sérti a közérdeket. Amikor ő elvileg hajlandó volt arra, hogy elfogadja az ajánlatot, egyidejűleg arra kért, hogy mindaddig ne közöljem a nevét, amíg ő információi alapján végleges elhatározásra nem jut. Tehát én kénytelen vagyok Önt is arra kérni, hogy addig töltem a névről semmilyen információt ne kérjen, amíg kollégám pro vagy kontra nem nyilatkozik ebben az ügyben. Ez valószínűleg 2-3 napot vehet igénybe. De én szívesen várok, mivel ennek az

ügynek a védelmére nem tudok elképzelni olyan alkalmasabb embert, akinek kezébe az ügyet nyugodt lelkiismerettel adhatnám. Főleg olyan tapasztalatok után, mint amilyeneket különböző megbeszéléseim során szereztem.

Én átadtam mindazokat a fogalmazványokat (konceptciókat), amelyeket az elhunyt Dr. Lengyel Zoltán ebben az ügyben benyújtott, hogy ezzel a szóba jövő kollégát még jobban tudjam informálni. Így világos képe van az ügyről, és megfelelő módon tudja megítélni az objektív lehetőségeket is.

Ami a tiszteletdíjat illeti, most még semmi pozitívot nem tudok mondani, mivel a kollégám azon az állásponton van, hogy a végleges döntés előtt nincs értelme annak, hogy a tiszteletdíj pontos mértékét meghatározzuk. Annyit azonban előre mondhatok Önnek, ha ő vállalja az ügyet – ami nekem szívből örömet okozna, mivel ez egyenlő lenne a kedvező elintézással –, legalább 10-12.000 pengő tiszteletdíjra tart igényt. Természetesen, ismétlem, hogy ez csak kedvező elintézés esetében. Ő a megbízást, mint mondta, csak akkor vállalná, ha a kedvező elintézésre komoly reményei vannak. Egy meghatározott tiszteletdíjat akkor is kérne, ha fáradozásai eredménytelenek maradnának, de ez már csak egy elviselhető összeg lenne. Én azonban már megállapodtam vele, abban a reményben, hogy ő a mostani információkért és fáradozásaiért mindenesetre 1000 pengőt felszámíthat, és hogy ez az összeg a legrövidebb időn belül rendelkezésére fog állni. Ezt azért tettem, mert itt olyan puhatolózásokról van szó, amelyek az egész ügy lehetőségeit megközelítőleg tisztázzák, úgy-hogy mi e puhatolózások eredményeként látni fogjuk, hogy milyen esélyeink vannak az ügy kedvező elintézésére az Ön által kívánt értelemben. Természetesen a kedvezőtlen elintézésbe nem nyugodhatunk bele, és nem helyezkedhetünk arra az álláspontra, hogy nem teszünk semmit, mivel a helyzet napról napra változik, és ami ma lehetetlennek tűnik, lehetséges lehet, és fordítva.

Ha Ön fejtegetéseimmel egyet ért, akkor kérem Önt, hogy küldje el nekem az 1000 pengőt. Ha nem ért egyet, akkor ez az Ön számára nem jelent kötelezettséget, mert az illető kolléga megér-

tené az adott helyzetet, és én találnék módot arra, hogy fáradozásait saját eszközeimmel honoráljam.

Kérem, ne vegye tőlem rossz néven, ha Ön nálam most, valamint a múltban bizonyos fokú önkényes magatartást figyel meg, de ezt írja annak a körülménynek a számlájára, hogy én mint olyan ember, akinek a bátyjával az ügy folyamán sok dolga volt, érzelmileg elfogult vagyok.

Ha az illető kolléga eldöntötte, hogy elfogadja az ajánlatot, akkor ezt, valamint a nevét és fáradozásainak eredményeit rögtön közölni fogom.

Ami kollégám, Dr. Lengyel Zoltán utólagos honoráriumát illeti, közlöm Önnel, hogy Dr. Lengyel Zoltán egyik ügyfele külföldre költözött, és azt ígérte, hogy az ő számára 1000 pengő tiszteletdíjat Önnél át fog adni⁵³⁵ de ez valószínűleg nem történt meg, mivel dr. Lengyel és később én mint az ügyvédi iroda gondnoka, erről nem kaptunk értesítést. Én erre tekintettel több mint 600 pengő előleget fizettem ki Dr. Lengyelnek, amire a kedvezőtlen viszonyokra tekintettel nagy szüksége volt. Nem tudom, hogy elfogadhatónak tartja-e Ön az 1000 pengőt, vagy kevesebbet akar fizetni, ezt teljesen Önre bízom. Nem kell, hogy befolyásolja Önt, hogy én már Dr. Lengyel Zoltánnak erre az összegre előleget adtam, ezt én a saját kockázatomra tettem, és most is szívesen tenném, ha Dr. Lengyel élne. Önre bízom, hogy mennyit bocsát rendelkezésemre e kereteken belül.

Egyidejűleg arra kérem Önt, hogy küldjön nekem a következő levélben egy meghatalmazást, „Rákosi Mátyás testvére” aláírással, hogy az illető ügyvéd meg tudja tenni az Ön nevében a kezdő lépéseket. A meghatalmazási űrlapot mellékelem, de nem kell kitöltenie a dátumot, a kiállítás helyét, *sem az ügyvéd nevét.*⁵³⁶

Nagyon hálás lennék Önnek, ha Ön a levél vétele után postafordultával válaszolna, és én rögtön, mihelyst a kollégámtól választ kapok, értesíteni fogom Önt.

⁵³⁵ A német szöveg alapján a mondat eredeti értelmét nehéz visszaadni.

⁵³⁶ Ceruzával aláhúzva, a bekezdés a lap szélén ceruzával kijelölve.

Légiposta Rákosi Ferenc úrnak Moszkva

Az Ön Dr. Strasser-je

Német nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 165–168.

96.

GERŐ ERNŐ LEVELE GEORGI DIMITROVHOZ
A STRASSER ERNŐNEK
ÉS A RÁKOSI ÜGYÉBEN ELJÁRÓ
BEFOLYÁSOS MAGYAR SZEMÉLYNEK FIZETENDŐ
HONORÁRIUMRÓL

[Moszkva, 1940. június 16.]

Georgi Mihajlovics!

Tegnap Rákosi Ferencen keresztül megkaptam Dr. Strasser levelét.⁵³⁷ A levél fordítását ezúton mellékelem.⁵³⁸ Amint a levélből látható, Strasser feltételelesen egy volt igazságügyi miniszter ügyvédet javasol, azzal hogy minden körülmények között 1000 pengőt (200 dollár) fizessünk neki, siker esetén pedig 10-12 000 pengőt (2000-2400 dollár). Ezen kívül Strasser ragaszkodik ahhoz, hogy fizessünk ki neki 1000 pengőt (200 dollár), ami állítólag az elhunyt Lengyel Zoltánnak jár (aki Dr. Strasser társa volt).

⁵³⁷ A mondatban a „Rákosi Ferenc” és a „Dr. Strasser levelét” kifejezéseket Dimitrov ceruzával aláhúzta.

⁵³⁸ Ld. a 95. sz. iratot.

Kérem Önt, fogadjon engem, hogy mindezeket a kérdéseket megbeszélhessük.⁵³⁹

Moszkva, 1940. VI. 16.

Gerő

Orosz nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 164.

97.

STRASSER ERNŐ LEVELE RÁKOSI FERENCNEK
EGY BEFOLYÁSOS MAGYAR POLITIKUS BEVONÁSÁRÓL
A RÁKOSI-ÜGYBE
ÉS A MAGYAR ÜGYVÉDEKNEK FIZETETT
HONORÁRIUMRÓL

[Budapest, 1940. július 4.]

Budapest, 1940. július hó 4-én

Igen tisztelt Rákosi úr!

Megkaptam folyó évi június 17-én kelt nagybecsű levelét. Időközben említett kartársam eljárt az ügyben és közölte velem, hogy az ügy képviselőjét hajlandó vállalni. Megbeszélései, amelyeket egészen illetékes helyen folytatott, kedvező benyomást tettek rá, azonban éppen az ügy érdekében lévőknek tartja, hogy mindaddig, amíg pozitív eredményt el nem érünk, postai úton az ő nevét ne közöljem. Egyébként Zóra⁵⁴⁰ tud róla és talán ő fogja Önnel is közölni. Nem bír jelentőséggel az ügy szempontjából az, hogy Ön most azonnal a nevet tudja és remélem, hogy Ön ebben a vonatkozásban velem egyetért. A lényeges az, hogy megvan a remény-

⁵³⁹ A mondatot Dimitrov ceruzával a lap szélén kiemelte.

⁵⁴⁰ Vagyis Rákosi Hajnal.

ség arra, hogy amennyiben a viszonyok kedvezőtlenül nem változnak, úgy sikerülni fog az ügyben eredményt elérni. Rendkívüli módon előmozdítaná az ügyben a gyors eredményt az, hogy ha hivatalos részről is érdeklődést mutatnának az ügy iránt, és erre vonatkozólag nagyon kérem az Ön értesítését, hogy ilyenre van-e kilátás vagy lehetőség. Mellékes, hogy akár csak egyszerű érdeklődés, vagy óhaj kifejezése volna ennek formája, tudja-e ezt Ön onnét intézni, vagy pedig kellene-e itt közvetlenül eljárunk ez érdekében. Ez természetesen nem az én, hanem az eljáró ügyvédnek alapos impressziója. Jó volna, ha megerősítenék a különböző relikviák ajándékozására vonatkozó készséget is, amelyet annak idején a főtárgyalás alkalmával már kifejezésre juttattak.

A honorárium kérdésében némi félreértés merült fel, amennyiben kartársam az 1000 pengőt csak abban az esetben számította fel, ha eljárásai eredményeképpen nem vállalná az ügyet. Az esetben azonban, ha az ügyet vállalja, minden esetre 2000 pengőt kér, eredményesség esetében pedig összesen 10000 pengőt, amelyben már ez a 2000 pengő is bennfoglaltatnék. Miután az ügyet vállalta, tehát 2000 pengő lesz az ő kezéhez kifizetendő és 8000 pengő valamiképpen biztosítandó, de azt hiszem, meg fog elégedni az azzal a biztosítékkal, amelyet Ön az adott viszonyok között nyújtani tud. Az Ön által jelzett 300 dollár mostani árfolyam szerint, mint a bankban érdeklődtem, körülbelül 1650–1700 pengőnek felel meg. Nem tudom, ez összegből mennyit vegyek ezek szerint néhai Dr. Lengyel Zoltán számlájára és mennyit az új számlára, Ön fogja tehát tudni, hogy milyen összeggel kell, hogy ezt kiegészítse. Mihelyt az összeg kezeimhez befolyik, erről Önt értesíteni fogom.

Türelmetlenül várom a fent felvetett kérdésekre vonatkozó szíves értesítését, különösen a hivatalos érdeklődést illetőleg és vagyok szívélyes üdvözléssel tisztelő híve:

Nagys[ágos] Rákosi Ferenc úrnak Moszkva Dr. Strasser Ernő

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 151–151 ob.

RÁKOSI FERENC LEVELE
GEORGI DIMITROVNAK
A RÁKOSI KICSERÉLÉSE ÉRDEKÉBEN
SZOVJET RÉSZRŐL FELAJÁNLIHATÓ RELIKVIÁKRÓL

[Moszkva, 1940. július 17.]

A Komintern Végrehajtó Bizottsága főtítkára
G. M. Dimitrov elvtárs részére

Kedves Dimitrov elvtárs!

A bátyám ügyvédjétől, *Dr. Strassertől kapott, 1940. július 4-én kelt*⁵⁴¹ levél⁵⁴² kapcsán kérem, fordítson figyelmet az alábbi körülményekre:

- 1) Rákosi Mátyás 15 éves büntetése szeptember közepén véget ér, következésképpen kevesebb mint két hónapunk maradt. Mivel az ügyvéddel normális levelezés útján igen nehézkes a kapcsolattartás, *szükségesnek tartom ennek megerősítését a legrövidebb időn belül egy megfelelő ember Budapestre küldésével, aki tájékoztatni tud minket Rákosi Mátyás ügyének állásáról.*⁵⁴³
- 2) Mivel igen kevés a hátralévő idő, sürgősen el kell készíteni minden dokumentumot, amire Rákosi Mátyásnak szüksége lehet ügyének pozitív elbírálása esetén (1935-ben kiszabadulásának időpontjáig⁵⁴⁴ az állampolgárság, az útlevele stb. kérdése megoldatlan maradt.)

⁵⁴¹ Ceruzával aláhúзва.

⁵⁴² Ld. a 97. sz. iratot.

⁵⁴³ Ceruzával aláhúзва.

⁵⁴⁴ Itt Rákosi Ferenc értelemszerűen arra az időpontra gondol, amikor Rákosi Mátyást első büntetésének letelte után szabadlábra kellett volna helyezni, amennyiben nem emelnek ellene újabb vádat a Tanácsköztársaság alatt kifejtett tevékenysége miatt.

- 3) A Strasser levelében említett relikviák kérdését sürgősen el kell intézni, és el kell érni, hogy az illetékes szovjet körök hivatalos nyilatkozatot adjanak arról, hogy készek ezeket *átadni Rákosi Mátyásért cserébe.*⁵⁴⁵ Ez abban is segít, hogy Rákosi Mátyás ügyében a magyar kormánykörök felé megmutassuk a szovjet kormány érdekeltségét.

Ezekről a relikviákról, azaz Rákosiért cserébe történő átadásukról annakidején már megszületett a szovjet kormány döntése. A következőkről van szó:

- a) Az orosz csapatok által 1849-ben Erdélyben a magyar hadseregől zsákmányolt zászlók, melyeket ma a Kremlben és Leningrádban őriznek.
- b) Rákóczi Ferenc levelezése I. Péterrel a Habsburgok elleni tevékenységről. Ezeket a dokumentumokat a Külügyi Népbiztonság levéltárában őrzik. Annakidején néhány fényképet a dokumentumok fejlécével és az aláírásokkal átadtunk a magyar sajtó képviselőinek, és ezeket a magyar újságok közölték.
- c) A relikviák kapcsán szó van még jelentős mennyiségű (kézzel írt) Corvináról is, melyeknek nagy történeti értéke van Magyarország számára. Azt hiszem, ezeket a könyveket Leningrádban, valahol az Ermitázsban őrzik.
- d) Strasser leveléből kiderül, hogy a honorárium kérdése kapcsán némi félreértés merült fel, mivel azonban ez nem olyan jelentős, kérem, engedélyezze, hogy a dolgot az ügyvéd számára kedvező módon rendezzük, hogy ez a kérdés ne fékezze Rákosi Mátyás szabadon bocsátásának gyors elintézését.
- e) Mint Strasser leveléből látható, ő kapcsolatban van Hajnal húgunkkal, aki jelenleg Jugoszláviában, Szarajevóban él. Jó lenne, ha Magyarországra utazó megbízottunk vele is kapcsolatba

⁵⁴⁵ Ceruzával aláhúзва.

lépne, ő jól ismeri Mátyás ügyét, vagy pedig hűgunkkal együtt utazna Budapestre.⁵⁴⁶

1940. VII. 17.

Kommunista üdvözléttel:
Rákosi Ferenc

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 175–176.

99.

**STRASSER ERNŐ LEVELE RÁKOSI FERENCNEK
A RÁKOSI FELTÉTELES SZABADLÁBRA HELYEZÉSE
ÉRDEKÉBEN BEADANDÓ HIVATALOS KÉRVÉNYRŐL**

[Budapest, 1940. augusztus 3.]

Igen tisztelt Rákosi úr!

Július 20-án kelt b[ecses] levelét megkaptam és a Pest Magyar Kereskedelmi Bank a védő részére átutalt összeget is kezeimhez kifizette és pedig 1030, azaz egyezerharminc pengőt, amely összeget a legközelebbi megbeszélésem alkalmával a védőügyvédnek szintén át fogok adni. A 30 pengőt pedig magamnál tartom.

B[ecses] levelének vétele után azonnal érintkezésbe léptem és megbeszéltem az ügyet a védőügyvéddel és az ő megbízásából azt a kérdést intézem Önhöz: hozzájárul-e ahhoz, hogy k[edves] bátyja ügyében beadandó kérvényt, mint az Ön meghatalmazottja és az Ön nevében nyújtsa-e be. Erre vonatkozólag lehetőleg sürgönyválaszt kér, ami remélhetőleg sokkal előbb ér ide, mintha levélben küldené.

A kérvény tartalmára nézve csak annyit jegyzek meg, hogy elsősorban hivatkozás történik a törvényes rendelkezésekre, amelyek a feltételes szabadlábra helyezést lehetővé teszik, továbbá az Ön fivérének súlyosan megrongált egészségi állapotára, arra, hogy

⁵⁴⁶ A levél valamennyi bekezdését az első kettő és a 4. pont kivételével Dimitrov ceruzával a lap szélén kiemelte.

viselkedése a szabályoknak megfelelő volt, és esetleg utalást tenénk arra is, hogy Ön abban a helyzetben van, hogy a már több ízben felajánlott relikviák ajándékképpen való átadását garantálja.

Várom tehát válaszát és vagyok kiváló tisztelettel:
Dr. Strasser

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 156–157.

100.

**GERŐ ERNŐ LEVELE GEORGI DIMITROVHOZ
ZSITVAY TIBOR
VOLT IGAZSÁGÜGYI MINISZTER BEVONÁSÁRÓL
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN ZAJLÓ
FOLYAMATBA**

[Moszkva, 1940. augusztus 26.]

G. M. Dimitrov elvtárs, a Komintern VB főtitkára részére⁵⁴⁷

Sikerült kideríteni Rákosi Mátyás elvtárs új ügyvédjének, Dr. Zsitvay Tibornak⁵⁴⁸ a kilétét. Dr. Zsitvay Tibor parlamenti képviselő, volt igazságügyi miniszter, a Képviselőház volt elnöke. A kormánypárt (a Magyar Élet Pártja) tagja volt, de körülbelül fél éve 20 képviselőtársával kilépett ebből a pártból.⁵⁴⁹ Konzervatív, de nem fasiszta. Apja, Zsitvay Leó (már sok évvel ezelőtt meghalt)

⁵⁴⁷ A dokumentum fejlécén Dimitrov ceruzával írt megjegyzése: „a Rákosi-ügyhöz G. D.”

⁵⁴⁸ Zsitvay Tibor (1884–1969) jogász, politikus. 1922–1939 között kormánypárti országgyűlési képviselő, 1927–1929 között a Képviselőház elnöke. 1929. febr. 4-től 1932. okt. 1-ig igazságügyi miniszter. 1934 decemberétől a kormánypárt fővárosi vezetője.

⁵⁴⁹ 1938 novemberében Zsitvay Tibor több mint 60 képviselőtársával (az ún.

igen ismert és tekintélyes jogász, a magyar legfelsőbb bíróság elnöke.⁵⁵⁰ *Ezen adatok alapján nekem Strasser választása meglehetősen sikeresnek tűnik.*⁵⁵¹

Tekintettel arra, hogy Rákosi elvtárs megkapta a neki küldött 20 \$-t, kérem, intézkedjen, hogy ismét ugyanilyen összeget, vagyis 20 amerikai dollárt küldhessünk neki.⁵⁵²

Moszkva, 1940. augusztus 26.

Kommunista üdvözléssel: Gerő

Orosz nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 27, l. 185.

101.

STRASSER ERNŐ LEVELE ZSITVAY TIBOR
VOLT IGAZSÁGÜGYI MINISZTERNEK A BEVONÁSÁRÓL
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN ZAJLÓ
FOLYAMATBA

[Budapest, 1940. augusztus 31.]

Kegyelmes Uram!

Van szerencsém mellékelten nagyméltóságod kívánságához képest Rákosi Mátyás ügyében előkészített és általam, mint néhai

„disszidensekkel”) kilépett a kormánypártból tiltakozásul Imrédy túlzott német orientációja és a rendeleti kormányzás bevezetésére tett kísérlete miatt.

⁵⁵⁰ Zsitvay Leó (1841–1915) jogász, 1909–1913 között a Magyar Királyi Kúria tanácsának elnöke.

⁵⁵¹ A mondatot Dimitrov ceruzával aláhúzta, a Zsitvay Leóról szóló részt a lap szélén kiemelte. A levél ezen részéhez ceruzával a következő megjegyzést írta: „Ez valóban így van.”

⁵⁵² A bekezdést Dimitrov ceruzával a lap szélén kiemelte és a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Intézkedtem a 20 amerikai dollár elküldéséről. G. D. 40. 8. 26.”

dr. Lengyel Zoltán védőügyvéd irodája részére az Ügyvédi Kamarától kirendelt gondnok által aláírt, az Igazságügyi Miniszter Úrhoz⁵⁵³ intézett, Rákosi Mátyás feltételes szabadlábra bocsájtása iránti beadványt átszármaztatni betekintés, jóváhagyás és benyújtás végett.

Eltekintettem Rákosi Ferenc úr meghatalmazásának felhasználásától, azért, mert a Btk. 44. és 48. §§ csak a letartóztatott „saját kérelmére” teszi lehetővé a feltételes szabadságra bocsájtást. De egyébként is ez a meghatalmazás véleményem szerint az alaki kellékeknek (diplomáciai hitelesítés stb.) sem felel meg, és így alkalmat adna a kérelemnek ezen alapon való elutasítására, amit mellőzendőnek tartok.

Egyébként Rákosi Ferenc úrnak, mint Rákosi Mátyás testvéröccsének jelentős nyilatkozatát, amely szerint biztosíthatja a magyar nemzeti erekléknek visszaadását, amúgy is belevettem a kérelem indoklásába.

Kérem kegyelmes Uramat, hogy Budapestre jöveteléről engem értesíteni kegyeskedjék az illetékes helyen való eljárás megbeszélése végett.

Maradtam kegyelmes uramnak tisztelő híve:⁵⁵⁴

Magyar nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 168.

⁵⁵³ Radocsay László (1878–1968) ügyvéd, politikus. 1939. nov. 9-től 1944. márc. 19-ig igazságügyi miniszter.

⁵⁵⁴ Aláírás nélkül.

STRASSER ERNŐ LEVELE RÁKOSI FERENCHEZ
ZSITVAY TIBOR
VOLT IGAZSÁGÜGYI MINISZTER BEVONÁSÁRÓL
A RÁKOSI KISZABADÍTÁSA ÉRDEKÉBEN
MEGINDÍTANDÓ AKCIÓBA

[Budapest, 1940. augusztus 31.]

Budapest, 1940. aug[usztus] 31.

Igen tisztelt Rákosi úr!

Megkaptam az Ön sürgönyét és annak vétele után Zsitvay Tibor ügyvéd úrral, aki akkor Budapesten tartózkodott, az ügyet újból megbeszéltem és ezen megbeszélés eredményeképpen elkészítettem az igazságügyi miniszter úrhoz az Ön bátyja ügyében benyújtandó kérvényt és ezt az ide másolatban mellékelt levéllel eljuttattam a védőügyvéd úrhoz.⁵⁵⁵

Ebből a másolatból Ön a védőügyvéd úrral való megbeszéléséből leszúrt és a követendő eljárásra vonatkozó álláspontot megismerheti.

A kérvény benyújtásakor a védőügyvéd urat én is el fogom kísélni. Remélem, hogy méltányolni fogják a kérelem indokait, és a kérelemnek helyt fognak adni. Természetesen ezt még megfelelő eljárás előzi meg, amelyet figyelemmel fogunk kísélni és a fejleményekről Önt értesíteni.

Hangsúlyozom, hogy a védőügyvéd úr az ügy érdekében állónak tekinti a publicitás mellőzését és én az ő nevét megkérdezése nélkül közlöm ezúton, kérem tehát, hogy azt ennek megfelelően is kezelni szíveskedjék.

Kiváló tisztelettel: Strasser

Magyar nyelvű gépelt eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 26, l. 167.

⁵⁵⁵ Ld. a 101. sz. iratot.

NYIKOLAJ SARONOV⁵⁵⁶ BUDAPESTI SZOVJET KÖVET
TÁVIRATA VLAGYIMIR GYEKANOVNAK
RÁKOSI MÁTYÁS CSERÉJÉNEK LEHETŐSÉGÉRŐL
AZ 1848–1849. ÉVI MAGYAR HONVÉDZÁSZLÓKRA

[Budapest, 1940. szeptember 28.]

(Lásd Gyekanozov elvtárs 9404. sz. bejövő táviratát.)⁵⁵⁷ Titkos

Ma a konzuli fogadónapon, a másodtitkár⁵⁵⁸ megjelent Strasser Ernő ügyvéd, aki a Rákosi-perben a védelem képviselője. Strasser elmondta, hogy a volt igazságügyi miniszter, Zsitvay Tibor közölte vele, hogy a kormány kész elengedni Rákosit, ha a szovjet kormány visszajuttatja Magyarországnak azokat a zászlókat, amelyeket Paszkevicz tábornok zsákmányolt a magyaroktól 1848-ban (a fényképeket csatolom), és még Rákosi börtönből való kiengedése előtt vízumot ad neki a Szovjetunóba. Az ügyvéd kijelentette, hogy a szovjet kormány beleegyezése esetén ezt a kérdést nagyon hamar eldönthetik. Végül kérte, hogy ne hozzam nyilvánosságra ezt a dolgot.⁵⁵⁹

⁵⁵⁶ Saronov, Nyikolaj Ivanovics (1901–?) szovjet diplomata. Az 1930-as évek első felében a Külkereskedelmi Népbiztosság központi apparátusának munkatársa. 1937–1939 között athéni követ, 1939. jún. 2.–szept. 17. között varsói, 1939. dec. 1-től 1941. jún. 23-ig budapesti követ.

⁵⁵⁷ Nem találtuk meg.

⁵⁵⁸ Ekkor Martyirij Vasziljevics Ionyin a budapesti szovjet követség másodtitkára, egyben még az 1935. márc. 11-én megnyitott budapesti szovjet konzulátus vezetője. Részletes életrajzi adatai ismeretlenek.

⁵⁵⁹ A lap bal oldalán széljegyzet kézírással: „Visinszkij elvtársnak”.

Melléklet: 11 fénykép.⁵⁶⁰
1 példányban
1 példány a címzettnek

Szovjetunió magyarországi követe:
Nyikolaj Saronov

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 4, l. 32.⁵⁶¹

104.

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE RÁKOSI FERENCHEZ
ÉS CSILLAG MIKLÓSHOZ
FELTÉTELES SZABADLÁBRA ENGEDÉSÉNEK
KÖZELGŐ IDŐPONTJÁRÓL

[Szeged, 1940. október 4.]

Szeged, 1940. okt. 4.

Kedves Feri és Miklós!

Rendben és törlés nélkül megkaptam Miklós VIII. 7-i és Feri IX. 6-i levelét, azonkívül két hete 98 pengőt és ma 20 \$-t. Köszönöm.

Meglepetésemre tegnap délután beállított Hajnal. Nagyon szeretett volna ügyemre vonatkozólag tőlem valamit megtudni, mert ő csak általánosságokat tud, de semmi kézzel foghatót. Sajnos, én nem szolgálhattam felvilágosítással. Feri levele alapján azt hittem, hogy Ti informáltátok őt. Pesti benyomásai, hogy az ottani körök hajlandók a relikviák ellenében kiadni, viszont Nálatok húzódik az ügy. Nincs módomban ellenőrizni, hogy ez így van-e. Nekem is

⁵⁶⁰ A fényképek a levéltári ügyirat következő oldalán, egy borítékba téve megtalálhatók. AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 4, l. 33.

⁵⁶¹ Megjelent: SERES Attila: *Nemzeti ereklyéinket egy politikai fogolyért. I. m. 182.*

az a benyomásom, hogy a relikviák ellenében menne a dolog, és most arra kérek Titeket, hogy ott próbáljátok megtenni, ami lehető. Megvallom, hogy szerettem volna valami konkrétabbat hallani: a 15. évem letelt, 3 hét múlva feltételes szabadságra volnék bocsájtható, s bár idő volt elég, még most is csak a bizonytalanság a biztos.

Hajnalnak azt a tanácsot adtam, hogy maradjon Pesten, amíg Ti jónak tartjátok, mert lehet, hogy mint nővérem, valahol közbenjár. Benyomásait írja meg Nektek és kérjen pénzt magának, mert nem küldtetek neki, s úgy vett fel kölcsönt, hogy kéréseteket teljesíthesse.

Azt akarom, hogy e levél gyorsan elmenjen, s ezért befejezem. Még egyszer kérem, hogy nézzetek ott is ügyem után. (Hajnal attól fél, hogy ha hetekig húzódik, valahol újra égszakadás történik, s megint háttérbe szorul az egész.) Ha valami konkrétet tudtok, úgy írjátok meg, inkább röviden, de gyakrabban. Nekem most semmire sincs szükségem, csak a szabadulásra.

Fáradozásaitokat előre is köszönöm, s válaszokat türelmetlenül várom. Jó munkát!

A régi szeretettel:
Mátyás

Magyar nyelvű kézírásos eredeti.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 23, l. 131.

ALEKSZANDR ALEKSZANDROV
ÉS GRIGORIJ BARULIN SZOLGÁLATI FELJEGYZÉSE
ANDREJ VISINSZKIJ
SZOVJET KÜLÜGYI NÉPBIZTOSHELYETTES⁵⁶² SZÁMÁRA
ZSITVAY TIBOR
VOLT MAGYAR IGAZSÁGÜGYI MINISZTER
KÖZBENJÁRÁSÁRÓL
RÁKOSI SZABADON ENGEDÉSÉNEK ÜGYÉBEN

[Moszkva, 1940. október 9.]

1940. október 9.

Titkos

A Szovjetunió budapesti követe, Saronov elvtárs közölte,⁵⁶³ hogy a volt magyar igazságügyi miniszter, Zsitvay Tibor Strasser Ernő ügyvédén keresztül – aki a védelem képviselője Rákosi Mátyás elvtárs perében – megüzente, hogy a magyar kormány hajlandó lesz szabadon engedni Rákosit, ha a szovjet kormány cserébe visszaadja Magyarországnak a Paszkevics tábornok által 1848-ban a magyaroktól elvett zászlókat, és Rákosi börtönből való kiengedése előtt beutazóvizumot biztosít számára a Szovjetunió területére. Az ügyvéd közölte, hogy a szovjet kormány beleegyezése esetén a kérdést hamar eldönthetik. Ezen jelentésen kívül Saronov elvtárs küldött egy táviratot is, melyben ugyancsak Strasser elmondása nyomán kiegészítésképpen közölte, hogy a jelenlegi igazságügyi miniszter biztosította Zsitvayt afelől, hogy az említett feltételekkel szabadon engedik Rákosit.⁵⁶⁴

⁵⁶² Visinszkij, Andrej Januarjevics (1883–1954) szovjet diplomata. 1935–1939 között a Szovjetunió főügyésze. 1940–1949 között a külügyi népbiztos (1946-tól külügyminiszter) első helyettese. 1949–1953 között külügyminiszter.

⁵⁶³ Ld. a 103. sz. iratot.

⁵⁶⁴ Visinszkij ezután egy, ezzel az értesítéssel azonos tartalmú szolgálatteljegyzést küldött Molotov külügyi népbiztosnak, melyben azt is közölte, hogy

(A magyar zászlók meglétét ellenőriztük a Forradalmi Múzeumban. A múzeumban 56 zászlót őriznek, többségük nagyon jó állapotban maradt fenn. *Saronov elvtárs jelentéséből nem világos, hogy mind az 56 zászlóról szó van-e vagy csak arról az ötről, amelyek fényképét mellékelte a jelentésében.*⁵⁶⁵)

Mivel Rákosi és a magyar zászlók cseréjét korábban is felajánlották nem hivatalos úton (amit részletesen kifejtünk a mellékelt ismertetőben⁵⁶⁶), ami végül nem járt eredménnyel, az osztály szükségesnek vélné, hogy Saronov elvtárs érje el, hogy a hivatalos személyek is tegyenek javaslatot erre, miután a kérdést a legfelsőbb szerv⁵⁶⁷ döntése elé bocsáthatjuk.

A kifejtettekkel összhangban az osztály a következő szövegű távirat elküldését javasolja Saronov elvtársnak: „Mivel azok a nem hivatalos javaslatok, amelyeket korábban tettek Rákosi kicserélésére vonatkozólag, nem vezettek pozitív eredményre, igyekezzen a cserére vonatkozó javaslatot szerezni hivatalos személytől. Ezzel párhuzamosan tisztázza az ügyvédnél, hogy a magyarok igénye csak azokra a zászlókra korlátozódik-e, amelyek fényképét elküldte, vagy mind az 56 zászlót vissza szeretné kapni, amiket nálunk őriznek a múzeumban. Ezt a puhatolózást óvatosan hajtsa végre, nem siettetve a magyarok erre vonatkozó kívánságát.”

Melléklet:

- 1) A Rákosi Mátyás ügyéről ez év május 17-én készített ismertető másolata.
- 2) Saronov elvtárs távirata a 11 fényképpel.

Közép-Európai Osztály vezetője: Alekszandrov
Magyarország referense: Barulin

Zsitvay Tibor Radocsay László nevében a minisztertanács határozatára hivatkozva a cserére vonatkozó ajánlatot Rákosi Hajnal előtt is megismételte. AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 4, l. 37.

⁵⁶⁵ Aláhúzás az eredetiben.

⁵⁶⁶ Ld. a 93. sz. iratot.

⁵⁶⁷ Az ÖK(b)P KB Politikai Irodájáról (Politbüro) van szó.

2 példányban:

1. – a címzettnek
2. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 4, l. 35–36.⁵⁶⁸

106.

NYIKOLAJ SARONOV JELENTÉSE
VJACSESZLAV MOLOTOV
SZOVJET KÜLÜGYI NÉPBIZTOSNAK⁵⁶⁹
A CSÁKY ISTVÁN KÜLÜGYMINISZTERREL
FOLYTATOTT MEGBESZÉLÉSÉRŐL
RÁKOSI MÁTYÁS
FELTÉTELES SZABADLÁBRA HELYEZÉSE TÁRGYÁBAN

[Budapest, 1940. október 28.]

V. M. Molotov elvtársnak, a Szovjetunió külügyi népbiztosának

Titkos

[---]⁵⁷⁰ Megkérdeztem Csákyt, hogy vajon nem az új magyar területen található az a csatamező, ahol a magyar csapatok és Paszkevics tábornok csapatai harcoltak, amire nemlegesen válaszolt. Ezután elmondtam neki, hogy milyen tárgyalások folytak Rákosi

⁵⁶⁸ Megjelent: SERES Attila: *Nemzeti ereiklyéinket egy politikai fogolyért. I. m.* 183–184.

⁵⁶⁹ Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (1890–1986) szovjet politikus, 1930. dec. 19-től 1941. máj. 6-ig a Népbiztosok Tanácsának elnöke, 1939. máj. 3-tól 1946. márc. 15-ig külügyi népbiztos. Sztálin egyik legfőbb bizalmasa a párt- és állami vezetésben.

⁵⁷⁰ A kihagyott részben a második bécsi döntés következményeiről esik szó.

kiszabadítása kérdésében. Csáky azt mondta, hogy ismeri ezt az ügyet, igaz, az általam elmondott részletek nélkül, és hogy már másfél hónappal ezelőtt döntöttek Rákosi szabadon engedésének kérdésében. Mellesleg én voltam az első – mondta Csáky –, aki kijelentette, hogy „ha szabadon engedjük Szálasit, szabadon kell engedni Rákosit is”, azonkívül Radocsay igazságügyi miniszter többször valósággal kiabált, hogy szabadon kell engedni Rákosit. Szálaszi kiengedése és belpolitikai kérdések miatt. Közöltem Csákyval, kérném, hogy Rákosit holnap szállítsák Budapestre, s még holnap küldjék el határunkra a követség egyik diplomata munkatársának kíséretében.⁵⁷¹ Miután Csáky telefonon beszélt az igazságügyi miniszterrel, közölte, hogy Rákosit autón vagy vasúton hozzák ide, s a munkatársunk kíséretében viszik a szovjet határra, hacsak nem kívánjuk, hogy Bulgárián keresztül vigyék el. Azt válaszoltam Csákyknak, hogy a határra történő szállítás nekem teljesen megfelel. Majd Csáky megjegyezte, hogy nagyon szeretné, ha a zászlók minél hamarabb Budapestre érkeznének, és én adnám át őket a magyar kormánynak. Kérdésemre, hogy nem kívánnák-e inkább Moszkvában átvenni őket, Csáky azt válaszolta, reméli, hogy teljesíteni fogjuk abbéli kérését, hogy itt vehesse át a zászlókat. [---]⁵⁷²

Budapest, 1940. október 28.

Szovjetunió magyarországi követe

⁵⁷¹ Rákosit okt. 30-án szállították Budapestre, ahol néhány napig a szovjet követség vendégszeretettel élvezte. Útlevelét nov. 1-jei dátummal állították ki a hatóságok. Az okmány kizárólag az ország elhagyására és a Szovjetunióba történő belépésre jogosította fel tulajdonosát. A szovjet beutazóvizumot még ugyanazon nap beütötték a dokumentumba, így Rákosi másnap, nov. 2-án Sziankinál átléphette a szovjet határt. Nov. 6-án érkezett Moszkvába, ahol így részt vehetett az októberi forradalom évfordulójához kapcsolódó ünnepségeken. Rákosi emlékirataiban részletesen megörökítette ezeknek a napoknak a történetét. RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések 1940–1956. 1. köt. I. m.* 8–17.

⁵⁷² A kihagyott részben Magyarország belpolitikai helyzetéről esik szó. Az irat teljes terjedelemben megjelent: SERES Attila: *Újabb szovjet dokumentumok a második bécsi döntés és a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez (1940)*. Pont, 2004. 1. sz. 91–93.

2 példányban:

Nyikolaj Saronov

1. – a címzettnek

2. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 06, op. 2, p. 13, gy. 137, l. 19–26.

107.

RÉSZLET NYIKOLAJ SARONOV
BUDAPESTI SZOVJET KÖVET
POLITIKAI NAPLÓJÁBÓL

[Budapest, 1940. október 31.]

Saronov naplója

1940. október 19.–november 5.

[---]⁵⁷³ Október 31.

Telefonáltam Csáky külügyminiszternek és közöltem, hogy a Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium teljesen megengedhetetlen módon hátráltatják Rákosi elengedését. Arra kértem, hogy telefonáljon mindkét miniszternek⁵⁷⁴ annak érdekében, hogy meggyorsítsák az ügyet úgy, hogy Rákosi már holnap elutazhasson. Csáky megígérte, hogy megbeszéli ezt az érintett miniszterekkel. [---]⁵⁷⁵

Szovjetunió magyarországi követe:

Nyikolaj Ivanovics Saronov

⁵⁷³ A kihagyott részben Saronov és a Budapestre akkreditált külföldi diplomaták közötti megbeszélésekről készült bejegyzések találhatók.

⁵⁷⁴ A honvédelmi miniszter ekkor (1938. nov. 15-től 1942. szept. 24-ig) Bartha Károly (1884–1964) volt.

⁵⁷⁵ A kihagyott részben Saronov és a Budapestre akkreditált külföldi diplomaták közötti megbeszélésekről készült bejegyzések találhatók.

7 példányban:

1. – V. M. Molotov elvtársnak

2. – V. G. Gyekanozov elvtársnak

3–6. – a Főtávkárságra

7. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt másolat.

AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 13, l. 104.

108.

RÁKOSI MÁTYÁS SZTÁLINHOZ ÍRT
KÖSZÖNŐLEVELÉNEK TERVEZETE
A SZOVJETUNIÓBA ÉRKEZÉSE ALKALMÁBÓL

[Moszkva, 1940. november 11.]

Kedves Sztálin elvtárs!

A kapitalisták börtönében eltöltött 15 év után megérkezve a szovjet haza területére, legelső kötelességemnek tartom, hogy Önhöz forduljak, kedves Sztálin elvtárs. Nem találok szavakat, hogy kifejezzem a hála és az öröm azon érzését, amely eltölt engem. A szovjet kormány az Ön ösztönzésére visszaszerezte nekem azt, ami a legdrágább minden bolsevik számára: a lehetőséget, hogy újra csat sorba állhatok a dolgozók ügyéért folytatott harcban.

Azt, hogy az eltelt 15 évben meg tudtam őrizni kitartásomat, hogy a börtön nem megtört, hanem, ahogy én gondolom, megédzett, a leninizmus mindent legyőző tanításának és azoknak a nagy győzelmeknek köszönhetem, melyeket az ÖK(b)P, a Szovjetunió és az egész szovjet nép aratott az Ön vezetése alatt. A marxizmus–leninizmus tanításaiból, az Ön munkáiból és személyes példájából, a nagyszerű szocialista győzelmekből merítettem napról napra a szükséges energiát ahhoz, hogy amennyire erőmből és képességeimből futotta, védjem a munkásosztály ügyét a börtönben és a perek során. A bolsevizmus fontos iskolája volt számomra az

a harc, melyet az ÖK(b)P folytatott az Ön vezetése alatt a munkásosztály árulói, a nép ellenségei, kémek, provokátorok és mindenféle söpredék ellen. Ismert számomra, hogy az ellenség különösen alattomos módon mesterkedett a Szovjetunió területén élő politikai emigráció soraiban. Teljes egészében helyeslem azokat az intézkedéseket, melyeket azért hoztak, hogy ezt az emigrációt, többek között a magyart is, megtisztítsák a soraikba befurakodott ellenséges elemektől. Mélyen meg vagyok győződve arról, hogy ezek az intézkedések elősegítik a magyar és a többi kommunista párt egészséges fejlődését.

Még egyszer szeretném kifejezni hálámat mindazért, amit a szovjet kormány tett értem, és biztosítom Önt, kedves Sztálin elvtárs arról, hogy erőmet nem kímélve fogom teljesíteni az ÖK(b)P és a Komintern bármely utasítását.

Kommunista üdvözlettel:

1940. november 11.

*Orosz nyelvű gépelt másolat.*⁵⁷⁶

*RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 40, l. 1.*⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ A gépelt orosz nyelvű szövegben egyes helyeken kék tintával, kézírással nyelvhelyességi, stiláris javítások szerepelnek, ezeket itt külön nem jelöltük.

⁵⁷⁷ A 40. számú dosszié Rákosi Mátyás és Vas Zoltán köszönőleveleit, valamint ezek különböző változatait tartalmazza, melyeket kiszabadulásuk alkalmával intézték Sztálinhoz, illetve Molotovhoz. Az iratok környezetéből nem lehet teljes biztonsággal eldönteni, hogy ezek közül végül is melyik jutott el a címzettekhez. Mivel a levelek tartalma kisebb eltérésektől eltekintve lényegében hasonló, ezért azt a megoldást választottuk, hogy a legkésőbbi dátummal (1940. nov. 18.) ellátott szöveget közzétettük. Ezenkívül érdeklődésre tarthat számot még az a nov. 11-re datált szövegvariáns is, melyben Rákosi egyetértését fejezi ki a pártba és az emigráció soraiba „befurakodott ellenséggel” szembeni harc kapcsán. A levelek megszületésének körülményeit Rákosi visszaemlékezéseiben úgy festi le, mintha ő csak néhány egyszerű szóval szeretett volna köszönetet mondani „Sztálin elvtársnak”, akinek neve elé a megfogalmazásban segédkező szovjet hivatalnokok „mindenféle jelzőket szúrtak”, majd hozzátették, hogy „ez így szokás”. RÁKOSI Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. 1. köt. I. m. 13–14.

RÁKOSI MÁTYÁS KÖSZÖNŐLEVELE SZTÁLINNAK A SZOVJETUNIÓBA ÉRKEZÉSE ALKALMÁBÓL

[Moszkva, 1940. november 18.]

Kedves, szeretett Sztálin elvtárs!

Teljesült, amiről hosszú, 15 éves börtönbüntetésem alatt, a sötét magánzárkában, az éhségstrájkok alatt, a perek idején álmodtam. Ismét be tudok kapcsolódni a dolgozók közös harcába. 16 évi távollét után újra megpillantottam a szent szovjet földet.

Az olyan embernek, aki hosszú ideig el volt szigetelve, nehéz szavakat találni, hogy kifejezze mindazt, amit mondani szeretne, különösen akkor, ha érzelmei annyira túlcsoordultak, mint ahogy az velem történt. Ezért engedje meg, hogy egyszerű szavakkal mondjak nagyon nagy köszönetet Önnek, kedves Sztálin elvtárs mindazért, amit Ön a világ dolgozóinak érdekében tett és tesz. Köszönöm a nagy győzelmeket, melyeket a bolsevik párt és a Szovjetunió aratott az Ön vezetése alatt. Köszönöm azt a tanítást, melyet Öntől kaptak és kapnak a kommunisták és az egész világ dolgozói.

Legnagyobb szerencsémnek tartom, hogy most az ÖK(b)P vezetése alatt tanulhatok és harcolhatok, és minden erőmet a kommunizmus ügyének szentelhetem.

Kommunista üdvözlettel:

Moszkva, 1940. november 18.

Orosz nyelvű gépelt másolat.

RGASZPI, f. 495, op. 145, gy. 40, l. 4.

ALEKSZANDR ALEKSZANDROV
ÉS GRIGORIJ BARULIN
SZOLGÁLATI FELJEGYZÉSE
ANDREJ VISINSZKIJ SZÁMÁRA
A FORRADALMI MÚZEUMBAN ŐRZÖTT
MAGYAR HONVÉDZÁSZLÓKRÓL

[Moszkva, 1940. december 11.]

Tájékoztató feljegyzés

Titkos

1940. december 11.

A Szovjetunió Forradalmi Múzeumában az 1848. évi magyar forradalom 56 zászlóját őrzik, amelyeket az orosz csapatok zsákmányoltak 1849-ben. A zászlókat korábban a Fegyverpalotában⁵⁷⁸ őrizték Moszkvában, majd 1930-ban átadták őket a Forradalmi Múzeumnak. A zászlók többsége elég jó állapotban maradt fenn, csak körülbelül 20 darab indult foszlásnak.

A magyar kormány 1934–1935-ben megpróbálta kicserélni Rákosi elvtársat ezekre a zászlókra. 1935 májusában a volt magyar moszkvai követ, Jungerth megtekintette ezeket a zászlókat a Forradalmi Múzeumban. Nem sokkal Jungerth látogatása után a magyar napilapokban olyan cikkek jelentek meg, amelyek 50 zászló átadására hívtak fel Rákosi elvtársért cserébe.

Mint köztudott, Rákosi elvtársat 1935-ben nem cserélték ki, hanem börtönbüntetésre ítélték.

A cseréről folytatott tárgyalások elején ügyvédje átadta követ-ségünknek a 8 zászlóról készített 11 fotóját. Ezeket a fotókat 1934-

⁵⁷⁸ Or. „Oruzsejnaja palata”.

ben vagy 1935-ben küldte Magyarországra Rákosi elvtárs öccse, a Rákosi elvtárs cseréjéről folytatott tárgyalások kapcsán.

Közép-Európai Osztály vezetője: Alekszandrov
Magyarország referense: Barulin

2 példányban:

1. – Visinszkij elvtársnak
2. – az irattárba

Orosz nyelvű gépelt eredeti.

AVP RF, f. 077, op. 20, p. 109, gy. 4, l. 45.⁵⁷⁹

⁵⁷⁹ Megjelent: SERES Attila: *Nemzeti ereklyéinket egy politikai fogolyért. I. m.* 184–185.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AVP RF	Arhiv vnyesnyej polityiki Rosszizskoj Federacii (Orosz Föderáció Külpolitikai Levéltára)
BKP	Bolgár Kommunista Párt
CSKP (KPTSCH)	Csehszlovák Kommunista Párt
EK	Exekutive Komitee (Komintern Végrehajtó Bizottsága)
EKO	Exekutive Komitee (Komintern Végrehajtó Bizottsága)
FKGP	Független Kisgazdapárt
FKP (KFP)	Francia Kommunista Párt
GARF	Goszudarsztvennij arhiv Rosszizskoj Federacii (Oroszországi Föderáció Állami Levéltára)
GYOSZ	Gyáripárosok Országos Szövetsége
HL	Hadtörténelmi Levéltár
IKK	Internationale Kontrollkomission (Komintern Nemzetközi Ellenőrző Bizottsága)
KB	Központi Bizottság
KI	Komintern
KIMSZ	Kommunista Ifjómunkás Szövetség
KMP (KPU)	Kommunisták Magyarországi Pártja
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
KV	Központi Vezetőség
MÁV	Magyar Államvasutak
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MOL	Magyar Országos Levéltár
MOPR	Mezsdunarodnaja organizacija pomoscsi borcam revolucii (Nemzetközi Vörös Segély)
MSZDP	Magyarországi Szociáldemokrata Párt
MTA	Magyar Tudományos Akadémia

MVS	Magyarországi Vörös Segély
NKP (KPD)	Német Kommunista Párt
NKVD	Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel (Belügyi Népbiztosság)
OGPU	Objegyinyennoje Goszudarsztvennoje Polityicseszkoe Upravlenyje (Egyesített Állami Politikai Igazgatóság)
OKP	Olasz Kommunista Párt
OK(b)P	Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt
OSZDMP	Oroszországi Szociáldemokrata Párt
ÖK(b)P	Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt
PSZL	Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
PB	Politbüro (Politikai Iroda)
RGASZPI	Rosszijszkij goszudarsztvennij arhiv szocialno-polityicseszkoi isztorii (Orosz Állami Társadalom- és Politikatörténeti Levéltár)
SZKP (KPSU)	Szovjetunió Kommunista Pártja
TASZSZ	Tyelegrafnoje agensztvo Szovjetszkovo Szojuza (Szovjet Távirati Iroda)
VB	Végrehajtó Bizottság
VOKSZ	Vseszozjuznoje obscsesztvo kulturnih szvjazej sz zagranyicej (Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társasága)
ZK	Zentralkomitee (Központi Bizottság)
	◆ ◆ ◆
al.	alia (mások)
al. sz.	alapszám
ang.	angol
Bp.	Budapest

c.	című
cs.	csomó
csop.	csoport
d.	doboz
évf.	évfolyam
f.	fond
fol.	folio
Főszerk.	főszerkesztő
füz.	fűzet
gy.	gyelo (ügyirat)
i. m., I. m.	idézett mű
kb.	körülbelül
Kny.	knyiga (könyv)
köt.	kötet
kv.	kvartyira (lakás)
l.	liszt (lap)
lat.	latin
ld., Ld.	lásd
ném.	német
o.	oldal
op.	opisz (raktári jegyzék)
or.	orosz
oszt.	osztály
Otv. red.	otvetsztvennij redaktor (felelős szerkesztő)
ő. e.	őrzési egység
Összeáll.	összeállította
p.	papka (iratcsomó)
pl.	például
pol.	politikai
Red.	redaktor (szerkesztő)
res.	rezervált
sz.	szám, számú
Szerk.	szerkesztette
t.	tétel
T.	tom (kötet)

tc.	törvénycikk
ui.	utóirat
ún.	úgynevezett
uo., Uo.	ugyanott
vö., Vö.	vesd össze

NÉVMUTATÓ

(A dőlt számok az illető személy
életrajzi adatainak előfordulását jelzik.)

Adler, Friedrich 265	Apor Gábor, báró 241, 248, 250,
252, 256, 257, 258
Aggházy Kamil 25, 35, 42, 45	Austin Emil 178, 179–182
Agnew, Jeremy 66	Avgyejev, A. A. 56
Agyibekov, Grant M. 66, 205	Avrejszki, Nikola 35
Aldan, a Vörös Segély
Végrehajtó Bizottságának
magyar referense 120, 154	Baja Benedek 23
Alekszandrov, Alekszandr
Mihajlovics 323, 326, 344,
345, 352, 353	Bajcsy-Zsilinszky Endre 67,
138, 277
Alekszejev, Vörös Segély
Végrehajtó Bizottságának
tagja 121	Balogh Béni, L. 9
Alekszejev, J. K. 54	Balogh István 261
Alpári Gyula (Julius) 24, 90, 91,
120, 121, 145, 154, 205, 281,
284, 285, 295, 303	Bányai Endre 109
Alth Waldemár 19	Bányai Zoltán 109
Ambrózy Lajos, gróf 18, 19,
22	Bárdossy László 69
Anderszon, K. M. 66	Barker, a Lordok Háza tagja 240
Andics Erzsébet 110, 128, 158,
235, 278	Barkov, Vlagyimir 69
Andics Gabriella 128, 158	Bartha Károly 69, 348
Andics mama
→ Reichard Erzsébet	Barulin, Grigorij Szeliversztovics
323, 326, 344, 345, 352, 353
Antal István 259, 260, 317	Bastien, Jean 52, 244, 245, 246
Antal János 301	Bekzadjan, Alekszandr
Artyemjevics 32, 43, 44, 49,
63, 133, 146, 148, 153, 170,
172, 190, 191, 199, 200, 209,
210, 215, 238, 247, 249, 255,
256
Antikainen, Toivo 66	Bella → Rákosi Izabella
	Bem, József 25
	Beneš, Edvard 198

Bergmann József 28
 Berzin, Jan 15, 18, 19
 Bethlen István, gróf 12, 24, 27,
 33, 57, 82, 99, 100, 138, 150,
 248, 250
 Bingham, angol ügyvéd 189, 192,
 209, 239–242, 248, 250, 253,
 254, 258, 269, 274
Bíró Dezső → *Rákosi Dezső*
Bíró Ferenc → *Rákosi Ferenc*
Bíró Ferencné
 → *Jevgenyija, Zsenya*
Bíró Viktor → *Rákosi Viktor*
 Boda Ernő 319
 Boev, Petko 35
 Bondarenko, A. P. 54
 Bonhardt Attila 21
 Boothby, Robert John Graham
 300
 Bornemissza Félix 42
 Borsányi György 24
 Bosdari, Alessandro 79, 80
 Bowerman, Charles William
 240, 241
 Böhm Vilmos 139, 142
 Braun, Adolf 82
 Briand, Aristide 16, 99, 100
 Buchinger Manó 137
 Buharin, Nyikolaj Ivanovics
 99, 214
 Büchler József 137
 Camus, Lucien 52, 270
 Casses, Philippe 52, 289, 294,
 296
 Cervantes Saavedra, Miguel de
 126
 Chamberlain, Arthur Newille
 248
 Chamberlain, Sir Joseph Austen
 248, 249
 Compton, Joseph 226
 Contreras, Carlos 154
 Czettler Antal 9, 10
 Csáky István, gróf 58–60, 64,
 287, 346–348
 Csernyavszkij, Lev 51
 Csicserin, Georgij Vasziljevics
 21, 71, 79
 Csiky Jenő 52, 53, 58–61, 64
 Csillag Miklós 47, 126, 127,
 156–159, 221, 223, 279, 312,
 342
Csizmás → *Pjatyickij,*
Oszip Aronovics
Dadogó → *Kuusinen,*
Otto Vilhelmovics
 Darányi Kálmán 252
 Davtjan, Jakov 15
 Dickens, Charles 126
 Dimitrov, Georgi 35, 47, 53–55,
 65, 89, 116, 123, 166, 169,
 206, 207, 229, 238, 244, 272,
 273, 276, 282–294, 312, 313,
 316, 326, 327, 331, 332, 334,
 336–338
 Dinnyés Lajos 171, 210, 261,
 262

Dittman 325
 Dobrovoly, Jozef 162
 Domokos József 8, 33, 43,
 48–50, 53, 62, 154, 165, 167,
 176, 177, 201, 203, 218–220,
 223, 224, 228–232, 233, 235,
 236, 244, 245, 246, 268–272,
 276, 288, 289, 297–301, 303,
 304, 310–313
Dusi → *Rákosi Dezső*
 Eckhardt Tibor 193, 212, 250
 Eden, Anthony 40, 192, 193
 Egey Emese 21
 Emich Gusztáv 82
 Esterházy család 241
 F. dr. 103, 104
 Fábíán Béla 105
 Faragho Gábor 56
 Feitl István 9, 47
 Ferenc József, I., osztrák császár,
 magyar király 23
Feri → *Rákosi Ferenc*
 Fischer, Louis 240
 Foot, Dingle 39, 40, 192, 193,
 325
 Freeman, korvettkapitány 140
 Fürst Sándor 124, 130, 195,
 197
 Gádor Béla 193
 Gál Irén, Kun Béláné 156
 Garami Ernő 137
 Gelléri Sándor 23

Gellériné Lázár Mária 9, 47
 Geraszimov, Anton 69
 Gergelyffy Gábor 261
 Gerő Ernő 54, 55, 57, 316, 317,
 326, 327, 331–334, 337, 338
 Goretity, Jozsef 68
 Gorton, Reginald St. George
 226, 242
 Gosztola Alma 111
 Gosztola István 110, 111
 Gottwald, Klement 54, 293
 Gógös Ignác 11
 Gömbös Gyula 30, 35, 36, 43,
 138, 170, 171, 180, 200, 217,
 225, 238, 241, 242, 246–248,
 252, 287
 Gömöry-Laiml László 211
 Graham, Duncan Macgregor
 240
 Gratz Gusztáv 100, 138, 139,
 140, 176
 Griffiths, George Arthur 240
 Gróman Zsigmond 301
 Guszev, Szergej 28
 Gyekanozov, Vlagyimir
 Georgijevics 56, 321, 323,
 341, 349
 Gyóni Géza (Áchim) 171, 191,
 200, 209, 261–263
 Györffy Sándor 7
 Györkei Jenő 69
 Hadik (Béla?), gróf 241, 250, 256
 Hadik János, gróf 241

Halmos Károly 99–100
 Hámán Kató 11
 Hare, William Francis, 5th Earl of Listowel 226, 227, 241
 Harsányi Iván 76
 Hausztov, V. Ny. 44
 Havenszon, J. Sz. 56
 Hébelt Ede 300
 Hermann Róbert 45
 Hérodotosz (Herodotos) 126
 Hetényi Imre 31
 Hidas Antal 110
 Hilferding, Rudolf 81
 Hitler, Adolf 85, 123, 248, 265
 Hock János 180
 Holger, ügyvéd 311
 Hóman Bálint 69
 Horatius Flaccus, Quintus 303
 Hornyák Árpád 76
 Horthy Miklós 10, 16, 17, 49, 170, 171, 180, 242, 248, 257, 260, 287, 294
 Horváth Márton 273, 274
 Humbert-Droz, Jules 89, 90, 95
 Hunter, Moore 297, 298–301, 305–307
 Huszár Károly 137, 138
 Imrédy Béla 287, 338
 Incze Péter 317
 Ionyin, Martijirij Vasziljevics 341
 Jakovlev, Alekszandr Nyikolajevics 56
 Jakubovics, Ignatyij Szemjonovics 81, 82, 83
 Jegorov, Alekszandr Iljics 255
 Jegorov, moszkvai gazdasági kiküldött Münchenben 214, 215
 Jevgenyija, Zsenya, Bíró Ferencné 220, 221
 Jevtić, Bogoljub 198
 Jezsov, Nyikolaj Ivanovics 267
Jolán → *Rákosi Jolán*
 Juhász Gyula 9
 Julier Ferenc 138
Julius, Juliska → *Alpári Gyula*
 Jungerth-Arnóthy Mihály 13, 14, 21, 11, 32, 36, 37, 42–46, 133, 134, 147, 191, 199, 200, 209, 216, 217, 226, 237, 238, 248, 321, 325, 352
 Kabakcsieva, Ekaterina 35
 Káldor György 93
 Kálmán Henrik 28
 Kánya Kálmán 13, 37–40, 42, 45, 52, 63, 80, 82, 134, 147, 148, 151, 152, 170, 171, 216, 237, 241, 248, 250, 252, 254–256, 258, 321, 325
 Karahan, Lev Mihajlovics 36, 191, 200, 237
 Kardos Éva, D. 315
 Kardos Tamara 315
 Károlyi Imre, gróf 25
 Károlyi Mihály, gróf 40, 137, 138, 183

Kelemen Béla 177
 Kelen József 139
 Kellog, Frank Billigs 100
 Kemény László 116, 118–120
 Ken, a Lordok Háza tagja 240
 Kenéz Béla 31
 Kennedy, Thomas 240
 Kerekes Zoltán 23, 69
 Keresztes-Fischer Ferenc 31, 53, 69
 Kis Zsigmond 245, 246
 Kolontári Attila 12, 23, 32, 60, 70, 76, 80
 Kompletov, V. G. 54
 Korányi Frigyes, báró 13, 16–18
 Kóris Kálmán 142, 143, 159
 Kornblum, Iszak (Rozsvirág) 86, 88, 89, 95
 Korvin Ottó (Klein) 139
 Kossuth Lajos 152
 Kottra Györgyi, Cs. 69
 Kovács, dr., tudósspecialista orvos 108
 Krausz Simon 25, 213, 214, 215, 216
 Kresztjinszkij, Nyikolaj Nyikolajevics 44, 71, 79, 80, 81, 83, 133, 135, 146, 149, 153, 159, 161, 163, 170, 184, 186, 188, 190, 192, 194, 199, 201, 205, 208–211, 213–215, 217, 225, 227, 238, 239, 242, 243, 247, 249, 251, 253, 255–257, 259, 260, 263, 267, 274

Kristóffy József 54, 68, 322
 Krizsanovszkij, a Szovjet Tudományos Akadémia Energetikai Intézetének igazgatója 272
 Kun Ágnes 110, 273
 Kun Béla 24, 38, 44, 110, 111, 114, 116, 118, 120, 121, 136, 145, 156, 175, 273, 274, 282, 285
Kun Béláné → *Gál Irén*
 Kuusinen, Otto Vilhelmovics (Dadogó) 28, 89, 90, 91, 94–97
 Ládai István 139
 Lakatos Gabriella 76
 Landler Jenő 24, 86, 151
 Lándor Béla 122, 123
 Lansbury, George (Landsbury) 75, 85, 209
 Laval, Pierre 325
 Law, Andrew Bonar 254
 Law, Richard Kidston 254
Lawrence → *Pethick-Lawrence*
 Lázár Andor 29, 31, 33, 34, 37–40, 51–53, 63, 64, 150, 151, 250, 259, 260
Lázár Mária → *Gellériné Lázár Mária*
 Legh, Thomas Wodehouse, 2nd Baron Newton 40, 41
 Lengyel Zoltán 24, 27, 29, 30, 33–36, 42, 47, 48, 50, 55, 120, 124, 126, 128, 129, 132, 148,

150–153, 155, 157, 159–161,
166–169, 171, 173, 177, 196,
197, 203–205, 220, 314,
317–320, 329, 330, 331, 333,
339
Levinson, David (Harrison)
34, 35, 75, 111, 114, 117–120,
122, 123, 124, 151, 171
Liechtenstein Alajos, herceg
241
Liechtenstein Alfréd, herceg
241
Linde, Fridrih Vilhelmovics
135, 146, 190
Listowel → *Hare*
Litvinov, Makszim Makszimovics
12, 49, 71, 81, 149, 163, 172,
192, 201, 210, 215, 217, 227,
236, 238, 249, 251, 253,
255–257, 259, 260
Ljahtyerev, Nyikolaj 70
Longuet, Jean 38
Loucheur, Louis 15–17, 99
Lozovszkij, Szolomon
Abramovics 13, 314, 321
Löbe, Paul 81, 82, 83
Lubbe, Marinus van der 123
Ludvigov 159

Macartney, Carlile Aylmer 9, 10
Macdonald, James Ramsay 85
Majszkij, Ivan Mihajlovics
189, 238–240, 243, 258, 260
Mandel, L., újságíró 18
Mann, Thomas 246
Manuilszkij, Dmitrij Zaharovics
83–86, 144, 153, 172, 174,
291
Marcsa, Marcsó
→ *Rákosi Mária*
Márffy-Mantuano család 241
Márffy-Mantuano Judit 227
Márffy-Mantuano Rezső 226,
227, 241
Marley, Dudley, Leigh Aman
39–41, 226, 251–253, 255,
258, 274, 325
Masirevich Szilárd 13
McDermott, Kevin 66
Mikecz Ödön 53
Miklós → *Csillag Miklós*
Milhaud, Étienne 51, 168, 169,
182, 183
Mill, a Lordok Háza tagja 240
Mirnij, Szemjon Mihajlovics
51, 148, 150, 153, 159, 161,
162, 168, 170, 171, 182–186,
188, 189, 192, 193, 198, 204,
205, 207, 208, 210–214, 217,
225, 227, 239, 242, 250–254,
256–261, 263
Miskolczy Ágost 138
Modotti-Contreras, Tina 154
Molnár Pál 69
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics
57, 69, 71, 314, 344, 346, 349,
350
Monzie, Anatole 17
Moore, Sir Thomas Cecil Russel
188, 254, 287

Moriszovics 159
Murányi Gábor 69
Mussolini, Benito 80, 99
Müller, Hermann 82
Münnich Ferenc 136
Münzenberg, Wilhelm 85

Nagy László 13
Naumov, V. P. 44
Nègre, Maurice 169, 183
Newton, Lord
→ *Legh, Thomas Wodehouse,*
2nd Baron Newton
Nexø, Andersen 245

Nyezsinszkij, Leonyid
Nyikolajevics 66
Nyikolaj Nyikolajevics
→ *Kresztyinszkij,*
Nyikolaj Nyikolajevics

Olszowski, Kazimierz 79
Ormos Mária 9

Őri Károly 11

Papanyin, Ivan Dmitrijevics
281
Paprika János 88–89
Pastor, Peter 46, 321
Paszkevics, Ivan Fjodorovics
236, 237, 341, 344, 346
Pattantyús Ábrahám Dezső
138
Patyomkin, Vlagyimir 54

Pauker, Anna 66
Paul-Boncour, Joseph 183
Peidl Gyula 137
Pelényi János 14
Péter György (Pikler) 245, 246
Péter János 9
Péter, I., orosz cár 59–60, 120,
335
Pethick-Lawrence,
Frederik William 226
Pethő Sándor 241
Petrák Katalin 21, 23
Petrovskij, Adolf Markovics
112
Peyer Károly 137, 139
Pjatnyickij, Oszip Aronovics
(Csizmás) 75, 86, 87–92,
94–98, 159
Plotnyikova, Ny. Sz. 44
Poincaré, Raymond 16
Poll Sándor 272
Popov, Blagoj 123
Puskas, Andrej Ivanovics 68
Pünkösti Árpád 10

Radocsay László 57, 59–61, 64,
339, 345, 347
Rajniss Ferenc (Rajtasics) 41,
42, 287
Rákóczi Ferenc, II., Magyaró.
és Erdély fejedelme 120, 335
Rákóczi György, II.,
erdélyi fejedelem 25
Rákos Ferenc 90, 93
Rákosi Béla 128

Rákosi Dezső (Bíró; Dusán, Dusi) 221, 224, 232, 315
 Rákosi Ferenc (Feri) 47, 48, 53, 55, 57, 110, 111, 124, 127, 135, 142, 157, 202, 218, 221, 222, 266, 273, 275, 279, 283, 285–289, 292–294, 03, 304, 311, 315, 318, 321, 322, 327, 328, 331–334, 336, 339, 340, 342
 Rákosi Hajnal (Scheerné; Zora Scheer) 48, 122, 125, 127, 128, 156, 158, 164–168, 194, 220, 223, 224, 232, 235, 304, 306, 308, 314, 319, 320, 332, 335, 342, 343, 345
 Rákosi Izabella (Bella) 47, 110, 126, 266, 279, 312
 Rákosi Jolán 47, 128, 157, 158, 223
 Rákosi József 109
 Rákosi Mária (Marcsa; Marcsó) 110, 111, 125, 127, 128, 158, 221, 223–225, 315
 Rákosi Matild Gizella 47, 107, 108, 109, 125–127, 156–158, 203, 223, 235, 312
 Rákosi Viktor (Bíró) 221, 315
 Rákosi Zoltán (Bíró; Zolti) 13, 28, 30, 45–48, 50, 53, 55, 105, 106–111, 118, 121, 122, 125, 129, 134, 135, 141, 144, 145, 153, 155, 156, 164, 172, 174, 177, 185, 187, 201, 206–208, 211, 218–221, 232, 265, 268, 270, 272, 273, 276, 277, 279–281, 286, 287–289, 291, 293, 294, 302, 304, 310, 321
 Rakovszkij, Hrisztijian Georgijevics 17
 Ramsay, Patrick 193
 Rašić, Svetozar 60
 Reichard Erzsébet (Andics mama) 128, 235, 278
 Remmele, Hermann 89, 90, 95, 97, 145
 Réti László 7
 Révai József 135
 Révész, dr., ügyvéd 108
 Ries István 300, 301
 Roberts, Wilfrid Hubert Wace 258, 259, 260
 Rolland, Romain 246
 Romsics Ignác 9
 Rozelaar, Armand 52
 Rozengolc, Arkagyij Pavlovics 214, 215
 Rozsvirág → Kornblum, Iszak
 Rupert Rezső 52, 53, 277, 279, 299–301, 306–308
 Sakmyster, Thomas 10
 Sallai Imre 124, 130, 195, 197
 Sámuel Lajos 92
 Saprov, Mihail Szavjolovics 162, 163
 Saronov, Nyikolaj Ivanovics 54, 57, 58–60, 64, 70, 341, 342, 344–346, 348

Scheerné, Zora Scheer → Rákosi Hajnal
 Scheidemann, Philipp 82
 Schilde Marcell 301
 Schober, Johannes 18
 Schwartz, Nyikolaj 143
 Sebes István 245, 246
 Sebes László 290, 291, 292
 Serédy Jusztinián 296
 Seres Attila 26, 30, 60, 76, 135, 148, 149, 153, 161, 170, 186, 188, 191, 199, 205, 322, 326, 342, 346, 347, 353
 Seveleva, J. V. 173
 Shakespeare, William 303
 Simon, John 39, 325
 Sipos Levente 9, 47
 Sipos Péter 43, 57
 Sirinja, K. K. 66
 Šmeral, Bohumil 54, 75, 86, 288, 289, 295, 296
 Stanhope, James Richard, 7th Earl Stanhope 41
 Stern, David Grigorjevics 149, 261
 Strabolgi, Joseph Montague Kenworthy, báró 240
 Strache → Sztrache
 Strasser Ernő 48, 55, 57, 58, 64, 126, 135, 141, 144, 164, 171, 184, 185, 196, 197, 202, 203, 219, 220, 314, 318, 321, 327, 328, 331–338, 340, 341, 344
 Supka Géza 67
 Swan, a Lordok Háza tagja 240

Szálasi Ferenc 347
 Szamuely Tibor 185
 Szana, dr., ügyvéd 219, 223
 Szántó Béla 46, 54, 83, 87, 89–92, 94, 96, 97
 Szántó Zoltán 91, 110, 141, 197, 263, 285, 288, 295, 296
 Széchenyi László, gróf 39, 40, 226
 Szemák Jenő 48, 134, 141, 163, 169, 180, 182, 195
 Szendrei János 25
 Szikra Gyula 142
 Szinai Miklós 24
 Szirkov, Dimitar 35
 Szlachányi Béla 31
 Szoboljev, Arkagyij Alekszandrovics 69
 Szokolin, Vlagyimir Alekszandrovics 183
 Szokolnyikov, Grigorij Jakovlevics 267
 Szoleczky Emese 45
 Szőke Sándor 197, 300
 Szőnyi, dr., ügyvéd 108, 110
 Sztálin, Joszif Visszarionovics (Grusiai) 7, 9, 10, 12, 54, 65, 69, 85, 86, 98, 292, 293, 346, 349–351
 Sztaszova, Jelena Dmitrijevna 28, 116, 118, 121, 155, 154, 159, 173, 176, 272, 274
 Sztomonyakov, Borisz Szpiridonovics 149, 163,

172, 192, 201, 210, 217, 227,
249, 253, 256
Sztrache Gusztáv (Strache) 61,
218
Sztranyavszky Sándor 252
Szűcs László 24, 43

Tanev, Vaszil 123
Teleki Pál, gróf 9, 317
Térffy Gyula 39, 44, 183
Thuküdidész (Tukidides) 126
Timkó Zoltán 37, 133, 148,
151, 160, 203, 204, 213
Togliatti, Palmiro 263, 264
Tóth, tanácsos 222
Tóth, azonosíthatatlan személy
327
Töreky Géza 195, 196
Treitler József 178
Turányi György 35
Tyulenyev, Ivan Vlagyimirovics
69

Uljanova, Marija Iljinyicsna 97
Ungureanu, M. R. 56

Vámbéry Ármin 108, 162
Vámbéry Róbert 51
Vámbéry Rusztem 7, 33, 36, 40,
41, 48–51, 62, 108, 124, 126,
133, 134, 142, 156, 157, 162,
163, 166–169, 171, 173, 174,
176, 177, 180, 183, 186–188,
192, 193, 195, 196, 198,
200–202, 207–216, 218–220,
222, 223, 226, 227, 229–231,
234, 239, 240, 245, 251–253,
256–259, 272, 274, 305
Varga Jenő 79, 82, 295
Vas Zoltán (Weinberger) 9, 11,
65, 66, 68, 101, 104, 109, 112,
113, 150, 350
Verdier, Jean 289, 294, 296, 325
Vida István 49
Vidali, Vittorio 154
Vienney, Paul 306, 307
Vincze Sándor (Vince) 136
Visinszkij, Andrej Januarjevics
69, 341, 344, 352, 353
Vonszky, ügyvéd 246
Vörnle János 138

Walko Lajos 13, 14, 16, 18, 26,
105
Waterson, a Lordok Háza tagja
240
Wedgwood, Josiah 240
Weinberger → *Vas Zoltán*
Weisz kapitány 140
Welczeck, Johannes von, gróf
82
Wells, Herbert George 40
Wells, Otto 82
Weltner Jakab 137
Wettstein János 13
Willard, Marcel 50, 85, 154,
173, 175–177, 198, 307, 309,
311
Wilson, Cecil Henry 240
Windischgraetz Lajos 218

Zalkind, Goracij Abramovics
134, 147
Zeidler Miklós 9
Zelnik Istvánné 74, 76
Zoltán, Zolti → *Rákosi Zoltán*
Zoltán → *még Vas Zoltán*
Zyndram-Koścalkowski, Marian
249
Zsitvay Tibor 57, 58, 337, 338,
340, 341, 344, 345
Zsitvay Leó 337, 338

ПОД «КРЫЛЫШКОМ» КОМИНТЕРНА

*Документы российских архивов
о тюремных годах Матьяша Ракоши 1925–1940*

Венгерский коммунистический политический деятель Матьяш Ракоши (Rákosi Mátyás) после окончания Второй мировой войны, в период с 1945 по 1956 годы, был лидером Венгерской коммунистической партии (с 1948 Венгерской партии трудящихся), монополизировавшей политическую власть по советскому образцу и с советской помощью. Поэтому установление диктатуры сталинского типа в Венгрии главным образом связано с его именем и личностью.

Политическая карьера Ракоши началась в 1919 году, во время Венгерской Советской республики. После падения коммуны он жил в эмиграции, и в качестве эmissара Коммунистического Интернационала (Коминтерна) – расположенного в Москве очага мировой революции, играл значительную роль в организации многих европейских ультралевых движений. В 1925 году он был задержан и арестован венгерскими властями, потом венгерским судом приговорен к восьми с половиной годам тюремного заключения за антигосударственную деятельность. В 1934 году, с истечением первого срока, против него возбуждали новый процесс, в ходе которого его обвиняли в политических преступлениях, совершенных им еще в 1919 году, и приговорили к пожизненному тюремному заключению. В период между двумя мировыми войнами Ракоши, в общей сложности, провел в тюрьме 15 лет.

Вопрос приговора и тюремного заключения Ракоши в этот период вырос в проблему европейского уровня, в основном благодаря усилиям Коминтерна и другим факторам, в первую очередь общественно-политическим кампаниям с требованием освобождения венгерского коммуниста, инициированным западноевропейскими левыми движениями (в них

приняли участие некоторые видные представители интеллигенции). Начиная с 1934 года судьбу венгерского коммунистического лидера внимательно отслеживала и советская дипломатия, благодаря тому, что именно в то время между Венгрией и Советским Союзом были установлены дипломатические отношения. Освобождение Ракоши из тюрьмы в 1940 году, в конце концов, не в малой степени произошло благодаря изменениям международной обстановки, и одновременно с этим благодаря значительному улучшению отношений между Венгрией и Советским Союзом. Венгерское правительство, как только для этого были созданы благоприятные условия и избрана надлежащая юридическая форма, приняло в качестве жеста доброй воли (заручившись при этом определенными гарантиями) решение об освобождении известного деятеля компартии из тюрьмы, и Ракоши смог выехать в Советский Союз в обмен на возврат Венгрии трофеев, увезенных в царскую Россию после подавления венгерской революции и освободительной войны 1848–1849 годов.

В основе сборника лежит специфическая база источников, а именно материалы из архивов Коминтерна того времени и документы советской дипломатии 1930-х годов, дополняющие новыми сведениями наши представления об этом критическом периоде в судьбе Ракоши. К примеру, посредством изучения переписки Ракоши с членами его семьи мы можем глубже узнать его положение, душевное состояние, повседневную жизнь в сложившихся обстоятельствах личной несвободы. На основе дипломатических документов мы можем также получить более детальное представление об индивидуальных мотивах лиц, инициировавших мероприятия, направленные на освобождение Ракоши, о политических амбициях, которые за этим стояли. Представленные документы раскрывают источники информации советской дипломатии, механизмы закулисной деятельности на московской «кухне» Коминтерна, предоставляют вниманию заинтересованного читателя обилие исторических фактов, до сих пор не известных.

UNDER THE “PROTECTIVE WING” OF THE COMINTERN

*Russian Archival Documents on
Mátyás Rákosi's Years in Prison, 1925–1940*

Following the Second World War, Hungarian communist politician Mátyás Rákosi was the leading figure in domestic politics in Hungary from 1945 to 1956. Under his leadership, the Hungarian Communist (later the Hungarian Workers') Party introduced one-party, autocratic rule based on the Soviet model and with Soviet support. For this reason, the creation of a Stalinist dictatorship in Hungary is tied to his name.

Rákosi began his political career in 1919, at the time of the rise of the first Soviet Republic, under the leadership of Béla Kun. Following the fall of this regime, he fled the country for Moscow, where, as a prominent member of the Comintern (a body based in Moscow and dedicated to the creation of world revolution), he played a significant role in the organization of several extreme left-wing movements all over Europe. In 1925, he was arrested and imprisoned by the Hungarian authorities. The Hungarian court sentenced him to eight-and-a-half years in prison for subversive acts against the state. In 1934, before he was to be released, new legal proceedings were launched against him. He was charged with the commission of illegal political acts committed in 1919 and sentenced to life in prison. In the interwar period, Rákosi spent a total of 15 years in prison.

The question of Rákosi's sentencing and imprisonment in the interwar period became a European issue, due in large part to the work of the Comintern and other factors, first and foremost political and social campaigns launched by left-wing and civic political and intellectual circles in the interests of securing his release. After 1934, the fate of the Hungarian communist leader could also be directly followed by Soviet diplomacy, since Hungary and the Soviet Union had established diplomatic relations by that time.

Rákosi's release in 1940 was due in no small part to changed international circumstances and the improvement of relations between Hungary and the Soviet Union. By establishing the legal conditions for Rákosi's release and meeting certain guarantees, the Hungarian government made a symbolic gesture and released the notorious agitator, who could leave for the Soviet Union in exchange for the military relics captured by Russia after the defeat of the 1848–1849 Hungarian Revolution.

Building on an unusual source of materials, namely, contemporary documents of the Comintern and Soviet diplomatic documents of the 1930s, the volume presents this critical period in Rákosi's life. His correspondence with members of his family offers insights into his personal circumstances, his frame of mind, and everyday life in the restricted conditions in which he lived. The diplomatic documents shed light on the political ambitions and personal motivations of the people who made efforts to obtain his release, as well as on the sources used by Soviet foreign policy and the events that took place in the "witches' kitchen" of the Comintern in Moscow. In other words, the volume presents highly pertinent facts, information, and perspectives that until now were not available to the scholar or casual reader of Hungarian history.

X 278117

ISBN 978-963-446-720-5

A kiadásért felel Seres Attila, a Moszkvai Magyar Levéltári Intézet vezetője
és Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Nyerges Judit
A borítót tervezte: Hódosi Mária
Tördelte: Láng András
Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Rákosi Mátyás 1925 és 1940 között börtönbüntetését töltötte különböző magyar büntetés-végrehajtási intézetekben. Az egykori népbiztos és a Komintern vezető funkcionáriusa védelmében kiterjedt nemzetközi gépezet lépett működésbe, melynek legfontosabb elemeit Rákosi családtagjai, ügyvédei, a KMP, a Komintern és a Nemzetközi Vörös Segély, a Külügyi Népbiztosság, a szovjet diplomáciai képviselők és az ÖK(b)P KB Politikai Irodája alkották. A kötetben szereplő dokumentumok (magán- és hivatalos levelek, követi jelentések, utasítások), melyek többsége most kerül először az olvasóközönség elé, ennek a gépezetnek a működését, az egyes alkotóelemek egymáshoz való viszonyát, sokszor eltérő álláspontját, érdekeit világítják meg, betekintést engednek a Rákosival kapcsolatos döntéshozatali mechanizmusba, részletesen bemutatják azt a folyamatot, amely elvezetett Rákosi 1940-es szabadulásához.

Kolontári Attila–Seres Attila

правительства в деле брата. Мы можем указать и на то обстоятельство, что летом 1938 года парижский архиепископ кардинал Вердье согласился вмешаться в дело брата и дал соответствующее поручение своему висконсульту Ласказу. Последний гостил у жены Херти, добился свидания с Маттеасом и некоторого улучшения его режима. Мы считаем, что подобные лица успешно могут быть использованы для переговоров об освобождении брата.

С коммунистическим приветом:

Золтан РАКОСИ

Франц РАКОСИ

Москва, 10.17.39г.

ISBN 978-963-446-720-5

9 789634 467205

Адрес: Москва, Арбат дом № 54, кв.109
Телефон Г 1-98-85.

Ára: 2900 Ft